

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยย่อยเรื่องที่ 4

“การสำรวจมโนทัศน์ว่าด้วยค่านิยมร่วมสมัยในสื่อสังคมออนไลน์
(Social Media) : กรณีศึกษาแพลตฟอร์มชุมชนออนไลน์
ช่วง พ.ศ.2557-2560”

โดย อาจารย์ ดร.วุฒิพล วุฒิวรพงศ์

ชุดโครงการวิจัยเรื่อง “เมื่อฟ้าสีทองผ่องอำไพ : การศึกษามโนทัศน์เรื่อง
อิสรเสรีและความเสมอภาคกับการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมหลักในสังคมไทย”

สิงหาคม พ.ศ.2561

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยย่อยเรื่องที่ 4

“การสำรวจมโนทัศน์ว่าด้วยค่านิยมร่วมสมัยในสื่อสังคมออนไลน์
(Social Media) : กรณีศึกษาแพลตฟอร์มชุมชนออนไลน์
ช่วง พ.ศ.2557-2560”

ผู้วิจัย

อาจารย์ ดร.วุฒิพล วุฒิวรพงศ์

สังกัด

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ชุดโครงการวิจัยเรื่อง “เมื่อฟ้าสีทองผ่องอำไพ : การศึกษามโนทัศน์
เรื่องอิสระเสรีและความเสมอภาคกับการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมหลักในสังคมไทย”

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สารบัญ

บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ความสำคัญของประเด็นศึกษา: สังคมออนไลน์ไทย	7
1.3 แนวคิดและสมมติฐานเบื้องต้นในการวิจัย	9
1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	12
1.5 ระเบียบวิธีวิจัย	12
1.6 ขอบเขตในการศึกษา	14
บทที่ 2 แนวคิดในการวิจัย	15
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนออนไลน์ไทยและบริบทแวดล้อม	15
2.2 พลวัตรโลกต่อสังคมไทยร่วมสมัย: พลัทธิเครือข่ายและชนชั้นกลาง	26
2.3 พลวัตรทางเทคโนโลยีต่อสังคมร่วมสมัย	31
บทที่ 3 ชุมชนออนไลน์และสังคมไทยร่วมสมัย	38
3.1 การรวมกลุ่มชุมชนการเมืองออนไลน์ไทย	38
3.2 ข้อค้นพบจากการศึกษา : พื้นที่วิวาทะทางการเมืองของสังคมออนไลน์ไทย	42
3.3 พื้นที่ชุมชนออนไลน์หลัก	44
3.4 แพลตฟอร์มรอง ทวิตเตอร์ (Twitter) และอินสตาแกรม (Instagram)	66
3.5 แพลตฟอร์มสื่อสารจากผู้ใช้สู่ผู้ใช้ (Messenger) : ไลน์ (Line)	68
บทที่ 4 การเมืองไทยออนไลน์หลังการรัฐประหาร 2557	71
4.1 ชุมชนออนไลน์ไทยร่วมสมัย: อิสรภาพและความเสมอภาคที่กระจัดกระจาย	71
4.2 เส้นทางของปรากฏการณ์และปฏิบัติการข้ามแพลตฟอร์ม	73
4.3 จาก Facebook สู่ Line: ภูมิทัศน์ของสังคมออนไลน์ที่เปลี่ยนไป	75
4.4 “ไชนั๊ว” พลัทธิของอารมณ์ขันเสรี	77
4.5 การเมืองแบ่งสีเสื้อผ่านยูทูบ (YouTube) และเฟซบุ๊กไลฟ์ (Facebook Live)	80
4.6 การเมืองของคนรุ่นใหม่แห่งยุคสมัย	87
บทที่ 5 แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์และสังคมเครือข่าย 4.0	91
ความหวังต่อชุมชนออนไลน์ไทยร่วมสมัยและนโยบาย “ไทยแลนด์ 4.0”	92
เสียงวิจารณ์ 4.0	93
คนไทย 4.0 : คนรุ่นใหม่กับสื่อสังคมใหม่	93

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1.1 ข้อมูลผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตไทย	6
ภาพที่ 1.2 แนวคิดในการวิจัยชุมชนการเมืองออนไลน์	11
ภาพที่ 3.1 จำนวนผู้ใช้แยกตามแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์	40
ภาพที่ 3.2 การใช้สื่อสังคมออนไลน์ของไทย	41
ภาพที่ 3.3 หน้ากระดานข่าวพันทิพ ห้องราชดำเนิน	45
ภาพที่ 3.4 หัวข้อกระทู้ “NON แดง,” กระดานข่าวพันทิพ ห้องราชดำเนิน	46
ภาพที่ 3.5 คำประกาศ “ข้อมูลเฉพาะกลุ่มพี่น้อง NONแดง”	46
ภาพที่ 3.6 หัวข้อกระทู้ “คนรากหญ้า” วันวชิราวุธ	47
ภาพที่ 3.7 คำประกาศในกระทู้ “คนรากหญ้า”	47
ภาพที่ 3.8 เนื้อหาการสนทนาในกระทู้ “คนรากหญ้า” ในห้องราชดำเนิน	48
ภาพที่ 3.9 หัวข้อการสนทนาในห้องราชดำเนิน กระดานข่าวพันทิพ ในช่วงวันที่ 13 ตุลาคม 2559	49
ภาพที่ 3.10 เนื้อหาการสนทนาและการควบคุมสอส่งกันเองในห้องราชดำเนิน.	50
ภาพที่ 3.11 กระทู้สนทนาเรื่อง “ความเท่าเทียมกันในสังคม” ในห้องราชดำเนิน	51
ภาพที่ 3.12 การตอบรับแสดงความรู้สึกใน กระทู้สนทนาเรื่อง “ความเท่าเทียมกันในสังคม”	53
ภาพที่ 3.13 จำนวนผู้ใช้เฟซบุ๊กในไทยและแนวโน้ม 2558-2565	55
ภาพที่ 3.14 เพลงเฟซบุ๊กนายสุเทพ เทือกสุบรรณ, Suthep Thaugsuban	57
ภาพที่ 3.15 เพลงเฟซบุ๊กนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร, Yingluck Shinawatra	57
ภาพที่ 3.16 เพลง “วิวาทะ V2	59
ภาพที่ 3.17 เพลง “องค์กรเก็บขยะแผ่นดิน”	59
ภาพที่ 3.18 ช่องยูทูบ “Blue Sky Media.”	63
ภาพที่ 3.19 ช่องยูทูบ “จอม เพชรประดับ”	64
ภาพที่ 3.20 ช่องยูทูบรายการ “เจาะข่าวตื่น	65
ภาพที่ 3.21 สติกเกอร์ไลน์เพื่อเผยแพร่ค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ (2557-2558).	69
ภาพที่ 4.1 ภาพการ์ตูนจากเพลง “ไข่แมว” ที่เคยได้รับการส่งต่อ (แชร์) มากที่สุด	78
ภาพที่ 4.2 การเปิดประมูลภาพวาดสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล	79
ภาพที่ 4.3 หมวดหมู่คลิปวิดีโอของช่อง “Freedom Thailand”	82
ภาพที่ 4.4 ช่องยูทูบ “Blue Sky Media”	83
ภาพที่ 4.5 ช่องยูทูบ “สายล่อฟ้า”	84
ภาพที่ 4.6 ช่องยูทูบ “วิหคนิวิส”	85
ภาพที่ 4.7 ช่องยูทูบ “sanamluang20082008”	87
ภาพที่ 4.8 เพลงเฟซบุ๊ก “ดร.ทักษิณ ชินวัตร Thaksin Shinawatra FC.”	89

บทที่ 1 บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การเมืองไทยตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษที่ผ่านมาของไทย หรือช่วงสมัยรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร จนถึง การปฏิวัติโดยกลุ่มทหารในปี พ.ศ. 2557 ต่างจากการเมืองในยุคก่อนหน้านี้อย่างมีนัยยะสำคัญ ในการสื่อสารที่ พ้นไปจากยุคของสื่อสารมวลชนที่คุ้นชินมา อันได้แก่วิทยุ หนังสือพิมพ์ และโทรทัศน์ ซึ่งเป็นการสื่อสารทาง เดียว ความเข้าใจโลกไกลตัวของผู้คนที่ไม่ได้เข้าสัมผัสประสบการณ์ต้องเข้าใจผ่านสื่อสารมวลชนที่จะนำเสนอ ภาพแทนความเป็นจริง ซึ่งอาจอยู่ภายใต้การควบคุมของกลุ่มอำนาจและทุน หรือกลุ่มต่อต้านอำนาจรัฐ

ในปัจจุบันการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตของชนชั้นกลางในเมืองใหญ่ทำให้เกิดประชากรอินเทอร์เน็ตไทย ที่เข้าถึงข้อมูลข่าวสารในรูปแบบอันเปลี่ยนไปจากยุคก่อนหน้านี้อย่างสิ้นเชิง อีกทั้งมีแนวโน้มไปในทางที่จะ สื่อสารผ่านช่องทางเหล่านั้นมากขึ้น ดังในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมเมือง การบริโภคข่าวสารจึงได้เข้า มากลายเป็นส่วนสำคัญของชีวิตของผู้คน โดยในยุคแรกของการตระหนักถึงกระแสสังคมที่จะเปลี่ยนเป็นสังคม ข้อมูลข่าวสาร (Information society) หลังสังคมอุตสาหกรรม¹ (Industrial Society) ช่องทางเหล่านี้ถูกมอง ว่าเป็นสิ่งที่จะพลิกโฉมของเศรษฐกิจและสังคมในยุคศตวรรษที่ 21 ให้เปิดกว้างไปสู่ทุกอนุของสังคม² อันเป็น ช่วงเดียวกันที่การพัฒนาเศรษฐกิจทางเทคโนโลยีเริ่มเร่งอัตราเร็ว กระแสโลกาภิวัตน์ที่กำลังถาโถมไปสู่หลาย สังคมหลังยุคสงครามเย็น ใ้หม่งหน้าสู่กระแสธารของเสรีนิยมทางความคิด อันรวมไปถึงกระแสเสรีนิยม ประชาธิปไตยที่เริ่มเบ่งบานอย่างไร้คู่แข่ง เมื่อพิจารณาถึงบริบทของสังคมไทยร่วมสมัยจึงอยู่ในสภาวะการณ์ที่ ต้องรับมือกับความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ให้ได้

ในทางเศรษฐกิจ กระแสเสรีนิยมใหม่เริ่มส่งผลกระทบต่อประเทศไทย ทำให้เห็นการปรับเปลี่ยน โครงสร้างทางเศรษฐกิจ แม้ภาคเอกชนจะขยายตัวอย่างต่อเนื่อง มีชนชั้นกลางเพิ่มจำนวนและอำนาจพลังซื้อ รวมไปถึงบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้น บางส่วนยังกับการแข่งขันท่ามกลางระบบเศรษฐกิจโลกได้ แต่ส่วนหนึ่งก็ เริ่มสัมผัสถึงผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเหล่านั้น โดยเฉพาะในภาคส่วนที่มีความสามารถในการ แข่งขันในตลาดเสรีระดับโลกได้น้อยกว่า การตอบสนองของหลายภาคส่วนในสังคมไทยก็ได้้นำเรามาถึง จุดสำคัญในประวัติศาสตร์ของสังคมไทย ที่เห็นรอยแบ่งแยกทางความคิดก่อเกี่ยวกับผู้คนถึงรากฐานของ สังคม ผ่านการเคลื่อนไหวที่พยายามสร้างความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของมวลชน ก่อนที่คณะทหารจะเข้า มาหยุดกระแสการเมืองของมวลชน รัฐประหารยึดอำนาจรัฐบาลพลเรือนและพาประเทศไทยกลับเข้าสู่ภายใต้ อำนาจและการควบคุมของรัฐบาลทหารอีกครั้งหนึ่ง

การสื่อสารทางการเมืองก็เปลี่ยนไปตามทิศทางเช่นนั้น เสียงของประชาชนซึ่งเริ่มมีความสำคัญ มากขึ้นในระบอบเสรีประชาธิปไตย ที่ยึดโยงอำนาจจากปวงชน ภายใต้แนวคิดที่ว่า “เสียงประชาชนคือเสียง สวรรค์” (Vox Populi, Vox Dei) เป็นเสียงสำคัญที่เปลี่ยนแปลงการเมืองในระบบประชาธิปไตย ผ่านการ สื่อสารที่เปิดกว้างบนสิทธิขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ และยังเป็นเสียงที่เปลี่ยนแปลงการเมืองบนท้องถนน ของเมืองใหญ่หลายเมืองทั่วโลก รวมถึงการเคลื่อนไหวของกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองระดับมวลชนในช่วง ศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา ผ่านเครือข่ายการสื่อสารร่วมสมัยที่พัฒนาตัวพาข้อมูลเนื้อหาให้แพร่กระจายไปใน ระดับสังคม ไม่เพียงแต่ผู้ผลิตข่าวสารของทุน ของรัฐหรือฝ่ายต่อต้าน ซึ่งนับวันมีแต่น้อยลงเมื่อเทียบสัดส่วน

¹ Frank Webster. 2002. Theories of the Information Society, 2nd ed. London, UK: Routledge., pp. 8-21.

² ดู Manuel Castells. 2012. Networks of Outrage and Hope: Social Movements in The Internet Age. Cambridge, UK: Polity; Alvin Tofler. 1980. The Third Wave. New York, NY: Bantam Books.

กับการสื่อสารจากผู้ใช้สู่ผู้ใช้ ผ่านเนื้อหาการสนทนาเผยแพร่ของคนธรรมดา ซึ่งในกระบวนการทางการเมืองร่วมสมัยก็เป็นวิสัยปกติของอำนาจและผู้คนที่จะต้องส่งเสียงและรับฟังกันและกันในทางหนึ่งทางใด

การศึกษาสื่อสังคมออนไลน์จากอินเทอร์เน็ต : อิทธิพลของ “แพลตฟอร์ม”

ความเปลี่ยนแปลงในการสื่อสารทางการเมืองออนไลน์ วิวาทะ ไปจนถึงการปรับเปลี่ยนตัวตนและความสัมพันธ์รอบตัวของผู้คนในสังคมไทยที่เกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ทางการเมืองที่มีความซับซ้อนหลากหลายมิติ มีพลังทางสังคมที่ฉับพลัน และอิทธิพลที่ส่งแผ่ลงไปควบคุมและพยายามจัดการ (manipulate) ในทางตรงสู่ประเด็นการสื่อสารบนสื่อออนไลน์อาจพิจารณาเป็นกรณีศึกษาทางกฎหมายและนโยบายในการบริหาร ควบคุม ตรวจสอบ แทรกแซงหรือปราบปราม ซึ่งสัมพันธ์ไปกับความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพในการแสดงออก ในทางวิชาการแนวใหม่อาจทำการศึกษาภาษาและวาทกรรมทางการเมืองเพื่อเข้าใจโครงสร้างเงื่อนไขบางประการที่ซ่อนลึกอยู่ แต่ก็โดยลดทอนความซับซ้อนของปัจจัยทางสังคมและการเมืองรายรอบออกแบบคตินิยมลดทอน (Reductionism) และมุ่งวิเคราะห์ตัวบท (Textual analysis) เพื่อศึกษาวิเคราะห์วาทกรรม ซึ่งสามารถให้ภาพของสังคมและการเมืองไทยได้อย่างลุ่มลึกทางหนึ่ง แต่ถึงอย่างนั้นธรรมชาติของการสื่อสารบนโลกออนไลน์กลับเป็นไปอย่างรวดเร็ว ในหลายกรณีสิ่งที่ถูกโพสต์ออกไปอาจไม่ได้รับความสนใจเลย หรือน้อยมากไม่เกินสิบโลค์สนับสนุน ในหลายกรณีที่เป็นกระแสสังคม หรือ “ดราม่า” หรือในกรณีผู้ส่งสารมีคนติดตามอยู่เป็นจำนวนมาก ข้อความอาจได้รับความสนใจส่งต่อ กดไลค์ชื่นชม หรือโต้แย้งถกเถียงเป็นจำนวนมาก ตามจำนวนผู้ใช้ที่ได้ผ่านตา ถึงแม้ว่าบางสารอาจได้รับความสนใจมากมายอย่างนั้น ในเวลาต่อมาไม่นานก็จะถูกทับถมด้วยข้อมูลใหม่อย่างต่อเนื่อง ตามสภาพของพื้นที่ไซเบอร์ ซึ่งเต็มไปด้วยข้อมูลที่ถูกรับออกจากผู้ใช้งานจำนวนมาก และช่องทางต่อเชื่อม หรือ “ลิงค์” (Links) ที่จะพาผู้ใช้ให้ผ่านไปสู่ความสนใจอื่นอย่างรวดเร็ว จนไม่อาจจับความอย่างใดได้จริงจังมากนัก เว้นแต่กรณีข่าวใหญ่ของสังคมที่จะดึงความสนใจให้ค้นหาความจริงเท็จเพื่อดำเนินชีวิตในส่วนอื่น ๆ ทั้งหมดต่อไปได้ พื้นที่ไซเบอร์อันเป็นสภาพแวดล้อมใหม่นี้จึงเป็นฉากที่ต้องเข้าใจไปด้วยกันกับความเปลี่ยนแปลงในภาพกว้างของกระบวนการก่อร่างสร้างตัวของชุมชนออนไลน์ที่สนใจในงานวิจัยชิ้นนี้

ในงานวิจัยชิ้นนี้จึงพยายามถอยออกห่างมาจากการมุ่งวิเคราะห์เนื้อหาโดยตัดขาดบริบท แต่มุ่งจะศึกษาวิวาทะทางการเมืองบนพื้นที่ออนไลน์ หรือโลกไซเบอร์ของการเมืองไทย บนความสัมพันธ์กับพลวัตความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก และเทคโนโลยีการสื่อสารของสื่อสังคมออนไลน์ ที่อยู่รายรอบประเด็นมูลฐานของความเป็นประชาธิปไตยและปรัชญาการเมืองร่วมสมัย³ อันได้แก่ภาพอุดมการณ์ของ “อิสราฟ” และ “ความเสมอภาค” เพื่อพยายามจะเข้าใจ และอธิบายทิศทางชุมชนออนไลน์หลัก อย่างเช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) ยูทูบ (YouTube) หรือพื้นที่เก่าแก่ของ “ห้องราชดำเนิน” บนกระดานข่าวพันทิพ และพื้นที่สนทนาเกิดใหม่บนหน้าเพจท้ายข่าวสื่อมวลชนสำนักใหญ่ หรือกลุ่มเครือข่ายย่อยภายใต้ฐานสื่อสังคมออนไลน์ที่เปิดเป็นสาธารณะ (public groups) ซึ่งการพิจารณาเน้นไปที่ความเป็นฐานราก หรือ “แพลตฟอร์ม” (Platform) รองรับการวิวาทะและเข้าสังคมร่วมเสวนา หรือมีปฏิสัมพันธ์ทางความคิด จะเปิดให้เห็นกระบวนการที่แพลตฟอร์มการสื่อสารและสื่อสังคมสมัยใหม่ระดับโลกกำลังทำงานอยู่ในปรากฏการณ์ในระดับท้องถิ่นอยู่ทั่วโลก

แพลตฟอร์มมีความสำคัญโดยตรงต่อรูปแบบของการสื่อสารและสร้างสังคมออนไลน์ ในยุคแรกๆของอินเทอร์เน็ต ผู้ใช้ส่วนมากเป็นเพียงผู้ชมสารที่ผ่านกระบวนการเผยแพร่เข้าสู่พื้นที่ไซเบอร์บนแพลตฟอร์มของเว็บไซต์ การพัฒนาระบบการดานข่าว หรือ เว็บบอร์ด (Web-board) ได้สร้างตัวตนให้ผู้ชมได้สื่อสารและ

³ Des Freedman. 2014. *The Contradictions of Media Power*. London, UK: Bloomsbury.

สร้างชุมชนออนไลน์ โดยการรองรับจากระบบเครือข่ายและผู้ดูแลเว็บอร์ดซึ่งมีรายได้จากค่าโฆษณาเป็นหลัก พัฒนาการของระบบอินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีเว็บไซต์ที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับทำให้เว็บไซต์ในปัจจุบันเปลี่ยนโฉมหน้าไปจากเว็บไซต์ในยุคแรกเมื่อเราคิดถึงแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ร่วมสมัยอย่างเฟซบุ๊กและยูทูบ ซึ่งมีมากกว่าข้อความตัวอักษร (Text) แต่ยังสามารถบรรจุเนื้อหาในหลากหลายรูปแบบลงไปได้ รวมถึงระบบรองรับการโต้ตอบ ซึ่งก็เหมือนมีผู้ร่วมใช้เข้ามาแสดงตัวตนหรืออำพรางตนเพื่อสนทนา กดชื่นชอบหรือแสดงความรู้สึก และในท้ายที่สุดคือร่วมเขียนหน้าเว็บไซต์ที่ไม่มีวันจบสิ้นได้ในทุกเนื้อหาที่สังคมจะสนใจ

เนื้อหาทางการเมืองภายใต้สภาวะการณ์ทางการเมืองที่ผันผวนจึงมีพื้นที่ไซเบอร์เป็นพื้นที่ที่รองรับพลังปะทุที่สำคัญ บนแพลตฟอร์มการสื่อสารข้ามชาติที่จะเอื้อประโยชน์ให้มีความสำคัญกับมวลชนผู้บริโภคมากกว่าจะต้องรับฟังและดำเนินการในกรอบของอำนาจรัฐไทยโดยตรง ซึ่งหากพิจารณาสื่อสารมวลชนจากศตวรรษก่อนหน้าจะเห็นได้ว่าแพลตฟอร์มเหล่านี้เปิดเสียงและสารเดินทางถึงผู้บริโภคได้ตรงและรวดเร็ว อีกทั้งยังอยู่ในอำนาจของผู้รับชมที่จะเลือกหรือไม่เลือกรับชมจากตัวเลือกของสื่อที่มีอยู่มากมายในทุกแพลตฟอร์มที่แข่งขันกันเข้าแย่งชิงเวลาของผู้ใช้ให้หมดไปในแพลตฟอร์มของตนและเครือข่ายได้มากที่สุด การสื่อสารจากศูนย์กลางหรือบริษัทจึงถูกขยับไปสู่การสื่อสารโดยตรงจากผู้สู่ผู้ใช้ รูปแบบของสื่อก็เปลี่ยนไปในทางที่ไม่เป็นรูปแบบทางการมากนัก เข้าใจง่ายในภาษาและตรรกะ เหมือนการสื่อสารในสังคมของชีวิตประจำวัน ข่าวสำคัญทางการเมืองกับภาพอาหารกลางวันมื้อที่ผ่านมาของดาราคณดังอาจมีนัยยะไม่ต่างกันมากมายในพื้นที่ออนไลน์ ซึ่งจะเกาะเกี่ยวกันไปตามสายเครือข่ายที่ส่งเนื้อหาต่อกันมา แม้พื้นฐานส่วนมากจะมาจากบุคคลรอบข้างในโลกจริง แต่ผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์ก็สามารถ “เพิ่มเพื่อน” “ลบเพื่อน” เข้าสู่กลุ่มสนทนา รวมไปถึงการสร้างและเลิกเข้าสังคมออนไลน์ได้ในเวลาและต้นทุนที่น้อยมาก โดยความเป็นจริงที่ปรากฏข้อมูลผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตที่มีแต่แนวโน้มจะเพิ่มขึ้น ความสามารถของเทคโนโลยีและรูปแบบของสังคมข้อมูลข่าวสารร่วมสมัยจึงเป็นแพลตฟอร์มที่มีพลังในการสร้างปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ต้นทศวรรษ ที่เราได้เห็นชาวฟิลิปปินส์ส่งข้อความจัดการเดินขบวนไล่ประธานาธิบดีเอสตราดาดาออก หรือเหตุการณ์อาหรับสปริง (Arab Spring) รวมไปถึงการเคลื่อนไหวของกลุ่มมวลชนเสื้อสีของการเมืองไทย

จากบรรยากาศการเมืองที่ซบเซาไปตามสภาวะเศรษฐกิจร่วมสมัยของไทย อินเทอร์เน็ตอาจดูไม่มีพลังในระดับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอะไรได้มากในระดับประเทศหลังปรากฏการณ์อาหรับสปริง แต่ถ้าพิจารณาชัยชนะของฝ่ายขวา แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์เดียวกันก็ถูกใช้เป็นเครื่องมือควบคุม (Instrument of control) กับมวลชนอย่างเป็นผลสำเร็จเช่นเดียวกัน พื้นที่สังคมออนไลน์จึงมีความสำคัญในระดับความคิดรากฐานและการมองโลกทั้งของผู้เชื่อมั่นและผู้ที่ความเชื่อสั่นคลอน การเคลื่อนไหวเข้าหาสื่อสังคมออนไลน์ของทุกผู้ใช้ในทุกแนวคิดทางการเมืองผ่านช่องทางต่าง ๆ จึงเป็นตลาดที่เปิดเสรีของข้อมูลข่าวสารในระดับหนึ่ง แต่ก็มีกรอบควบคุมอย่างเข้มข้น (Regulated space) จากทั้งทางรัฐบาลและในสังคมออนไลน์-ออฟไลน์ที่ตรวจตราตนเอง และปฏิบัติการเหล่านี้ก็ต้องแบ่งสรรทรัพยากรกันไปตามแพลตฟอร์มที่ไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียวอีกต่อไป แพลตฟอร์มที่หลากหลายนี้จึงมีความสำคัญสัมพันธ์กันไปกับสังคมออนไลน์ที่เกิดขึ้น

กระแสโลกในฉากหลังของปรากฏการณ์

การเมืองโลกในต้นศตวรรษที่ 21 นับได้ว่ามีความผันผวนปรวนแปร สับสนอยู่ไม่น้อยไปกว่าการเมืองในช่วงสงครามเย็นที่ค่อนข้างจะดำเนินไปอย่างเนิบนาบ ความรุนแรงจากหลายกลุ่มความเชื่อและอุดมการณ์ตั้งแต่ในช่วงทศวรรษแรกของศตวรรษยังคงปะทุอยู่ประปรายในช่วงทศวรรษถัดมา อีกทั้งยังเป็นประเด็นให้ทวีความน่าสนใจด้วยการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองสู่ความถดถอยของขบวนการประชาธิปไตยในสถานการณ์การเมืองของหลายประเทศ รวมถึงในกรณีของประเทศไทยที่กลายเป็นกรณีศึกษาถกเถียงในวง

วิชาการ⁴ ซึ่งอยู่ในกระแสเดียวกันกับการมุ่งสู่การเมืองฝ่ายขวาดังเช่นในอีกหลายประเทศ อย่างเช่นในการกลับสู่อำนาจของประธานาธิบดีปูตินของรัสเซียในปี ค.ศ. 2012 (พ.ศ. 2555) หรือในการเลือกตั้งประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ.2016 และจากผลการเลือกตั้งของรัฐบาลฝ่ายขวาในอีกหลายประเทศในห้วงเวลานี้ นานานี้ในตุรกี อังกฤษ หรือการลงมติแยกตัวออกจากสหภาพยุโรปของอังกฤษ (Brexit)

แม้ว่าปรากฏการณ์เคลื่อนไหวของมวลชนผ่านการขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีสื่อสังคมร่วมสมัย ตั้งแต่การชุมนุมขับไล่ประธานาธิบดีโจเซฟ เอสตราดา ของฟิลิปปินส์ในปีค.ศ. 2001 จนถึงกรณีเหตุการณ์อาหรับสปริง จะเป็นสัญญาณแห่งความหวังที่สำคัญของฝ่ายเสรีนิยมที่เฝ้าสนับสนุนพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยอย่าง Manuel Castells⁵ แต่การวิเคราะห์หัตถ์ดัชนีของความเป็นประชาธิปไตยก็ชี้ให้เห็นความถดถอยในช่วงท้ายของทศวรรษแรกของศตวรรษอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในกว่า 53 ประเทศจาก 128 ประเทศ ที่ทำการสำรวจที่ถูกจัดอยู่ในกลุ่มประเทศ “ระบอบประชาธิปไตยชำรุด” (Defective democracies)⁶ กล่าวคือไม่มีความเป็นประชาธิปไตยที่เปิดกว้างและลึกซึ้งในระดับโครงสร้างและกระบวนการทางการเมือง ความแน่นอน ความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย ตลอดจนสถาบันที่เกี่ยวข้อง จึงทำให้เห็นการเมืองในระบอบประชาธิปไตยหันหน้าสู่แนวทางฝ่ายขวา ซึ่งอาจจะได้ผ่านประสบการณ์ในนามของประชาธิปไตยครึ่งใบบ้าง ประชาธิปไตยแบบมีแนวชี้นำบ้าง (Guided democracy) จนกระทั่งไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นระบอบประชาธิปไตยเต็มปากนัก ซึ่งนอกจากกรณีของสังคมรัสเซียเอง สังคมไทยก็เป็นกรณีตัวอย่างสำคัญของ Kurlantzick ในการชี้ให้เห็นภาพลึกลงไปในปรากฏการณ์ชะงักงันของระบอบประชาธิปไตยร่วมสมัย

สภาวะดังกล่าวอันเป็นต้นตอปัญหาของระบอบประชาธิปไตยร่วมสมัยไม่ได้เป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละสังคมเพียงอย่างเดียว Kurlantzick ชี้ว่าการถดถอยของกระบวนการประชาธิปไตยที่กระจายไปทั่ว เป็นสภาวะการถดถอยของระบบประชาธิปไตยทั่วโลก จากการเติบโตอย่างสับสนของชนชั้นกลางในระเบียบโลกร่วมสมัยและหาทางออกทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ติดตัน ความบีบคั้นจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกสู่หนทางออกจึงอาจหลีกเลี่ยงการปะทะและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างไม่ได้ง่ายนัก พื้นที่สื่อสังคมออนไลน์และชุมชนออนไลน์ของไทยก็เป็นฉากพื้นหลังสำคัญพื้นที่หนึ่งของวิวัตะร่วมสมัย ซึ่งยังจะถูกควบคุมจากอำนาจดังเช่นพื้นที่การสื่อสารในเชิงการเมืองในรูปแบบอื่นด้วยมาตรการรุนแรง⁷ แต่ด้วยกระแสโลกาภิวัตน์และการพัฒนาของเทคโนโลยี โดยเฉพาะในแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ที่ยังเปิดหาการเชื่อมต่อผู้คนออกมาอยู่อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้เป็นปัญหาที่งานวิจัยชิ้นนี้จะศึกษาถึงความสัมพันธ์บริบทแวดล้อมเช่นนี้กับวิวัตะทางการเมืองไทย ว่าจะมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองเปลี่ยนไปอย่างไรในฐานะรากทางความคิด หากจะสามารถหยั่งลึกลงไปในวิวัตะทางความคิดเกี่ยวกับเสรีภาพและความเสมอภาคที่เกิดขึ้น

ความหวังต่อสังคมไทยและอินเทอร์เน็ต

⁴ Joshua Kurlantzick. (2013). *Democracy in Retreat: The Revolt of the Middle Class and the Worldwide Decline of Representative Government*. London UK: Yale.

⁵ Manuel Castells. (2000). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I., 2nd ed.* Oxford, UK: Blackwell.

⁶ โดย Bertelsmann Foundation อ้างใน Joshua Kurlantzick, (2013), pp. 8-9.

⁷ Kurlantzick, *ibid.*, pp. 199-200.

ในประเด็นการพัฒนาร่วมสมัย ภาพสะท้อนของวิวัฒนาการและความเสมอภาคจากพื้นที่ไซเบอร์ยังจะเป็นประเด็นซับซ้อนอ่อนไหวต่อการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลที่ผ่านมา รวมถึงการจะเป็นปัจจัยขับเคลื่อนทางสังคมที่สำคัญต่อการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการผลิตของสังคมไทยในระยะยาวไปสู่เศรษฐกิจและสังคมดิจิทัล ภายใต้นโยบาย “ไทยแลนด์ 4.0” ความพร้อมของสังคมออนไลน์ไทยที่จะเห็นการขยายฐานประชากรอินเทอร์เน็ตให้เพิ่มมากขึ้นในพื้นที่นอกเมืองใหญ่ ซึ่งมีความหลากหลายของความต้องการและสภาพแวดล้อมสูงกว่าสังคมเมือง อาจต้องพร้อมรับความสามารถในการรองรับความหลากหลายเป็นจุดแข็งของแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ อันอาจเป็นปัญหากับความเป็นเอกภาพทางความคิดของสังคมในฐานะรากไปด้วย ปรากฏการณ์วิวัฒนาการทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนการขยายตัวของสังคมการเมืองออนไลน์ของไทย ที่งานวิจัยชิ้นนี้จะพยายามทำความเข้าใจจะให้ภาพแนวโน้มของสังคมไทยออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์ชาติระยะยาวในการพัฒนาเศรษฐกิจดิจิทัลของรัฐไปด้วย

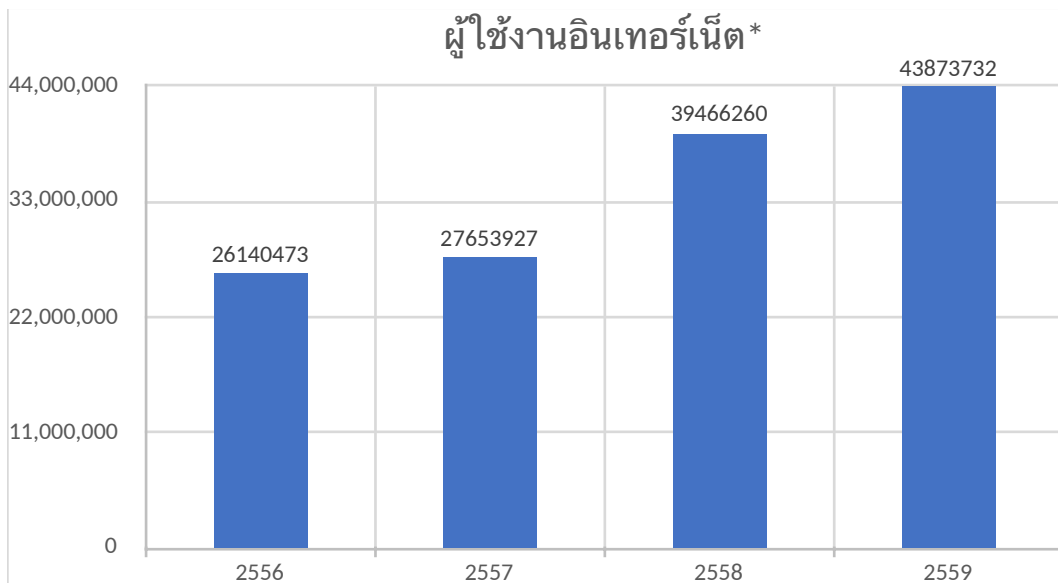
แม้ว่าในหลายแพลตฟอร์มสื่อสังคมที่ชำนาญการจะจัดแจงให้เราดูสิ่งที่เราจะสนใจและอยู่กับเครือข่ายให้ได้นานที่สุด การแทรกซึมของเนื้อหาเท็จในการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา⁸ ก็แสดงให้เห็นแล้วว่าเนื้อหาจะเป็นอะไรก็ได้ สำหรับผู้ใช้ทั่วไปเนื้อหาที่อยู่บนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์หลายแหล่งที่มาไว้ตัวตนเป็นเรื่องที่อาจถูกส่งเผยแพร่ต่อไปสู่ผู้เสพสื่อหลายหมื่นคนภายในระยะเวลาอันใกล้ พื้นที่สังคมออนไลน์จึงยังเป็นพื้นที่ที่เปิดสำหรับเนื้อหาไร้ความจริงมากมาย (Post-truth) การถกเถียงเรื่องความถูกต้องเป็นเรื่องยุ่งยากและเนิ่นนานเกินกว่างานวิจัยชิ้นนี้จะเข้าไปวิเคราะห์ในรายละเอียดของเนื้อหา แต่การเข้าชมเนื้อหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ถูกส่งต่อไปจำนวนมาก ในเวลาอันสั้นเป็นความสนใจของงานวิจัยชิ้นนี้ที่มีต่อแพลตฟอร์มการเข้าสังคมออนไลน์ร่วมสมัย ความฉับไวในการตอบสนองต่อสื่อสังคมออนไลน์เพิ่มขึ้นตามประชากรอินเทอร์เน็ตไทยที่กำลังเพิ่มทวีจำนวนขึ้นตามแนวนโยบาย “ไทยแลนด์ 4.0” การใช้อินเทอร์เน็ตให้เกิดดอกผลในทางความรู้และทางเศรษฐกิจจึงเป็นความหวังที่น่าสนใจว่าจะได้รับการตอบสนองอย่างไร

การศึกษาชุมชนการเมืองออนไลน์ในเชิงสหวิทยาการ

โดยตัวโจทย์ของการวิจัยเรื่องการศึกษาคุณค่าของสังคมออนไลน์เองก็นับว่าเป็นโจทย์การศึกษาทางสังคมศาสตร์ร่วมสมัยที่คาบทับความสนใจในหลายสาขาวิชาของวิทยาการร่วมสมัย งานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นการศึกษาในเชิงสหวิทยาการที่ต้องการความเข้าใจทั้งทางรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์การเมือง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมร่วมสมัยอันซับซ้อนนี้

การแสดงออกของมโนทัศน์ผ่านค่านิยมร่วมสมัยของสังคมไทยเป็นประเด็นคำถามจากวิวัฒนาการทางของชุดโครงการวิจัยเรื่อง “เมื่อฟ้าสีทองผ่องอำไพ : การศึกษามโนทัศน์เรื่องอิสริยยศและความเสมอภาคกับการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมหลักในสังคมไทย” ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้สนใจจะศึกษาในพื้นที่ “สังคมไทยออนไลน์” อันเป็นพื้นที่ทางสังคมที่กำลังเจริญเติบโตอย่างก้าวกระโดดในช่วงสามปี โดยในสัดส่วนประชากรไทยมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นจาก 26.1 ล้านคนในปี พ.ศ. 2556 เป็น 43.8 ล้านคนในปีพ.ศ. 2559 หรือเพิ่มขึ้นกว่าร้อยละ 68 ถึงแม้ว่าในด้านการกระจายของผู้ใช้ยังกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มคนมีการศึกษาในเมืองใหญ่⁸ แต่ปริมาณและการกระจายตัวของผู้ใช้มีแต่แนวโน้มจะเพิ่มขยายออกไปสู่ผู้ใช้หลากหลายกลุ่มมากขึ้น ด้วยแรงขับเคลื่อนจากนวัตกรรมของยุคสมัยและธุรกิจสื่อสารที่มุ่งเม็ดเงินดึงดูดผู้ใช้ให้เข้าสู่อินเทอร์เน็ตและระบบทุนนิยมบริโภคนิยมในขั้นต่อไป

⁸ ซึ่งอาจรวมการนับซ้ำระหว่างผู้ใช้อินเทอร์เน็ตผ่านทำให้ปรากฏจำนวนที่เพิ่มขึ้นในปีพ.ศ.2558-2559

ภาพที่ 1.1 ข้อมูลผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตไทย ที่มา: Internet Innovation Research Center

* รวมจำนวนผู้ใช้งานโทรศัพท์เคลื่อนที่ในปี พ.ศ. 2558-2559

ในการกล่าวถึงอินเทอร์เน็ตในยุคแรก ผู้คนต่างตื่นตะลึงกับปริมาณข้อมูลมหาศาลที่หลั่งไหลเข้าไป จนเกินความสามารถของมนุษย์จะจัดการได้ จนถึงในปัจจุบันที่แม้แต่ระบบคอมพิวเตอร์เองก็ต้องคอยขบคิดกับทางจัดการข้อมูลที่ยังจะเพิ่มขึ้น ทางเลือกในการบริโภคข้อมูลข่าวสารจึงจะมีแนวโน้มไปทิวจำนวนและหลากหลายบนโลกอินเทอร์เน็ตต่อไปอย่างไม่รู้จบ ข้อมูลข่าวสาร ทัศนะ รูปภาพ วิดีโอ ทั้งเท็จและจริง จะยังถูกส่งต่อออกไปเหมือนดังเช่นสังคมมนุษย์ก่อนยุคดิจิทัล การสนทนาแลกเปลี่ยนบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ก็เป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลที่มีปริมาณมหาศาล ซึ่งไม่ใช่การสื่อสารจากแหล่งข่าวสำคัญที่มีตัวตนตำแหน่งแห่งหนแน่ชัดสู่ผู้สนใจ แต่เป็นการสื่อสารสนทนาบนประเด็นหลากหลาย ที่ออกมาจากผู้ใด ซึ่งอาจเป็นปัจเจกบุคคล กลุ่มคณะบุคคล หน่วยปฏิบัติการหรือองค์กร ซึ่งจะให้ภาพสะท้อนสำคัญจากมโนทัศน์ในเรื่องต่าง ๆ และยังสามารถเปลี่ยนไปได้ตามบริบทสถานการณ์แวดล้อม การมุ่งพิจารณาความเป็นไปของมโนทัศน์ของสังคมโดยเน้นไปที่เนื้อหาข้อมูลหรือตัวผู้สื่อสารสำคัญจึงเป็นภาพส่วนหนึ่งของความเป็นจริง ซึ่งงานวิจัยนี้มุ่งจะเติมเต็มภาพของการแสดงออกทางการเมืองออนไลน์เหล่านั้น โดยพิจารณาบนความสัมพันธ์ร่วมกับสภาวะแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ไซเบอร์ที่มีอยู่ในสังคมไทย โดยไม่ตัดขาดสารออกจากสื่อ เพราะไม่ว่าจะเป็นอีเมลหรือจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ที่มีมานานจากยุคเริ่มต้นอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย จนเข้าสู่การสื่อสารผ่านโปรแกรมพูดคุยและวิดีโอที่ข้ามพ้นเนื้อหาบนตัวอักษร (Text-base) จากการสื่อสารในยุคเก่า เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ โปรแกรมไลน์ หรือกระดานข่าวอินเทอร์เน็ต (เว็บบอร์ด - Web board) อย่าง “พันทิพ” (www.pantip.com) พื้นที่สนทนาท้ายข่าวในหนังสือพิมพ์ออนไลน์ หรือกลุ่มลับเฉพาะสมาชิกบนสื่อสังคมออนไลน์ แต่ละลักษณะของพื้นที่การไหลของกระแสข่าวสารก็สร้างชุมชนสื่อสารที่ต่างกัน ทั้งในเครือข่ายผู้ใช้ เนื้อหา และผลกระทบต่อเนื่อง พื้นที่จึงมีความสำคัญ

ลักษณะการรวมกลุ่มของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตบนความสนใจและอัตลักษณ์ร่วมกันบางอย่างทำให้พื้นที่บนโลกอินเทอร์เน็ตมีความสำคัญต่อการรวมตัวของกลุ่มผู้ใช้ไม่น้อยไปกว่าเนื้อหา เพราะพื้นที่คือช่องทางการไหลผ่านของเนื้อหาและจุดเชื่อมต่อถึงผู้รับสาร ที่กำหนดให้ผู้ส่งสารเลือกพื้นที่นั้น ๆ ในแต่ละพื้นที่บนอินเทอร์เน็ตหรือสื่อสังคมออนไลน์ที่มีผู้คนเข้าปะทะสังสรรค์เสวนากันมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไปในหลายประเด็นในยุคของเนื้อหาจากผู้ใด (User-Generated Content, UGC) เพียงพอ อันอาจจะเห็นปัจจัย

สำคัญในการเลือกใช้ได้ลักษณะเฉพาะเช่นนั้น อย่างเช่นเครือข่ายสังคมวงรอบที่ตั้งศูนย์โดยผู้ใช้เข้าไปบนฐานสื่อสังคมต่าง ๆ หรือในประเด็นความอ่อนไหวต่อการรักษาความเป็นส่วนตัวและความเป็นนิรนาม (Anonymity) ในประเด็นทางศีลธรรมและการเมือง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ควบคุมและกีดกันการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี อาจทำให้การแสดงออกบนพื้นที่เปิดอย่าง โพสต์เปิดสาธารณะ (Public post) ใน Facebook ของผู้ที่พำนักในประเทศไทยไม่ได้สะท้อนทัศนคติออกมาอย่างตรงไปตรงมาตามความคิดเห็นที่แท้จริง แต่อาจสะท้อนการปรับตัวกับการตรวจสอบตรวจตราและควบคุมเนื้อหาที่เปลี่ยนอย่างรุนแรงในช่วงวิกฤตการเมือง ซึ่งการจัดจำแนกเนื้อหาอาจเพื่อการวิเคราะห์จำต้องเข้าใจเงื่อนไขรายรอบของพื้นที่นี้ด้วย

การเติบโตของสังคมไทยร่วมสมัยเข้าสู่ความเป็นสังคมข่าวสาร ได้พัฒนาช่องทางและเนื้อหาการสนทนาออกไปมากกว่าสื่อสังคมออนไลน์หลักที่เราคุ้นเคยอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าช่องทางหลักอย่าง เฟซบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) จะพัฒนาเพื่อดึงรั้งผู้ใช้ไว้ แต่ในยุคข้อมูลข่าวสารบูรณาการ ผู้คนย่อมไม่อาจพึ่งช่องทางอย่างใดอย่างหนึ่งได้ การสนทนาในเรื่องงานอดิเรกอาจใช้กระดานข่าว “พันทิพ” แต่การติดตามสาระบางอย่างอาจข้ามไปสู่การสื่อสารด้วยภาพ ทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว ซึ่งช่วยดึงให้เกิดเนื้อหาที่การวิเคราะห์ด้วยทแบบเดิมไม่อาจจะครอบคลุมถึงได้ การสำรวจพื้นที่ช่องทางสื่อและเนื้อหาสาระโดยไม่แยกจากภาพเครือข่ายในเชิงสหวิทยาการของงานวิจัยชิ้นนี้จึงอาจจะเสริมภาพในมิติที่ใกล้ความเป็นจริงได้มากขึ้นอีกทางสำหรับโครงการวิจัยในภาพรวม⁹

1.2 ความสำคัญของประเด็นศึกษา: สังคมออนไลน์ไทย

สังคมไทยร่วมสมัยในศตวรรษที่ 21 เป็นประเด็นท้าทายความเข้าใจ และการอธิบายถึงการดำรงอยู่ของความผสมผสาน อันผ่านกระบวนการต่อรองปรองดอง ประนีประนอม การถ่วงชั่งและโคกนาฏกรรมระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ พลัฏอำนาจและความคิด ที่ยังยึดโยงให้ส่วนต่าง ๆ ของอำนาจและความคิดอยู่ร่วมกันภายใต้ฉากของสังคมไทยนี้ ในปรากฏการณ์ทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยต่างก็ดำเนินผ่านสังคมร่วมสมัย ซึ่งมีพัฒนาการทางโครงสร้าง ข้อมูลข่าวสาร ความคิดและวัฒนธรรมขึ้นมาพร้อมกับการเติบโตของกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) กลุ่มชนชั้นเริ่มกระจายไปตามการเติบโตของเศรษฐกิจฐานเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) เจือจางเส้นแบ่งชนชั้นในช่วงก่อนการพัฒนาให้ปราศเลือนทิศทางและอำนาจทางเศรษฐกิจจากกระแสอุดมการณ์เสรีร่วมสมัยยังไหลต่อไปกับกระแสโลกและ *ความหลากหลายที่เปิดกว้าง* ในมิติของการบริโภคและชีวิตประจำวัน จนในบางครั้งสวนทางกับอำนาจด้วยความแปลกแยกไปจากฐานความเชื่อ *รวมศูนย์* เดิมในสังคม โดยเฉพาะในฐานะรากที่กำหนดการรับรู้และความเป็นจริง จนอาจเห็นปรากฏการณ์ของความหลากหลายทางความคิด ไม่เป็นเอกภาพดังที่เคยมาในกรอบจารีตสังคม วัฒนธรรม และช่องทางการสื่อสารแบบเก่าเคยทรงอำนาจ ปรากฏการณ์เหล่านี้ต่างสะท้อนค่านิยมพื้นฐานหลายประการที่เปลี่ยนไป บนพื้นที่ของสังคมในรูปแบบใหม่ ของคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะพื้นที่ในโลกไซเบอร์ผ่านการเชื่อมต่อของระบบโครงข่ายอินเทอร์เน็ตร่วมสมัย

ในทางการเมืองร่วมสมัย เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์และวัฒนธรรมมวลชนพาระบบประชาธิปไตยดำเนินมาสู่การเมืองแบบมวลชน (Mass politics) ของสังคมข้อมูลข่าวสารและสังคมเครือข่ายร่วมสมัย ช่องทางการสื่อสาร ต่อสู้และส่งอิทธิพลของอำนาจภายใต้กฎกติกาและสภาพแวดล้อมของสังคมสมัยใหม่จึงขยายตัวไปสู่พรมแดนของโลกไซเบอร์ (Cyber world) อันเป็นพื้นที่ทางสังคมของยุคสมัย แทนที่การพบปะชุมนุมเสวนาภายใต้สถานที่และเวลาเดียวกัน ด้วยตัวตนที่แท้จริง แต่สำหรับในโลกไซเบอร์ การเข้าสังคม ชุมชนพบปะ ไม่จำเป็นต้องเลือกเวลา สถานที่ ชุมชนและอัตลักษณ์ที่ตายตัวเช่นนั้น สังคมออนไลน์ที่ก่อร่างสร้างตัว

⁹ Des Freedman, ibid.

ขึ้นตามสภาวะของสังคมข้อมูลข่าวสาร (Information society) บนพื้นที่ไซเบอร์ (Cyberspace) เปิดช่องทางให้สะท้อนทิศทางร่วมกันในการแสดงตัวตน และสะท้อนความคาดหวังต่ออุดมการณ์ของสังคมผ่าน “สื่อสังคมออนไลน์” (Social media) ซึ่งจัดจำแนกรวบรวมกลุ่มความหลากหลายให้เชื่อมต่อเข้าหากันได้ตามรสนิยม และพฤติกรรมการใช้งานเนื้อหาที่ ผู้ใช้เป็นผู้ผลิตเนื้อหาได้เอง (User-Generated Content หรือ UGC) บนฐานราก (Platform) ของเทคโนโลยีสารสนเทศเครือข่ายการสื่อสารสมัยใหม่ (Communication network) ความเป็นเครือข่าย (Network) คือโครงสร้างสำคัญของสังคมที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของผู้บริโภคข้อมูล (Castells, 1997, 1998, and 2000)

เมื่อโลกไซเบอร์มาเหลื่อมทับเข้ากับโลกของความเป็นจริงมากยิ่งขึ้นทุกขณะ จนแทบจะกล่าวได้ว่าพื้นที่เสมือนใน “โลกเสมือน” (Virtual world) ที่เคยเป็นมาในยุคเริ่มต้นของอินเทอร์เน็ต ได้ทับซ้อนและเชื่อมต่อเข้ามาในพื้นที่ของ “โลกแห่งความเป็นจริง” (Real world) ของชีวิตทางสังคมและชีวิตในแต่ละวันของผู้คนในสังคมไทยอย่างชัดเจนมากขึ้น ถึงในระดับชุมชน ตัวตนและอัตลักษณ์ของปัจเจก ดังเห็นได้ในการแสดงออกและเคลื่อนไหวทางสังคมร่วมสมัยหลายครั้งคราว ประเด็นถกเถียงถึงความเป็นจริงเชิงประจักษ์ของเครือข่ายสังคมออนไลน์ร่วมสมัยจึงหลุดพ้นไปจากข้อสงสัยต่อแนวโน้มอิทธิพลและผลกระทบต่อสังคม ทั้งยังนำไปสู่ประเด็นปะทะเรื่องความเป็นส่วนตัวและความพยายามในการตรวจสอบและควบคุม ซึ่งมีผลกระทบต่อรูปร่างของเนื้อหาและช่องทางการสื่อสารของแต่ละชุมชนย่อย

พื้นที่ไซเบอร์จึงเป็นส่วนประกอบพื้นฐานสำคัญของการรวมกลุ่มทางสังคม ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้จะศึกษาผ่านแนวคิดสังคมวิทยาของการรวมกลุ่ม (Sociology of association) ในสังคมเครือข่าย (Network Society) และกระแสในพื้นที่เชื่อมต่อของธุรกรรม (Space of flow)¹⁰ ซึ่งรองรับความคิดเห็นคู่ขนานและขัดแย้งของสังคมการเมืองไทยในโลกจริง โดยเน้นลักษณะของพื้นที่อินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยี อันเป็นฐานราก (Platform) สำคัญของการรวมกลุ่ม ซึ่งทำให้ลักษณะการสื่อสารและเนื้อหาของวิวาทะเปลี่ยนไป เมื่อพิจารณาบริบทเฉพาะของการเมืองไทยที่ผ่านมา ความเคลื่อนไหวของกลุ่มความคิดเห็นทางการเมืองจึงมีการปรับตัวไปตามการควบคุมและบริบททางสังคมที่งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งจะอธิบายถึงแนวโน้มที่สำรวจพบ

ในด้านเทคโนโลยีการสื่อสารร่วมสมัย การเชื่อมต่อและเสถียรภาพของสัญญาณถูกเร่งความเร็วไปพร้อมกับความสามารถในการประมวลผลของฮาร์ดแวร์ โดยการควบคุมจังหวะจะโคนของอุตสาหกรรมแกนกลางเพียงไม่กี่รายที่แทบไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนที่มีการแข่งขันและต่อสู้เป็นอย่างมากในช่วงหลายปีที่ผ่านมาอยู่ที่ฐานแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ แม้เฟซบุ๊ก (Facebook) จะยังเป็นสื่อสังคมออนไลน์หลัก แต่ก็ไม่มี ความแน่นอนใดว่าจะอยู่ยั่งยืนยง สื่อสังคมออนไลน์รายอื่นอย่างยูทูบ (YouTube) ทวิตเตอร์ (Twitter) อินสตาแกรม (Instagram) ก็พัฒนาตัวไล่ตามขึ้นมาต่อเชื่อมผู้คนในตลาดระดับโลก อีกทั้งผู้พัฒนาแพลตฟอร์มสื่อสังคมและการสื่อสารหน้าใหม่ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับภูมิภาคที่ยังคอยแย่งความสนใจและเวลาของประชาชนผู้บริโภคสื่อออกไป อย่างในกรณีของโปรแกรม “ไลน์” (Line) ที่ก้าวขึ้นมาเป็นที่นิยมของสังคมไทย และเอเชียตะวันออกอีกหลายประเทศ โดยมีผู้ใช้งานมากจนแทบจะแทนที่การโทรศัพท์ในแบบดั้งเดิม ร่วมกันกับโปรแกรมแมสเซนเจอร์ของเฟซบุ๊ก (Facebook Messenger) และ “วอทซ์แอป” (Whatsapp) ซึ่งทำงานคล้ายกันและเป็นที่นิยมในฝั่งตะวันตก วัฏจักรการเกิดขึ้นและหายจากไปจากความนิยมของแพลตฟอร์มการสื่อสารและสื่อสังคมออนไลน์สมัยใหม่เหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ส่วนหนึ่งของสังคมโลกร่วมสมัย บนโลกไซเบอร์ ผู้คนต่างมีสิทธิเสรีภาพอย่างเต็มเปี่ยมในการเข้าถึงและใช้งาน รวมถึงเลิกใช้ปิดบัญชีได้ตลอดเวลา ผู้พัฒนาแพลตฟอร์มและโปรแกรมต่างต้องแย่งชิงผู้ใช้ให้อยู่กับแพลตฟอร์มของตนได้นานที่สุด เพื่อสร้างรายได้ ซึ่งมักมาจากการโฆษณาและเล่นแร่แปรธาตุกับฐานข้อมูลผู้ใช้ในรูปแบบต่าง ๆ รัฐไทยเองก็ยังคงให้ความสนใจใช้

¹⁰ Castells, 2012, *ibid.*; Michael Hardt, and Antonio Negri. 2000. *Empire*. Cambridge MA: Harvard University.

ประโยชน์สื่อสังคมออนไลน์ในการสื่อสารและพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในหลายทาง ซึ่งในขณะเดียวกันก็คอยระแวดระวังตรวจสอบตราพื้นที่ไซเบอร์ในหลายระดับ ในฐานะพื้นที่ในการแผ่อำนาจปกครองควบคุมและระวังภัยคุกคาม สังคมการเมืองออนไลน์ของไทยที่สร้างและรวมตัวกันอยู่บนแพลตฟอร์มเหล่านี้จึงต้องปรับตัวกับกระแสและเงื่อนไขในหลายทาง ประยุกต์ใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างรู้จังหวะจะโคน เพื่อกล่อมเกลาคำคิดไปจนถึงขับเคลื่อนสังคมรอบข้าง โดยงานวิจัยชิ้นนี้สนใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองออนไลน์ในแพลตฟอร์มสื่อสังคมรูปแบบต่าง ๆ นับจากกระแสโลกและเทคโนโลยีดังที่กล่าวมา ในช่วงเวลาผันผวนของสังคมไทยและระบอบประชาธิปไตยที่เกิดขึ้น

ด้วยภาพของปรากฏการณ์ที่ตั้งเครียดและการกดดันต่อประเด็นทางการเมืองในสังคมจริง ความสนใจของผู้คนต่อการเมืองได้ถูกแสดงออกในหลายทิศทางโดยเฉพาะในโลกออนไลน์ การสื่อสารทางการเมืองในโลกจริงยังกระเพื่อมต่อไปถึงทุกส่วนของสังคมข้อมูลข่าวสารของเรา กระแสและวิวาทะได้หล่อหลอมระบบคุณค่าส่วนหนึ่งในสังคมไทยร่วมสมัยผ่านความเป็นสังคมเครือข่าย (Network Society) บนโลกอินเทอร์เน็ต บนโครงสร้างที่ยึดโยงปฏิบัติการทางสังคมและการเมืองออนไลน์อยู่ที่ “เครือข่าย” ซึ่งเชื่อมต่อกันอยู่บนแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media Platform) เดียวกัน ของผู้คนภายใต้ความสนใจร่วมกัน “แพลตฟอร์ม” นี้รองรับการรวมจับกลุ่มเครือข่าย สนทนา สร้างพื้นที่สื่อสารสาธารณะ ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งพื้นที่เฉพาะเรื่องการเมืองโดยตรง หรือเป็นเรื่อรณานาสาระและข่าวสารประจำวันของผู้คนธรรมดา รวมถึงประเด็นทางสังคมและการเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่พอจะมองเห็นความหลากหลายทางความคิดได้ถูกสื่อออกมาให้ศึกษาได้ไม่แพ้การศึกษาในพื้นที่ทางการเมืองอื่นๆ

1.3 แนวคิดและสมมติฐานเบื้องต้นในการวิจัย

ประเด็นวิวาทะและบรรยากาศของ “อิสรภาพ” และ “ความเสมอภาค” (Freedom and equality) เป็นประเด็นปัญหาขั้นมูลฐานของวิกฤตการณ์ศีลธรรมทางสังคมที่สังคมไทยเผชิญอยู่ ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้มุ่งจะยึดเป็นจุดสนใจหลักของการวิเคราะห์ค่านิยมของวัฒนธรรมการเมืองร่วมสมัย ซึ่งดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องและขัดแย้งได้อยู่ในตัวตนทางสังคม การเมืองและศีลธรรม¹¹ สัมพันธ์กันไปกับความเปลี่ยนแปลงในบริบทพื้นที่ ช่องทางการสื่อสารและบริบททางการเมืองและสังคม

ทั้งนี้การวิวาทะในประเด็นทั่วไปตามสถานการณ์ทางสังคมและการเมือง ไม่ว่าจะเป็นกรณีการเรียกร้องอิสรภาพหรือความเสมอภาคโดยชัดเจน หรืออำพรางตัวในกระแสเหตุการณ์ทางสังคมออนไลน์ก็เป็นจุดสนใจในขั้นมูลฐานเรื่องอิสรภาพและความเสมอภาค อันจะเป็นฐานในการดำเนินเรื่องของงานวิจัย เนื่องจากถ้าเราคำนึงถึงความหมายของประเด็นมูลฐานนี้ จะเห็นได้ว่ามีนัยยะลึกลงไปอย่างน้อยถึงสามทาง อันได้แก่ 1) ความหมายในหลักการสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ที่มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกันในการได้รับซึ่งสิทธิขั้นพื้นฐานตามหลักสิทธิมนุษยชน ได้รับการปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพต่อสิทธิและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของทุกคน 2) ความหมายตามระบอบประชาธิปไตย ที่พลเมืองจะมีความเสมอภาคหรือความเท่าเทียมกันในความเป็นพลเมืองเจ้าของประเทศและมีส่วนร่วมในการให้อำนาจปกครอง และ 3) ความหมายตามหลักการพื้นฐานของกฎหมายที่ทุกคนจะยังเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะมีการพิสูจน์ถึงความผิด ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายที่ถูกบังคับใช้โดยเสมอหน้ากันทั่วทั้งสังคม อย่างไม่เลือกปฏิบัติ วิวาทะในความครอบคลุมของงาน

¹¹ John Charvet. 1981. *A Critique of Freedom and Equality*. Cambridge UK: Cambridge; Erik von Kuehnelt-Leddihn. 1952. *Liberty or Equality: The Challenge of Our Time*, edited by John P. Hughes. Caldwell, Idaho: Caxton Printers.

วิจัยชิ้นนี้จึงเป็นเนื้อหาวิวาทะทางการเมืองจำนวนมาก บนหลักการพื้นฐานของอุดมการณ์เสรีนิยม-ประชาธิปไตยนี้

แต่ถึงอย่างนั้นในการรองรับกับความหมายของอิสรภาพที่กว้างขวางนี้ ก็ยังอาจต้องกล่าวถึงนิยามความหมายของอิสรภาพตามความคิดของ Erik von Kuehnelt-Leddihn ซึ่งอธิบายอิสรภาพ (Freedom)¹² ว่า “ความสามารถสูงสุดในการจัดการเรื่องราวของตน เท่าที่จะเป็นไปได้ในสถานการณ์หนึ่ง อย่างมีเหตุผลและเป็นไปได้ อันเป็นหนทางในการธำรงรักษาไว้ซึ่งความสุขและปกป้องตัวตนของมนุษย์” เมื่อพิจารณาในแง่ลบก็ดูเหมือนจะไม่เปิดโอกาสให้ลิดรอนอิสรภาพของใครเพื่อประสิทธิภาพหรือประโยชน์สูงสุดของสวัสดิภาพร่วมกันของสังคมใด ประเด็นข้อถกเถียงสำคัญของ Kuehnelt-Leddihn ที่ต่อเนื่องไปคือสภาพความขัดแย้งของอิสรภาพและความเท่าเทียมในหลายช่วงประวัติศาสตร์ ซึ่งความสามารถในการส่งเสริมหรือดำรงอยู่ร่วมกันได้ของอิสรภาพหรือเสรีภาพ กับความเท่าเทียมก็ยิ่งได้รับการถกเถียงได้ต่อไปในอีกหลายมิติความหมายและกรณีศึกษา¹³ ซึ่งจำเป็นต้องเข้าใจถึงสถานะเช่นนี้ในการศึกษาคุณค่าทางสังคมอันเป็นนามธรรมบนเนื้อหาทางสื่อหลากหลายรูปแบบ ไม่เพียงแต่ตัวหนังสือแต่ยังสื่อภาพและเสียง ทั้งจริงและเท็จ บนพื้นที่อินเทอร์เน็ตที่เคลื่อนตัวอย่างรวดเร็วไปกับยุคสมัย

ปมปัญหาในนัยความหมายของ “อิสรภาพ” และ “ความเท่าเทียม” ในวงวิชาการที่กล่าวมาข้างนี้จะกว้างขวางไปกว่าความสนใจหลักของงานวิจัยชิ้นนี้ แต่ก็ต้องตระหนักถึงความเกี่ยวข้องและแยกจากกัน รวมถึงปมปัญหาร่วมสมัยของการพัฒนาประชาธิปไตยในภาพกว้างของยุคสมัย บริบททางสังคมและการเมืองของไทยจะสะท้อนภาพคุณค่าที่ออกมาอย่างไรจึงจะเป็นจุดสนใจที่งานชิ้นนี้พยายามจะค้นหาและตอบคำถาม

งานวิจัยชิ้นนี้สนใจในอิทธิพลของ “แพลตฟอร์ม” การสื่อสารร่วมสมัยที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงของวิวาทะ ในบริบทรายรอบทางการเมืองของไทย ที่ปรากฏอยู่ในส่วนสาธารณะ (public posts) ของสื่อสังคมออนไลน์ไทย ที่มีแพลตฟอร์มต่าง ๆ เชื่อมโยงผู้คนเข้ามามีส่วนสนทนาวิวาทะสาธารณะบนหน้าสื่อสังคมออนไลน์ ในความเปลี่ยนแปลงของกระแสการเมืองหลังการปฏิวัติของกลุ่มทหารในปี พ.ศ. 2557 ซึ่งทำให้การสนทนาเรื่องการเมืองของหลายกลุ่มและปัจเจกต้องพัฒนาตัวตามไปกับกระแสของการเมืองในโลกจริง ด้วยความพยายามจะสื่อสารในสถานะที่ถูกตรวจตรา จับผิดจากหลายทาง และรวมไปถึงการควบคุมอย่างเข้มงวดโดยรัฐบาลทหารในช่วงหลังการรัฐประหาร

สมมติฐานนี้วางอยู่บนแนวคิดการมองสังคมไทยร่วมสมัยที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ที่หลากหลายอยู่ในตัวเอง¹⁴ (Multiple Modernity) จนไม่อาจมองหามหรรณนา (Grand narrative) ได้จะมาอธิบายความเป็นจริงของสังคมได้ในทางเดียว กล่าวคือสังคมไทยกำลังต้องเข้าใจและรับมือกับความเปลี่ยนแปลงและกระจัดกระจายหลากหลายนี้ ในระดับปัจเจกก็มีความหลากหลายของความเชื่อผสมผสานและไหลไปกับกระแสต่าง ๆ ในความเป็นสังคมข้อมูลข่าวสาร (Information society) นอกจากวัฒนธรรมไทยกระแสหลัก เรายังอยู่ร่วมกับความเป็นสมัยใหม่ที่มิทิศทางเดียวกันกับกระแสโลกเสรีนิยมยุคโลกาภิวัตน์ ในขณะที่ยังมีความเป็นอนุรักษ์นิยมอยู่ในหลายส่วนของสังคม ซึ่งยังมุ่งเชิดชูธำรงไว้ซึ่งจารีต

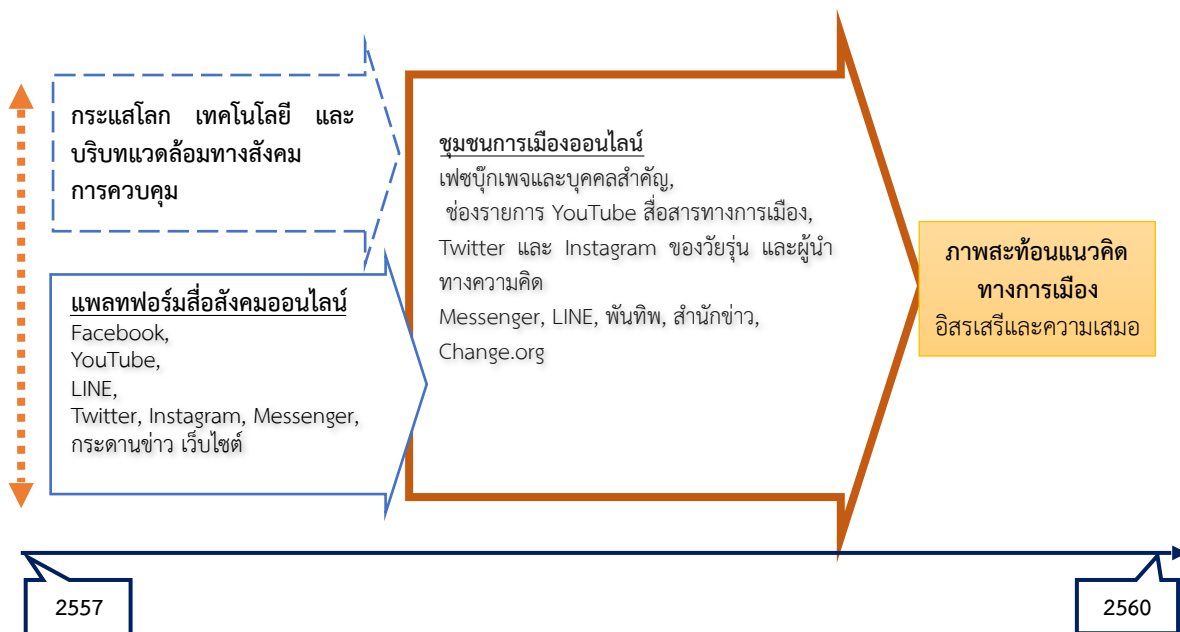
¹² Erik von Kuehnelt-Leddihn. 1952, p. 2.

¹³ ดู Jan Narveson, and James P. Sterba. 2010. *Are Liberty and Equality Compatible?* Cambridge, UK: Cambridge.; Alan Macfarlane. 2000. *The Riddle of the Modern World: Of Liberty, Wealth and Equality*. New York, NY: St. Martin.

¹⁴ Shmuel Eisenstadt. 2003. *Comparative Civilizations and Multiple Modernities*. Leiden, the Netherlands: Koninklijke Brill NV.

ประเพณีและชุดคุณค่าของ “ความเป็นไทย” ให้ยืนหยัดอยู่ได้ในเวทีโลกและภูมิภาค ความเป็นไปได้ในการผสมผสานทางความคิดและเรียนรู้จึงสะท้อนค่านิยมมาบนพื้นที่อินเทอร์เน็ต ด้วยความขัดแย้งที่ยังคงมีอยู่ตามธรรมชาติสามัญของทุกสังคม ภาพความคิดทางการเมืองที่หลากหลายเหล่านี้ส่วนหนึ่งจึงปรากฏบนโลกอินเทอร์เน็ตอย่างมีท่วงทำนองที่สะท้อนภาพขนานของการเมืองและสังคมออฟไลน์ในชีวิตจริงของผู้คน ที่ยังอยู่อาศัยอยู่ในสังคมเดิม ภายใต้รัฐแบบเดิม ในโลกใบเดิม ส่วนที่เพิ่มเติมจากยุคสมัยก่อนสังคมข้อมูลข่าวสารขึ้นมาคือเนื้อหาจำนวนมากจากผู้ใช้งานแพลตฟอร์มการสื่อสารและเข้าสังคมระดับโลกที่พัฒนาตัวดึงดูดผู้ใช้ตลอด ดังแสดงในแผนภาพที่ 1.2 ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้สนใจในเปลี่ยนแปลงของพื้นที่บนอินเทอร์เน็ตในการใช้งานทางการเมืองบนแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ ในชุมชนออนไลน์สำคัญ ๆ ในสังคมไทย

ด้วยว่าเนื้อหาทางการเมืองจำนวนมากในความเป็นจริงไม่ได้จำกัดตัวอยู่ในพื้นที่เฉพาะอีกต่อไปจากการเปิดให้ผู้ใช้งานได้สร้างเนื้อหาสนทนา ให้ความเห็นเพิ่มเติมได้ในที่ต่าง ๆ บนสื่อสังคมออนไลน์ การเมืองและปัญหาสังคมจึงถูกพูดถึงได้ในทุกพื้นที่ ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้พยายามจะไม่จำกัดกรอบเฉพาะเจาะจงในเพจดังที่มีเนื้อหาดึงดูดผู้ชมเป็นหลัก แต่มุ่งหมายจะศึกษาชุมชนทางการเมืองในนิเวศวิทยาของสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media Ecology) ด้วยเหตุว่าเนื้อหาในระดับฐานรากของการพัฒนาประชาธิปไตยหรือการเคลื่อนไหวของผู้คนธรรมดาในสังคม ไม่ได้จำกัดและจำกัดอยู่แต่เพียงเรื่องการเมือง แต่ยังมีประเด็นอื่นให้ต้องรู้เห็น เป็นห่วงและสนใจอยู่รอบรอบ ทั้งที่มีสาระ บันเทิง และดูเหมือนไม่มีสาระโดยอยู่เลย

ภาพที่ 1.2 แนวคิดในการวิจัยชุมชนการเมืองออนไลน์

งานวิจัยชิ้นนี้มีสมมติฐานบนแนวคิดที่ว่าพลวัตของสังคมไทยร่วมสมัยในกระแสโลกาภิวัตน์ได้เปิดพื้นที่การสื่อสารและเชื่อมโยงผู้คนผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งเป็นพื้นที่ปลอดภัยกว่าสำหรับประเด็นทางการเมืองร่วมสมัย จากความเป็นพื้นที่เสมือน (Virtual space) ที่นอกจากลดการปะจันหน้า (Confrontation) ในพื้นที่จริง พื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ยังช่วยให้การสื่อสารก้าวข้ามพ้นขีดจำกัดของเวลา ในการเข้าสู่การเข้าสังคมสนทนา วิวาทะ หรือชุมนุมในเวลาจริงในสถานที่จริง เนื้อหาของการสื่อสารถูกเก็บไว้เผยแพร่ เปิดให้เข้าถึงผลิตซ้ำ แนะนำให้ชมได้อย่างต่อเนื่องจากการเชื่อมต่อผ่านโครงข่ายอินเทอร์เน็ต ไม่ว่าที่ใดในโลก ความสำคัญของพื้นที่และเวลา (Space and time) จึงมีน้อยลงในการเข้าสังคมออนไลน์ ซึ่งเมื่อความสำคัญของ

พื้นที่และเวลาได้พ้นไปแล้ว ประเด็นสำคัญของพื้นที่อินเทอร์เน็ตคือความสะอาดปลอดภัยในการอำพรางอัตลักษณ์ของผู้ใช้ (User identity) ซึ่งอาจแก้ไขชื่อและรูปปลอมบัญชีผู้ใช้ขึ้นมาอย่างง่ายที่สุด หรืออาจต่อเชื่อมโดยผ่านเครือข่ายเสมือนหลายชั้น (Virtual private network) ตั้งแต่เริ่มกระบวนการและปฏิบัติการเพื่อให้การติดตามตัวตนที่แท้จริงเป็นไปได้ยากขึ้น การควบคุมจึงเป็นไปได้ลำบากในพื้นที่อินเทอร์เน็ต และเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกใช้แพลตฟอร์มในการสนทนาวิวาทะ หรือส่งข้อมูลข่าวสารเพื่อผลักดันวาระของแต่ละฝ่ายและผู้ใช้ทั่วไปที่จะเข้ามีส่วนร่วมใด ๆ บนโลกออนไลน์

1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลัก

- 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการของของวิวาทะทางการเมืองเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาค ในบริบทชุมชนออนไลน์ ในช่วงปี พ.ศ. 2557-2560
- 2) เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการเมืองในวิวาทะทางการเมืองร่วมสมัยและความเปลี่ยนแปลงบนชุมชนออนไลน์ ในช่วงปี พ.ศ. 2557-2560
- 3) เพื่อสำรวจลักษณะการตอบสนองต่อสถานการณ์แวดล้อมทางการเมืองของชุมชนการเมืองออนไลน์ร่วมสมัยของสังคมไทย และประเด็นความเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนประเทศไทยเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจดิจิทัล และแนวคิดการพัฒนาประเทศไทย 4.0 (Thailand 4.0)

1.5 ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัย “การสำรวจมโนทัศน์ว่าด้วยค่านิยมร่วมสมัยในสื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) : กรณีศึกษาแพลตฟอร์มชุมชนออนไลน์ในช่วง พ.ศ. 2557-2560” ขึ้นนี้ มุ่งจะศึกษาพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงเนื้อหาการสนทนาวิวาทะในประเด็นการเมืองของ “อิสระเสรีภาพ” (Freedom and liberty) และ “ความเสมอภาค” (Equality) ของชุมชนออนไลน์ที่เติบโตขึ้นกับภาพประชากรอินเทอร์เน็ตไทย และบริบทแวดล้อมในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองร่วมสมัย โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) เพื่อสำรวจรูปแบบทางวัฒนธรรมทางการเมืองไทยจากปรากฏการณ์สังคมที่อยู่บนฐานของสังคมเครือข่ายข้ามชาติ (Transnational social media platform) และการแสดงความคิดเห็นและตัวตนของสมาชิกและเครือข่ายผ่านโลกออนไลน์ อันเป็นวัฒนธรรมการเมืองออนไลน์ร่วมสมัยที่สนใจ โดยเน้นที่วิธีการศึกษาภาคสังคมออนไลน์ในแบบ “ชาติพันธุ์วรรณาบนอินเทอร์เน็ต” (Netnography หรือ Virtual Ethnography) ซึ่งเป็นการศึกษาระบบทางวัฒนธรรมของความเชื่อ ความหมาย สัญลักษณ์ เรื่องเล่า ฯลฯ ของผู้คนในชุมชนทางวัฒนธรรมที่มีปฏิสัมพันธ์หรือดำเนินกิจกรรมผ่านพื้นที่อินเทอร์เน็ต ซึ่งทำให้มีข้อมูลเก็บบันทึกอยู่ตามเว็บไซต์ต่าง ๆ ¹⁵ ที่ผู้วิจัยอาจเข้าถึงได้โดยไม่มีการขัดขวางหรือเป็นการรบกวนที่จะทำให้สภาพของปรากฏการณ์เปลี่ยนไปหากไม่มีการเข้าแทรกแซงสังเกตความเคลื่อนไหวใด ๆ เหมือนดังเช่นการศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของวัฒนธรรมชนเผ่า

ภาพที่ปะติดปะต่อจากพื้นที่ทางอินเทอร์เน็ตนี้ไม่ได้เป็นไปอย่างไร้ทิศทาง (disoriented) แต่มีทิศทางและความหมายที่อธิบายได้ด้วยตรรกะของเครือข่ายและความเป็นสังคมเครือข่าย โลกเสมือนที่กำลัง

¹⁵ Robert V. Kozinets. 1997. "I Want to Believe: a Netnography of the X-Philes' Subculture of Consumption." *Advances in Consumer Research*, Vol. 24, pp. 470-475.; Christine Hine. 2000. *Virtual Ethnography*, London, UK: Sage.; Daniel Miller, and Don Slater. 2000. *The Internet: An Ethnographic approach*. Oxford, UK: Berg.

ทวีความสำคัญในสังคมสมัยใหม่ในการเป็นพื้นที่ของกระแส (Space of flow) การแลกเปลี่ยนข้อมูล ธุรกรรม และความคิด¹⁶ ทำให้กล่าวได้ว่าสังคมออนไลน์เป็น “อีกส่วนของปรากฏการณ์” ของสังคมไทยร่วมสมัย ไม่เพียงเป็นแค่ภาพสะท้อนหรือเพียงพื้นที่คู่ขนานเท่านั้น การเข้าสู่พื้นที่วิจัยบนโลกไซเบอร์ของผู้วิจัยจะร่วมสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Unobtrusive observation) ในแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ เพื่อสังเกตการณ์และค้นหาข้อมูล เสมือนเป็นผู้ใช้ผู้ชมคนหนึ่ง ประสบการณ์ในการใช้งานจึงไม่ต่างจากผู้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตทั่วไปที่สนใจการเมือง

นอกจากการค้นหาในเสิร์ชเอนจิน (Search engine) พื้นฐานอย่างกูเกิล (Google) การค้นหาและติดตามเรื่องราวบนสื่อสังคมออนไลน์หลัก ในเนื้อหาที่ได้รับความสนใจชม คลิชอบหรือไม่ชอบ และสนทนาเป็นจำนวนมากกว่า 1,000 รายการจะถูกจัดเป็นเนื้อหาที่ได้รับความนิยมมาก ซึ่งจำนวนเช่นนี้เพียงพอที่จะสะท้อนความเป็นกลุ่มก้อนได้ทางหนึ่ง ซึ่งในหลายหัวข้อการสนทนาและพื้นที่จำนวนมากในทางสังคมและการเมือง แม้จะไม่มากไปกว่าเนื้อหาทางด้านบันเทิงทั่วไป แต่ก็จะมีหลายพื้นที่และหัวข้อทางการเมืองที่มีจำนวนเกิน 10,000 (หนึ่งหมื่น) รายการจนถึงเกินกว่าแสนรายการ การสื่อสารของบุคคลทางการเมืองที่เปิดเผยต่อสาธารณะ ต่อผู้ติดตาม (Followers) จำนวนหลักหลายแสนและในบางกรณีหลายล้านคน ก็เป็นพื้นที่ทางการเมืองที่สนใจของงานวิจัยชิ้นนี้ที่ผู้วิจัยจะได้ทำการสำรวจ ความสำคัญเชิงปริมาณต่องานเชิงคุณภาพชิ้นนี้อาจไม่สื่อออกมาอย่างเที่ยงตรงและเคร่งครัด แต่อยู่บนฐานคิดในการรวมกลุ่มทางสังคมและการเมือง อย่างเช่นในการปราศรัยหรือเคลื่อนไหวทางการเมืองในพื้นที่จริงที่อยู่ในความสนใจของสังคมหลายครั้งก็มีผู้ชมอยู่ในจำนวนไม่ต่างกัน คือในราวเกินกว่าร้อยคนจนถึงหลายพันคนได้ แม้บางครั้งสำคัญอาจมีกว่าแสนคนขึ้นไป คุณภาพของเนื้อหาและความเข้าใจรับรู้ของผู้ชม รวมถึงเจตนาารมณ์ในการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนการเมืองจริงก็มีลักษณะเช่นเดียวกันบนที่มหาหลากหลาย สถานการณ์จริงและพื้นที่เสมือนของเหตุการณ์ทางการเมืองมีลักษณะร่วมกันและต่อเชื่อมกันอยู่หลายประการ การสังเกตการณ์ในงานวิจัยชิ้นนี้จึงเสมือนว่าผู้วิจัยได้เข้าร่วมรับชมรับฟังเนื้อหาการถกสนทนาหลังข่าว การแสดงความคิดเห็นและปราศรัยทางการเมืองและการรวมกลุ่มชุมชนการเมืองบนโลกออนไลน์เพื่อค้นหาลักษณะสำคัญตามแต่แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์จะอำนวยให้มีการแสดงออกเช่นนั้นได้ในห้วงระยะเวลาของการวิจัย พ.ศ. 2557-2560

ในขั้นพื้นฐานแล้วพื้นที่ศึกษาของงานวิจัยชิ้นนี้จะครอบคลุมสื่อสังคมออนไลน์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีบันทึกสะท้อนความคิดและประสบการณ์บนอินเทอร์เน็ตในรูปแบบของสื่อใหม่ (New media)¹⁷ บล็อก (Blogs) และกระดานข่าว (Bulletin boards) หรือเนื้อหาในรูปแบบของภาพคลิปวิดีโอและภาพนิ่งหลากหลายรูปแบบที่แพร่หลายอยู่เป็นจำนวนมากบนอินเทอร์เน็ต อันมีที่มาจากเหตุการณ์หลากหลายภายในปรากฏการณ์ทางการเมืองในสังคมจริง ช่วยเก็บภาพความคิดความเชื่อที่สะท้อนผ่านเรื่องราวต่าง ๆ ในเครือข่ายที่ไหลผ่านแนวทางของความคิด ค่านิยมที่สะท้อนออกมา และการเรียนรู้จากประสบการณ์ร่วมสมัย งานวิจัยชิ้นนี้อาจจำเป็นต้องเสนอภาพในระดับบุคคลจากการสังเกตการณ์ผู้นำข้อความคิดบนเครือข่ายสังคมในโลกอินเทอร์เน็ต อย่าง Facebook หรือ YouTube และตลอดจนเว็บบอร์ด (Web-board) หรือกระดานข่าวสาธารณะอย่าง “พันทิพ

¹⁶ Castells 1996, 1997, 2000 อ้างใน Hine, 2000, p. 61

¹⁷ สื่อใหม่อย่างยูทูบ (YouTube) ไม่ได้มีบทบาทเป็นสื่อสังคมทางการเมืองของไทยโดยตรง จนมีการโพสต์เหตุการณ์ทางการเมือง ภาพและเสียงบทวิเคราะห์ ทำให้พื้นที่ถ่ายทอดกลายเป็นพื้นที่วิวาทะเฉพาะเรื่อง เหมือนดังเช่นในเพจของหนังสือพิมพ์หลายสำนัก ซึ่งมีนัยยะทางความคิดและการเมือง อีกทั้งมีความเป็นเครือข่ายให้ชวนติดตามศึกษาในฐานะเป็นพื้นที่ใหม่ ของสื่อใหม่ (New media) อันจะมีเกิดขึ้นมาอีกมากจากอัตราเร่งผลิตนวัตกรรมของระบบทุนนิยมโลก

ดอทคอม” โดยอภิปรายเนื้อหาในระดับบุคคล อันจะเป็นข้อมูลเสริมอีกส่วนหนึ่งของงานวิจัยนี้จะฉายภาพเชื่อมโยงสังคม ผู้คนและเนื้อหาบนพื้นที่หลากหลายเหล่านี้ให้เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

1.6 ขอบเขตในการศึกษา

ดังที่ได้กล่าวมาในส่วนก่อนหน้านี้ งานวิจัยชิ้นนี้มีจุดเริ่มความสนใจอยู่ในการศึกษาทางการเมืองของพื้นที่สนทนาวิวาทะและบันทึกสะท้อนความคิดและประสบการณ์บนอินเทอร์เน็ตจากสื่อใหม่ (New media) บล็อก (Blogs) และกระดานข่าว (Bulletin boards) ภาพคลิปวิดีโอที่แพร่หลายอยู่เป็นจำนวนมากบนอินเทอร์เน็ต อันมีที่มาจากเหตุการณ์หลากหลายภายในปรากฏการณ์ทางการเมืองในสังคมจริง ช่วยเก็บภาพความคิดความเชื่อที่สะท้อนผ่านเรื่องราวต่าง ๆ ในเครือข่ายที่เนื้อหาไหลผ่าน ในแนวทางของความคิด ค่านิยมที่สะท้อนออกมา โดยไม่เข้าไปวิเคราะห์ตรรกะและค่าความจริงของตัวบทเป็นหลัก การเลือกให้ความสนใจจะอยู่บนพื้นที่ทางการเมืองออนไลน์ที่มีผู้ร่วมปฏิสัมพันธ์วันเว้นในระดับเกินกว่าร้อยละร้อยคนหรือมากกว่า ซึ่งถือว่าเป็นปริมาณที่พอเพียงต่อการเคลื่อนไหวหรือก่อร่างสร้างกลุ่มก้อนทางสังคมขึ้นมาให้เห็นได้ชัด โดยงานวิจัยนี้จะเล่าเรื่องผ่านการรวมกลุ่มทางสังคมและสนทนาวิวาทะซึ่งสัมพันธ์กับแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ ดังจะอธิบายรายละเอียดของแนวคิดในส่วนต่อไป

บทที่ 2 แนวคิดในการวิจัย

พื้นที่สื่อสารสนทนาในสังคมไทย รวมถึงในอีกหลายประเทศต่างเป็นพื้นที่อ่อนไหวต่อกระแสและอำนาจที่เปราะบางยิ่งในการเมืองของยุคศตวรรษที่ 21 กระแสการเมืองของวัฒนธรรม การก่อการร้ายและแทรกซึมข้ามชาติ หรือกระบวนการปลุกระดม ลูกฮือต่อต้าน จนถึงการสนับสนุนประสานงานภาครัฐและประชาสังคมของกลุ่มพลังและผลประโยชน์ต่างใช้พื้นที่สื่ออย่างเข้มข้นยิ่งขึ้นทุกวัน พร้อมกันไปกับความพยายามในการควบคุมและจัดการกับ “กระแส” สังคมโดยเฉพาะในพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ หรือโซเชียลมีเดีย (Social media) อันเป็นพื้นที่สังคมร่วมสมัย ที่ต่อเชื่อมเข้ากับโลกแห่งความเป็นจริงได้ใกล้ชิดมากขึ้นไปตามพัฒนาการของเทคโนโลยีทางการสื่อสารและสารสนเทศ ประเด็นในการศึกษาค่านิยมทางการเมืองร่วมสมัยจึงกว้างไปตามพัฒนาการของพื้นที่สังคมของยุคสมัยเช่นนี้ไปด้วย

แนวคิดหลักของการวิจัยนี้อยู่บนฐานคิดของการศึกษาเชิงสหวิทยาการ โดยมุ่งจะผสมผสานแนวคิดร่วมสมัยในทางสังคมวิทยาการเมืองของโลกาภิวัตน์ที่ศึกษาการเคลื่อนไหวทางการเมืองผ่านสื่อสังคมออนไลน์ (Social media) อันเป็นฐานรองรับชุมชนออนไลน์ ของสังคมเครือข่าย (Network society) ที่การสื่อสารและวิวาทะของท้องถิ่นเคลื่อนไหวอยู่บนระบบโครงข่ายการเชื่อมต่อหรือ “แพลตฟอร์ม” ของบริษัทเอกชนข้ามชาติ อย่างเช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) หรือ ยูทูบ (YouTube) กับการศึกษาทางรัฐศาสตร์ บนฐานคิดของเสรีนิยมประชาธิปไตย

ความเป็นสหวิทยาการสังคมศาสตร์ของงานวิจัยชิ้นนี้ชวนให้เกิดความสนใจประเด็นทางสังคมและเศรษฐศาสตร์การเมืองหลายระดับที่เชื่อมโยงไปกับเทคโนโลยีร่วมสมัย ทำให้เราต้องทำความเข้าใจสังคมไทยที่เปลี่ยนไปกับสื่อใหม่ (New media) เหล่านี้ด้วย โดยงานวิจัยชิ้นนี้จะพิจารณาสังคมไทยบนพื้นฐานของความเป็นสังคมสมัยใหม่ที่ซับซ้อนผสมผสานความหลากหลายของพื้นที่อินเทอร์เน็ต อันส่วนสำคัญที่นำไปสู่การสื่อสารวิวาทะในแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ที่เกิดขึ้น และไม่คล้ายกันมากนักกับการเมืองและสังคมในยุคก่อนซึ่งจะเห็นภาพของผู้เล่นและบทบาทรวมศูนย์อยู่ไม่มาก การต่อเชื่อมกับมวลชนยังอยู่ในบรรยากาศของการปกครองและควบคุมมากกว่าจะต้องทำความเข้าใจและกล่อมเกล่า การจะเข้าใจสังคมนี้ไม่ได้หมายความว่าสังคมจะเป็นเช่นดังแนวคิดที่ว่าไปเสียทั้งหมด แต่มีบางส่วนที่มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดในการศึกษาอื่น ๆ ของพื้นที่ออนไลน์ที่ผ่านมาเสนอแนวทางในการทำความเข้าใจและวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมสมัยนี้

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยจะพิจารณาในสามประเด็นหลัก อันได้แก่ 1) สังคมออนไลน์ไทยร่วมสมัย เพื่อรวบรวมความเข้าใจของการศึกษาที่เฉพาะเจาะจงต่อพื้นที่วิจัยและปริณทลที่เกี่ยวข้องกันของสังคมไทย 2) พลวัตรของสังคมโลกร่วมสมัย ซึ่งจะปูพื้นฐานความเข้าใจภาพกว้างของยุคสมัยต่อปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ซึ่งในความเป็นสมัยใหม่หลากหลายที่มีอิทธิพลต่อพื้นที่จะมีจุดเด่นที่ความเป็นสังคมเครือข่าย 3) พลวัตรทางเทคโนโลยีสังคม ซึ่งจะกล่าวถึงความสำคัญของระบบเครือข่ายการสื่อสารและสังคมออนไลน์ร่วมสมัยต่อการเมือง ทั้งในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการปกครองและการต่อต้าน ก่อนที่จะนำไปสู่ผลการศึกษาวิจัยในบทต่อไป

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนออนไลน์ไทยและบริบทแวดล้อม

การสื่อสารในมิติทางการเมืองของหลายสังคมในยุคก่อนสื่อสังคมออนไลน์มักเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว (One-way communication) ผ่านช่องทางสื่อสารมวลชนระดับชาติหรืออยู่ในพื้นที่สาธารณะ อย่างเช่น การเปิดปราศรัย หรือการแจกใบปลิว ซึ่งพื้นที่สื่อหลัก ๆ ที่อาจเข้าถึงผู้คนจำนวนมากได้ถูกควบคุมอยู่ในอำนาจและกำกับของรัฐเกือบทั้งสิ้น หลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬและการแบ่งบานของการเมืองแบบ

ประชาธิปไตยตั้งแต่ปีพ.ศ. 2535 มาพร้อมกับกระแสความพยายามที่จะสร้างพื้นที่สื่อเสรี ที่อยู่ห่างจากการควบคุมของรัฐ รวมถึงการจัดการโครงสร้างทางการเมืองของพื้นที่สื่อสารมวลชน อย่างเช่นการแปรรูปหน่วยงานสื่อสารมวลชนให้เป็นบริษัทมหาชน (Corporatization) ตามกระแสรีนิยมใหม่หลังปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับการเริ่มมีการให้บริการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ต และการเคลื่อนตัวเข้าสู่อำนาจทางการเมืองของกลุ่มทุนธุรกิจ พัฒนาการของพื้นที่สื่อสารมวลชนและสื่อสังคมก็ไม่ได้พ้นไปจากความพยายามในการตรวจตราควบคุม¹⁸ และยิ่งเข้มข้นขึ้นจากการกระชับอำนาจของฝ่ายอำนาจทหารในห้วงเวลาของความสนใจในงานวิจัยชิ้นนี้ พื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ของไทยจึงมีทั้งพัฒนาการของสังคมมวลชนบนพื้นฐานของเทคโนโลยีอย่างเสรีนิยมระดับโลก พร้อมไปกับความพยายามควบคุมและใช้ประโยชน์ของกลุ่มผลประโยชน์ ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้จะชี้ให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์และปฏิบัติการที่ซับซ้อนอยู่ในพื้นที่นั้น

Glen Lewis¹⁹ ศึกษาการเมืองของสื่อและบริบทพัฒนาการทางการเมืองของไทยเปรียบเทียบกับกรณีของสิงคโปร์และมาเลเซีย สะท้อนภาพกระบวนการควบคุมของรัฐบนพลวัตรของสังคมไทยที่เติบโตอย่างรวดเร็วเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ แม้จะไม่มีวิสัยทัศน์ที่ฉับไวเหมือนเพื่อนบ้านอย่างสิงคโปร์และมาเลเซีย แต่กระแสเทคโนโลยีและโลกาภิวัตน์ก็ยังทำงานได้ดีในพื้นที่การสื่อสารอย่างอินเทอร์เน็ต ในขณะที่สื่อมวลชนและเนื้อหาแบบดั้งเดิมยังเป็นพื้นที่ควบคุมของอำนาจรัฐอยู่เช่นเดิม ตามความพยายามในการก่อร่างสร้างตัวของประชากรอินเทอร์เน็ตยุคแรกของอินเทอร์เน็ตไทย ก็คล้ายดังเช่นในปัจจุบัน กล่าวคือเป็นไปเพื่อการเรียนรู้และสนทนาการ ระยะแรกเริ่มของพัฒนาการชีวิตทางอินเทอร์เน็ตของไทยในช่วงเริ่มต้นที่สะท้อนผ่านการสังเกตการณ์ของงานก่อนปีพ.ศ. 2549 ของ Lewis เป็นภาพของอินเทอร์เน็ตคาเฟ่ในเขตเมืองใหญ่และเมืองท่องเที่ยวเพื่อบริการนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ และร้านเกมออนไลน์ที่เต็มไปด้วยเยาวชนวัยรุ่น เนื้อหาทางการเมืองบนเว็บไซต์สนุกดอทคอม (Sanook.com) และพันทิพ (Pantip.com) ยังมีคนเข้าถึงน้อยมาก²⁰ ผู้คนยังไม่พึงพาข่าวจากพื้นที่สื่อออนไลน์ รวมถึงเป็นสมาชิกชุมชนการเมืองออนไลน์มากมายเช่นในปัจจุบัน ท่ามกลางการปรับตัวสู่สากลของหลายสื่อยุคเก่า อย่างเช่นหนังสือพิมพ์ที่ได้ทยอยปิดตัวลงหลายฉบับ พื้นที่สื่อออนไลน์มีแต่จะยิ่งทวีความครอบคลุมและเข้าถึงผู้คนแทนที่มากขึ้น

ตั้งแต่ในระยะเริ่มต้นการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตของไทยกับพบว่าน้อยกว่าของมาเลเซียและน้อยกว่ามากเมื่อเทียบกับสิงคโปร์ เนื่องจากความด้อยคุณภาพของสายสัญญาณโทรศัพท์โดยเฉพาะในเขตนอกเมืองหลวง คุณภาพการต่อเชื่อมผ่านระบบสายโทรศัพท์ด้วยเครื่องโมเด็ม (Modem) และจำนวนผู้ประกอบการให้บริการอินเทอร์เน็ตในระยะแรกทำให้แอดวองต์ผู้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตไทยถูกจำกัดอยู่ในกลุ่มที่มีความพร้อมทางเทคโนโลยีจำนวนน้อยเท่านั้น อีกทั้งเหตุผลประการสำคัญเรื่องความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อรับชมเนื้อหาในภาษาอังกฤษของอินเทอร์เน็ตยุคเริ่มต้นจึงทำให้คนไทยส่วนมากไม่กระตือรือร้นในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต²¹ ปัจจัยหลักเหล่านี้ก็ยังมีอิทธิพลกำกับความเป็นไปของแอดวองต์อินเทอร์เน็ตไทยอยู่ในปัจจุบัน เนื้อหาหลักที่เราเลือกรับชมและเข้าถึงก็ยังเป็นเนื้อหาในภาษาไทย บนความจำกัดและเอื้ออำนวยของความเร็วและต้นทุนในการเชื่อมต่อสัญญาณ แนวโน้มที่มุ่งสู่การเชื่อมต่อสัญญาณความเร็วสูงไร้สายผ่านเครื่องโทรศัพท์

¹⁸ Duncan McCargo. 2003. *Media and Politics in Pacific Asia*. New York, NY: Routledge.;

Glen Lewis. 2006. *Virtual Thailand: the Media and Cultural Politics in Thailand, Malaysia and Singapore*. New York, NY: Routledge.

¹⁹ Glen Lewis. *ibid.* Chapter 4, p.89-116.

²⁰ Lewis, p. 115.

²¹ Lewis, *ibid.*

มือถือก็ยังเป็นทิศทางที่จำเป็นต่อระบบเศรษฐกิจและแผนการพัฒนาภายใต้นโยบายพัฒนา “ไทยแลนด์ 4.0” อันจะกำหนดอนาคตในศักยภาพทางการแข่งขันของชาติไปด้วย

ถึงแม้จะต้องเสี่ยงกับกระแสที่คาดเดาและควบคุมได้ยากบนพื้นที่อินเทอร์เน็ต อำนาจรัฐในแถบนี้ก็ได้บทเรียนของความเร็วในการแพร่กระจายข่าวสารและเทคโนโลยีสารสนเทศยุคใหม่มาไม่น้อย จากการค้นลึมหานายาวนานของประธานาธิบดี ชูฮาร์โต แห่งอินโดนีเซียในปีค.ศ. 1998 (พ.ศ. 2541)²² การประท้วงไล่ประธานาธิบดีโจเซฟ เอสตราดา แห่งฟิลิปปินส์ ในปีพ.ศ. 2544 และเหตุการณ์อาหรับสปริง (Arab Springs) ในปีค.ศ. 2010-2011 (พ.ศ. 2553-2554) อินเทอร์เน็ตเป็นฐานการเคลื่อนไหวในระดับมวลชนที่มีพลังและความรุนแรงในหลายการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญ วิวัฒนาการจากผู้อ่านไปสู่สมาชิกของชุมชนผู้อ่านที่สนทนากันเนื่องกันท้ายกระดานความคิดเห็นบ่มเพาะพื้นที่ชุมชนและตัวตนของผู้คนในโลกไซเบอร์ขึ้นมา ความสามารถในการดึงดูดผู้คนของแต่ละชุมชนบนแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ทำให้พื้นที่อินเทอร์เน็ตกลายมาที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าโลกจริง และไม่ได้แยกจากกันได้เด็ดขาดเหมือนก่อน การเลือกใช้พื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ในการสะท้อนความเห็น เคลื่อนไหว จึงอาจจุดประเด็นอ่อนไหวทางการเมืองไทยบนอินเทอร์เน็ตให้สันสะท้อนอำนาจจนอาจจะล้มพังได้ดังในหลายกรณีที่เกิดขึ้นนอกประเทศ

ทิศทางของการเมืองบนอินเทอร์เน็ตไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียว ดังที่เคยเป็นความหวังของการเมืองจากข้างล่างขึ้นสู่ข้างบน อำนาจและทุนร่วมสมัยก็เริ่มเรียนรู้ในการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีได้ไม่แพ้กันไกลนัก การวิเคราะห์บทเรียนจากเหตุการณ์อาหรับสปริงและการเคลื่อนไหวเพื่อประชาธิปไตยไม่ใช่ทิศทางเดียวของการใช้สื่อสังคมออนไลน์ การโยงความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่านสู่การใช้เฟซบุ๊กอาจจะเป็นการกล่าวอย่างเกินเลยไปบ้าง หากมองข้ามปัจจัยแวดล้อม บทบาทของรัฐต่างชาติและการสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบอื่นนอกจากการแชร์หรือส่งข้อมูลข่าวสารบนพื้นที่ของเฟซบุ๊กแต่เพียงอย่างเดียว²³ แนวโน้มสำคัญที่ปรากฏในระยะหลังจากนั้นคือความสามารถของอำนาจการเมืองในการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี ดังเช่นในการวิเคราะห์ข้อมูลประชาชนบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ของการเมืองในหลายประเทศ อย่างเช่นในกรณีของบริษัทวิเคราะห์ข้อมูลสัญชาติอังกฤษ Cambridge Analytica ของนายทุนฝ่ายสนับสนุนนายโดนัลด์ ทรัมป์²⁴ ซึ่งนอกจากช่วยให้นายทรัมป์ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งประธานาธิบดีในปีค.ศ. 2016²⁵ ยังรวมไปถึงกรณีการลงประชามติออกจากสหภาพยุโรปของอังกฤษ ผ่านการจัดการของนาย Steve Bannon ผู้ได้มาเป็นที่ปรึกษาในช่วงแรกๆของประธานาธิบดีทรัมป์อีกด้วย²⁶

²² McCargo, 2003, p.36-37

²³ Robert Zepic, Thomas M. Klotz, Marcus M. Dapp, and Helmut Krcmar. 2016. ‘Social Media in Political Transition: A Literature Review.’ A conference paper from the 16th European Conference on e-Government, At Ljubljana, Slovenia. Retrieved from www.researchgate.net/publication/305045644_Social_Media_in_Political_Transition_A_Literature_Review. Retrieved on 21 November 2017.

²⁴ Carole Cadwalladr. May 7, 2017. ‘The Great British Brexit Robbery: How Our Democracy was Hijacked,’ in The Guardian. Retrieved from www.theguardian.com/technology/2017/may/07/the-great-british-brexite-robbery-hijacked-democracy.

²⁵ ในกรณีของสหรัฐอเมริกาดู Massimo Calabresi. May 18, 2017. ‘Inside Russia’s Social Media War on America,’ in Time. Retrieved from <http://time.com/4783932/inside-russia-social-media-war-america/>. Retrieved on 16 July 2018.

²⁶ Cadwalladr, *ibid*.

นอกจากที่สื่อสังคมออนไลน์ได้เข้ามามีบทบาทในการวางแผนและขึ้นนำการเลือกตั้งและการเมืองของมวลชน ยังฉายให้เห็นถึงความสนใจของกลุ่มทุนใหญ่ในการผลักดันอุดมการณ์ของเสรีนิยมใหม่ด้วยการบ่อนเซาะอำนาจและสถาบันทางการเมืองดังในกรณีของกลุ่ม Mercer การเข้าหาประโยชน์และใช้แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ในการวิเคราะห์กระแสจากอดีต ได้พัฒนามาถึงขั้นที่สามารถเข้าแทรกแซง บิดเบี้ยว (manipulate) ทิศทางของสังคมในโลกไซเบอร์ให้เป็นประโยชน์ต่อผู้มีอำนาจในโลกจริง ทิศทางแนวโน้มของพื้นที่ทางอินเทอร์เน็ตจึงไม่ใช่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ใดๆที่จะรับประกันเสรีภาพและความเป็นจริงได้ทุกจำนวนบิต ข้อมูลที่ส่งผ่าน แต่เป็นพื้นที่ไหลผ่าน (Space of Flow) ของกระแสไปตามเครือข่าย (Network) ทางสังคมที่โยงใยเชื่อมต่อกันอย่างซับซ้อน กว้างขวางว่าเครือข่ายในสายสัญญาณในสังคมแบบเก่า และยังสามารถไหลไปได้ทุกทิศทางและสี่สนของสังคมและการเมือง ด้วยความเร็วที่ท้าทายความสามารถในการควบคุมหรือแม้กระทั่งการจะกลั่นกรองหาความจริงอย่างไรได้ในโลกของอินเทอร์เน็ตในปัจจุบัน

ในบริบทแวดล้อมของกรณีสนใจในงานวิจัยชิ้นนี้ นอกจากการพัฒนาอย่างช้า ๆ การควบคุมและกีดกันพัฒนาการพื้นที่สื่อสารสังคมและสื่อมวลชนก็เป็นภาพกว้างสำคัญของการเมืองของการสื่อสารของไทย อยู่เสมอมา Lewis ชี้ให้เห็นการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองของทุนสื่อสารที่ไม่ได้พยายามจะเปิดกว้างพื้นที่การสื่อสารเสรี หรือสะท้อนความพยายามแก้ไขโครงสร้างจากหลังวิกฤตเสรีสื่อหลังเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 ความพยายามจะควบคุมและกำหนดโครงสร้างเพื่อหาผลประโยชน์ก็ยังดำเนินไป พร้อมการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองของพ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร (ยศในขณะนั้น) ซึ่งเข้าสู่การเมืองผ่านพรรคพลังธรรมหลังพ.ศ. 2535 ด้วยฐานความร่ำรวยจากธุรกิจสื่อสารโทรคมนาคมระดับภูมิภาค แม้จะมีบุคลิกผู้นำในระดับนานาชาติ แต่ก็ยังปรากฏความไม่เป็นมิตรกับสื่อต่างชาติ อันสะท้อนผ่านการตอบโต้อย่างดุเดือดหลายครั้ง เพราะความที่สื่อต่างชาติเป็นกระบอกเสียงเหนืออาณัติการควบคุมเหมือนเช่นสื่อมวลชนในประเทศ²⁷ การต่อเชื่อมอินเทอร์เน็ตในระยะแรกก็ไม่ได้มีนโยบายในการพัฒนาอย่างจริงจัง แต่เป็นพื้นที่ผลประโยชน์ของผู้ให้บริการจำนวนไม่มากมายนัก อีกทั้งยังมีความพยายามควบคุมเงื่อนไขในธุรกิจระบบสื่อสาร รวมถึงอินเทอร์เน็ต ทำให้การเติบโตของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตและสังคมออนไลน์ของไทยเป็นไปอย่างเชื่องช้า ซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนแบบแผนต่อเนื่องกัน ของความพยายามจะควบคุมพื้นที่สื่อสารสาธารณะของอำนาจรัฐไทย ที่ไม่ต่างกันในฐานะคิดและอคติของรัฐบาล ทั้งที่เป็นรัฐบาลพลเรือนหรือรัฐบาลทหาร

2.1.1 แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับความเป็นชุมชน

“ชุมชน” เป็นระบบรากฐานของการยึดโยงผู้คนเข้าด้วยกันอย่างมีพลังตั้งแต่ในยุคโบราณจนถึงในยุคสมัยปัจจุบัน ในขั้นพื้นฐานที่สุดเพื่อความอยู่รอดและมีอยู่ของตัวตนมนุษย์และครอบครัว ระบบการเมืองและการปกครองจะทรงพลังอำนาจได้ก็ต้องมีความสามารถสถาปนาตัวจัดการชุมชนของประชากรเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อระบบการผลิตและเก็บเกี่ยวดอกผลในทางเศรษฐกิจ เรื่องน้อยใหญ่ของสังคมจึงสอดคล้องประสานไปกับการปกครอง ต่อต้าน และรวมขอมของชุมชนน้อยใหญ่ อันประกอบไปด้วยผู้คนจำนวนมากตามขอบเขตอำนาจของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นนครรัฐแบบโบราณ หรือเมืองสมัยใหม่ ชุมชนแบบเดิมที่หายไปก็ต้องถูกแทนที่ด้วยชุมชนในรูปแบบใหม่ ทั้งในสังคมจริงหรือสังคมเสมือนผ่านเครือข่ายการสื่อสารสมัยใหม่ อันอาจจะรองรับวิถีชีวิตของคนในแต่ละสังคมร่วมสมัยให้เห็นรูปร่างของ “ความเป็นชุมชน” ในแต่ละ “วิถีของชุมชน”

ในวิถีชีวิตที่อยู่อาศัยในเมืองใหญ่อาจชวนให้เราอยู่กับครอบครัวหรือตัวเองเป็นหลัก พึ่งพาตัวเอง และหน้าที่การงานให้ดำเนินชีวิตไปได้ จนเหมือนจะไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับชุมชนที่รายล้อมอยู่มากนัก แต่ในท้ายที่สุดของชีวิตนอกเวลางาน ชุมชนเป็นที่รองรับชีวิตส่วนที่เหลือในการบริโภคใช้สอย อำนวยความ

²⁷ McCargo, 2003.

สะดวกในการใช้ชีวิตในด้านต่าง ๆ ให้การอยู่ในเมืองใหญ่ ไม่เป็นเรื่องเลือบ่ากว่าแรงเพียงลำพังของใคร ร้านรวงที่ตอบโจทย์ในการบริโภคสำหรับชุมชนก็ยังคงมีอยู่ แม้รูปแบบและผู้มีบทบาทจะถูกปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย จากร้านค้าของจีปาะที่ดำเนินการโดยสมาชิกของชุมชน ก็อาจกลายเป็นรูปแบบของร้านสะดวกซื้อเหมือนกับวัดวาอารามในเขตเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบความสัมพันธ์และขอบเขตของชุมชนที่เชื่อมโยงกันกว้างออกไปกว่าเดิม แต่ก็ยังคงมีอยู่ให้เห็นความเป็นชุมชนและผู้คนที่ยังอยู่ร่วมกันไปในสังคมโลกาภิวัตน์ร่วมสมัย

ในสังคมไทยร่วมสมัยของเรา แม้หลายชุมชนเริ่มเลื่อนจางไปจากพื้นที่เดิม หลักทางให้การเติบโตของการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและสังคมเมืองมาอย่างต่อเนื่องหลายทศวรรษ แต่เราก็ยังจะสังเกตเห็นความโหยหา แม้เพียงร่องรอยและอัตลักษณ์ที่เหลืออยู่ไม่มากของหลายชุมชนเก่าแก่ อันทำให้เราได้เห็นการอนุรักษ์ รวมไปถึงที่ชัดเจนกว่าในกระแสการบริโภคภาพลักษณ์ของชุมชนที่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นใหม่ลอกเลียนของเก่า รวมถึงความโหยหาความรู้สึกรอบอุ่น ใกล้ชิด โอบอ้อมอารีและแบ่งปันต่อกันที่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเคยถูกวาดภาพบรรยายถึงในเรื่องโรแมนติก สะเทือนอารมณ์ ทั้งในประวัติศาสตร์และวรรณกรรม จนถึงเรื่องเล่าในหลายรูปแบบ²⁸ หากเราจะติดตามถึงสถานที่ท่องเที่ยวเลียนแบบตลาดชุมชนค้าขายริมน้ำ ไปจนถึงเอกสารเสนอขายห้องพักขนาดเท่าห้องนอนใจกลางกรุงก็จะต้องเสนอภาพความเป็นชุมชนที่ผู้คนจะยึดโยงอาศัยได้อย่างมั่นคงปลอดภัยและอบอุ่น ไม่ว่าในความเป็นจริงความหมายและเนื้อหาจะต่างไปเช่นไร สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้คือสิ่งสะท้อนพลังของแนวคิดเรื่อง “ชุมชน” และ “ความเป็นชุมชน”

“ชุมชน” มีรากศัพท์มาจากคำนามในภาษาละตินว่า “communitas” ซึ่งมาจากการผสมระหว่าง com + munus (ร่วมกัน+หน้าที่) โดยใช้เรียกชุมชนที่ไม่มีโครงสร้างมากมายนัก ผู้คนมีความเท่าเทียมเสมอกัน มีประสบการณ์และความรับผิดชอบเรื่องต่าง ๆ ในวิถีชีวิตและวิถีของชุมชนร่วมกัน มีสำนึกและจิตวิญญาณของชุมชนร่วมกัน ความสำคัญของคำนี้ในทางวิชาการเกิดขึ้นเมื่อถูกนำมาใช้ในทางสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาซึ่งให้ความสนใจต่อมนุษย์และสังคมในมิติต่าง ๆ ในหลายบริบทแวดล้อมชุมชนมีความสำคัญต่อตัวตนของผู้คน ตลอดจนไปถึงปรากฏการณ์ทางสังคม และความเข้าใจในขั้นฐานรากของสังคมที่สังคมศาสตร์มุ่งจะศึกษา เพราะชุมชนจะประกอบไปด้วยสมาชิกที่อยู่ภายใต้โครงสร้างอำนาจเดียวกัน ในระดับใกล้เคียงกัน และจึงมีขีดความจำกัด หรือเงื่อนไขบางอย่างร่วมกัน ในโครงข่ายที่สลับซับซ้อนน้อยกว่าสังคมของรัฐบาลชาติ ที่มักกินความรวมถึงชุมชนอีกหลายชุมชนภายใต้กรอบอำนาจการปกครองของรัฐเดียวกัน

จากการศึกษาในการใช้อย่างเป็นทางการพบว่า ชุมชนเป็นศัพท์เพิงบัญญัติขึ้นใหม่ในภาษาไทย โดยพบว่าได้บัญญัติขึ้นอย่างเป็นทางการเพียงไม่กี่สิบปีที่ผ่านมาเอง คำว่าชุมชนเพิงปรากฏครั้งแรกในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 โดยให้ความหมายไว้ว่า **“หมู่ชน, กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน”**²⁹

²⁸ Sukphisit Suthon. 1997. Folk Arts and Folk Culture: The Vanishing Face of Thailand. Bangkok: Post Books.

²⁹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. สืบค้นได้จาก <http://www.royin.go.th/dictionary/>

ในทางวิชาการ แนวคิดเรื่องชุมชนในงานชิ้นสำคัญชิ้นแรก ๆ ในเรื่องนี้คือ Community and Civil Society (ชุมชนและประชาสังคม) ของ Ferdinand Tönnies³⁰ (เฟอร์ดินานด์ ทอนนี) ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปีพ.ศ. 2430 (1887) ซึ่ง Tönnies พยายามเสนอ “แนวทางการวิเคราะห์ในปัญหาพื้นฐานของชีวิตทางสังคมแบบใหม่” โดยเสนอแนวคิดผ่านลักษณะกลุ่มชนสองประเภทในภาษาเยอรมัน โดยคำแรกคือ Gemeinschaft หมายความว่า “ชุมชน” และ “ประชาคม” ในขณะที่ Gesellschaft หมายความว่า “สังคม” ที่กว้างใหญ่ซับซ้อนกว่า แนวคิดในการแบ่งลักษณะสังคมมนุษย์ทั้งสองระดับนี้ช่วยให้การศึกษาอภิปรายเปรียบเทียบระบบสายสัมพันธ์ทางสังคมในสังคมชนบทพื้นบ้านขนาดเล็กไม่ใหญ่กับสังคมสมัยใหม่หรือสังคมอุตสาหกรรมที่เริ่มพัฒนาขึ้นมาใหม่ในสมัยนั้นได้อย่างเข้าใจง่าย แนวคิดของทอนนีทั้งสองชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างชุมชนและสังคมไว้อย่างน่าสนใจในขั้นพื้นฐาน

“ชุมชน” (Gemeinschaft) : ชุมชนบนฐานศีลธรรมและสายสัมพันธ์ส่วนตัว

ทอนนีอธิบาย ชุมชน ว่าประกอบไปด้วยสายสัมพันธ์ทางส่วนตัวและปฏิสัมพันธ์ที่กำหนดโดยจารีตประเพณีทางสังคม ซึ่งส่งผลถึงลักษณะการจัดเรียงสังคมที่มีส่วนร่วม ระบบคุณค่าและความเชื่อของชุมชนถูกจัดเรียงอยู่บนระบบความสัมพันธ์ใกล้ชิด ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงมักเป็นเรื่องใกล้ชิดกับสมาชิกที่สนิทสนมคุ้นเคยกันดี ทอนนีเชื่อว่าปฏิสัมพันธ์และสายสัมพันธ์ในลักษณะนี้ถูกขับเคลื่อนด้วยอารมณ์และความรู้สึก (Wesenwille) ด้วยสำนึกทางศีลธรรมต่อคนอื่นรอบข้าง และมักมีอยู่ในสังคมเนื้อเดียว ไม่ค่อยมีความหลากหลาย ในแบบสังคมชาวนาชนบทห่างไกล

หลังจากงานชิ้นสำคัญของทอนนี ได้มีนักสังคมวิทยาบุกเบิกอีกคนหนึ่งคือ Max Weber (แมกซ์ วีเบอร์) พัฒนาแนวคิดต่อลักษณะสำคัญที่จะใช้จำแนกแจกแจงสังคมได้ โดยนำเสนอในงานชื่อ *Economy and Society* (1921)³¹ และในความเรียงเรื่อง “Class, Status, and Party” (ชนชั้น สถานะและกลุ่มทางสังคม) ซึ่งเป็นประโยชน์ในการติดตามศึกษาความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางสังคมและระเบียบสังคม ภายในความเปลี่ยนแปลงของชนชั้น สถานะและกลุ่มทางสังคมในแต่ละช่วงเวลาและบริบทที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมากในสังคมยุโรปในช่วงต้นของศตวรรษที่แล้ว วีเบอร์จึงได้อธิบายถึงความหมายของ Gemeinschaft เพิ่มเติมว่าเป็นชุมชนที่ถูกสร้างอยู่บนความรู้สึกส่วนตัวที่ผูกพันอยู่กับจารีตประเพณีและวิถีที่คุ้นชิน ความหมายลักษณะเช่นนี้ยังจะเป็นความหมายของชุมชน-ประชาคมที่ถูกใช้อย่างมีความหวังในสมัยปัจจุบันซึ่ง “ความเป็นชุมชน” ได้เริ่มเลือนหาย กลายเป็นการแข่งขันตามวิสัยของโลกทุนนิยมร่วมสมัยของเรา ดังจะสะท้อนได้ในแนวคิดคู่กันในเรื่องสังคมที่จะกล่าวต่อไป

“สังคม” (Gesellschaft) : ชุมชนสมัยใหม่ขนาดใหญ่บนฐานเหตุผลและประสิทธิภาพ

ในอีกทางหนึ่ง “สังคม” ประกอบด้วยระบบความสัมพันธ์ที่ไม่ได้มาจากสายสัมพันธ์ส่วนตัวหรือความรู้สึกมักคุ้นกันโดยตรง ปฏิสัมพันธ์ในสังคมก็ไม่ได้เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดเห็นหน้าค่าตากัน อาจเป็นการส่งจดหมาย โทรศัพท์ หรือแบบฟอร์มคำขอ ที่อาจส่งมาตามสายการบังคับบัญชา สายสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์เช่นนี้ถูกกำหนดโดยความมีเหตุผลและประสิทธิภาพ รวมถึงความสนใจทางเศรษฐกิจ การเมืองและผลประโยชน์ส่วนตน ในขณะที่ชุมชนพื้นบ้านอาจถูกขับเคลื่อนด้วยอารมณ์และความรู้สึก สังคมใหญ่อาจจะอาศัย

³⁰ ในฉบับพิมพ์ครั้งแรกใช้ชื่อว่า Ferdinand Tönnies, 1887. *Gemeinschaft und Gesellschaft: An Essay on Communism and Socialism as Historical Social Systems*. Jose Harris (Ed.). Cambridge, UK: Cambridge University.

³¹ ดู Max Weber. 1921–22. *Economy and Society*, 2 volumes. G. Roth and C. Wittich (eds.), 1978. Berkeley, CA: University of California.

ความมุ่งมั่นบนฐานของเหตุและผล (Kürwille) ในการชี้นำสังคม ลักษณะเช่นนี้คือลักษณะทั่วไปของสังคมสมัยใหม่ ในเมืองใหญ่ระดับมหานคร เมืองท่าใหญ่หรือเมืองอุตสาหกรรม ซึ่งมีโครงสร้างซับซ้อนอยู่กับองค์กรขนาดใหญ่ที่มีระบบระเบียบแบบราชการ อย่างเช่นรัฐบาลและบริษัทเอกชน ระบบโครงสร้างและระเบียบทางสังคมทั้งหมดจึงถูกจัดเรียงอยู่ในระบบการบริหารและแบ่งงานทำกันไปตามบทบาท หน้าที่และภารกิจที่ได้รับของสมาชิกแต่ละคน

ระเบียบความสัมพันธ์และโครงสร้างขนาดใหญ่ที่ซับซ้อนเช่นนี้ เป็นดังที่วีเบอร์จะอธิบายต่อไปว่าเป็นผลมาจาก ความยินยอมพร้อมใจบนข้อตกลงที่มีเหตุผล และเหตุผลนั้นก็อยู่บนผลประโยชน์ต่อสมาชิกในสังคมที่ต่างยอมรับเพื่อผลประโยชน์บางอย่างในการเข้าร่วมอยู่ในสังคม ในขณะที่ในกรณีของชุมชนเล็ก ๆ ทอนนีได้มีข้อสังเกตว่าสายสัมพันธ์ของครอบครัว เครือญาติ และความเชื่อศรัทธาหรือศาสนา เป็นบ่อเกิดของสายสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ในชุมชน ที่ไม่อยู่บนฐานคิดของระบบเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ และผลประโยชน์ในสายสัมพันธ์ของ “สังคม” ในขณะที่ความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจเป็นเนื้อหาหลักของชุมชน การแก่งแย่งแข่งขันก็เป็นเนื้อหาหลักของ “ความเป็นสังคม” ด้วยเช่นกัน

2.1.2 ชุมชนออนไลน์และสื่อสังคมออนไลน์

เมื่อย้อนมาพิจารณาชุมชนออนไลน์ที่งานวิจัยชิ้นนี้สนใจ ภาพของชุมชนออนไลน์แม้ว่าจะไม่เป็นดังชุมชนชนบทที่ใกล้ชิดผูกพัน ซึ่งก็เหมือนกับชุมชนร่วมสมัยที่เป็นพื้นที่รวมกลุ่มผู้คนบนความสนใจใกล้เคียงกัน ซึ่งอาจทำให้จะไม่มี ความใกล้ชิดผูกพันในชีวิตจริง แต่การร่วมรับรู้รับชมเนื้อหาเดียวกัน สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดผ่านอุปกรณ์สื่อสาร ก็ทำให้เห็นการรวมกลุ่มที่มีความต่อเนื่องและขยายตัวต่อมาในโลกจริงได้บ้าง ทิศทางในการรวมกลุ่มที่คล้ายในชุมชนจริงก็เริ่มปรากฏให้เห็น แต่ถึงอย่างนั้นหากจะมุ่งหาแต่เพียงกลุ่มชุมชนการเมืองโดยเฉพาะก็ไม่อาจเป็นภาพสะท้อนที่ตรงไปตรงมาสำหรับความเป็นจริงของชุมชนออนไลน์ที่ผู้ใช้มีความสนใจที่หลากหลายกว่า และยิ่งอาจไม่ได้อยู่ในประเด็นเครื่องเคราทางปรัชญาและการเมือง แต่อาจรวมไปถึงเรื่องราวสาระและบันเทิงแนวอื่นด้วย ชุมชนออนไลน์ใหญ่ๆก็มีความครอบคลุมเนื้อหาที่หลากหลายอย่างเว็บไซต์พันทิพหรือเฟซบุ๊ก ซึ่งก็ไม่ได้เป็นเว็บไซต์หรือแพลตฟอร์มสำหรับเรื่องการเมืองเป็นหลักเสียด้วยซ้ำ แต่มุ่งจะครอบคลุมทุกเนื้อหาความสนใจตามที่ตลาดจะนำไป เนื้อหาทางการเมืองจึงแพร่กระจายไปได้ในหลายทิศทางดังจะอธิบายต่อไป

การทบทวนแนวคิดและตรรกะของความเป็นชุมชนและสังคม ทำให้อย้อนมาเห็นได้ว่าการรวมกลุ่มตามความสนใจในโลกออนไลน์ก็มีทั้งลักษณะของสังคมและชุมชนเกิดขึ้นในหลายระดับ จากความเป็นกลุ่มก้อนที่ต่อเนื่องมา ซึ่งอาจยาวนานกว่าสิบปีอย่างเว็บไซต์พันทิพที่มีกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจเกิดขึ้นมากมาย รวมถึงอีกหลายชุมชนความสนใจในห้องสนทนา ที่สมาชิกได้เคยได้นัดพบปะสังสรรค์กันด้วยในโลกจริง จากชีวิตในชุมชนจริงก็อาจขยายต่อไปในกลุ่มสนทนาทั้งที่เป็นกลุ่มลับ (Closed group) และเปิดเผยต่อสาธารณะ (Public group) ได้อีกด้วย ทั้งนี้ชุมชนออนไลน์ยังมีความเป็นชุมชนได้สูงเนื่องจากสภาพพื้นที่ซึ่งถูกใช้นอกเวลางานเพื่อความสนใจส่วนตัวเป็นหลัก ความมีตัวตนสายสัมพันธ์และความไร้เหตุผลก็ถูกฉายให้เห็นได้บ่อยครั้ง ผ่านเรื่องตลกขบขันใหญ่ของผู้นำความคิดและผู้ติดตามรับชม แม้ยังมีหลายองค์ประกอบของชุมชนออนไลน์ที่ถูกจัดวางระเบียบแบบแผนโดยสภาพแวดล้อมทางเทคโนโลยีและบริการ เราไม่อาจมองชุมชนออนไลน์ในกรอบของชุมชนพื้นบ้าน แต่อาจพิจารณาในฐานะที่เป็น “พื้นที่ทางสังคมส่วนต่อเนื่อง” จากชีวิตจริงในเมืองยุคใหม่ ภาพที่งานวิจัยชิ้นนี้มองพื้นที่สังคมและชุมชนออนไลน์จึงเป็นส่วนหนึ่งของ “ความเป็นจริงทางสังคม” ของไทยที่ปรากฏอยู่ในโลกไซเบอร์

ชุมชนออนไลน์บนสื่อสังคมออนไลน์ระดับโลกปฏิบัติการณ์อยู่บนระบบการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตร่วมสมัยที่มีการพัฒนาตัวเองเพื่อดึงดูดผู้ใช้งานอย่างต่อเนื่องบนฐานคิดของระเบียบสังคมของเสรีนิยมใหม่ เพื่อ

เสริมสร้างศักยภาพในการเข้าถึงสังคมของข้อมูลข่าวสารให้กับปัจเจก เพื่อรับมือและปรับตัวให้เข้ากับกระแสสังคมตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก และผู้ให้บริการก็ได้กำไรจากการรองรับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมออนไลน์ที่เกิดขึ้น สิ่งที่น่าสนใจของสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นยุคไหนก็ตามก็คือ “ดราม่า” หรือเรื่องสะเทือนอารมณ์ที่จะดึงดูดจำนวนผู้อ่าน-ผู้ชม หรือค่าความนิยม หรือเรตติ้ง (Rating) ของสื่อให้สูงขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อผลกำไรจากการโฆษณาสินค้า ในทางกลับกัน สิ่งที่ต้องคำนึงถึงก็คือการควบคุม ทั้งจากเสรีภาพในการชม และอาจเกี่ยวข้องไปถึงแรงกดดันต่อความสร้างสรรค์ในการผลิต ซึ่งเชื่อมโยงกับการเลือกบริโภคสำหรับระบบทุนนิยม และเลือกที่จะเป็นสำหรับสังคมร่วมสมัย

มุมมองจากสถาบันทางโครงสร้างสังคมออนไลน์ Preece (2000) เสนอว่าชุมชนออนไลน์ประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีความสนใจร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ร่วมสร้างทรัพยากรสิ่งจำเป็นพื้นฐานด้วยกัน พัฒนา ระบบระเบียบกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน มีการแสดงออกถึง ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล และมีจุดร่วมอยู่บนบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมแบบเดียวกัน³² ซึ่งเป็นนิยามพื้นฐานที่ครอบคลุมกระบวนการการก่อตัวของชุมชนออนไลน์ในปฏิบัติการได้ดี Rheingold³³ (1993) ที่ผู้คนมักหยิบยืมนิยามของชุมชนเสมือนจริง (Virtual) มาใช้ อธิบายนัยยะของชุมชนเสมือนจริงก็คือ การรวมตัวทางสังคมที่เกิดขึ้นมาจากอินเทอร์เน็ต เมื่อมีผู้คนจำนวนมากพอที่จะ มุมสนทนากันอย่างยาวนานเพียงพอ และมีความรู้สึก สำนึก จิตใจ ที่จะผูกโยงสายใยความสัมพันธ์ส่วนตัวบนพื้นที่ไซเบอร์ (Cyber space) ซึ่งในมุมมองดั้งเดิมของการศึกษาชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนแบบดั้งเดิมที่คุ้นเคยกันในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา Weinreich (1997) ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดเรื่องชุมชนเสมือนจริงด้วยเหตุผลว่า ชุมชนจะต้องประกอบไปด้วยชุดของความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และเครือข่าย ที่อยู่ร่วมบนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียวกัน มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน และระบบคุณค่าร่วมกัน ซึ่งโดยมากเราจะฝังรากอยู่ในพื้นฐาน ความเชื่อศาสนา ในแบบเดียวกัน³⁴ แต่ถึงอย่างไรก็ตามในบริบทร่วมสมัยที่ได้เดินทางผ่านมาไกลจากจุดเริ่มของชุมชนออนไลน์ การที่ผู้คนเข้าสู่สังคมเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร หรือแม้แต่การแสดงอารมณ์ความรู้สึก อาจไม่ได้เป็นเพียงการสื่อสารระหว่างกันเพียงเท่านั้น การจะพิจารณาว่า ชุมชนออนไลน์เป็นชุมชนที่มีเนื้อหาสำหรับชีวิตได้อย่างไรนั้น อาจจำต้องมาพิจารณาในประเด็นที่ Ben Kei Daniel ได้อธิบายลักษณะของชุมชนออนไลน์ร่วมสมัย และสมาชิกที่ไม่เหมือนชุมชนในพื้นที่จริง ดังต่อไปนี้³⁵

1) สมาชิกภาพ

สมาชิกภาพของชุมชนออนไลน์ถูกทำให้เป็นไปได้ง่ายที่สุดจากความพยายามของผู้ให้บริการ ผู้ใช้สามารถต่อเชื่อมเข้าหาและลงทะเบียนเพื่อเริ่มต้นตัวตนได้จากทั่วโลก แพลตฟอร์มมักถูกออกแบบให้รองรับผู้ใช้จากทุกชาติทุกภาษา ทุกวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกลุ่มชน แต่ถึงอย่างนั้นความเป็นสมาชิกอาจถูกเพิกถอน และทิ้งร้างไปได้ง่ายดาย

³² Jenny Preece, and Diane Maloney-Krichmar. 2006. 'Online Communities: Design, Theory, and Practice,' in the Journal of Computer-Mediated Communication, Vol. 10, 4.

³³ Howard Rheingold. 1993. The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier. MIT Press: Cambridge, MA, p. 5.

³⁴ Frank Weinreich. 1997, 'Establishing a point of view towards virtual communities.' In Computer-Mediated Communication, Vol. 3, 2.

³⁵ Ben Kei Daniel (Ed.). 2011. Handbook of Research on Methods and Techniques for Studying Virtual Communities: Paradigms and Phenomena. Hershey, PA: Information Science Reference, pp. 3-4

2) ความเป็นนิรนาม (Anonymity)

ชุมชนออนไลน์จำนวนมากอนุญาตให้สมาชิกไม่ต้องเปิดเผยชื่อเสียงเรียงนามตัวตนที่แท้จริง ในขณะที่บางสื่อสังคมออนไลน์หรือชุมชนออนไลน์อาจต้องการความชัดเจนมากกว่านั้น ดังเช่นในกรณีของ pantip.com ซึ่งต้องมีการยืนยัน ตัวตนให้ชัดเจนส่งถึงทีมงาน ผู้ดูแล ด้วยหลักฐาน ของทางราชการ

3) การกระจุกตัว

อยู่เฉพาะในบางโดเมนอินเทอร์เน็ต (เว็บไซต์/สื่อสังคมออนไลน์) ชุมชนออนไลน์ ถูกสร้างขึ้น โดย การรวมความสนใจที่มีร่วมกัน หรือจุดหมายร่วมกัน ซึ่งจะกระจุกตัวกันอยู่ใน เว็บไซต์หรือสื่อสังคมออนไลน์เพียงไม่กี่ที่ ดังเช่นในกรณีปัจจุบันร่วมสมัยเราจะเห็นการกระจุกตัวของการปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ ผ่านบนผู้ให้บริการชื่อดังไม่กี่รายของตลาดทั้งหมด

4) การติดต่อสื่อสาร

ชุมชนออนไลน์มีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง ไม่เลือกสถานที่และเวลา ทำให้ปฏิสัมพันธ์ และความสัมพันธ์เป็นไปอย่างรวดเร็ว อันเป็นข้อจำกัดของการติดต่อสื่อสารระหว่างกันในชุมชนสิ่งซึ่งระยะทาง และช่องทางในการสื่อสาร ทำให้สิ่งต่าง ๆ เคลื่อนที่ไปได้อย่างช้า ๆ

5) มารยาททางสังคม (Social Protocols)

ในประเด็นจรรยาบรรณ ทั้งที่เปิดเผยและเป็นจารีต แนวทางการเข้าหาและใช้ภาษา ก็มีลักษณะเฉพาะ ของการเข้าชุมชนออนไลน์ เช่นกัน

6) พื้นที่และเวลา

การติดต่อสื่อสารในชุมชนออนไลน์ ก้าวข้ามพ้นข้อจำกัดเรื่องพื้นที่ และเวลาที่ต้องอยู่ร่วมกันระหว่างคู่สนทนาทั้งสองฝ่าย และเป็นไปได้ทั้ง การสนทนาในเวลาเดียวกัน Real time และการสนทนาโต้ตอบ ต่างช่วงเวลา

7) ความหมายร่วม

ในสังคมออนไลน์ความหมายต่างถูกสื่อความ และแชร์แบ่งปันต่อกันในระหว่างสมาชิก ที่เข้าใจความหมายเดียวกัน รวมไปถึง การร่วมเข้าใจและให้ความหมายกับสิ่งใหม่ ๆ ไปด้วยกัน

8) ความสมัครใจ

ปฏิสัมพันธ์บนชุมชนออนไลน์เต็มไปด้วยความสมัครใจของผู้คน ที่จะเข้าร่วม ในหลายระดับ รวมถึงถอนตัวเมื่อคลายความสนใจ

9) ความเร็วในปฏิสัมพันธ์

ความสัมพันธ์ในโลกออนไลน์ สามารถเพิ่มความเข้มข้นรุนแรงได้ภายในเวลาอันรวดเร็ว ป้อนอัตราในการไหลผ่านของเนื้อหาข้อมูลและการสนทนา

10) พฤติกรรมจากความเข้าใจผิด

ด้วยความซับซ้อนของสถาปัตยกรรมเครือข่ายสำหรับชุมชนออนไลน์ร่วมสมัย ผู้คนนั้นมีความเข้าใจผิดในเงื่อนไขบางประการ อย่างเช่นมีความกล้ามากขึ้นกว่าในโลกจริง เพราะคิดว่า ปฏิสัมพันธ์อันสิ้นสุดเมื่อไหร่ก็ได้ตามใจปรารถนา และไม่มีใครสามารถติดตามเอาความได้จากความเป็นนิรนาม

11) มุมมองที่จำกัด

จากข้อจำกัดที่ปฏิสัมพันธ์ออนไลน์ ผ่านหน้าจอคอมพิวเตอร์หรือเล็กแค่นำจอโทรศัพท์เคลื่อนที่ ไม่ได้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ในโลกจริงที่อยู่ร่วมกันต่อหน้าในสถานการณ์จริง อาจทำให้การเข้าใจคลาดเคลื่อนออกจากบริบทการสนทนาได้มาก

12) ความลุ่มลึก

เรื่องสมมติมาบนโลกออนไลน์และปฏิสัมพันธ์อื่นผู้ใช้สามารถประวิงเวลาในการตอบสนอง รวมไปถึงการย้อนกลับไปตรวจสอบประวัติการสนทนาและโต้ตอบทั้งหมด เพื่อที่จะใคร่ครวญและวิเคราะห์ถึงคำตอบที่ตนเองจะส่งออกไป ความคิดที่ถูกส่งออกไป จึงสะท้อน ภาพความคิดที่ค่อนข้างจะลึกซึ้งกว่าการสนทนาต่อหน้าในเวลาจริง

13) สายสัมพันธ์จากการรับชมจนสู่ความเป็นจริง

ในการเข้าสู่ชุมชนออนไลน์สมาชิกเริ่มจากการเข้าสู่พื้นที่ไซเบอร์สเปซ เพื่อเริ่มดำเนินความสัมพันธ์จัดการมองเห็นหรือแม้แต่เพียง การอ่านตัวหนังสือในยุคก่อน และหลังจากนั้นจึงได้พัฒนาความสัมพันธ์ต่อไปในโลกทางกายภาพ แล้วอีกในทางกลับกัน ความสัมพันธ์ในโลกจริงก็อาจจะถูกต่อเชื่อมเข้าไปในโลกออนไลน์ได้เช่นกัน

14) โครงสร้าง

ชุมชนออนไลน์ก็คล้ายดังเช่นชุมชนทั่วไปที่มีโครงที่จัดวางหน้าที่และบทบาท ให้แก่สมาชิก แม้จะไม่มีอำนาจบังคับอย่างเป็นทางการและส่งผลกระทบได้ถึงในชีวิตจริงมากนัก แต่การเข้าสังคมของชุมชนออนไลน์ของสมาชิกก็ต้องตระหนักในบทบาทและสถานะในชุมชนนั้น ๆ ไปด้วย

15) อัตลักษณ์ตัวตน

ในหลายชุมชนออนไลน์ ความเป็นนิรนามไม่ได้มีอย่างสมบูรณ์ การจัดระดับของสมาชิก ในหลายรูปแบบบนหลายกฎเกณฑ์ ทำให้ สมาชิกส่วนหนึ่งต้องมีตัวตนและอัตลักษณ์ออนไลน์ ซึ่งอาจจะเชื่อมโยงสัมพันธ์กับชีวิตจริงของสมาชิกได้ อย่างเช่น การมีภาพอวตาร หรือชื่อเสียงบางอย่าง ความสามารถพิเศษความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หรือ ประวัติการ ทำงาน ประสบการณ์ที่ เคยมีในเครือข่ายของชุมชนออนไลน์ ซึ่งถูกบันทึกไว้ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของคราปรอยอัตลักษณ์ของผู้คนที่มาต่อชุมชนออนไลน์และอัตลักษณ์ออนไลน์

ลักษณะพื้นฐานเหล่านี้เป็นฐานรองรับสังคมออนไลน์ที่ต่างไปจากสังคมจริง การจะเปรียบเทียบจุดดีจุดด้อยในเบื้องต้นอาจเป็นการตีกรอบแคบให้กับการศึกษา แต่อย่างน้อยเราควรตระหนักถึงข้อแตกต่างเหล่านี้ในมิติของพื้นที่และเวลาที่จะสร้างความสับสนให้กับความเข้าใจ ที่สร้างปฏิบัติการอย่างมีเป้าประสงค์อย่างชัดเจนได้ในสังคมแบบเดิม แต่สำหรับสังคมออนไลน์ พลังที่ก้าวข้ามข้อจำกัดของพื้นที่และเวลามีนัยยะสำคัญอย่างยิ่งต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองและการควบคุม

2.1.3 ปฏิบัติการและความเป็นการเมืองบนชุมชนออนไลน์

ในสังคมเครือข่ายของข้อมูลข่าวสารและระบบสารสนเทศอันเป็นสภาวะการเปลี่ยนผ่านที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ อำนาจในระดับชั้นแบบระบบข้าราชการยังมีความสำคัญในการสั่งการและควบคุมอยู่ในสายการบังคับบัญชาในแนวดิ่ง แต่อำนาจในแนวนอนผ่านสังคมเครือข่ายสมัยใหม่ก็สร้างความวิตกกังวลต่ออำนาจในโครงสร้างเดิมได้ อำนาจจึงมีลักษณะเปลี่ยนไป ดังเช่นที่ Brian McNair (2006) อธิบายว่าอำนาจในโลกโลกาภิวัตน์ของสื่อมีความลื่นไหลและเปราะบางเป็นอย่างยิ่ง ลักษณะดั้งเดิมของอำนาจที่เคยเป็นอยู่ไม่อาจจะถูกควบคุมโดยชนชั้นปกครองซึ่งเคยมีอำนาจอยู่ก่อนในโครงสร้างได้อีกต่อไป McNair ชี้ให้เห็นว่าผลสืบเนื่องของการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เกิดความโกลาหลทางวัฒนธรรม (Cultural Chaos) จากฐานมองโลกแบบเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งยังเสนอต่อไปว่าอำนาจดั้งเดิมมักไม่ยอมปรับเปลี่ยนปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงในทางอำนาจนี้ได้ ไม่ต่างกันมากนักจากมุมมองของ Joseph S. Nye, Jr.³⁶ นักทฤษฎีการเมืองโลกพยายามอธิบายอำนาจในรูปแบบใหม่ร่วมสมัยที่เรียกว่า อำนาจละมุน (Soft power) ที่จะลึกลับและชาญฉลาดกว่าอำนาจแข็งแบบเก่า หรือ Moises Naim ที่ชี้ประเด็นเดียวกันอย่างมีความหวังเรื่องพลังอำนาจที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป จากตะวันตกสู่ตะวันออก จากเหนือสู่ใต้ จากบรรษัทใหญ่สู่กิจการเกิดใหม่ จากจอมเผด็จการสู่

³⁶ Joseph S. Nye, Jr. 2011. *The Future of Power*. New York, NY: Public Affairs.

ประชาชนบนท้องถนนและพื้นที่ไซเบอร์³⁷ ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองต่อสังคมเครือข่ายร่วมสมัยของManuel Castells ซึ่งมีมุมมองพื้นฐานในการจัดเรียงตัวกระจับอำนาจใหม่ ที่จะต้องมาเข้าใจรูปแบบของสังคมใหม่ที่โยงใยกันเป็นเครือข่ายใหญ่น้อย ผ่านจุดเชื่อมต่อของสังคมใหม่ในเครือข่าย มากกว่าจะเป็นลำดับชั้นที่เคยสั่งการและตรวจสอบได้ง่ายจากเบื้องบน ในสังคมเครือข่ายนี้ ผู้กุมการต่อเชื่อมของเครือข่ายมีอำนาจบนสายสัมพันธ์มากคือผู้มีอำนาจที่แท้จริง

การฉายภาพเหตุปัจจัยขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจทำให้เราติดกับดักของอคติและมายาคติในเทคโนโลยีการสื่อสารร่วมสมัยว่าจะเป็นก้าวสารพัดนึกนำเราสู่โลกในอุดมคติได้ แม้ว่าจะมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองและการศึกษาที่เน้นภาพผลสำเร็จในแนวทางการเมืองมวลชนออนไลน์จากมุมมองทางสังคมวิทยา³⁸ ในอีกทิศทางของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองสู่ฝั่งขวา การศึกษาความเคลื่อนไหวทางการเมืองในรอบทศวรรษที่ผ่านมาชี้ให้เห็นอีกด้านหนึ่งของปัญหาการเติบโตของเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ ซึ่งไม่อาจเป็นเครื่องมือที่จะพาเราไปสู่ความเสมอภาคอิสรภาพหรือเติมเต็มความเป็นมนุษย์ได้อย่างแน่นอนแต่อย่างใด ความไม่เท่าเทียมการถูกแบ่งแยกและปกครองเอารัดเอาเปรียบยังเป็นภาพสะท้อนสังคมที่ยังเห็นอยู่ ในกระแสโลกซ็อกซาสงสัยอยู่ 2 ประการที่ยังค้างคาอยู่ คือ 1 ศูนย์กลางของอำนาจกำลังแตกกระจายออกไปตามตรรกะของการสื่อสารผ่านเครือข่ายรอบทิศทางหรือไม่และ 2 และความสื่อสังคมออนไลน์ได้ช่วยให้คนที่ไม่มีเสียงในยุค ก่อนก่อนสามารถเชื่อมโยงหาหนทางออกได้โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยตัวกลางดังที่เคยเป็นมาได้หรือไม่ การตอบคำถามเช่นนี้ไม่อาจบอกได้ด้วยการศึกษาในระดับของตัวบทเนื้อหาการสื่อสารแต่ด้วยการศึกษาระบบสังคมที่กำลังเปลี่ยนไปและรองรับด้วยเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่อันเป็นแนวทางของงานวิจัยชิ้นนี้

ในบริบทสังคมอื่นแพลตฟอร์มการสื่อสารอย่างทวิตเตอร์ (Twitter) ก็เป็นแพลตฟอร์มรองที่สะท้อนความหวังในการเชื่อมโยงจากผู้ถึงผู้ใช้ และสร้างความเปลี่ยนแปลง แต่จากการสำรวจจำนวนมากก็พบว่าผู้ใช้งานมากถึงร้อยละ 75 ไม่ได้มีเครือข่ายบัญชีผู้ใช้เชื่อมต่อไปเกิน 50 คน นอกเครือข่ายสังคมที่วนเวียนกันอยู่ในโลกจริง ผู้ใช้คนดังกล่าวมีเพียงร้อยละ 0.05 ดังกระแสความสนใจว่าครั้งไปกองรวมกัน³⁹ แนวทางในการทำความเข้าใจพลังของสื่อสังคมออนไลน์จึงควรที่จะได้รับความระมัดระวังและอาจพิจารณา ในเบื้องต้นได้ว่าสื่อสังคมออนไลน์หรือ social media ไม่ได้เป็นแพลตฟอร์มแรกและทางเลือกที่ดีที่สุดสำหรับการเชื่อมโยงทางการเมือง คุณประโยชน์ขั้นพื้นฐานของสื่อสังคมออนไลน์คือพื้นที่ในการแสดงออกและสร้างความหมาย สภาวะแวดล้อมทางสังคมและการเมืองอื่นต่างหากที่ส่งอิทธิพลในการกำหนดรูปแบบและโครงสร้าง ในการใช้สื่อสังคมออนไลน์เหล่านี้ไปด้วยกัน ในบริบทของสังคมไทยงานการศึกษาที่น่าสนใจบน

³⁷ Moisés Naím. 2013. *The End of Power: From Boardrooms to Battlefields and Churches to States, Why Being In Charge Isn't What It Used to Be*. New York, NY: Basic Books, p. 45.

³⁸ ดูDaniel Trottier, and Christian Fuchs (Eds.). 2015. *Social Media, Politics and the State: Protests, Revolutions, Riots, Crime and Policing in the Age of Facebook, Twitter, and YouTube*. New York, NY: Routledge.; Eva Anduiza, Camilo Cristancho and José M. Sabucedo. 2014. 'Mobilization Through Online Social Networks: The Political Protest of the Indignados in Spain,' *Information, Communication & Society*, 17:6, pp. 750-764, DOI: 10.1080/1369118X.2013.808360.

³⁹ Beevolve. 2012. *An Exhaustive Study of Twitter Users Across the World*. Retrieved from <http://www.beevolve.com/twitter-statistics/>. Retrieved on 22 June 2017; Shaomei Wu, et al. 2011. 'Who Says What to Whom on Twitter.' Paper presented at the Proceedings of the 20th International Conference on World Wide Web, pp. 705-714, Hyderabad, India.

แพลตฟอร์มของทวิตเตอร์เรื่อง “ข่าวลือ ท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางการเมืองในสื่อใหม่ กรณีศึกษาทวิตเตอร์” ของ พิชิตรา สีคามโด้ และคณะก็แสดงให้เห็นความรวดเร็วของการกระพือข่าวลือบนพื้นที่สังคมออนไลน์ทางการเมืองไทยในช่วงการเมืองที่ผ่านมาด้วย⁴⁰ แม้ว่าจะเป็นการศึกษาสื่อสังคมออนไลน์ แต่ด้วยความจำกัดของผู้ใช้ทวิตเตอร์ไทยที่ไม่ได้มีมากนักตามกรอบการศึกษา จึงอาจจะไม่ครอบคลุมความสนใจและสะท้อนสังคมกว้างของการเมืองออนไลน์ในความสนใจของงานวิจัยชิ้นนี้ได้ทั้งหมด แต่ก็สะท้อนสถานะของ “ความจริง” บนการสื่อสารเรื่องการเมืองในสังคมไทยที่ยังบางเบาในการใช้ระบบเหตุผลไตร่ตรองอย่างมีวิจารณญาณได้

ในกรณีใกล้เคียง การศึกษาการใช้กระดานข่าวอินเทอร์เน็ตทางการเมืองของการเมืองไทยหลังปี พ.ศ. 2535 พิชญ พงศ์สวัสดิ์ (2001)⁴¹ เห็นว่าพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ในรูปแบบกระดานข่าวเหล่านี้ถูกขึ้นำโดยชนชั้นกลาง กระดานข่าวสาธารณะกลายเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยการยั่ว ยุ ความไม่ยั่งยืนยาว และไม่อาจช่วยแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในชั้นรากฐานที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ได้ พื้นที่ที่ขาดความไว้วางใจของกันและกันในหมู่ผู้ใช้ เปิดทางไปสู่การเซ็นเซอร์หรือควบคุมเนื้อหาโดยตนเองและจากชุมชนออนไลน์ดังที่เราเห็นได้จากเนื้อหาการวิพากษ์สนทนาและการจำกัดสิทธิ์ผู้ใช้ ตัวอย่างที่ถกเถียงกันมากก็ได้แก่การเปิดเผยเลขรหัสช่องทางการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ต หรือ อินเทอร์เน็ตโปรโตคอล (IP address) บนกระดานข่าวเพื่อที่จะเปิดเผยให้เห็นถึงตัวตนที่แท้จริงของผู้ใช้ การเปิดเผยตัวตนช่วงนี้มีความสำคัญมากเมื่อการสนทนานำเข้าไปสู่ประเด็นทางการเมือง ที่มีกวนเวียนอยู่รอบ 3 ประเด็นการเมืองสำคัญได้แก่ การเมืองของบุคคลทางการเมือง การเมืองของการพัฒนาและการเมืองของความทรงจำ เมื่อพิจารณาสื่อสังคมออนไลน์ร่วมสมัยในปัจจุบัน ภาพเค้าลางเหล่านี้ก็ยังเห็นปรากฏอยู่อย่างต่อเนื่องจากทุกแพลตฟอร์มทางการเมืองที่จะเกิดความอิจฉาริษยา แก่งแย่ง ปลอ่ยข่าวทำลายได้เช่นกัน แต่การสื่อสารในสื่อสังคมออนไลน์ที่มีความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ไม่ว่าจะจริงหรือสร้างขึ้น ทำให้เนื้อหาส่วนใหญ่ยังต้องตรงผู้ใช้ไว้ได้ แต่เนื้อหาในทางที่ไม่สร้างสรรค์ก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้และต้องระแวดระวังเช่นกัน

2.2 พลวัตรโลกต่อสังคมไทยร่วมสมัย: พลักระือขายและชนชั้นกลาง

สำหรับหลายสังคมการพัฒนาและต้นทุนด้านทางที่ต่างกัน อาจทำให้ระดับการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมอยู่ร่วมกันบนความแปลกแยกอยู่ในที่ ความผสมผสานบนความเป็นสมัยใหม่ของหลายสถาบันและภาคส่วนในสังคมทำให้เกิดภาพความเป็น “สมัยใหม่ที่หลากหลาย” (Multiple Modernities) ที่ Eisenstadt (2003) มองว่ามาจากการผสมผสาน “วัฒนธรรมของสมัยใหม่” (Civilization of Modernity) และวิวัฒนาการต่อเนื่องของวัฒนธรรมดั้งเดิม ให้อยู่ร่วมกันได้ อันเป็นลักษณะของสังคมสมัยใหม่ กล่าวคือความเป็นสมัยใหม่ไม่ได้หมายถึงทุกอย่างจะเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นไปเสียหมด หลายแนวความเชื่อจะเกิด แตก เติบโต ปรับตัวตามบริบทเฉพาะ ฉากต่อของสังคมสมัยใหม่ไม่ใช่ทั้งโลกที่ไร้ศาสนาศรัทธา หรือโลกที่เต็มไปด้วยการปะทะทางวัฒนธรรม แต่เป็นสังคมที่หลากหลายและขัดแย้งอยู่ในเวลาเดียวกันได้

⁴⁰ งานวิจัยโดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย นำเสนอเมื่อ 13 ธันวาคม 2559; “คุณหรือใครแพร่กระจาย ‘ข่าวลือ’ ในทวิตเตอร์ ?” ใน สำนักข่าวอิสรฯ. 20 ธันวาคม 2559. สืบค้นจาก <https://www.isranews.org/thaireform-other-news/52666-tweeterrumour.html>. สืบค้นเมื่อ 15 เมษายน 2560.

⁴¹ Pitch Pongsawat. 2001. ‘Virtual Democracy in Thailand: Information Technology, Internet Political Message Board, and the Politics of Representation in Thailand after 1992.’ A paper presented at the 2nd National Thai Studies Conference, 12-13 July 2001, Royal Melbourne Institute of Technology. p.2

บทบาทและอิทธิพลของสถาบันเก่าแก่ดั้งเดิมทั้งหลายไม่ได้หายไปไหนในสังคมสมัยใหม่หลายสังคม และในสังคมไทยเองแล้วก็ตามกล่าวได้ว่ายังมีความเชื่อและสถาบันดั้งเดิมอยู่เป็นแกนหลักของสังคมและวัฒนธรรมอย่างแข็งแกร่ง แต่ทั้งนี้ บริบทของสังคมที่เปลี่ยนไป ไม่ว่าจะพิจารณาว่าเป็น “สังคมสมัยใหม่” “สังคมข่าวสาร” “สังคมเครือข่าย” “สังคมปลายสมัยใหม่” หรือจะจินตนาการถึงความเป็น “สังคมหลังสมัยใหม่” ก็ล้วนแต่เป็นแผนภาพสังคมร่วมสมัย ที่ทุกสังคมอาจต้องเตรียมตัวรับความเปลี่ยนแปลงที่อาจผสมผสานเข้ามา และเส้นทางการเข้ามาของกระแสความเปลี่ยนแปลงในขั้นฐานรากของสังคมไทยร่วมสมัยก็คือเส้นทางของสื่อใหม่สู่ชุมชนออนไลน์อันเป็นภาพส่วนปรากฏการณ์ทางสังคมที่บทความชิ้นนี้สนใจจะวิเคราะห์ต่อไป

ในบรรยากาศของสังคมที่หลายเสียงบ่นถึงความไม่แน่นอนต้องดิ้นรน การศึกษาสังคมสมัยใหม่ในแบบของสมัยใหม่ที่ลื่นไหล (Liquid Modernity) ของ Zygmunt Bauman วิพากษ์สังคมทุนนิยมสมัยใหม่และการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความลื่นไหล ที่สร้างความมึนหม่นให้ผู้คนในสังคมที่พัฒนาการไปไกลในภาวะความเป็นสมัยใหม่อย่างต่อเนื่อง ความไม่แน่นอนไม่เป็นรูปร่าง ไหลเหลวได้คล่องเหมือนน้ำของสังคมทุนนิยมร่วมสมัยอย่างสังคมตะวันตกอาจยังไม่ซึมซาบเข้าไปในอนุของสังคมไทย ที่ยังยึดโยงกับความแน่นอนของโครงสร้างและสถาบันดั้งเดิมอยู่อย่างแข็งขัน ภาวะสมัยใหม่ในสังคมไทยนับว่ายังอ่อนเยาว์เป็นอย่างยิ่งในการจะยืนยันความอึดตัวของ การเข้าสู่สมัยใหม่ จนพร้อมจะหลอมละลายสถาบันและจารีตแข็งแกร่งให้เหลวไปทั้งสังคม แต่ถึงกระนั้นในความขัดแย้งที่เห็นได้ในหลายระดับในการพัฒนาสังคมไทยก็ทำให้มองเห็นระเบียบและอำนาจที่คลาไคลตัวลง⁴² ถึงจะไม่ได้เหลวลื่นไหลไม่มีสิ่งใดให้ยึดจับแต่ก็เริ่มเห็นสัญญาณของความเปลี่ยนแปลงซึ่งปรากฏการณ์เครือข่ายสื่อสังคมออนไลน์เบ่งบานเข้าเปลี่ยนแปลงควบคุมสมาชิกบางส่วนได้ลึกถึงอัตลักษณ์เพื่อหาทางออกสู่ความมั่นคงแน่นอนอย่างน้อยในทางสังคมและการเมืองจึงเป็นสิ่งที่ความลื่นไหลนี้ได้ทำงานให้ประจักษ์เป็นตัวอย่างในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ในทิศทางของการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ สังคมไทยกระตือรือร้นในการพัฒนาเศรษฐกิจมาอย่างต่อเนื่อง การมีเสถียรภาพทางอำนาจการเมืองในยุคก่อนประชาธิปไตยเต็มใบเปิดทางให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดชนชั้นกลางขึ้นมาในสังคมเมือง พร้อมไปกับเริ่มก้าวเข้าสู่ระเบียบโลกและนำไปสู่การปรับโครงสร้างการเมืองไปในทางที่เป็นเสรีประชาธิปไตยมากขึ้น ระเบียบการค้าเสรีเป็นโครงสร้างใหญ่ที่เข้ามาแต่งบาดแผลทางเศรษฐกิจจากยุคฟองสบู่ที่แตกในวิกฤตเศรษฐกิจเอเชียหรือวิกฤต “ต้มยำกุ้ง” ให้เดินต่อไปได้ พร้อมเสี่ยงพลอบประโลมให้เข้าสู่ความพอเพียง แต่ระเบียบการค้าโลกก็เข้ามาสร้างพันธะสัญญาสู่แนวทางเสรีนิยมใหม่ทางเศรษฐกิจ ในการเปิดตลาดและลดกำแพงการค้า การฟื้นตัวทางเศรษฐกิจเป็นไปได้ดีพร้อมกับการเติบโตอย่างต่อเนื่องท่ามกลางบรรยากาศของสังคมไทยที่เข้าใกล้สังคมโลกมากขึ้น จนถึงในระดับปัจเจกที่เปี่ยมความมุ่งมั่นและความจำเป็นในการแข่งขันทางเศรษฐกิจในตลาดแรงงานโลก ปัญหาในการพัฒนาเศรษฐกิจและปัญหาปากท้องกลายมาเป็นเรื่องสำคัญลำดับต้นๆ ของทุกครัวเรือน ชีวิตการทำงานแทบจะเป็นชีวิตจริงส่วนใหญ่ของคนในเมืองใหญ่ อันเป็นประชากรอินเตอร์เน็ตส่วนใหญ่ของประเทศ ฐานการมองชีวิตทางการเมืองและวัฒนธรรมการเมืองจึงมีฐานรากอยู่ในตรรกะของความต้องการทางเศรษฐกิจเป็นส่วนสำคัญเรื่องปากท้องยังเป็นปัญหาสำคัญสำหรับสังคมวงกว้าง และยังเป็นต้นทุนสำคัญในการเลือกแสดงตัวตนทางการเมือง

ทิศทางทางการเมืองของชนชั้นกลางไทยอันเป็นประชากรชั้นนำบนพื้นที่อินเตอร์เน็ตยังเป็นพลังสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไปสู่รัฐบาลทหาร การตอบรับรัฐประหารและรัฐบาลทหารโดยกลุ่มชนชั้นกลางเป็นประเด็นท้าทายคำอธิบายทางสังคมที่สังคมไทยควรต้องศึกษา และในทฤษฎีของสุรชาติ

⁴² Natalie Fenton. ‘The Internet and Radical Politics,’ in James Curran, Natalie Fenton, and Des Freedman. 2012. *Misunderstanding the Internet*. New York, NY: Routledge, pp. 149-171.

บำรุงสุขได้พยายามอธิบายไว้อย่างน่าสนใจว่าเหตุใดชนชั้นกลางไทยหันหลังให้ประชาธิปไตยและกลายเป็นพลังอนุรักษ์นิยม ซึ่งเรามักเชื่อกันว่าโลกาภิวัตน์จะทำให้ระบอบและคุณค่าแบบเสรีนิยม เช่น ประชาธิปไตย การเลือกตั้ง ระบบเศรษฐกิจเสรี ฯลฯ แพร่กระจายไปทั่วโลก แต่ในด้านกลับ โลกาภิวัตน์ทำให้คนกลุ่มหนึ่งกลัวการเปลี่ยนแปลงของโลก ความกลัวชุดนี้ได้แปรเปลี่ยนเป็นพลังการเมืองแบบฝ่ายขวาที่กำลังโหมพัด ชัยชนะของ Brexit และโดนัลด์ ทรัมป์ คือรูปธรรมของพลังปีกขวาในโลกตะวันตก

“แม้ว่าบริบทชนชั้นกลางไทยและตะวันตกอาจจะต่างกัน แต่อย่างน้อยมีความใกล้เคียงสูงในแง่ของการหวาดกลัวความเปลี่ยนแปลง แล้วหันกลับไปสู่อนุรักษ์นิยม เว้นแต่ว่าชนชั้นกลางในโลกตะวันตกที่ต่อต้านโลกาภิวัตน์ไม่เรียกร้องรัฐประหาร ขณะที่ชนชั้นกลางไทยส่งสัญญาณต่อต้านกระแสเสรีนิยมด้วยการกลับไปสู่ความคิดเก่าที่สุดคือ หันกลับไปหารัฐบาลทหาร”⁴³

ถึงอย่างนั้นในช่วงระยะกว่าสิบปีของการเมืองไทย ประเด็นเรื่องศีลธรรมจริยธรรม ความเป็นประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน เสรีภาพ ความยุติธรรม ความเสมอภาค ฯลฯ ต่างก็เป็นประเด็นสำคัญขึ้นมาให้เห็นได้มากหลากหลายขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยอย่างปฏิเสธไม่ได้ ค่านิยมของสังคมที่สะท้อนออกมาให้เห็นผ่านพื้นที่ของแต่ละเครือข่ายชุมชนออนไลน์ ซึ่งมักจะมีทิศทางและรูปแบบที่แน่นอนอยู่บางประการ แต่ในประเด็นเชิงความคิดขั้นมูลฐานของ “เสรีภาพ” และ “ความเสมอภาค” ย่อมแตกต่างกันให้เห็นเป็นเนื้อหาของการศึกษาที่จะนำเสนอต่อไป โดยการมองสังคมไทยในมุมมองของความผสมผสานยังชี้ให้เห็นภาพการปรับตัวของวัฒนธรรมสองชุดสำคัญบนพื้นที่ “อินเทอร์เน็ต” อันเป็นที่มั่นสำคัญของกระแสแนวคิดสมัยใหม่ ซึ่งการศึกษาพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์และทิศทางของเนื้อหาาร่วมไปกับการเมืองไทยร่วมสมัยได้สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในค่านิยมและฐานคิดของผู้คนและชุมชนออนไลน์ร่วมสมัย ดังจะอธิบายต่อไป

2.2.1 สังคมเครือข่าย (Network Society)

ภาพสังคมสมัยใหม่ที่ลื่นไหลอันนำไปสู่ความไม่แน่นอนและช่องทางเลือก ในขณะที่ผู้คนยังต้องแสวงหาทางก้าวหน้า ข้อมูลข่าวสาร เครือญาติ สายสัมพันธ์ภายใต้สถาบันเก่าแก่ ยังเป็นสินทรัพย์ที่มีราคาสำหรับสังคมไทยของผู้คนจำนวนน้อยจากเครือข่ายดั้งเดิมเหล่านั้น สำหรับคนจำนวนมากที่ต้องปรับตัวเข้ากับสถานะทางเศรษฐกิจและความผันผวนทำให้สื่อสังคมออนไลน์กลายเป็นช่องทางออกผู้คนจะคว่ำเภาเอาไว้ได้โดยสะดวกที่สุด ถึงแม้ว่าจะอยู่ในตำแหน่งหน้าที่การงานที่ตมิจกการพร้อมอย่างไร ในสังคมสมัยใหม่ก็ยังสร้างความปั่นป่วนกดดันให้ไม่อาจหยุดนิ่ง

การก้าวสู่สังคมสมัยใหม่ขั้นที่สอง (Second modernity) ได้เปลี่ยนวิถีของอุตสาหกรรมที่เคยมุ่งสู่ความแข็งแกร่ง ความแน่นอน เที่ยงตรง เป็นระบบ ให้ไปเป็นสถานะที่ความไม่แน่นอนเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอด คุณค่าใหม่ที่สร้างปัจเจก (Individualization) จึงต้องยืดหยุ่น (Flexible) ตามไปได้ตามสถานะแบบเสรีนิยมใหม่ที่ค่อยๆก่อตัวขึ้น⁴⁴ (Beck, 2006) เสรีภาพในความลื่นไหลผลักดันให้เราชนขยายตัวแสวงหาหนทางอื่นอยู่ตลอดเวลา เพื่อขึ้นขึ้นหรืออย่างน้อยจะไม่เลือนลงตกชั้น ความเป็น “ผู้แสวงหา” หนทางรอดทำให้คนจำนวนมากที่ไม่อาจเข้าถึงโอกาสได้โดยง่ายในสังคมไทยพร้อมจะยึดเหนี่ยวหาที่เกาะ “เครือข่าย” ที่ดู

⁴³ สุรชาติ บำรุงสุข, บทสัมภาษณ์โดย สมคิด พุทธศรี และ จารุกิตต์ ธีรดาพงศ์. 26 กันยายน 2560. ‘รู้เขารู้เรา เข้าใจวิธีคิด กองทัพไทย ผ่าน สุรชาติ บำรุงสุข’ 101 One-on-One. สืบค้นจาก www.the101.world/thoughts/surachart_interview_on_military/

⁴⁴ Ulrich Beck. 2006. *Cosmopolitan Vision*. Cambridge: Polity Press.

จะมันคงพร้อมจะดึงดูดจึงเป็นคำอธิบายที่เชื่อมปิดด้วยแนวคิดเรื่อง “สังคมเครือข่าย” ที่จะอธิบายต่อไปในส่วนนี้

สำหรับ Castells และในทางสังคมแล้ว เครือข่ายในความหมายทั่วไปคือชุดของจุดเชื่อมต่อที่เชื่อมโยงกัน จุดเชื่อมต่อนี้ขึ้นอยู่กับเครือข่ายที่สนใจพิจารณา ตัวอย่างเช่นตลาดหุ้นต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงเข้ากับระบบการเงินการธนาคารต่าง ๆ ทั่วโลกก็เป็นเครือข่ายการเงิน เครือข่ายสังคมดั้งเดิมที่ทรงอำนาจและพลังทางเศรษฐกิจของไทยก็เป็นเครือข่ายของชนชั้นนำจำนวนหนึ่งซึ่งการเชื่อมต่อขยายเครือข่ายก็ทำให้เครือข่ายใหญ่และแข็งแกร่งขึ้น การเลื่อนไหลในเครือข่ายเป็นไปเหมือนไม่มีระยะทางหรือความห่างเท่ากับศูนย์ ในขณะที่จุดนอกเครือข่ายจะมีระยะทางไกลโพ้นเป็นอนันต์ (Infinity) ความเป็นสมาชิกหรือจุดเชื่อมโยงมีผลถึงความมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (Inclusion/Exclusion) อยู่ในกระแส หรือตกกระแส ในเครือข่ายและสถานะความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายเป็นตัวกำหนดกระบวนการและหน้าที่หลักในสังคมตามทัศนะของ Castells⁴⁵ (2000, p. 501) เครือข่ายยังเป็นฐานของการปรับผังความสัมพันธ์ทางอำนาจ ตัวควบคุมสัญญาณหรือสวิสช์ที่เชื่อมระหว่างเครือข่าย เช่นสภาพคล่องทางการเงินควบคุมสื่อสารมวลชนที่ส่งอิทธิพลต่อกระบวนการทางการเมืองเป็นเครื่องมือสำคัญของอำนาจ ดังนั้นตัวสวิสช์จึงเป็นที่รวมของอำนาจไปด้วย อำนาจของเครือข่ายจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่เปลี่ยนวิถีแห่งการรับรู้ บริหารจัดตั้ง ผลิต บริโภค ต่อสู้และต่อต้าน หรือกล่าวได้ว่าแทบทุกมิติของชีวิตในสังคม เมื่อเครือข่ายเข้ามายึดกุมส่วนต่าง ๆ ในสังคมจึงทำให้สังคมเปลี่ยนไปในหลายมิติที่ผู้วิจัยมองว่าเป็นคำอธิบายสถานะของสังคมไทยสมัยใหม่ที่เป็นฐานให้เครือข่ายเจริญเติบโตด้วยฐานผู้คนมากมายที่พร้อมจะถูกระดมเข้าสู่ขบวนการเครือข่าย

สังคมเครือข่าย (Network Society) ในความหมายของ Castells คือสังคมที่โครงสร้างหลักและกิจกรรมต่างโคจรรอบเครือข่ายข้อมูลข่าวสารในระบบสารสนเทศสมัยใหม่ ดังนั้นจึงไม่ใช่เป็นเพียงเครือข่ายหรือเครือข่ายสังคมต่าง ๆ ที่มีมาอยู่ก่อนยุคข้อมูลข่าวสารตั้งแต่เริ่มต้นมีสังคมมนุษย์ แต่เป็นเครือข่ายทางสังคมภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์ที่มีการบริหารจัดการข้อมูลข่าวสารด้วยเทคโนโลยีที่ผู้คนเข้าถึงได้โดยง่าย นอกจากนี้สังคมเครือข่ายยังไม่ได้เป็นเพียงสังคมของข้อมูลและข่าวสารแต่เพียงมิติเดียว (Information Society) เพราะไม่เพียงแต่เทคโนโลยีที่มีอิทธิพลต่อสังคมสมัยใหม่แต่ยังรวมไปถึงปัจจัยทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมืองที่ยังมีพลังผ่านเครือข่ายไปด้วยกันบนสถานะใหม่ที่ไร้ข้อจำกัดดังเช่นแต่ก่อน การแผ่ขยายของตรรกะเครือข่ายจึงเปลี่ยนแปลงวิถีของปฏิบัติการ ผลสัมฤทธิ์ในกระบวนการผลิต ประสิทธิภาพอำนาจและวัฒนธรรมในระดับมหภาคอย่างมีนัยสำคัญบนบริบททางเทคโนโลยีและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วยกัน เครือข่ายจึงเป็นโครงสร้างหน่วยย่อยพื้นฐานสำคัญขององค์กรและสังคมสมัยใหม่ รวมถึงรูปแบบธุรกิจบริษัททั้งหลาย และสังคมออนไลน์ร่วมสมัยด้วย⁴⁶

รูปแบบ คุณภาพและปริมาณของความเชื่อมโยงสัมพันธ์ที่เพิ่มมากขึ้นจากการพัฒนาเศรษฐกิจและระบบสาธารณูปโภคสมัยใหม่ต่าง ๆ ทำให้โฉมหน้าและวิถีของสังคมตลอดจนผู้คนถูกเชื่อมโยงเข้าหากันในรูปแบบของเครือข่ายที่ทับซ้อนไปตามสภาพของสังคมรอบตัวปัจเจก สังคมเครือข่ายเช่นว่านี้มีข้อมูลข่าวสารเป็นศูนย์กลางของการเคลื่อนไหว (Informationalism) อันเป็นวิวัฒนาการของสังคมยุคหลังอุตสาหกรรม (Post-Industrialism) เครือข่ายสารสนเทศจัดวางโลกทั้งใบไว้ในรูปแบบของเครือข่ายที่เป็นเครื่องมือในการกระทำการเพื่อบรรลุจุดประสงค์ โลกาภิวัตน์และนวัตกรรมทางสารสนเทศได้เชื่อมโยงสังคมและการบริโภคเข้า

⁴⁵ Manuel Castells. 2000. *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I, 2nd ed*, Oxford, UK: Blackwell, p. 501.

⁴⁶ Castells. Ibid, p. 21, 500.

ด้วยกัน ในขั้นลึกถึงสังคมเสมือนจำนวนมากมายและผู้คนที่เปิดเข้าหากันในระดับปฐมภูมิ ความเปลี่ยนแปลงนี้จึงปรากฏให้เห็นได้ในทุกระดับชั้นของสังคม

2.2.2 แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์และความสัมพันธ์ทางการผลิตกับสังคมสมัยใหม่

ในปีพ.ศ. 2556 ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วโลกค้นหาข้อมูลผ่านเครื่องมือค้นหา “กูเกิล” (Google) ร้อยละ 46 ในขณะที่เว็บไซต์ “ไป่ตู้” (Baidu) ของจีนมีผู้ใช้ร้อยละ 13 ในบรรดาผู้ใช้ร้อยละ 43 ใช้เฟซบุ๊ก (Facebook) น้อยกว่านั้นที่ร้อยละ 32 ได้ชมเนื้อหาจากยูทูบ (YouTube) แม้สัดส่วนเหล่านี้จะเติบโตหรือมีบริการที่หายไปจากกระแสความสนใจ อย่างเช่น กรณีของโปรแกรมสนทนา MSN หรือสื่อสังคม “ไฮไฟว์” (Hi5) การแข่งขันจะทำให้สื่อสังคมออนไลน์พัฒนาตัวเองต่อไปบนลักษณะสื่อและจุดเด่นที่หลากหลาย อย่างเช่นกูเกิลที่ให้บริการค้นหาข้อมูล ยูทูบเป็นพื้นที่ที่สื่อภาพและเสียงมากกว่าจะเป็นเนื้อหาตัวอักษร เฟซบุ๊กซึ่งมีขนาดใหญ่ก็พยายามจะครอบคลุมหลายกิจกรรมของผู้ใช้ไปเรื่อย ๆ บนพื้นที่ที่เต็มไปด้วยข้อขัดแย้งเช่นนี้ สิ่งให้ผู้ให้บริการบนอินเทอร์เน็ตรายใหญ่มีลักษณะร่วมกันคือ สูตรทางผลประโยชน์จากธุรกิจโฆษณาและค่าข้อมูลที่พร้อมเข้าด้วยกัน ข้อความโฆษณาจำนวนมากถูกส่งเข้าหากลุ่มเป้าหมายอย่างแม่นยำด้วยข้อมูลที่สื่อสังคมออนไลน์เหล่านั้นมีข้อมูลการใช้งาน อันรวมไปถึงข้อมูลส่วนตัว เครือข่ายสังคม พฤติกรรม และความสนใจจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในชีวิตประจำวัน ความสามารถในการคัดกรองข้อมูลที่รวมศูนย์ทำให้ผู้ให้บริการสื่อสังคมออนไลน์เหล่านั้นรู้จักตัวตนของผู้ใช้ได้ดี จนมีข้อสังเกตว่าอาจจะมากกว่าที่เรารู้จักตัวตนของเราเสียอีกด้วยซ้ำ จึงกล่าวได้ว่า สื่อสังคมออนไลน์หาประโยชน์จากการทำข้อมูลให้เป็นสินค้า⁴⁷ และผู้ใช้ส่วนใหญ่ต่างยอมรับผูกพันโดยนิตินัยจากการกดปุ่มตกลงสมัครสมาชิกโดยไม่ได้สนใจเงื่อนไขของผู้ให้บริการใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการส่งข้อความโฆษณาหรือการใช้ข้อมูลผู้ใช้โดยบริษัท

เมื่อสินค้าของสื่อสังคมออนไลน์คือฐานข้อมูลผู้ใช้ ในวิธมองแบบมาร์กซ์แล้ว สมาชิกผู้ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์คือแรงงานของระบบการผลิตข้อมูลที่ต่างขวนขวายโพสต์และนำเข้า การใช้งานอินเทอร์เน็ตของพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์และบริการแฝงการโฆษณาและค่าข้อมูลจึงเป็นแรงงานที่สร้างผลกำไรให้เจ้าของผู้ให้บริการและยังเป็นลูกค้าผู้ใช้บริการนั้นด้วย การที่ตัวผู้บริโภคและแรงงานเป็นคนเดียวกัน (Prosumer) ที่ทำการผลิต-บริโภค (Prosumption หรือ Productive consumption) จึงเป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของสังคมดิจิทัลซึ่งเรากำลังจะก้าวไปสู่

แนวคิดการผลิต-บริโภคแบบที่ชวนให้กลุ่มผู้ใช้ร่วม “ของตัวเอง-กินเอง” นี่ก็เป็นแนวโน้มเดียวกันในทางการบริหารธุรกิจ ที่พยายามจะลดต้นทุนด้านแรงงานซึ่งมีแต่จะสูงขึ้นและได้แรงงานเท่าเดิม การจัดจ้างบริการจากภายนอกแทนการจ้างพนักงานประจำบริษัทไว้ (Outsourcing) ก็อยู่ในกระแสเช่นเดียวกันนี้ และการจัดการกระจายงานสู่ฝูงชน (Crowdsourcing) โดยผ่านแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์นี้ก็เช่นเดียวกันที่มีมาก่อนในโลกธุรกิจที่ต้องแข่งขันอยู่ตลอดเวลา ถึงอย่างนั้นการระดมผู้ใช่มาร่วมผลิตหรือปรับปรุงสินค้าหรือบริการก็เป็นกระบวนการที่มีผู้เสนอว่า “เป็นการทำทุนนิยมให้เป็นประชาธิปไตย” (Democratization of capitalism)⁴⁸

ไม่ว่าจะเลือกมองในมุมการเป็นแรงงานผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่อาจถูกเอารัดเอาเปรียบหรือเป็นพลเมืองของชุมชนออนไลน์ที่ส่วนร่วมในกระบวนการที่เป็นประชาธิปไตย ทฤษฎีการที่มีค่าของสังคมดิจิทัล

⁴⁷ Christian Fuchs. 2014. *Digital Labor and Karl Marx*. New York: Routledge, pp. 243-246.

⁴⁸ Jeff Howe. 2006. อ้างใน Fuchs. 2014, อ้างแล้ว.; Jeff Howe. 2008. *Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business*. New York: Three Rivers.

ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองดิจิทัล คือผู้ผลิตเนื้อหาข้อมูลจำนวนมากจากหลายทิศทาง ทั้งตัวหนังสือ ตั้งแต่การโพสต์สถานะหรือสเตตัส (Status) สั้น ๆ เผยแพร่คลิปวิดีโอ การออกสื่อในเวลาจริง หรือ “ไลฟ์สด” (Live video) สู่มวลชนจำนวนมาก สิ่งเหล่านี้ล้วนเคยอยู่ถูกรวมศูนย์ด้วยความจำกัดของทรัพยากร ภายใต้ความควบคุมของรัฐมาตลอดสมัยของการพัฒนา สื่อสังคมออนไลน์จึงเป็นคู่แข่งทางเศรษฐกิจและการเมืองที่สำคัญของอำนาจและพลังการเคลื่อนไหวในการแย่งชิงมวลชน ถึงแม้ว่าโครงสร้างของธุรกิจ การควบคุมของรัฐ การควบคุมกันเองระหว่างผู้ดูแลและผู้ใช้เป็นกรอบกำหนดวิถีและขอบเขตหลายอย่างได้ แต่เมื่อพิจารณาธรรมชาติของพื้นที่ธุรกิจนี้ในสังคมทุนนิยมการแข่งขันจึงเป็นไปได้ในทุกรูปแบบ ทั้งการผลิต ส่งผ่านและควบคุมเนื้อหา จึงกล่าวได้ว่าพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ก็มีลักษณะของอนาธิปไตย (Anarchy) บนพลวัตรของสังคมยุคดิจิทัลที่งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งจะอภิปรายวิเคราะห์ต่อไป

2.3 พลวัตรทางเทคโนโลยีต่อสังคมร่วมสมัย

ในช่วงต่อของศตวรรษที่ผ่านมาการเติบโตของระบบทุนนิยมโลกภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และพัฒนาการสื่อสารสารสนเทศอย่างก้าวกระโดด ทำให้หลายสังคมต้องตั้งรับกับกระแสโลก ที่เข้ามาแทรกสอดหักล้าง เปลี่ยนแปลงและอาจถึงขั้นรบกวนความต่อเนื่อง (Continuity) ของสังคมแบบจารีตประเพณีดั้งเดิมที่ดำเนินต่อเนื่องมาในจังหวะของท้องถิ่นตนเอง สังคมไทยร่วมสมัยก็เช่นกัน ที่ได้รับอิทธิพลความเปลี่ยนแปลงและพลังของสังคมเศรษฐกิจไทยที่ยังมุ่งมั่นหมุนไปตามกระแสโลกทุนนิยมเสรีนิยม คำถามที่ส่งมาถึงสังคมไทยและระบบคุณค่าที่งานวิจัยชิ้นนี้สนใจก็คือ สังคมไทยออนไลน์ได้ให้คุณค่าและใช้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์อย่างไร อันอาจจะทำให้มองเห็นความคิดมูลฐานเรื่องสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค อันเป็นแกนหลักของอุดมการณ์ประชาธิปไตยในพื้นที่สังคมไซเบอร์ ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทการเมืองร่วมสมัยนี้

ในระดับโลก เครือข่ายสังคมออนไลน์และข่าวที่แพร่กระจายเป็นฐานปฏิบัติการทางการเมืองที่สำคัญ สำนักข่าว Britebart ที่นำโดย สตีฟ แบนนอน (Steve Bannon) อดีตที่ปรึกษาคนสำคัญของประธานาธิบดี โดนัลด์ ทรัมป์ (Donald J. Trump) ไม่เพียงแต่ช่วยสร้างข่าวและจัดการทิศทางเพื่อประโยชน์ในชัยชนะของทรัมป์เท่านั้น แต่ยังเป็นจุดเชื่อมโยงกลุ่มทุน ให้เข้ามาสนับสนุนผู้สมัครชิงตำแหน่งที่มีศักยภาพสำหรับเครือข่ายของคนเหล่านั้น กลุ่มทุนและการประยุกต์ใช้ข้อมูลฐานผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์ของสหรัฐอเมริกาจากบริษัทขายข้อมูลของอังกฤษที่ชื่อ Cambridge Analytica กลายเป็นประเด็นร้อนทางการเมืองอเมริกันหลังจากประสพชัยชนะในการเลือกตั้ง ผิดจากการคาดการณ์ของสื่อหลักและนักวิเคราะห์เกือบทั้งหมดในหน้าสื่อ แม้จะมีการเชิญนาย Mark Zuckerberg ประธานเจ้าหน้าที่บริหารและผู้ก่อตั้งเฟซบุ๊กไปให้การกับรัฐสภาอเมริกันในเดือนเมษายน พ.ศ. 2561 การเรียกหาความรับผิดชอบและมาตรการป้องกันข้อมูลรั่วไหลจากบริษัทเฟซบุ๊กก็ทำให้ผู้ใช้งานจำนวนมากตระหนักในความเปราะบางของความปลอดภัย และความเป็นส่วนตัวของตนในสื่อสังคมออนไลน์จนเป็นกระแสปิดบัญชีเลิกใช้เฟซบุ๊ก ยุติตัวตนออนไลน์ ก็ยังไม่ทำให้จำนวนผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์โดยรวมจะลดลงไปได้ พลังของเทคโนโลยีการสื่อสารและสังคมออนไลน์ร่วมสมัยจึงเป็นแหล่งทรัพยากรทางสังคมและการเมืองที่ทรงพลังเป็นอย่างยิ่งในสมัยของข้อมูลข่าวสาร ซึ่งข้อมูลผู้ใช้กลายเป็นสินค้ามีราคา และเมื่ออำนาจทุนและการเมืองเข้าใจเข้าถึงแก่นของสื่อสังคมออนไลน์เหล่านี้ รวมถึงฐานข้อมูลจำนวนมากจากการใช้งานของผู้ใช้แทบทั้งสังคม การจะต่อต้านขัดขวางอำนาจหรือกระทำการใดจึงอยู่ในภาวะสุ่มเสี่ยงยิ่งนัก ผู้ใช้ไม่อาจรู้ได้เลยว่าหลังจากจากหน้าจอบริษัทคอมพิวเตอร์ของตน ข้อมูลจะถูกนำไปใช้และกลับมาควบคุมให้เราต่างต้องตกเป็นเครื่องมือของผู้อำนาจทางใดหรือไม่ ด้วยเทคโนโลยีข้อมูลที่ยิ่งทวีความซับซ้อนขึ้นจนเกินคาดเดา

การใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ในภาพอุดมคติของการเมืองที่เปิดกว้างต่อการมีส่วนร่วม (Participatory politics) พื้นที่สื่อสังคมเหล่านี้อาจพัฒนาการรวมกลุ่มสนทนาต่อไปเป็นชุมชนออนไลน์ สร้างความเข้าใจร่วมกัน และเรียนรู้ร่วมกัน หรืออาจใช้ถกเถียงปัญหา หรือขับเคลื่อนกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองก็ได้ ในงานการศึกษาเครือข่ายร่วมสมัยมักมองว่าแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ร่วมสมัย รวมถึงตัวบริษัทอย่างเฟซบุ๊กเองก็มองตัวเองเป็นเครื่องมือในการสื่อสารและเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองอันทรงประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นแนวทางที่ให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีจนเป็นเหมือนดั่งแก้วสารพัดนึกของมวลชน (Technological Determinism) แต่ในการสังเกตการณ์ปรากฏการณ์การเมืองร่วมสมัยก็ยังเห็นกระแสความเข้าใจที่ไหลไปบนเทคโนโลยีอย่างหลุดลอยจากความเป็นจริง ความวิตกกังวลต่อความไร้เสถียรภาพของชนชั้นกลางร่วมสมัยเปิดสู่บทสนทนาวิวาทะที่ไม่เป็นทางออกของปัญหา และยังอาจมีการแบ่งแยก ก้าวร้าวรุนแรง ต่อกลุ่มแนวคิดปฏิบัติของตนได้

ในขั้นสุดโต่งของวิวาทะการเมืองและสังคม การสื่อสารความเกลียดชังหรือ Hate Speech นั้นในเชิงวิชาการหรือกฎหมายหรือด้านสื่อต้องยอมรับว่าไม่มีนิยามที่เป็นสากล ยังเป็นพื้นที่ สีสเทา (gray area) อยู่ระหว่าง Hate Speech หรือ การนำไปสู่การทำร้าย (do harm speech) กับ Freedom of expression เมื่อยังไม่ชัดเจนและอยู่ในกรอบอ้างอิงที่ค่อนข้างอ่อนไหวมาก จึงเป็นเรื่องยากที่จะให้ความหมายของ Hate Speech ได้อย่างชัดเจน ถึงแม้ไม่มีนิยามที่เป็นสากลแต่ ในหลายประเทศมองเรื่อง Hate Speech ไปที่กลุ่มอ่อนไหว อ่อนแอ ปกป้องตัวเองได้ ยาก เช่น ชนกลุ่มน้อย กลุ่มไร้ สัญชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มสีผิวต่างๆ กลุ่มเพศภาวะที่หลากหลาย กลุ่มความเชื่อศาสนาค่านิยมต่างๆ สื่อสังคมออนไลน์จึงอาจเป็นแพลตฟอร์มของการเกลียดชังและแบ่งแยกได้ ไม่ใช่เป็นเพียงแต่แพลตฟอร์มในการเชื่อมโยงสังคมอย่างที่ผู้ใช้อาจจะหวังได้ทั้งหมด

คุณสมบัติของเทคโนโลยีสื่อสารสังคมที่ในหน้าฉากมักถูกมองว่าเป็นเครื่องมือของมิตรภาพและการเชื่อมโยงเข้าหากันในด้านดี ดังที่ปรากฏความหวังในงานชิ้นสำคัญอย่าง *Networks of Outrage and Hope*⁴⁹ จึงต้องทำให้เราทบทวนความตระหนักในอำนาจเบื้องหลังเทคโนโลยี ตั้งแต่การใช้เครื่องมือค้นหาของกูเกิล (Google) ซึ่งไม่เป็นเพียงแค่เครื่องมือค้นหาข้อมูลเอนกประสงค์ของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตส่วนใหญ่ แต่ยังเป็นบริษัทเอกชนผู้ให้บริการสารพันสำหรับผู้ใช้อีเมล (Gmail) แผนที่ (Google Map) ยูทูบ (YouTube) ปฏิทินส่วนตัว (Google Calendar) เครื่องแปลภาษา (Google Translator) ระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์ (Android) ทำให้ตัวบริษัทใหญ่นี้เป็นเหมือนผู้บริหารโลกอินเทอร์เน็ตตัวจริง ที่มีอิทธิพลต่อชีวิตทางอินเทอร์เน็ตของเรามากกว่าใคร การจะหวังว่าอินเทอร์เน็ตจะต่อเชื่อมพลังที่โดดเดี่ยวเข้าด้วยกันในเครือข่ายจนกลายเป็นพลังที่เปลี่ยนแปลงสังคมได้จึงเป็นความหวังที่ต้องคำนึงถึงบริบทเครือข่ายในโลกจริงไปด้วยกัน อิทธิพลของการเมืองนอกจอและในจอคอมพิวเตอร์จึงเป็นโลกคู่ขนานที่ปฏิบัติการควบคุมและต่อต้านจะยังดำเนินไปอยู่

2.3.1 ชีวิตทางสังคมในโลกไซเบอร์

ชีวิตทางการเมืองก็เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมไทย การแสพข้อมูลและสะท้อนความคิด วิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นต่าง ๆ ของสังคม รวมถึงการเมืองอาจเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตพลเมืองในรัฐที่มีเสรีภาพในการแสดงออกถึงความคิดเห็นต่อประเด็นสาธารณะ ที่จะต้องถกเถียงกันได้ เมื่อเป็นการวิพากษ์วิจารณ์บนความเป็นเหตุเป็นผล มีหลักฐาน ซึ่งย่อมต้องมีขีดจำกัดในความชัดเจนและครอบคลุมของหลักฐานและตรรกะ การสื่อสารผ่านวิวาทะทางการเมืองบนพื้นที่ออนไลน์ ก็เหมือนเช่นเดียวกับ

⁴⁹ Castells, 2012, ibid.

เนื้อหาในเรื่องอื่นบนโลกออนไลน์ที่อาจหา “ความจริง” ได้ยาก ไม่เพียงแต่เนื้อหาสาระ ความรู้ ความบันเทิง และคุณประโยชน์ที่เราหวังได้จากโครงข่ายเทคโนโลยีสื่อสารและเครื่องมือล้ำสมัยที่ปลายนิ้ว ตรรกะวิบัติหรือหลักฐานเท็จก็ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองบนพื้นที่อินเทอร์เน็ตได้เช่นกัน การศึกษาหาคุณค่าของอิสรภาพและความเสมอภาคทางสังคมที่สะท้อนผ่านวิวาทะจึงมีส่วนสะท้อนความตึงเครียด ภายใต้มาตรการควบคุมและตรวจตราที่ส่งสัญญาณปิดกั้นพื้นที่สาธารณะและกิจกรรมทางการเมือง อันส่งผลกระทบต่อมาถึงสังคมออนไลน์ ในเชิงเนื้อหา น้ำหนัก ทิศทางของการพูดคุยของผู้สื่อสารทางการเมืองและประชาชนทั่วไปอย่างเลี่ยงไม่ได้ การให้เหตุผลวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นการเมืองอ่อนไหวในสังคมไทยย่อมถูกจำกัดอยู่ด้วยความจำเป็นแห่งรัฐในช่วงความเปลี่ยนแปลงของความสนใจในงานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งไม่เพียงแต่กระแสโลกาภิวัตน์และเสรีนิยมยังไม่ชัดเจนลง การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยียังส่งสัญญาณเปิดพื้นที่และการเชื่อมต่อถึงกันของผู้คนของสังคมและผู้คน ให้เห็นการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีศักยภาพ ซึ่งอาจมากถึงขั้นทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้ในระยะไกล บนฐานรากของเทคโนโลยีที่มุ่งเปิดพื้นที่ต่อผู้ใช้ให้สร้างเนื้อหา เชื่อมต่อกันในแนวนอนมากกว่าจะเป็นการรวมศูนย์หรือสร้างความเป็นเอกภาพใด ๆ ในโลกออนไลน์

Tim Berners-Lee กล่าวถึงชุมชนออนไลน์ยุคแรกของอินเทอร์เน็ต ที่เริ่มต้นด้วยนักวิทยาศาสตร์ของใช้ส่งอีเมลหากัน Tim เป็นผู้เขียนโปรแกรมเว็บเบราว์เซอร์ และระบบการแสดงผลข้อมูลที่เชื่อมโยงข้ามไปมาระหว่างเครื่องคอมพิวเตอร์บนเครือข่าย กล่าวคือเป็นผู้ให้กำเนิด World Wide Web หรือระบบเว็บไซต์ที่ได้รับการพัฒนาเพิ่มเติม จากระดับแรกเริ่มของ Web 1.0 ที่ไม่ได้เอื้อให้มีการโต้ตอบกันระหว่างผู้ใช้เลย จนพัฒนาต่อมาเป็นแนวคิดฐานรากของระบบ Web 4.0 ซึ่งยังไม่ได้เป็นมาตรฐานทางเทคนิคอย่างเป็นทางการของวงการคอมพิวเตอร์ แต่การพัฒนาเทคโนโลยีระบบพื้นฐานของการสื่อสารบนอินเทอร์เน็ต ไม่ว่าจะเป็นทางฮาร์ดแวร์หรือซอฟต์แวร์ ต่างเป็นปัจจัยหนุนนำการพัฒนาชุมชนออนไลน์ในขั้นรากฐานนี้ให้รองรับการสื่อสารและข้อมูลทั้งภาพ เสียง รวมไปถึงภาพเสมือนจริง (Virtual reality) ซึ่งผันไปจากการสื่อสารผ่านตัวอักษรทางเดียวอย่างสิ้นเชิง

2.3.2 การควบคุมทางไซเบอร์ของไทย

ในอีกฟากฝั่งของผู้มีส่วนร่วมในฉากสังคม เทคโนโลยีสื่อสารสังคมร่วมสมัยเป็นพลังในรูปแบบใหม่ที่มีความสำคัญในการพลิกพื้นที่อินเทอร์เน็ตให้อยู่ในความสนใจของอำนาจปกครอง ที่ต้องพยายามควบคุมและใช้ประโยชน์ นอกเหนือจากการออกนโยบาย แผนยุทธศาสตร์ และมาตรการพัฒนารัฐบาลดิจิทัล รัฐบาลไทยยังได้ออกกฎหมายและระเบียบต่าง เพื่อรองรับและพัฒนาหนทางสู่การเป็น “รัฐบาลดิจิทัล” ในภาพกว้าง ซึ่งนัยหนึ่งคือความพยายามเข้าควบคุมพื้นที่ไซเบอร์ ซึ่งได้รับการปรับปรุงประกาศใช้ และบังคับใช้อย่างจริงจัง อันประกอบด้วยกฎหมายหลักได้แก่ พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 หรือที่เรียกขานกันว่า “พรบ. คอมพิวเตอร์” ซึ่งปรับปรุงแก้ไขมาจาก พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิด เกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 โดยมีความครอบคลุมฐานความผิดและบทกำหนดโทษที่รุนแรงขึ้น พระราชบัญญัติการพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม พ.ศ. 2560 ซึ่งนอกจากกำหนดแนวทางการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของประเทศให้เป็นไปใน “ทิศทางเดียวกัน” เพื่อให้เป็นกลไกในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคม และแนวทางระเบียบที่เกี่ยวข้อง ภายใต้อำนาจ “กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม” อย่างเช่นระเบียบว่าด้วยการจับ ควบคุม ค้น การทำสำนวนสอบสวนและดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ซึ่งไม่เพียงแต่การเจาะระบบแฮคข้อมูล แต่ยังครอบคลุมถึงการตัดต่อภาพ นำเสนอ แชรหรือส่งต่อและอาจรวมถึงการแสดง

ความชอบ-ไม่ชอบบนเนื้อหาหมิ่นเหม่ในหลายกรณี ทั้งที่กระทบต่อชื่อเสียงบุคคลไปจนถึงความมั่นคงต่อรัฐ และการเอาผิดที่รวมไปถึง “ผู้ให้ความร่วมมือ ยินยอม หรือรู้เห็นเป็นใจ”⁵⁰

ในโครงสร้างการบริหารพื้นที่สื่อสารระดับชาติก่อนหน้านี้ได้มีการจัดตั้ง คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (National Broadcasting and Telecommunication Commission) หรือ กสทช. (NBTC) จากการควมรวมจัดตั้งองค์กรควบคุมเพื่อจัดสรรคลื่นความถี่ และแยกองค์กรธุรกิจอย่างกิจการไปรษณีย์และโทรศัพท์ออกจากกันอย่างเป็นทางการเป็นร่างตั้งแต่ปีพ.ศ. 2553 เปิดโอกาสให้เอกชนได้เข้ามาสู่ธุรกิจการสื่อสารและผลิตเนื้อหาที่กำลังเติบโตไปตามยุคสมัยของเทคโนโลยีสารสนเทศ นอกเหนือจากภารกิจหลักในการจัดสรรคลื่นความถี่ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นสมบัติสาธารณะ กสทช. ยังมีบทบาทรวมถึงการเป็นแกนประสานงานกับรัฐเพื่อกระชับระเบียบพื้นที่การสื่อสารสาธารณะ โดยในยุคที่อินเทอร์เน็ตไร้สายผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่กลายมาเป็นช่องทางหลักในการสื่อสาร กสทช. ได้ออกระเบียบควบคุมการใช้คลื่นรวมถึงการแสดงตัวตนระบุอัตลักษณ์ในการมีเลขหมายโทรศัพท์เคลื่อนที่ตั้งแต่ภายในวันที่ 31 กรกฎาคม 2558 การควบคุมอย่างถึงตัวตนเช่นนี้ย่อมต้องการให้ผู้ควบคุมเนื้อหาที่จะส่งเผยแพร่ต่อไปในนามของตนอย่างระมัดระวัง เมื่อผนวกกับการแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ฉบับก่อนหน้าจนถึงการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2560 ซึ่งมีการเพิ่มโทษจำคุกสูงสุดได้ถึง 10 ปี และยังมีนโยบายการบังคับใช้อย่างเข้มข้น⁵¹ การสื่อสารจึงเป็นพื้นที่ภายใต้การควบคุมดูแลของอำนาจรัฐอยู่เสมอมา แต่ถึงอย่างนั้น การควบคุมเนื้อหาในระดับการใช้งานทั่วไปบนอินเทอร์เน็ตยังอาจเป็นไปได้ลำบากจากเนื้อหาของผู้ใช้จำนวนมาก อีกทั้งชุมชนออนไลน์ส่วนหนึ่งก็เป็นกลุ่มปิดลับเฉพาะสมาชิก การออกมาตรการทางกฎหมายและจัดโครงสร้างการบริหาร “กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม” เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2559 โดยปรับโครงสร้างมาจาก กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่เพิ่งตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ. 2545 และกลุ่มงานภายใต้กระทรวงที่มีหน้าที่จับตามความเคลื่อนไหวในโลกโซเชียลมีเดีย⁵² จึงเป็นภาพความพยายามล่าสุดที่เห็นในเชิงโครงสร้างอำนาจและการบริหารงานภาครัฐบนพื้นที่ออนไลน์ ซึ่งนับว่ามีความสำคัญเพิ่มขึ้น ในขณะที่กระทรวงทบวงกรมเก่าแก่มากไม่มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างกระชับอำนาจใดมากนัก

เนื้อหาสาระของกฎหมายทำให้อำนาจจอฟไลน์มีความชอบธรรมในการเข้าควบคุมจัดการกับเนื้อหาและการต่อต้านในโลกออนไลน์แทบทุกกรณี โลกออนไลน์ของชุมชนการเมืองไทยจึงเป็นพื้นที่ปกครองส่วนหนึ่งไปด้วย แม้จะมีความพยายามหนีอำนาจการควบคุมในรูปแบบต่าง ๆ แต่ก็ต้องอาศัยทักษะ ความชำนาญทางเทคนิค และยังต้องแบกรับความเสี่ยงต่อการปราบปรามซึ่งโดยบทกำหนดโทษและการบังคับใช้ที่เพิ่มระดับขึ้น ทำให้บรรยากาศพื้นที่การสนทนาออนไลน์สาธารณะเจ้าหลักอย่างเฟซบุ๊กและพันทิปดอทคอม จืดจางลดระดับลงในเนื้อหาการเมืองชนวิวาทะ แต่ถึงอย่างไรก็ตามกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์ส่วนหนึ่งก็เริ่ม

⁵⁰ ‘พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560.’ ราชกิจจานุเบกษา (25 มกราคม 2560) เล่ม134 ตอนที่10, หน้า 24-35.

⁵¹ ‘พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฉบับใหม่ เริ่มใช้กลางปี 2560 กก.ขอบล็อกเว็บยังอยู่,’ BBC. 5 มกราคม 2560. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-38741038>. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม 2560.

⁵² พงศ์พิพัฒน์ บัญชานนท์. ‘รายงาน: คมสื่อยุค คสช. เป้าจริงคือ “สื่อออนไลน์”?’ BBC. 10 พฤษภาคม 2560. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-39858097>. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม 2560.

ปรับตัว หันความนิยมไปสู่โปรแกรมสนทนาอย่าง “ไลน์” (LINE) และ “เฟซบุ๊กแมสเซนเจอร์” ซึ่งเป็นพื้นที่สนทนาส่วนตัวหรือกลุ่ม ที่มีความปลอดภัยและความเป็นนิรนามสูงกว่าพื้นที่เปิดอย่างเคยใช้มาก่อน

นอกจากการควบคุมด้วยกฎหมายแล้ว ปฏิบัติการแทรกแซงทางสื่อสังคมออนไลน์ แม้ไม่ได้เป็นเรื่องใหม่ แต่ก็กลายเป็นพื้นที่ปฏิบัติการสำคัญที่รัฐบาลจะให้ความสนใจ ในฐานะภัยคุกคามความมั่นคงสมัยใหม่ ที่ต้องเตรียมรับมือกับสงครามและการก่อการร้ายทางอินเทอร์เน็ต (อิเล็กทรอนิกส์) ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งในบริบทของรัฐบาลอำนาจมักเป็นภัยคุกคามจากต่างชาติ เมื่อพิจารณาถึงบริบทปฏิบัติการในสังคมไทยจึงยังไม่สมบูรณ์และแนบเนียนนัก ดังที่สุรชาติ บำรุงสุข อาจารย์ทางรัฐศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญด้านความมั่นคงและการทหารได้ให้ความเห็นว่า

“สงครามอิเล็กทรอนิกส์ เป็นเรื่องใหญ่ แล้วก็เป็โจทย์ขนาดใหญ่อีกชุดหนึ่ง แต่ในประเทศเล็กๆ โอกาสที่จะใช้โจทย์นี้ หรือมีขีดความสามารถเรื่องสงครามอิเล็กทรอนิกส์ อาจจะเป็นอะไรที่ยังห่างไกลพอสมควร คนที่รับเอาชุดความคิดอย่าง IO เข้ามา อาจจะไม่เห็นองค์ประกอบใหญ่ในแบบที่เป็นชุดความคิดของอเมริกัน เมื่อรับเข้ามาฝั่งไทยแล้ว ถูกแปลงเป็นหัวข้อในโรงเรียนทหาร หรือหัวข้อในทางยุทธวิธี ถึงที่สุดผมคิดว่าปฏิบัติการข่าวสารไทย มันไม่มีอะไรเกินกว่าปฏิบัติการด้านจิตวิทยาในอดีต”⁵³

ชุมชนออนไลน์มักเต็มไปด้วยผู้ใช้จากหลากหลายสาขาอาชีพ กระจายกระจายอยู่บนแพลตฟอร์ม และหัวข้อสนทนาที่หลากหลาย และเลื่อนไหลต่อไปได้ไม่จบสิ้น การให้ความเห็นขึ้นมาก็เป็นเรื่องปกติที่อาจกระทำโดยปัจเจกบุคคล ในการให้ความเห็นโดยสุจริตใจ หรือกระทำอย่างเป็นระบบโดยหน่วยงานราชการ แต่ผลที่ได้รับกลับมามองไม่ได้ตรงไปตรงมานัก เพราะพื้นที่การสนทนาวิวาทะ และลักษณะการรับรู้และตอบสนองต่อข่าวสาร ได้กระจายออกไปจากอำนาจรวมศูนย์ ในทางหนึ่งโลกออนไลน์เป็นส่วนเสริมความจริง (Augmented reality) ของโลกจริงที่ปัญหาสังคมการเมืองยังปะทุไปตามกระแสสังคมได้ สภาวะทางเศรษฐกิจที่บีบคั้นอาจทำให้คนสนใจเรื่องการเมืองน้อยลงได้ แต่ก็ไม่ได้พ้นไปจากสายตาของสาธารณะหากเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันกับความเป็นอยู่ของผู้คน การจุดประเด็นอาจเกิดขึ้นจากที่ใดก็ได้บนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ที่ไม่ได้จำกัดตัวอยู่แต่ในเฟซบุ๊ก หรือกระดานข่าวพันทิพห้องราชดำเนินอย่างเช่นในยุคเริ่มต้นของการเข้าสังคมออนไลน์ ดังที่สุรชาติ บำรุงสุขให้ความเห็นว่า

“ในโลกที่ข่าวสารมันไหลเวียนอย่างไม่มีขีดจำกัดเซ็นเซอร์หรือศูนย์ปฏิบัติการข่าวสารมันไม่มี ความจำเป็นที่ต้องเป็นเหมือนศูนย์ของทหารในอดีต ฉะนั้นศูนย์ตรงนี้นั้นอาจจะกลายเป็นเว็บไซต์บางเว็บไซต์ มันอาจจะกลายเป็นสื่อบางฉบับ หรือเป็นบุคคลที่เป็นตัวสื่อ หรือเป็นบุคคลที่เป็นตัวจุดประเด็น”⁵⁴

2.3.3 หนทางสู่สังคมไทย 4.0

ภายใต้บริบทการเมืองของการพัฒนาและปัญหาการชะลอตัวทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน เป็นปัญหาในชั้นโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองที่สำคัญ สังคมไทยได้กลายเป็นสังคมสูงวัยเต็มตัว การเติบโตเศรษฐกิจ

⁵³ สุรชาติ บำรุงสุข, บทสัมภาษณ์โดย ทวีศักดิ์ เกิดโคคา. 11 พฤศจิกายน 2559. ‘ปฏิบัติการข่าวสาร (IO) ในไทย ไม่มีอะไรเกินกว่าปฏิบัติการจิตวิทยาในอดีต,’ ประชาไท สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2016/11/69069>. เข้าถึงเมื่อ 22 เมษายน 2561, [เน้นโดยผู้วิจัย].

⁵⁴ สุรชาติ บำรุงสุข. 2559. อ้างแล้ว.

จึงเป็นไปอย่างเชื่องช้ากว่าศตวรรษก่อนหน้านี้ พร้อมกับการบริโภคที่ลดลง ทำให้สังคมไทยกำลังเผชิญภาวะทางเศรษฐกิจแบบเดียวกับสังคมญี่ปุ่น⁵⁵ ซึ่งเป็นปัจจัยหนุนในอีกด้านให้เปิดรับเทคโนโลยีเพื่อหาทางประยุกต์ใช้สร้างภาคส่วนเศรษฐกิจบนฐานเทคโนโลยีร่วมสมัย หรือ “เศรษฐกิจดิจิทัล” (Digital Economy) เพื่อปูทางต่อคนรุ่นใหม่อันเป็นโจทย์สำคัญ เป็นอนาคตของประเทศ การเร่งเพิ่มความสามารถและการเข้าถึงการต่อเชื่อมของเทคโนโลยี ความรู้ แน่นนอนว่าย่อมต้องหมายความว่าความรวมถึงข่าวสารสารรอบตัวจำนวนมากที่จะสร้างภาพการมองโลก สังคมและตัวตนในแบบใหม่ให้เกิดขึ้น การเข้าแทรกแซงเนื้อหาสาระและความเป็นจริงด้วยปฏิบัติการข่าวสาร (Information Operation, IO) จึงอาจนำไปสู่ความแตกแยกดังที่สุรชาติ บำรุงสุขให้ความเห็นไว้ว่า

“ในชีวิตของโลกสมัยใหม่ ข่าวสารคือตัวเรา เมื่อข่าวสารเป็นตัวเราเราก็เป็นคนที่อยู่กับข่าว เล่นกับข่าวไม่แตกต่างจากสื่อทั้งหลาย เพราะอดีตเรามักจะบอกว่าข่าวสารเป็นเรื่องของสื่อ แต่ทุกวันนี้ไม่ใช่ ซึ่งในบริบทอย่างนั้นมันเป็นโจทย์ชุดใหม่ที่น่าสนใจ เพราะในโจทย์ชุดนี้ของสังคมไทย มันซ่อนความขัดแย้งทางการเมืองไว้ด้วย คำถามใหญ่ในอนาคตก็คือ ปฏิบัติการข่าวสารเป็นไปได้ไหมที่จะเป็นเครื่องมือในช่วยสร้างความสมานฉันท์ สร้างความปรองดอง และปลดล็อกความขัดแย้งในสังคมไทย แต่ถ้ายังเชื่อว่าปฏิบัติการข่าวสารใช้เพื่อการโจมตีผู้เห็นต่าง ปฏิบัติการข่าวสารจะเป็นเครื่องมือสร้างความแตกแยกขนานใหญ่”⁵⁶

ผลในทางบวกและลบ หรือแรงสะท้อนกลับที่อยากจะคาดเดาจากการมุ่งบริหารจัดการพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์จากอำนาจรวมศูนย์เป็นสิ่งที่น่าวิตกกังวลสำหรับสังคมไทยร่วมสมัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่ว่าจะเป็นผลดีต่อฝ่ายใด ผลเสียต่ออีกฝ่ายอาจจะเป็นโศกนาฏกรรมของสังคมที่ต้องจดจำและบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์

“ผมเคยตั้งคำถามว่าถ้าในยุคที่ผมเป็นผู้่นักศึกษาในปี พ.ศ. 2519 แล้วมีโลกที่เป็นโซเชียลมีเดียที่เป็นสมาร์ททั้งหลาย จะนำไปสู่ปฏิบัติการข่าวสารต่อต้านคอมมิวนิสต์ ต่อต้านนักศึกษาขนาดใหญ่ในเวลานั้น การฆ่าในวันที่ 6 ตุลา จะใหญ่กว่าที่เราเห็นหรือไม่ ฉะนั้นผมคิดว่าอย่างน้อยเราเห็นตัวแบบของสิ่งที่เกิดขึ้นในยุคหนึ่งที่มีสถานีวิทยุไม่ก็แห่ง หนังสือพิมพ์ไม่กี่ฉบับ เทียบกับปัจจุบันไม่ได้เลย และปัจจุบันผมคิดว่าส่วนหนึ่ง ทุกคนที่ส่งแชร์ ส่งเน็ต ส่งไลน์ น้อยคนมากที่จะเช็คความถูกต้องของข้อมูลก่อนว่าข้อมูลที่ส่งมันถูกต้องหรือไม่ เพราะข้อมูลที่เขาเห็นมันตรงกับความเชื่อของเขา กลายเป็นว่าวันนี้มันกลับหัวกลับหางกันหมด เพราะโดยทฤษฎีในโลกที่มีข้อมูลข่าวสารจำนวนมาก คนน่าจะมีความสามารถในการตรวจสอบข่าวสารได้ แต่กลายเป็นว่าในโลกที่มีข่าวสารมาก ข่าวสารที่มากกลับครอบงำวิธีคิดของคนมากกว่าที่เราเห็นในอดีต

สิ่งที่เราคุยกันวันนี้ต้องยอมรับว่าเป็นเรื่องที่น่ากลัว แต่ต้องยอมรับว่านี่คือความเป็นจริงของโลกในยุคเรา เพราะว่าการปฏิวัติด้านสารสนเทศ หรือ Information Revolution ที่มากับสารสนเทศสมัยใหม่ทั้งหลายผมคิดว่าในอดีตมันถูกตั้งโจทย์ว่ามันจะเปลี่ยนการต่อสู้ระหว่างรัฐ การต่อสู้ในเรื่องของ

⁵⁵ ‘The next Japan is not China but Thailand,’ *The Economists*. (5 April 2018). retrieved from <https://www.economist.com/news/finance-and-economics/21739976-once-wildest-emerging-markets-thailand-ageing-fast-its-economic>. Retrieved on 22 April 2018.

⁵⁶ สุรชาติ บำรุงสุข. อ้างแล้ว.

สงคราม แต่ในปัจจุบันมันใหญ่กว่านั้น มันกำลังเปลี่ยนชีวิตของคนทั้งหมด และมันมีผลกระทบต่อความขัดแย้งทางการเมือง และการต่อสู้ทางการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้”⁵⁷

คำถามสำคัญสำหรับทุกฝ่ายในสังคมไทย สำหรับปฏิบัติการทางข่าวสารจนถึงการเข้าสังคมการเมืองไทยร่วมสมัย คือเราจะอยู่ฝั่งใดของประวัติศาสตร์ ซึ่งเนื้อหาของงานวิจัยชิ้นนี้อาจไปไม่ถึงการชี้ตัวผู้ชนะของสังคมยุคศตวรรษที่ 21 ในพื้นที่สังคมออนไลน์ แต่อย่างน้อยก็หวังว่าจะพอฉายให้เห็นสนามแข่งขันที่ไม่ได้โรยด้วยกลีบกุหลาบสำหรับทุกฝ่าย แต่เต็มไปด้วยขวากหนาม การวิวาทะ เสียชื่อเสียง และการหว่านไถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากอำนาจที่เข้าถึงการควบคุมและข้อมูลข่าวสารของสังคมได้

⁵⁷ สุรชาติ บำรุงสุข, อ้างแล้ว.

บทที่ 3 ชุมชนออนไลน์และสังคมไทยร่วมสมัย

เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึงชุมชนออนไลน์ไทย พื้นที่ทางการเมืองในโลกไซเบอร์ และการพัฒนาตัวเป็นชุมชนการเมืองรวมถึงลักษณะพื้นฐานสำคัญของชุมชนหรือสังคมการเมืองบนแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์หลักที่ใช้ในสังคมไทย เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ค่านิยมทางสังคมและการเมืองไทยในประเด็นของเสรีภาพและความเท่าเทียมในบทต่อไป

3.1 การรวมกลุ่มชุมชนการเมืองออนไลน์ไทย

การรวมกลุ่มในอินเทอร์เน็ตของผู้ใช้ชาวไทยมีมานานพร้อม ๆ กับการเติบโตของกิจการเทคโนโลยีสารสนเทศท่ามกลางกระแสระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ในช่วงทศวรรษที่ 1990 ในอินเทอร์เน็ตยุคแรกยังจำกัดอยู่ในหมู่ผู้ใช้ที่ต้องเข้าใจเทคโนโลยีพอสมควร ระบบอินเทอร์เน็ตและคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคลยังไม่เป็นที่แพร่หลาย ส่วนใหญ่อยู่ในสถาบันการศึกษา เมื่อเริ่มมีการให้บริการสัญญาณอินเทอร์เน็ตโดยผู้ให้บริการเอกชน ผู้ใช้ทั่วไปจึงเกิดขึ้นในปลายทศวรรษอย่างช้า ๆ เทคโนโลยีเว็บในระยะแรกยังเป็นการสื่อสารทางเดียวเสียเป็นส่วนมาก (Web 1.0) การโต้ตอบในเว็บล็อก (WebLog) หรือ (Blog) อันเป็นพัฒนาการมาอีกขั้นของระบบเว็บ (Web 2.0) ก็ยังเข้าถึงผู้ชมผ่านการอ่านเขียน ซึ่งยังไม่ดึงดูดผู้ชมได้ง่ายเท่าสื่อวิทยุโทรทัศน์ หรือการโทรศัพท์บ้าน (Fixed line telephone) ในการสื่อสารทางตรง การรวมกลุ่มสนทนาก็ก่ออยู่ในโปรแกรมพูดคุยห้องสนทนา (Chat room) และกระดานข่าว (Web board) ซึ่งต้องการทักษะทางภาษาและการพิมพ์ผ่านแป้นพิมพ์ ซึ่งยังไม่นับถึงความยากลำบากในการต่อเชื่อมสัญญาณอินเทอร์เน็ตด้วยการโทรเข้าศูนย์ การใช้นามแฝงและความเป็นนิรนามคือวิถีปกติเพราะผู้ใช้ยุคแรกส่วนใหญ่ไม่ได้มีมากนัก และอยู่กระจัดกระจายกันมากในหลายวงสังคม การใช้อินเทอร์เน็ตต้องผ่านคอมพิวเตอร์ขนาดตั้งโต๊ะแต่เพียงเท่านั้น การตรวจสอบตัวตนบนอินเทอร์เน็ตเป็นเรื่องห่างไกลความคุ้นชิน และเนื้อหาในการสนทนาก็ไม่ได้อยู่บนเรื่องการเมืองเป็นหลัก สถานการณ์ทางการเมืองในยุคการเมืองเลือกตั้งก็ไม่ได้คุกรุ่นอยู่ในพื้นที่อินเทอร์เน็ต

ในยุคต่อมาเมื่อเทคโนโลยีเริ่มพัฒนาในระบบกระดานข่าว ทั้งความเร็วในการเชื่อมต่อและการประมวลผลข้อมูลที่มากขึ้น ผู้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตรุ่นใหม่ได้เริ่มเพิ่มจำนวน ชุมชนออนไลน์ก็ขยายตัวขึ้น ห้องสนทนาสดไม่อาจรองรับผู้ใช้จำนวนหลายร้อยคนให้คุยพร้อมกันได้ ผู้มีสนิยมและความสนใจใกล้เคียงกันจึงหันไปสู่กระดานข่าวมากขึ้น โดยกระดานข่าวหลักตลอดมาของสังคมไทยตั้งแต่ยุคบุกเบิกคือ “พันทิพดอทคอม” (www.pantip.com) ซึ่งแน่นอนว่าการสนทนาในประเด็นการเมืองก็เป็นกลุ่มชัดเจน พร้อมการแบ่งห้องสนทนาของห้อง “ราชดำเนิน” ทำให้เห็นความเป็นกลุ่มก้อนได้ชัดเจนขึ้น กระทั่งสนทนาจำนวนมากก็อยู่บนเรื่องราวความเป็นไปทางการเมืองหลังยุค “พฤษภาวิไล” กระแสการเมืองแบบประชาธิปไตยและพรรคการเมืองเป็นสีส้มของเนื้อหาหลัก ความพยายามควบคุมไม่อาจเป็นได้มากนัก แต่ก็มีปฏิบัติการทางข้อมูลข่าวสาร (Informational Operation, IO) ทั้งการตรวจสอบและพยายามแทรกแซงขึ้น นำถึงอย่างนั้นจำนวนสมาชิกที่เริ่มมากขึ้นและการจัดการระบบสมาชิกบนกระดานข่าวพันทิพ ที่ให้ระบุตัวตนด้วยการส่งหลักฐานสำเนาบัตรประชาชน ทั้งด้วยเหตุผลทางสังคมและข้อจำกัดของเครือข่ายในช่วงนั้นก็ทำให้การสนทนาในประเด็นอ่อนไหวอาจลงไป คงอยู่ในประเด็นการเมืองจากกระแสสังคม พร้อมการเติบโตของช่องทางแสดงออกบนอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ (Social media) ที่เติบโตขึ้นมาหลายเวทีแพลตฟอร์ม อย่างเช่น โปรแกรมพูดคุยอย่าง MSN และ ICQ ที่มีมาก่อน LINE ในลักษณะเดียวกัน แต่ก็ไม่ได้รับความนิยมมากเพราะเป็นยุคก่อนการเติบโตของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตจากโทรศัพท์มือถือชนิดมีระบบปฏิบัติการ (Operating System, OS) ความสะดวกรวดเร็วในการเข้าสังคมออนไลน์จึงยังไม่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดเท่าใดนัก การเริ่มมี “ความเป็น

ชุมชน” เป็นสังคมออนไลน์บนฐานสื่อสังคมข้ามชาติปรากฏชัดกับพัฒนาการความเร็วในการเชื่อมต่อที่เอื้อต่อการส่งผ่านข้อมูลภาพและเสียงจำนวนมากได้ง่ายขึ้น ดังภาพสะท้อนจากสื่อสังคมออนไลน์ของ Hi5 และ CamFrog (แคมฟรอก) ซึ่งปรากฏว่ามีผู้ใช้วัยรุ่นชาวไทยเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในราวปีพ.ศ. 2550 ก่อนจะจางหายไปสู่แพลตฟอร์มอื่นๆ เหมือนดังเช่นกรณีของเฟซบุ๊ก ที่ผลสำรวจของรอบเดือนมกราคมของปีพ.ศ. 2560 ซึ่งในปัจจุบันพบว่าผู้ใช้ในกรุงเทพฯ มากเป็นอันดับหนึ่งในโลก⁵⁸

เป็นที่ประจักษ์ชัดจากผลการสำรวจพฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตและประชากรอินเทอร์เน็ตชาวไทยที่อยู่ในระดับสูงกว่าค่าเฉลี่ยทั่วโลก ในหลายตัวชี้วัด (ซึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มีอัตราการเข้าถึงเฉลี่ยสูงกว่าอีกหลายภูมิภาคอื่นด้วย) ตั้งแต่การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตของประชากรไทยที่ร้อยละ 61 สูงกว่าค่าเฉลี่ยที่ร้อยละ 50 ไม่น้อยไปกว่าประเทศชั้นนำอย่างอิตาลีหรือบราซิล ความเร็วเฉลี่ยในการต่อเชื่อมของอินเทอร์เน็ตผ่านสาย (Fixed internet connection speed) กว่า 11.7 MBPS (ปริมาณข้อมูลเมกะบิตต่อวินาที) สูงกว่าค่าเฉลี่ยที่ 6.3 MBPS และค่าเฉลี่ยในรัสเซีย (11.6 MBPS) ฝรั่งเศส (7.9 MBPS) หรืออินโดนีเซีย (6.4 MBPS) จากภูมิภาคเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตามค่าความเร็วเฉลี่ยของอินเทอร์เน็ตผ่านเครื่องมือสื่อสารเคลื่อนที่ (Mobile internet connection speed) ของไทยอยู่ที่ 6.1 MBPS เท่ากันกับฮ่องกง แต่น้อยกว่าจีน (8.9 MBPS) อินโดนีเซีย (10.9 MBPS) และเกือบทุกประเทศพัฒนาแล้วที่มีความเร็วเฉลี่ยที่เกินกว่า 10 MBPS ทั้งสิ้น⁵⁹ สถานะการพัฒนาของอินเทอร์เน็ตไร้สายจึงอาจเป็นช่องของการพัฒนาเพื่อเพิ่มประชากรอินเทอร์เน็ตของไทยได้ แต่ก็สะท้อนลักษณะการใช้งานที่ยัง “ติดบ้าน” (Home-base) ไม่มีความคล่องตัวได้เท่าในหลายประเทศที่ความเร็วของอินเทอร์เน็ตไร้สายคือเส้นเลือดใหญ่ของการพัฒนาในศตวรรษนี้

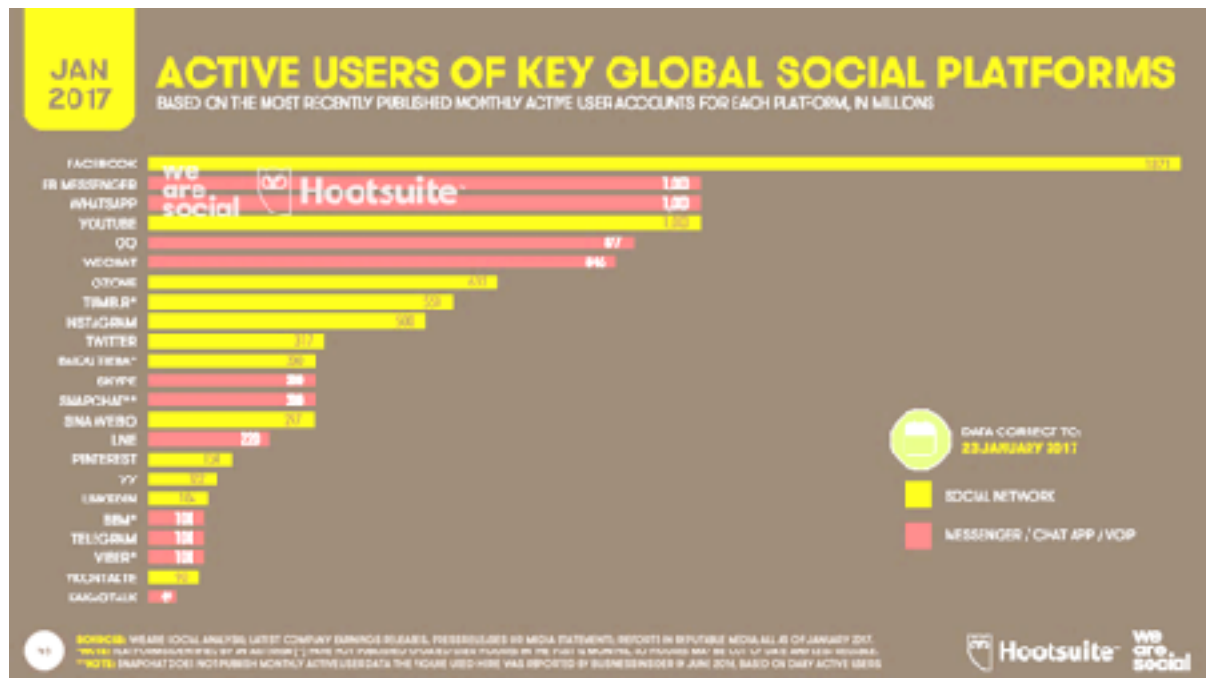
ถึงอย่างนั้นในมิติของตัวตน อัตลักษณ์ ที่สัมพันธ์ไปกับชุมชนออนไลน์กลับเด่นชัดมาก โดยไทยมีอัตราการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์เป็นอันดับต้นๆ ของโลกที่ร้อยละ 67 ในขณะที่ค่าเฉลี่ยทั่วโลกอยู่ที่เพียงร้อยละ 37 สูงกว่าสหรัฐ ญี่ปุ่น เยอรมนี และฝรั่งเศส แต่ในภูมิภาคเดียวกัน บรูไนมีสูงถึงร้อยละ 86 สิงคโปร์ที่ร้อยละ 77 มาเลเซียร้อยละ 71 ส่วนอินโดนีเซียและเวียดนามก็มีอัตราการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์สูงกว่าค่าเฉลี่ยทั้งสิ้น เมื่อพิจารณาพฤติกรรมการใช้เวลาของไทยค่าเฉลี่ยการใช้เวลาบนเครื่องมือสื่อสารเคลื่อนที่สูงสุดที่ 4.14 ชั่วโมงต่อวัน และบนคอมพิวเตอร์ 4.35 ชั่วโมงต่อวัน สูงเป็นอันดับต้น ๆ ของโลก เป็นรองเพียงฟิลิปปินส์และบราซิล เมื่อพิจารณาเวลาที่ใช้กับสื่อสังคมออนไลน์ ค่าเฉลี่ยคนไทยก็ให้เวลากับสื่อสังคมออนไลน์รวมกันมากถึง 2.48 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งยังพบอีกว่าไม่มากไปกว่าอีกหลายประเทศในภูมิภาค อย่างเช่นฟิลิปปินส์ที่สูงสุดด้วยเวลา 4.17 ชั่วโมงต่อวัน มาเลเซีย 3.19 ชั่วโมงต่อวัน ใกล้กับอินโดนีเซียที่ 3.16 ชั่วโมงต่อวัน เวียดนาม 2.39 ชั่วโมงต่อวัน สิงคโปร์ 2.07 ชั่วโมงต่อวัน นอกจากนี้ยังมีอัตราการเติบโตของผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์เติบโตสูง ต่อเนื่อง⁶⁰ อันสะท้อนภาพช่วงเวลาเติบโต ไปกับประชากรรุ่นใหม่ ก่อนจำนวนผู้ใช้จะถึงจุดอิ่มตัว อย่างเช่นในกรณีของประเทศพัฒนาแล้ว กล่าวคือผู้คนเกือบทั้งสังคมจริง มีตัวตนในโลกอินเทอร์เน็ต ตัวอย่างเช่นในสังคมอเมริกันที่คนส่วนมากมีบัญชีเฟซบุ๊ก ความเป็นสังคมข่าวสารและเครือข่ายเป็นปัจจัยหลักในการอยู่รอดและเติบโต พร้อมฐานเทคโนโลยีที่พัฒนาไปด้วยกัน โดยเทคโนโลยีสำคัญในที่นี้อาจไม่ใช่เทคโนโลยีในการผลิตอีกต่อไป แต่จะเป็นเทคโนโลยีในการรวมกลุ่ม อย่างเช่นที่ผู้สร้างสื่อสังคมออนไลน์ชั้นนำของโลกในภาพที่ 3.1

⁵⁸ Simon Kemp. 25 January 25 2017. ‘Digital in 2017: Global Overview.’ Retrieved from www.wearesocial.com/sg/blog/2017/01/digital-in-2017-global-overview [blog]. Retrieved on October 1, 2018.

⁵⁹ Kemp. 2017. *ibid*.

⁶⁰ Kemp, *ibid*.

ได้สร้างขึ้น ฐานเวทีหรือแพลตฟอร์ม (platform) สื่อสังคมออนไลน์ที่รองรับการรวมกลุ่มนี้คือเทคโนโลยีสำคัญร่วมสมัย หลังภาพความสำเร็จทางธุรกิจของผู้สร้าง มูลค่าหุ้น รายได้จากการโฆษณาหรือขายข้อมูล ยังเป็นภาพของสังคมและผู้คนที่ยาวนานไปกับสังคมจริง เป็นภาพความจริงคู่ขนานที่ลื่นไหลและข้ามไปมาได้เหมือนการอ่านเว็บไซต์ในชีวิตจริงของเรา

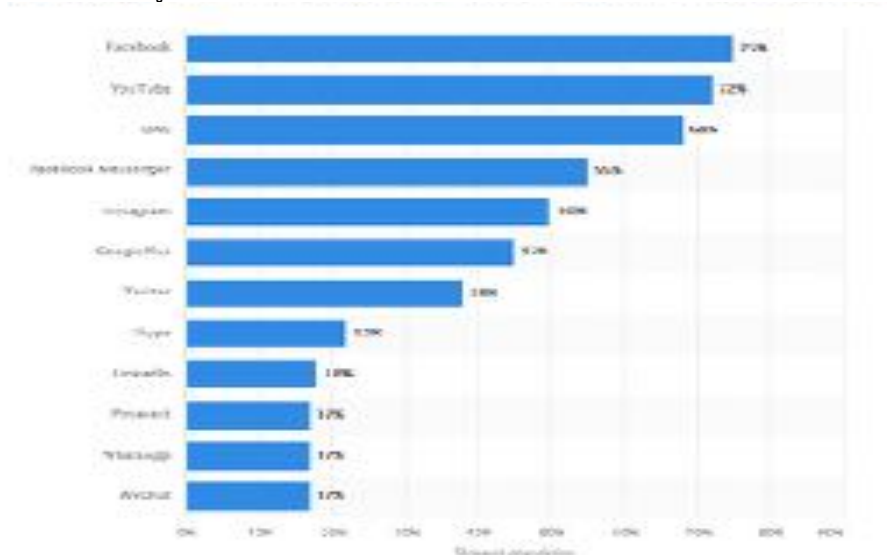

ภาพที่ 3.1 จำนวนผู้ใช้แยกตามแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ มกราคม พ.ศ. 2560. ที่มา Hootsuite. สืบค้นจาก <https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview>, สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2560.

ในความท่วมท้นหมกมุ่นต่อกิจกรรมบนโลกอินเทอร์เน็ตของผู้คนดังที่ได้กล่าวมา ทำให้พื้นที่ทางผ่านของสื่อสังคมออนไลน์ทวีความสำคัญขึ้นในปัจจุบัน ด้วยอำนาจถูกแบ่งปันไปสู่ผู้สร้างและควบคุม แต่ถึงอย่างนั้นก็ไม่อาจมีเหตุรุนแรงทางกายภาพให้น่าเป็นห่วง แม้อาจมีความรุนแรงทางการแสดงออกผ่านสื่อและภาษา สิ่งที่สำคัญที่สุดในชุมชนออนไลน์สำหรับผู้สร้างสื่อคือการดึงดูดผู้ใช้ให้ได้จำนวนมากและเวลายาวนานที่สุด การจะบังคับขับเคลื่อนความต้องการของผู้ใช้ย่อมไม่อาจสร้างการเติบโตให้ธุรกิจ จำนวนผู้ใช้ที่เพิ่มมาจากหลายหลากแถบความคิด ต่างมีสร้างรายได้ให้สื่อสังคมออนไลน์ได้ทั้งสิ้น ทรรศการจึงถูกทุ่มเทให้ดึงดูดผู้ใช้ไว้บนสื่อสังคมออนไลน์ด้วยเนื้อหาที่ต้องตามรสนิยมพร้อมผู้คนคล้ายกัน เครือข่ายและชุมชนที่แลกเปลี่ยนสนทนาจึงเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าในโลกของความเป็นจริงตรงหน้า รวมไปถึงการสนทนาและชุมชนของเนื้อหาเฉพาะกลุ่มรสนิยมแยกย่อยที่ไม่อาจประสบโดยตรงได้ง่ายดายในโลกจริง เหล่านี้คือฐานการเติบโตซึ่งเฟซบุ๊ก (Facebook) ทำได้ดีในการต่อเชื่อมรสนิยมที่ทำให้ผู้ใช้รู้สึกเป็นศูนย์กลาง ของสังคมและของความจริง สอดรับกับแนวศิลปกรรมแบบยึดตนเป็นที่ตั้ง (Selfism) อันเป็นปรากฏการณ์ร่วมสมัยอย่างหนึ่ง

ถึงเฟซบุ๊กจะเป็นเหมือนแพลตฟอร์มมาตรฐานของยุคสมัย แต่ก็ไม่ใช่เป็นเพียงหนึ่งเดียว แพลตฟอร์มอื่นก็เติบโตมาได้อย่างห่าง ๆ อย่างในกรณีของ Whatsapp YouTube ซึ่งโดยพื้นฐานการใช้งานและเทคโนโลยี Whatsapp ไม่ได้มีลักษณะชุมชนและการรวมกลุ่มชัดเจนกว่าการเป็นช่องทางสื่อสารจากผู้สู่ผู้ใช้โดยตรงเหมือนการเปิดกรอบสนทนาท้ายคลิปวิดีโอของ YouTube ซึ่งกลายมาเป็นพื้นที่ที่ต่อยอดจากกระทุ่แบบ

ใหม่ที่ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ตัวหนังสือ ผู้ชมจำนวนมากที่ไม่ได้รับการอ่านต่างหลังไหลสู่สื่อรูปแบบใหม่นี้ตามความอำนวยของการเชื่อมต่อที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ทั้งความเร็วของการส่งผ่านสัญญาณอินเทอร์เน็ตและความสะดวกบนอุปกรณ์มือถือ (Handheld devices) แต่ถึงอย่างนั้นในท้ายที่สุด ด้วยกระแสทางธุรกิจ รสนิยมของผู้ใช้และลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม สังคมไทยที่งานวิจัยชิ้นนี้สนใจก็ปรากฏภาพสะท้อนเชิงปริมาณดังในภาพที่ 3.2 โดยสื่อสังคมออนไลน์ที่ได้รับความนิยมจนมีจำนวนผู้ใช้งานมากที่สุดในปี 2560 ได้แก่ เฟซบุ๊กกว่าร้อยละ 75 โดยอยู่ทุปอยู่ทุที่อันดับสองมีผู้ใช้งานกว่าร้อยละ 72 และโปรแกรมสนทนาที่เน้นการสนทนาโดยตรงและกลุ่มมีกว่าร้อยละ 68 มากกว่าการใช้งานโปรแกรม Facebook Messenger ที่พ่วงบริการมากับบัญชีของเฟซบุ๊กที่มีผู้ใช้งานร้อยละ 55 ของผู้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตทั้งหมด แพลตฟอร์มระดับรองลงไปอย่าง อินสตาแกรม กูเกิลพลัส ทวิตเตอร์ และสไกป์ แม้จะมีผู้ใช้น้อยกว่าแต่ก็มีจำนวนมากที่แสดงตนเป็นผู้ใช้ แต่ด้วยความเป็นแพลตฟอร์มรองที่ผู้ใช้อาจไม่ได้เปิดใช้งานจริงเป็นเวลานาน อาจทำให้ความเข้มข้นของเนื้อหาในพื้นที่เหล่านั้นเบาบางกว่าในพื้นที่หลัก หรืออาจกลายเป็นพื้นที่เฉพาะกลุ่ม อย่างเช่นกรณีของกลุ่มวัยรุ่นคนรุ่นใหม่ที่ยิยมชมชอบการโพสต์รูปถ่ายมักจะใช้ผ่านแพลตฟอร์มของอินสตาแกรม ในขณะที่สไกป์เป็นทางเลือกของการสื่อสารด้วยภาพวิดีโอ หรือการสนทนาแบบเห็นหน้าค่าตา ซึ่งบริบทและเนื้อหาในการสื่อสารอาจไม่เป็นการเมืองมากไปกว่าเรื่องส่วนตัวของคู่สนทนาด้วยกัน

ภาพที่ 3.2 การใช้สื่อสังคมออนไลน์ของไทย ข้อมูล ณ ไตรมาสที่ 3 ปีพ.ศ. 2560. ที่มา: Statista. สืบค้นจาก www.statista.com/statistics/284483/thailand-social-network-penetration/, สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561.

ดังที่กล่าวมาแล้ว แม้จะมีประชากรคนไทยจำนวนมากใช้เฟซบุ๊ก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าแพลตฟอร์มที่มีผู้ใช้งานน้อยกว่าจะมีความหมายต่อสังคมน้อยกว่า ผลสำรวจของกูเกิลในไทยพบว่าเว็บไซต์รวมคลิปวิดีโอ “YouTube” ที่มีผู้ใช้น้อยกว่าเฟซบุ๊กอยู่เล็กน้อยดังที่กล่าวมาก่อนหน้า กลายเป็นเว็บไซต์ที่มีผู้ใช้งานมากเป็นอันดับหนึ่ง โดยคนไทยในปัจจุบันใช้เวลาอยู่ใน YouTube ยาวนานกว่าการดูโทรทัศน์ถึง 62%⁶¹ แม้การรับชมจำนวนมากเป็นผลมาจากการเสฟสื่อโทรทัศน์ย้อนหลัง ในรายการที่สามารถรับชมได้จากช่อง

⁶¹ วสิทธิ์ สถิตีวรพงศ์. 12 เมษายน 2560. “Google เผยสถิติ-ข้อมูลน่าสนใจว่าด้วย ‘คนไทยกับการใช้อินเทอร์เน็ต’,” มติชนสุดสัปดาห์. สืบค้นจาก https://www.matichonweekly.com/column/article_31336, เข้าถึงเมื่อ 15 พฤษภาคม 2560.

โทรทัศน์จริงที่มีอยู่ แต่ด้วยความสะดวกทำให้การรับชมมีพัฒนาการมากไปกว่าการรับชมโทรทัศน์ในโลกยุคเก่า วิวาทะการสนทนาและการติดตาม (subscribe) เป็นการแสดงความเป็นกลุ่มก้อนให้เห็นได้ในหลายช่องวิดีโอชื่อดัง ไม่แพ้การติดตามเฟซบุ๊กของสาวกทั้งหลาย อีกทั้งมีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้นตามเทคโนโลยีการถ่ายภาพและวิดีโอที่กำลังพยายามแทนที่การเล่าเรื่องผ่านตัวอักษรในแบบเดิม และแน่นอนว่าผลกระทบโดยตรงต่อการควบคุมคือการตรวจสอบที่ยังยากขึ้นต่อสื่อที่ซับซ้อนและขนาดที่เพิ่มขึ้น กล่าวคือการตรวจสอบข้อความจบบ้างอ่อนไหวในตัวอักษรย่อมมีปริมาณข้อมูลน้อยและทำได้รวดเร็วกว่าการตรวจสอบข้อความเนื้อหาในรูปแบบภาพหรือวิดีโอ ซึ่งกำลังเติบโตอยู่ในปัจจุบันและน่าจะต่อเนื่องไปในอนาคตอันใกล้

หากจะย้อนคิดถึงการใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่เลิกร้างความนิยมหลังจากโด่งดังอยู่ช่วงสั้นอย่างโปรแกรม “โซเซียลแคม” (SocialCam) แต่แพร่หลายต่อมาในแพลตฟอร์มสื่อวิดีโอหลัก YouTube มีผู้ชมหลายแสนคนในช่วงเวลาอันสั้นราวช่วงปลายปีพ.ศ. 2555 ที่กลุ่มวัยรุ่นอย่าง “แก๊งโอรส” ทำทนายช่มชู้คู่อริ “เน วัตดาว” ก็เป็นภาพสะท้อนความพร้อมของเทคโนโลยีที่นำหน้าคุณภาพของเนื้อหา แต่ในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคมก็สะท้อนภาพความจริงของสังคมส่วนหนึ่ง ที่ไม่เคยเป็นที่รับรู้ให้เปิดเผยต่อสาธารณะ ออกมาได้อย่างตรงไปตรงมา ไม่ผ่านการตัดต่อ นอกจากนี้ยังมีอีกหลายกระแสสังคมจากเนื้อหาระดับชาวบ้านเริ่มถูกเผยแพร่และได้รับความนิยมตั้งแต่ช่วงเดียวกันอย่างเห็นได้ชัด ภาพสะท้อนจากผู้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตของสังคมไทยที่ไม่ผ่านการปรุงแต่งเช่นนี้ย่อมขัดแย้งกับจารีตการกลั่นกรองและปิดกั้นเนื้อหาตามที่เคยเป็นมาอย่างยาวนาน ช่วงเวลาของการศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ จึงครอบคลุมสังคมออนไลน์ของไทยในยุคเติบโต เพื่อให้เห็นวิวัฒนาการบางอย่างได้ในทางการเมืองและสังคมที่สนใจในโจทย์การวิจัย

3.2 ข้อค้นพบจากการศึกษา : พื้นที่วิวาทะทางการเมืองของสังคมออนไลน์ไทย

งานวิจัยชิ้นนี้มีจุดสนใจอยู่บนแพลตฟอร์มการสื่อสารที่ก่อร่างสร้างตัว จนมีลักษณะเป็นกลุ่มก้อนขอบเขตเชิงปริมาณจึงวางอยู่บนแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์หลักที่มีผู้ชมผู้ติดตามจำนวนมาก อันได้แก่ กระดานข่าวราชดำเนิน เฟซบุ๊ก และยูทูบ เมื่อพิจารณาลักษณะของการเข้าสังคมออนไลน์ การติดตามอาจเป็นเพียงการรับชมผ่านตาอย่างรวดเร็วในการเลื่อนผ่านเฟซบุ๊ก หรือเป็นการรับฟังอย่างเพลิดเพลินเป็นเวลานานเหมือนดังเช่นที่เคยฟังสื่อวิทยุผ่านช่องยูทูบ หรือมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่การกดชอบหรือไม่ชอบ และการสนทนาให้ความคิดเห็น หรือคอมเมนต์ (comment) ต่อท้ายหัวข้อข่าวหรือกระทู้ ปริมาณกิจกรรมที่ครอบคลุมจึงมีจำนวนและการกระจายตัวไปทุกพื้นที่ของสังคมออนไลน์ไทย การวิจัยจึงเน้นในชุมชนออนไลน์และประเด็นการเมืองบนสื่อสังคมออนไลน์หลัก ความสำคัญเชิงปริมาณในการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นประเด็นทางระเบียบวิธีซึ่งงานวิจัยอยากชวนให้ผู้อ่านก้าวข้ามระบบการมองความเป็นจริงเชิงปริมาณในกรอบพื้นที่แคบเล็กที่แข็งเกร็ง และหันมาสนใจพิจารณาองค์ความรู้สำคัญของแพลตฟอร์มที่รองรับเนื้อหา ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดข้อความที่อยู่ในกระแสความสนใจตั้งแต่ในระดับหลักพันขึ้นไปในการโต้ตอบสนทนาหรือคลิกชอบถูกใจ จนถึงเพجبคคลที่มีผู้ติดตามจำนวนหลายล้านคน ลักษณะการใช้งานในพื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปกับสังคมไทยในช่วงเวลาภายใต้การเปลี่ยนผ่านและการควบคุม

ดังที่ได้กล่าวมาในบทแรก ประเด็นทางการเมืองอาจถูกถกเถียงสนทนาได้มากในพื้นที่การเมืองหลัก อย่างเช่น ห้องราชดำเนินบนกระดานข่าวพันทิพ หรือหน้าเฟซบุ๊กของผู้นำทางการเมืองและกลุ่มสนับสนุน แต่ถึงอย่างนั้น ในพื้นที่ชุมชนออนไลน์ที่ครอบคลุมเนื้อหาสาระบันเทิงอันเป็นที่นิยม โดยเฉพาะพื้นที่ข่าวของคนดังในสังคม ดารานักแสดง นักร้อง ก็อาจกลายเป็นพื้นที่การสนทนาประเด็นทางการเมือง หรือเกิด “ดราม่าการเมือง” ขึ้นมาได้ ความกระจัดกระจายเช่นนี้ก็เป็นภาพสำคัญของสังคมออนไลน์ที่ขัดกับวิธีในการมองความจริงในทางสังคมบนโลกจริงและโลกเสมือน ซึ่งเราอาจติดตามผู้คน เรื่องราวและสัมพันธ์กับเหตุการณ์

จริงได้ด้วยประสบการณ์ตรง การศึกษาและนำเสนอเป็นเส้นตรง ทำให้การศึกษามีความเกี่ยวพันระหว่างตัวตนและโลกไซเบอร์เป็นหัวข้อนำในการวิจัยหลายชิ้น อย่างเช่นการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมของชีวิตในโลกจริงและอินเทอร์เน็ตของ Ivana (2018) Micalizzi (2014) หรือ Birnbaum (2008)⁶² แต่เมื่อพื้นที่ เวลาและตัวตนไม่เป็นข้อจำกัดต่อการสื่อสารและสร้างปฏิสัมพันธ์บนโลกไซเบอร์ ภาพความเป็นจริงจึงไม่อาจเป็นเส้นตรงเมื่อเราสนใจแพลตฟอร์ม เนื้อหาและการรวมกลุ่มบนโลกออนไลน์แต่เพียงอย่างเดียว แต่ย่อมมีการกระโดดข้ามไปมา เหมือนการอ่านเนื้อหาผ่านลิ้งค์เชื่อมโยงข้ามผ่านในหน้าเว็บไซต์ ที่ผู้อ่านมักจะอ่านต่อเนื่องไปไม่ได้จบจากเว็บหนึ่งไปสู่อีกเว็บหนึ่ง บนความสนใจที่หลากหลาย

การค้นหาคำสื่อความในประเด็นของ “เสรีภาพ” และ “ความเสมอภาค” ผ่านการค้นหาลำดับตรงไปตรงมา ด้วยการใส่คำค้นดังกล่าว รวมถึง “อิสรภาพ” “ความเท่าเทียม” ทั้งจากในกูเกิล และสื่อสังคมออนไลน์หลักเฟซบุ๊ก และยูทูบ ให้ภาพสะท้อนความจริงที่ทำให้ต้องทบทวนการเข้าหาความหมายเหล่านี้และลักษณะการแสดงออกทางการเมืองในพื้นที่ออนไลน์อย่างตายตัว โดยการค้นหาส่วนใหญ่มักให้ภาพการใช้คำเหล่านี้ในความหมายอื่นที่ไม่ใช่การเมืองหรือสัมพันธ์กับกระบวนการทางประชาธิปไตยนัก ซึ่งก็เป็นไปตามความสนใจของผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์เหล่านั้น และถูกตัดออกไปจากความสนใจในการวิจัย แต่ความหมายทางการเมืองที่ถูกสื่อความและสนทนาผ่านบุคคล เพจ หัวข้อข่าว เนื้อหาและในประเด็นสนทนาที่ตรงไปตรงมา ย่อมแน่นอนว่าเสรีภาพและความเสมอภาคในประเด็นขัดแย้งย่อมสวนทางต่อการควบคุมและสภาพทางสังคมในหลายทาง ตั้งแต่เสรีภาพทางการเมืองที่ถูกควบคุมอย่างแน่นหนาในช่วงของการวิจัย เสรีภาพและความเท่าเทียมระหว่างเพศ เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพต่อร่างกายและทรัพย์สิน เสรีภาพที่สูญเสียในการเกณฑ์ทหาร หรือเสรีภาพในการเลือกผู้นำในระบบประชาธิปไตยก็เป็นประเด็นที่พบเห็นได้อย่างต่อเนื่อง และการวิจัยนี้มองว่าเป็นประเด็นความหมายของเสรีภาพและความเสมอภาคในสังคมไทยออนไลน์ร่วมสมัย

โดยทั่วไปการจุดกระแสการต่อต้านรุนแรงสุดโต่งก็เกี่ยวเนื่องไปพร้อมกับการควบคุมออนไลน์ในชีวิตจริงด้วยมาตรการต่าง ๆ ที่คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้ออกตามมาตั้งแต่การยึดอำนาจในวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 แต่ลักษณะ “ความเป็นจริงส่วนต่อเนื่อง” (Augmented reality) ของชุมชนและประเด็นการเมืองออนไลน์ของไทยจะปรากฏประเด็นร้อนแรง กลายเป็นกระแสดึงดูดผู้ชมร่วมสนทนาหรือถกเถียงในวงชุมชนการเมืองออนไลน์ก็เพราะเป็นประเด็นที่เชื่อมโยงต่อเนื่องมาจากการเมืองในโลกจริงเสียเป็นส่วนใหญ่ ทั้งในการสื่อสาร ตอบคำถามนักข่าวรายวัน กรณีทุจริตน้อยใหญ่ในคณะรัฐบาลทหารและครอบครัว ไปจนถึงปมปัญหาการชี้แจงทรัพย์สินของผู้ดำรงตำแหน่ง การใช้จ่ายงบประมาณในโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐ ประเด็นการสนทนาในกลุ่มสี่ล้อการเมืองเดียวกันมักไปในทางเดียวกันในหลายเพจที่ถูกจัดขั้วมานานก่อนการปฏิวัติรัฐประหารในปี 2557 การเสียดสีถากถางระหว่างกันเป็นปฏิสัมพันธ์ข้ามฝั่งได้ในหลายครั้ง ภาษาที่แสดงออกถึงความเกลียดชังและแฝงความรุนแรงยังคงดำรงอยู่ แต่ถึงอย่างนั้น ด้วยความสามารถในการแบ่งแยกวงสังคมและเนื้อหาที่ส่งต่อผู้ชมแต่ละคนตามความสนใจ จากการคลิกขึ้นขอบและค้นหาของแต่ละคนที่มีข้อมูลเก็บไว้กับข้อมูลผู้ใช้ ทำให้เราเห็นความแตกแยกทางสังคมที่ยังดำรงอยู่ ความเข้าใจต่อความเป็นจริงและเหตุผลข้อโต้แย้งมักพบได้มากกว่าสองชุดในหลายปรากฏการณ์เดียวกัน พื้นที่ที่แบ่งแยกช่วยให้ผู้ติดตามอยู่กับ

⁶² Greti-Iulia Ivana. 2018. *Social Ties in Online Networking*. London, UK: Palgrave Macmillan, pp 1-23; Matthew Gardner Birnbaum. 2008. *Taking Goffman on a Tour of Facebook: College Students and the Presentation of Self in a Mediated Digital Environment*. Tucson, AZ: The University of Arizona.; Alessandra Micalizzi. 2014. 'In Search of a Lost Identity.' In *Identity Technologies: Constructing the Self Online*, ed. A. Poletti and J. Rak. Madison, WI: University of Wisconsin.

ความเป็นจริงในด้านเดียวของฝั่งตนได้อย่างไม่ลำบาคยากเย็นนักในโลกไซเบอร์และสังคมออนไลน์ แม้ว่าในพื้นที่จริงไม่อาจแสดงออกความคิดความเห็นใด ๆ ออกมาได้โดยตรงไปตรงมาเช่นนั้น

การศึกษาได้สำรวจขอบเขตความกว้างของพื้นที่สังคมออนไลน์ไทย เพื่อค้นหาพื้นที่การแสดงออกทางการเมืองร่วมสมัย โดยมุ่งพิจารณาหน้าเพจหรือบัญชีผู้ใช้หรือกลุ่มในกระแสังคมไทย ที่มียอดผู้ชม ผู้ติดตามหลายพันคนขึ้นไป ซึ่งแม้ประกอบด้วยเพจหรือผู้ใช้ที่มีเนื้อหาทางการเมืองเป็นหลัก แต่ก็ต้องรวมถึงเพจนาสาระ ดาราบันเทิง และตลกขบขัน อันเป็นกระแสความสนใจหลักของสังคม ในประเด็นทางการเมืองออนไลน์ภายในพื้นที่เหล่านั้น แม้เพจการเมืองโดยตรงทั้งจากกลุ่มเคลื่อนไหว นักการเมืองและนักวิชาการจะมียอดผู้ติดตามเพจน้อยกว่าเพจกระแสหลัก ถึงอย่างนั้นการสำรวจพื้นที่และเนื้อหาจำนวนมากที่ปรากฏอยู่ด้วยกัน ทำให้คุณภาพของเนื้อหาไม่น่าสำคัญ กล่าวคือ การสนทนาได้ตอบ ไม่เพียงแต่แชร์-ไลค์ (share – like) ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ที่เบาบางกว่า เป็นการสะท้อนความเป็นกลุ่มก้อนของชุมชนออนไลน์ ซึ่งแม้จะไม่อยู่ยาวนาน แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิสัมพันธ์ของสังคมจริงในโลกเสมือนที่สะท้อนความคิดและค่านิยมทางการเมืองบนเรื่องใดเรื่องหนึ่งในกระแสความสนใจได้

ในส่วนต่อไปจะเสนอข้อมูลพื้นฐานบนการจัดประเภทของกลุ่มพื้นที่ตามแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ ที่สะท้อนความสนใจในเงื่อนไขของโครงสร้างสถาปัตยกรรมเครือข่ายของพื้นที่ เพื่อสำรวจว่าลักษณะที่แตกต่างกันของชุมชนพื้นที่สนทนาออนไลน์จะส่งอิทธิพลต่อการรวมกลุ่มชุมชนและเนื้อหาอย่างไร เมื่อมีเงื่อนไขเรื่องความเป็นนิรนาม รูปแบบของการสื่อสาร บริบทการสนทนาและแนวความคิดในเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาค ทำให้การแสดงความคิดเห็นทางการเมืองในพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์แต่ละส่วนถูกใช้โดยใคร อย่างไร เพื่อตอบคำถามการวิจัยของงานวิจัยชิ้นนี้ได้ตั้งไว้ แต่ถึงอย่างนั้นก็ต้องย้มาถึงสภาพความคล่องตัวในการโยงเชื่อมต่อข้ามแพลตฟอร์มเหล่านี้ได้ อย่างเช่นการที่เหล่าสำนักข่าว พันทิปรวมถึงผู้ใช้รายอื่น ๆ จะใช้เฟซบุ๊กในการดึงดูดผู้ชมไปเยี่ยมชมเพจของตนได้ อีกทั้งเฟซบุ๊กก็หันมาให้บริการเนื้อหาในรูปแบบวิดีโอคลิปได้ดังเช่นยูทูบ การคัดลอกเนื้อหาอย่างเดียวกันหรือเรื่องเดียวกันเพื่อส่งเผยแพร่ข้ามแพลตฟอร์มสื่อสังคมหลายช่องทางก็เป็นอีกประเด็นที่พบเห็นได้มากขึ้นด้วย ซึ่งก็ไม่ได้ต่างจากการส่งต่ออีเมลหรือจดหมายลูกโซ่ในยุคก่อนที่ช่องทางการสื่อสารยังจำกัดอยู่ แต่เหนือไปกว่านั้นการผลิตซ้ำเนื้อหาทั้งที่ผ่านช่องทางเดิมหรือข้ามแพลตฟอร์มนี้ยังเป็นแนวทางในการหลีกเลี่ยงการปิดกั้นข้อมูลข่าวสารได้อย่างไม่ลำบาคนักของผู้ที่ต้องการส่งสารใด ๆ สู่อสังคมออนไลน์ไทยอันควรสนใจเป็นปัญหาต่อไป

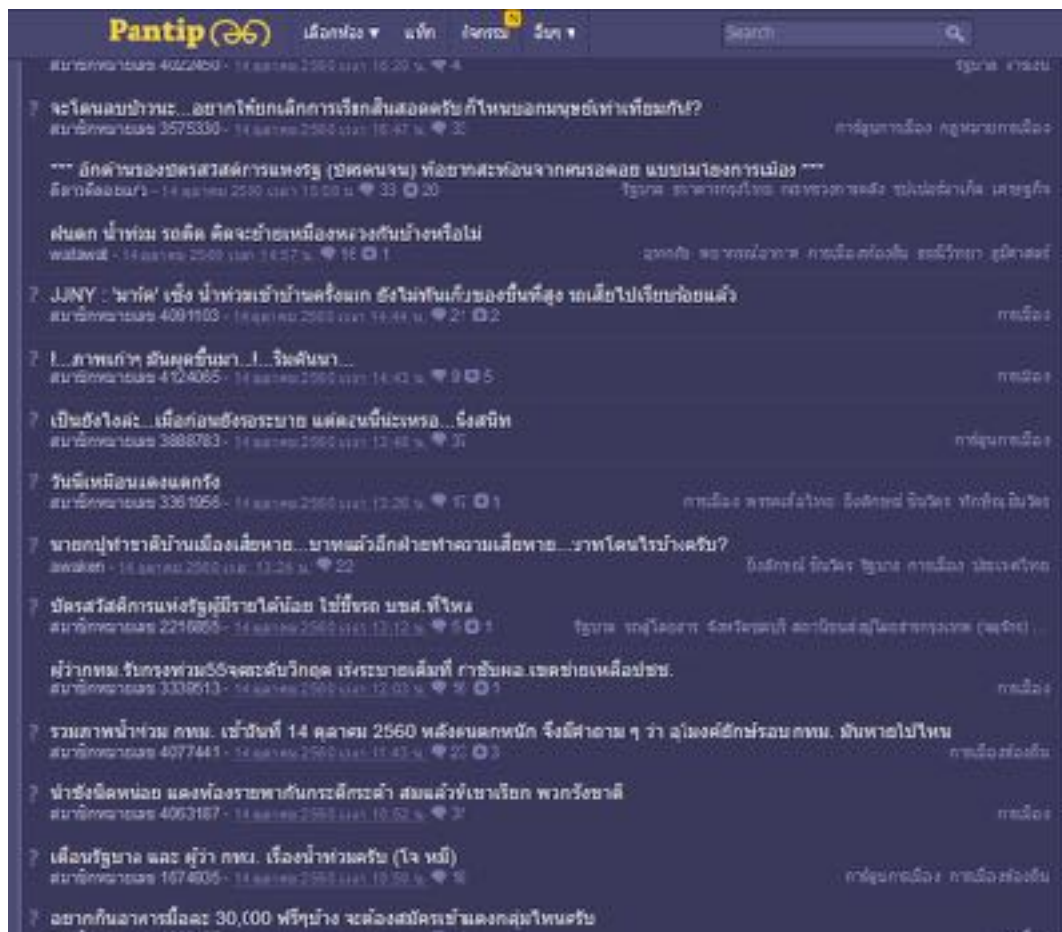
3.3 พื้นที่ชุมชนออนไลน์หลัก

3.3.1 ราชดำเนิน : ผลผลิตของยุคประชาธิปไตยเต็มใบ

ในบรรดาพื้นที่อินเทอร์เน็ตและชุมชนการเมืองออนไลน์ร่วมสมัยของไทย ที่มีการรวมกลุ่มผู้ใช้และการสนทนาอย่างต่อเนื่องได้มาอย่างยาวนาน ย่อมหนีไม่พ้นที่จะต้องพิจารณากระดานข่าวพันทิปดอทคอม (www.pantip.com) ซึ่งเป็นผู้ให้บริการกระดานข่าว เน้นสมาชิกชาวไทย ด้วยการจัดการระบบรองรับเนื้อหาแบบกระดานข่าว-สนทนา (Web board) ซึ่งเป็นรูปแบบของการสนทนาออนไลน์แบบชุมชนขนาดใหญ่มาอย่างยาวนานตั้งแต่ยุคเดิมนับผู้ใช้ทั่วไปของอินเทอร์เน็ตในช่วงปลายพ.ศ. 2539 อันเป็นช่วงเวลาของรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปะอาชา ท่ามกลางกระแสการปฏิรูปการเมือง พันทิปดอทคอมให้บริการสมาชิกโดยการสมัครและยืนยันตัวตนจากฐานข้อมูลทะเบียนราษฎร์ ผู้สมัครต้องส่งหลักฐานสำเนาบัตรประชาชนยืนยันตัว ซึ่งทำให้การระบุตัวผู้ใช้รายบุคคลและติดตามจากระบบหมายเลขทะเบียนบัตรประชาชน 13 หลักของทางราชการเป็นไปได้โดยง่าย แต่ถึงอย่างนั้นระบบการจัดการควบคุมเนื้อหาอย่างเข้มข้นเพื่อเลี่ยงข้อปัญหาทางการเมืองก็มีประสิทธิภาพอยู่ไม่น้อย เมื่อย้อนคิดถึงหลายกรณีการเมืองล่อแหลมก็ไม่ปรากฏปัญหาจากพันทิปด้วย

กระบวนการคัดกรอง ตรวจสอบตรา แสดงหมายเลขช่องทางอินเทอร์เน็ต หรือ IP address และมีเจ้าหน้าที่ดูแล
ลบทั้งเนื้อหาอันตรายอย่างรวดเร็ว พัฒนาการรูปแบบกระดานข่าว-สนทนาของพื้นที่พหุวัฒนธรรมของผู้ใช้ที่ลง
ทะเบียน ซึ่งพอเอื้อให้รักษาความเป็นส่วนตัวจากผู้ใช้อื่นได้ในระดับของการสนทนา

ในรูปแบบแพลตฟอร์มของพื้นที่พหุวัฒนธรรมรูปแบบและความเป็นกระดานข่าวพูดคุยดังที่เคยเป็นมา
อยู่อย่างมั่นคง หัวข้อการสนทนาถูกแบ่งกลุ่มออกไปตามห้องสนทนาโดยเฉพาะ อย่างเช่น “ห้องเฉลิมไทย”
สำหรับเรื่องบันเทิงภาพยนตร์ “ห้องชายคา” สำหรับเรื่องบ้านและสวนตลอดจนการตกแต่ง “ห้องสินธ”
สำหรับการซื้อขายหุ้นและลงทุน และ “ห้องราชดำเนิน” สำหรับการเมือง ซึ่งเป็นกลุ่มห้องสนทนาเก่า
แก่ตั้งแต่เริ่มแรกของการจัดกลุ่มห้องสนทนากว่ายี่สิบปีมาแล้ว เนื้อหาในห้องสนทนาถูกเรียงตามลำดับเวลาที่
เริ่มเปิดหัวข้อสนทนา การจัดเรียงรายการ (Listing) อยู่บนตัวอักษร ดังในภาพที่ 3.1 ซึ่งต่างไปจากสื่อสังคม
ออนไลน์ยุคใหม่อย่างเฟซบุ๊กหรือยูทูบที่เรียงรายการตามผู้ใช้หรือผู้เผยแพร่ การสนทนาบนกระดานข่าวพื้นที่
จึงต้องการทักษะทางภาษาและสายตาของคนรักการอ่านเขียนเป็นอย่างมาก

ภาพที่ 3.3 หน้ากระดานข่าวพื้นที่พหุวัฒนธรรม ห้องราชดำเนิน www.pantip.com/forum/rajadumnern. สืบค้นเมื่อ 2 เมษายน 2558

แม้จะมีผู้ใช้กระดานข่าวพื้นที่พหุวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก ซึ่งจำกัวางอยู่ในสังคมผู้รู้หนังสือไทย แต่การ
สนทนาในหน้าการเมืองของห้องราชดำเนินก็ไม่ได้เป็นไปอย่างคึกคักดังเช่นในอดีต เพราะพื้นที่ไม่ได้เป็นสื่อ
สังคมออนไลน์หลักของยุคสมัยเหมือนดังเช่นสื่อสังคมระดับโลกอย่าง ยูทูบ หรือเฟซบุ๊ก จำนวนผู้ใช้งานปรากฏ
ในภาพที่ 3.3 แสดงให้เห็นจำนวนผู้เข้าร่วมสนทนาอยู่ในระดับหลักสิบ ไม่ค่อยจะเกินจำนวนหลักร้อยได้บ่อย

นัก จำนวนกระทู้สนทนาต่อวันก็อยู่ในระดับเดียวกัน ซึ่งน้อยกว่าห้องสนทนาอย่าง “ห้องสยามสแควร์” และ “ห้องมาบุญครอง” ที่ยังได้รับความสนใจจากวัยรุ่นให้เข้ามาใช้สนทนาหาข้อมูลในชีวิตประจำวันมากกว่า

ด้วยความที่เป็นพื้นที่สนทนาเก่าแก่ที่ยังเหลือสมาชิกประจำห้องวนเวียนมาพูดคุย จนเป็นที่คุ้นชื่อ และแนวทางของหลายคน ทำให้เห็นภาพสะท้อนสังคมในการแบ่งแยกห้องตามสีเสื้อการเมืองด้วยคำสำคัญบน หัวข้อกระทู้ อย่างเช่น “NON แดง” เพื่อเตือนให้รู้ว่าเนื้อหาและผู้ร่วมสนทนาในกระทู้มีแนวคิดทางการเมือง เช่นไร ดังในภาพที่ 3.4 ซึ่งเมื่อเปิดเข้าไปก็จะพบกับข้อความประกาศเจตนารมณ์ของเจ้าของกระทู้ดังเช่นใน ภาพที่ 3.5 ซึ่งการแบ่งแยกพื้นที่ทางสังคมของสองเสื้อสียังคงจะยังเป็นปัญหาที่เห็นได้จากทั้งสองฝ่ายดังจะ อธิบายต่อไป

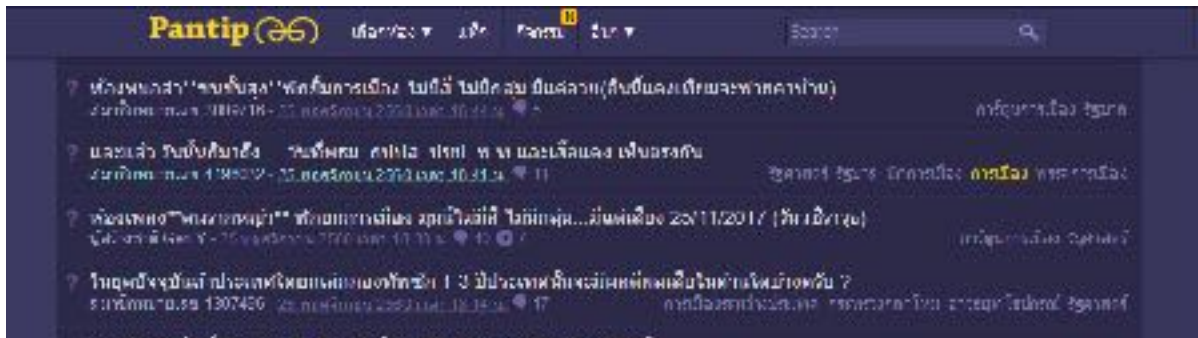

ภาพที่ 3.4 หัวข้อกระทู้ “NON แดง,” กระดานข่าวพันทิพ ห้องราชดำเนิน เข้าถึงจาก <https://pantip.com/forum/rajdumnern>, สืบค้นเมื่อ 9 ตุลาคม 2560.

ภาพที่ 3.5 คำประกาศ “ข้อมูลเฉพาะกลุ่มพี่น้อง NONแดง” ที่มา <https://pantip.com/topic/36953870>, สืบค้นเมื่อ 9 ตุลาคม 2560.

จากการสำรวจพื้นที่กระดานข่าวพันทิพต่อเนื่องมาในอีกฝั่งสี่ล้อการเมือง ก็จะมีพื้นที่เฉพาะกลุ่มดังในภาพที่ 3.6 ซึ่งผู้โพสต์ประกาศก็ใช้คำสำคัญบนหัวข้อกระทู้ว่า “คนรากหญ้า” ซึ่งเมื่อเปิดดูก็จะพบคำประกาศเจตนารมณ์ในภาพที่ 3.7 ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการควบคุมห้องสนทนาที่จะต้องเป็นไปเพื่อการสนทนาเชิงสร้างสรรค์ ในบรรยากาศของมิตรภาพที่ผ่อนคลาย คล้ายในภาพที่ 3.3

ภาพที่ 3.6 หัวข้อกระทู้ “คนรากหญ้า” วันวชิราวุธ, กระดานข่าวพันทิพ ห้องราชดำเนิน เข้าถึงจาก <https://pantip.com/forum/rajdumnern>, สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2560.

ภาพที่ 3.7 คำประกาศในกระทู้ “คนรากหญ้า” ที่มา <https://pantip.com/topic/37125579>, สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2560.

ในหลายครั้งเนื้อหาในกระทู้ประจำสัปดาห์เช่นนี้อาจไม่เกี่ยวกับการเมืองเอาเสียเลย แต่เป็นการโพสต์ลิงก์เพลงจาก ยูทูบ ซึ่งก็มีผู้คนวนเวียนมาร่วมสนทนาบนเรื่องบันเทิงเหล่านี้ แต่ในหลายวาระก็หนีไม่พ้นจะเป็นเรื่องการเมืองดังเช่นภาพที่ 3.8 ซึ่งเป็นวาระครบรอบ 27 ปีของการยึดอำนาจโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ หรือ รสช. ซึ่งเจ้าของกระทู้ก็นำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องก่อนที่การสนทนาประจำสัปดาห์จะดำเนินต่อไป โดยผู้ร่วมสนทนาจำนวนหนึ่งก็ยังโพสต์เพลงและเนื้อหาบันเทิง ในขณะที่บางส่วนก็ร่วมการสนทนาในประเด็นการเมืองต่อไป อันสะท้อนความเป็นพื้นที่ที่สากาแพในยามว่างของผู้สนใจการเมืองที่อยู่ในกรอบการตรวจตราของทั้งจากผู้ดูแลกระดานข่าวพันทิพและผู้ใช้รายอื่นในอีกฟากฝั่งการเมือง การนำไปขยายผลทางการเมืองอาจอยู่ห่างไกลด้วยจำนวนผู้สนทนาและความเป็นพื้นที่ของเวลารว่าง (Leisure) สิ่งที่น่าสนใจคือการจัดตั้งกลุ่มผู้ดูแลย่อยภายในกระทู้และสมาชิกที่แวะเวียนมาเป็นประจำ ซึ่งสะท้อนการรวมกลุ่มกันทางความคิดและรสนิยมทางการเมืองบนพื้นที่ชุมชนออนไลน์ที่แน่นอนและมีความต่อเนื่องยาวนาน ความเป็นกระดานข่าวเก่าแก่ของห้องราชดำเนินในพันทิพจึงมีความเป็นชุมชนการเมืองที่น่าสนใจติดตามสาระได้ดีกว่าสื่อ

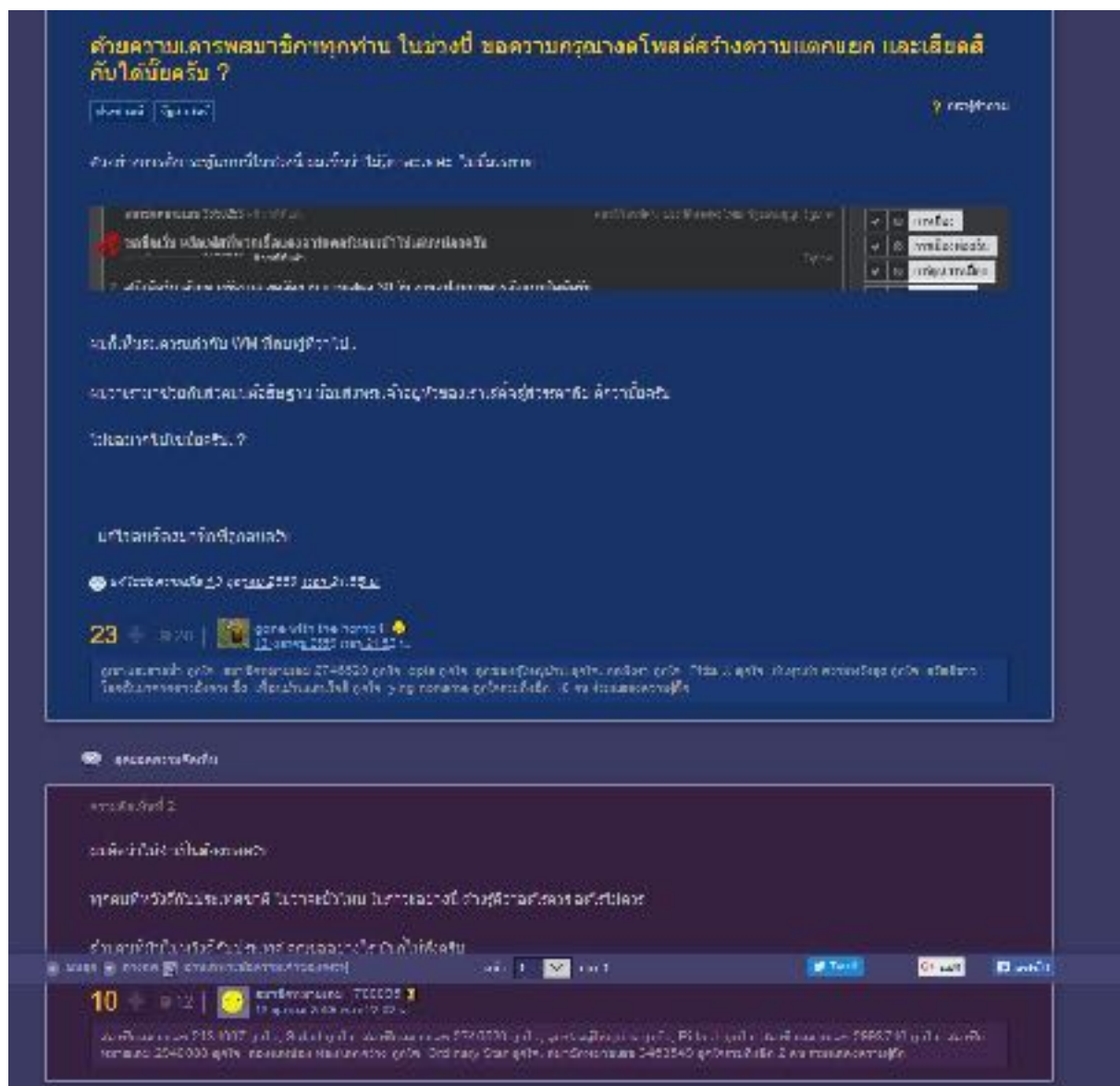
สังคมออนไลน์อื่นๆที่เนื้อหาหลายหมวดถูกป้อน (feed) เข้าสู่ความรู้ของผู้ใช้ และตกไปอย่างรวดเร็ว การกลับไปรื้อค้นข้อมูลบนพันทิปได้อย่างสะดวกยังเป็นจุดแข็งที่ทำให้เห็นพัฒนาการทางความคิดทางการเมืองบนพื้นที่สาธารณะต่อเหตุการณ์ความเป็นไป และยังมีความเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์การเมืองไทยร่วมสมัยที่สร้างโดยผู้ใช้ได้อย่างโดดเด่น

ภาพที่ 3.8 เนื้อหาการสนทนาในกระทู้ “คนรากหญ้า” ในห้องราชดำเนิน, ที่มา <https://pantip.com/topic/37405792>, สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2560.

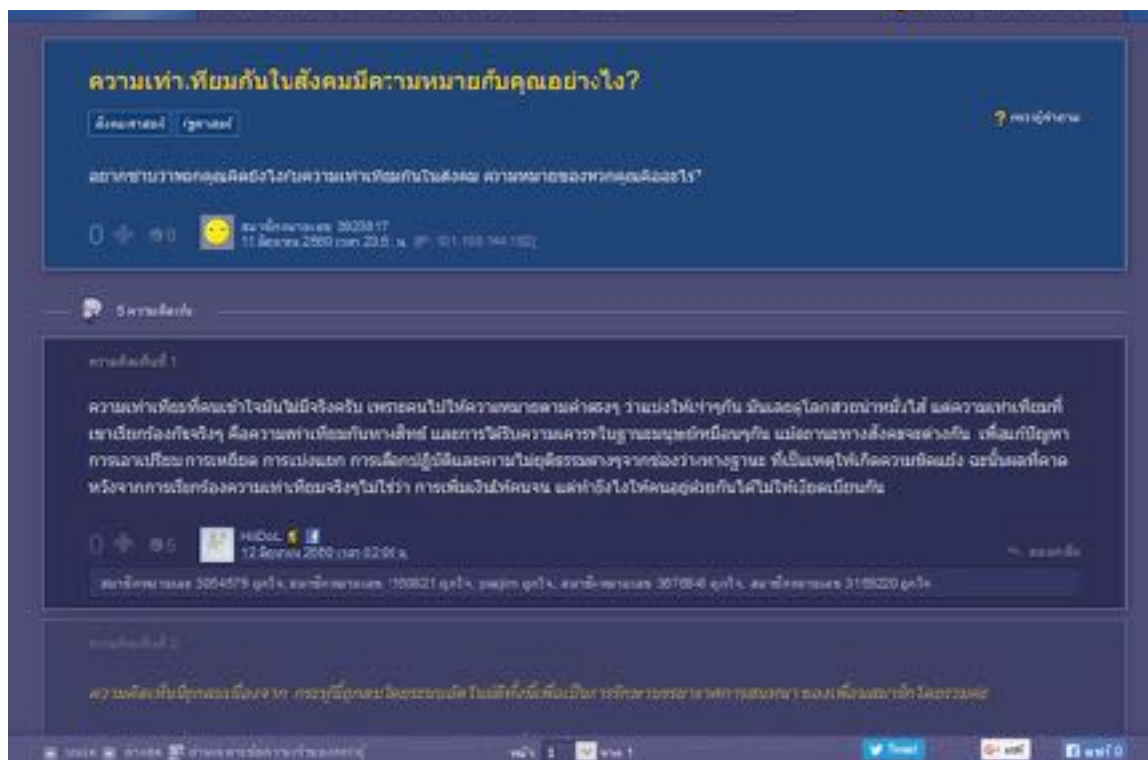
แน่นอนว่านัยยะทางการเมืองของเนื้อหาเช่นนี้จะไม่ส่งผลดีต่อรัฐบาลทหาร แต่ก็ป็นเนื้อหาที่มีมาอย่างต่อเนื่องในห้องราชดำเนินของกระดานข่าวพันทิปที่เติบโตมาพร้อมกับการเมืองไทยหลังยุครัฐบาลรสช. ในช่วงรัฐบาลของนายบรรหาร ศิลปะอาชา ภายใต้กระแสการปฏิรูปการเมืองและต่อต้านเผด็จการ กระแสการควบคุมสื่อมวลชนในช่วงท้ายของรัฐบาลพล.อ.สุจินดา คราประยูรและพวกที่จับด้วยการปะทะระหว่างทหารและประชาชนส่งผลสืบเนื่องให้มีการจัดตั้งสื่อเสรี อย่างเช่น ช่องโทรทัศน์ไอทีวี ITV ที่เป็นอิสระจากกองทัพ อย่างเช่นกรณีของสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 5 และช่อง 7 และช่องอื่นๆภายใต้กำกับของรัฐบาล การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในยุคแรกนำผู้ใช้มาสู่สมาชิกภาพในสังคมออนไลน์ของกระดานข่าวพันทิปซึ่งยังมองได้ว่าเป็นการเปิดพื้นที่สนทนา และต่อมาก็ดึงดูดอำนาจทางการเมืองและปฏิบัติการทางข่าวสารของหลายกลุ่ม

(Self-censor) ในท้ายที่สุด เนื้อหาพร้อมสมัยในความสนใจของงานวิจัยช่วงปี 2557-2560 ก็ขนานกันไปกับสังคมส่วนหนึ่งซึ่งอยู่ภายใต้จารีตประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมไทย รวมไปถึงการควบคุมและตรวจตราดูแลกันเองอย่างเป็นระบบ ดังที่แสดงให้เห็นดังตัวอย่างหัวข้อกระทู้สนทนาในภาพที่ 3.9 ซึ่งเป็นบรรยากาศในช่วงพระราชพิธีสำคัญของชาวไทยในวันที่ 13 ตุลาคม 2559 ซึ่งเป็นไปอย่างเรียบร้อยในภาพรวม แต่การควบคุมเนื้อหาที่ไม่สมควรและส่งเสริมความแตกแยกอย่างมีประสิทธิภาพของชุมชนการเมืองออนไลน์เท่าแก่นี้ก็ทำงานไปด้วยกันดังในภาพที่ 3.10 ที่แสดงให้เห็นสมาชิกปรึกษากันในการควบคุมเนื้อหาและประสานงานการลบกระทู้ที่ไม่สร้างสรรค์ออกไป โดยพิจารณาได้จากหัวข้อกระทู้ “ขอชื่อเว็บ หรือเฟสที่พวกเสื้อแดงฮาร์ดคอร์ชอบเข้าไปเล่นหน่อยครับ”

ภาพที่ 3.10 เนื้อหาการสนทนาและการควบคุมสอดส่องกันเองในห้องราชดำเนิน. กระดานข่าวพันทิพ. สืบค้นจาก <https://pantip.com/topic/35698473>, สืบค้นเมื่อ 8 ตุลาคม 2560.

เนื้อหาส่วนใหญ่ที่สมาชิกผู้ใช้กระดานข่าวพันทิพ ห้องราชดำเนินจะให้ความสนใจก็เป็นเรื่องในกระแสสังคมการเมืองทั่วไป แต่เมื่อก้าวถึงหัวข้อกระทู้สนทนาที่เป็นเรื่องในหลักการประชาธิปไตยโดยตรงไปตรงมา และเป็นเชิงนามธรรมกลับจะได้รับความสนใจน้อยกว่าเรื่องราวที่มีบริบททางสังคมประกอบอยู่อย่างเช่นในการสนทนาถามเรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับ “ความเท่าเทียมกันในสังคม” ในภาพที่ 3.11 ซึ่งปรากฏผู้เข้ามาให้ความเห็นเพียง 5 คน และถูกลบโดยผู้ดูแลไปหนึ่งความเห็น เมื่อรวมเจ้าของกระทู้และผู้เข้าร่วมแสดงความรู้อีกมีทั้งสิ้น 11 คน ต่อคำถามในหัวข้อ “ความเท่าเทียมกันในสังคมมีความหมายกับคุณอย่างไร?”

ภาพที่ 3.11 กระทู้สนทนาเรื่อง “ความเท่าเทียมกันในสังคม” ในห้องราชดำเนิน กระดานข่าวพันทิพ, ที่มา <https://pantip.com/topic/36556795>, สืบค้นเมื่อ

คำตอบที่ได้มาจากคำถามตรงเช่นนี้มักเป็นไปอย่างจริงจังและจัดขีดในเวลาเดียวกันแต่ก็สะท้อนความนิยมและกระแสทิศทางทางความคิดได้จากการร่วมแสดงความรู้สึกของกระดานข่าวพันทิพที่พัฒนาตามอย่างการกดชื่นชอบ (Like) ในเพจเฟซบุ๊ก โดยพิจารณาจาก ความคิดเห็นที่ 1 โดย “HiDoL” ซึ่งได้รับความชื่นชอบสูงสุดจากผู้ชม 5 ราย ซึ่งสะท้อนคุณค่าแบบเสรีนิยมที่เห็นอกเห็นใจผู้ถูกเอาเปรียบและด้อยสิทธิในสังคมว่า

“ความเท่าเทียมที่คนเข้าใจมันไม่มีจริงครับ เพราะคนไปให้ความหมายตามคำตรรกๆ ว่าแบ่งให้เท่าๆกัน มันเลยดูโลกสวยน่าหมั่นไส้ แต่ความเท่าเทียมที่เขาเรียกร้องกันจริงๆ คือความเท่าเทียมกันทางสิทธิ์ และการได้รับความเคารพในฐานะมนุษย์เหมือนกัน แม้สถานะทางสังคมจะต่างกัน เพื่อแก้ปัญหาการเอาเปรียบ การเหยียด การแบ่งแยก การเลือกปฏิบัติและความไม่ยุติธรรมต่างๆจากช่อง

ว่างทางฐานะ ที่เป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้ง ฉะนั้นผลที่คาดหวังจากการเรียกร้องความเท่าเทียมจริงๆ ไม่ใช่ การเพิ่มเงินให้คนจน แต่ทำอย่างไรให้คนอยู่ด้วยกันได้ไม่ให้เบียดเบียนกัน”⁶³

ความคิดเห็นที่ตามมาของสมาชิกหมายเลข “3159220” แม้มีประเด็นต่างไปแต่ยังคงอยู่ในภาพการมองโลกที่คล้ายกัน และยังมีความเห็นที่สั้นกว่าเชิงตัดพ้อในความไม่เท่าเทียมของ “สมาชิกหมายเลข 3898226” ซึ่งไม่ได้รับความสนใจจากผู้ใช้อื่นนัก จนถึงความคิดเห็นสุดท้ายที่ตอบอย่างยืดเยื้อโดย “pleasant progress”⁶⁴ ว่า

“โดยส่วนตัว... เรื่องนี้ต้องคุยกันเป็นเรื่องราวว่าบริบทไหนนะ อย่างเช่น ผมมีเงิน... ผมสามารถใช้เงินเพื่อความสะดวกสบายได้ คุณไม่มีเงิน คุณก็คงไม่มีเงินใช้เพื่อความสะดวกสบายได้เหมือนผม... จริงมัย แต่ถ้าคุณมีเงินเท่าผม คุณกับผมก็น่าจะมีความสะดวกสบายที่เงินช่วยได้พอๆกัน

ความเท่าเทียมกันอย่างหนึ่งที่เราจะเหมือนกันก็คือ สิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย เช่น ผมกับคุณก็มีสิทธิใช้บริการพื้นฐานของรัฐเหมือนกัน ในทุกแง่มุมปฏิบัติตามกฎหมายเหมือนกัน ถูกหรือผิดก็ว่ากันไปตามกฎหมาย มีศาลเป็นที่ยุติเหมือนกัน

ทีนี้ ผมว่าบริการพื้นฐานของรัฐ ก็ต้องมาคุยกันอีกว่าคืออะไร เช่น การศึกษา แค่นี้เรียกว่าพื้นฐาน สำหรับผม จบม. ๓ แบบมีคุณภาพ ทำงานได้ทั่วไปแล้ว จะไปฝึกฝีมือต่ออะไรก็ได้ คือ ภาษาไทยอ่านออกเขียนได้หมด ภาษาอังกฤษพอต่อยอดได้ บวกลบเลข กำไร ขาดทุน เปอร์เซ็นต์ บัญญัติไตรยางศ์อะไรได้หมดแล้ว แต่นั่นคือ แบบมีคุณภาพ แปลว่า เด็กควรจะเรียนรู้เพื่อเป็นพื้นฐานเพียงพอไปต่อยอดเองได้แล้ว สมัยผมอยู่ม.ต้น เราหาหนังสือไฟฟ้ามานั่งต่อวงจร ทำวิทยุ ทำเครื่องใช้ไฟฟ้าง่ายๆกันได้แล้ว นี่คือ พื้นฐาน สำหรับผม บางคนบอกว่าน่าจะม.๖ หรือปวช. ก็น่าจะอยู่ในข่าย แต่ถ้าปริญญาตรี ผมว่ามันเกินคำว่าพื้นฐาน

การรักษาพยาบาล ก็ต้องเข้าใจคำว่าพื้นฐาน พื้นฐานที่พอได้ ไม่ใช่รักษากันไปจนหมดจนสิ้น แบบไม่เสียอะไรเลย ผมว่าไม่ใช่...อย่างแรก... หน่วยรักษาพยาบาลเรามีจำกัด เรียกว่าง่ายว่าไม่เพียงพอ ดังนั้น ต้องมีขอบเขตในการรักษา

ผมไม่คัดค้านบัตรทอง หรือ ๓๐ บาท แต่.. ต้องมีขอบเขต ได้แค่ไหนยังงี้ เราต้องยอมรับความจริงก่อนว่า ตรรกะที่เราจำกัด เราต้องรู้จักกระจาย ได้ไม่หมด แต่ได้ทั่วถึง และไม่ต้องดราม่า มันไม่มีประโยชน์ เราใช้ความรู้สึกกับทุกอย่างอย่างไม่ได้ เพราะสุดท้ายแล้ว ทุกอย่างที่ได้มา มันไม่ได้มาจากความรู้สึก เช่น จำนวนหมอ จำนวนพยาบาล ไม่ได้มาจากความรู้สึก ตึก อาคาร ยา ไม่ได้มาจากความรู้สึก

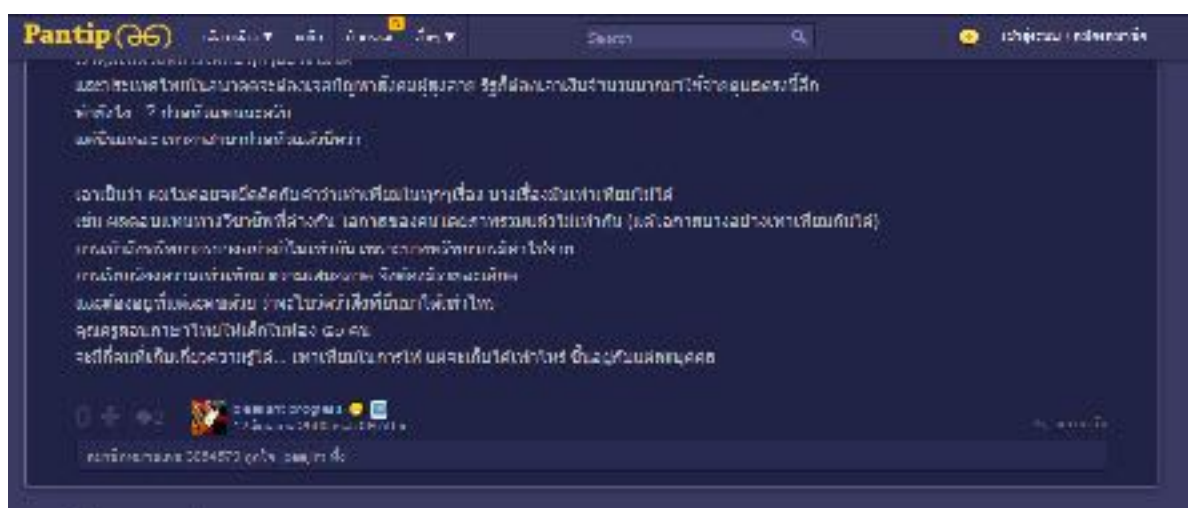
เอาเข้าจริง คุณมองประเทศไทยดูสิครับ เราขายอะไร...เราขายสิ่งที่มีราคาต่ำครับ เช่น พืชผลทางการเกษตรที่ยังไม่ได้แปรรูป แรงงานประกอบสินค้า ดังนั้นรายได้เราก็จำกัด เราทุ่มเทสวัสดิการให้กับทุกอย่างไม่ได้ และประเทศไทยในอนาคตจะต้องเจอปัญหาสังคมผู้สูงอายุ รัฐก็ต้องเอาเงินจำนวน

⁶³ HiiDoL. 12 มิถุนายน 2560. [ความคิดเห็นจากกระทู้สนทนา] “ความเท่าเทียมกันในสังคม” ในห้องราชดำเนิน กระดานข่าวพันทิพ. สืบค้นจาก <https://pantip.com/topic/36556795>. สืบค้นเมื่อ 18 ตุลาคม 2560.

⁶⁴ pleasant progress, 12 มิถุนายน 2560. [ความคิดเห็นจากกระทู้สนทนา] “ความเท่าเทียมกันในสังคม” ในห้องราชดำเนิน กระดานข่าวพันทิพ. สืบค้นจาก <https://pantip.com/topic/36556795>. สืบค้นเมื่อ 18 ตุลาคม 2560.

มากมาใช้จ่ายดูแลตรงนี้อีก ทำยังไง...? ปวดหัวแทนนะครับ แต่นั่นแหละ เขาอาสามาปวดหัวแล้วนี่ หว่า...

เอาเป็นว่า ผมไม่ค่อยจะยึดติดกับคำว่าเท่าเทียมในทุกๆเรื่อง บางเรื่องมันเท่าเทียมไม่ได้ เช่น ผลตอบแทนทางวิชาชีพที่ต่างกัน โอกาสของคนโดยภาพรวมแล้วไม่เท่ากัน (แต่โอกาสบางอย่างเท่าเทียมกันได้) การเข้าถึงทรัพยากรบางอย่างก็ไม่เท่ากัน เพราะบางทรัพยากรมีค่าใช้จ่าย การเรียกร้องความเท่าเทียม ความเสมอภาค จึงต้องมีรายละเอียด และต้องอยู่ที่แต่ละคนด้วยว่าจะไขว่คว้าสิ่งที่ยื่นมาได้เท่าไร คุณครูสอนภาษาไทยให้เด็กในห้อง ๕๐ คน จะมีกี่คนที่เก็บเกี่ยวความรู้ได้... เท่าเทียมในการให้ แต่จะเก็บได้เท่าไร ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล”

ภาพที่ 3.12 การตอบรับแสดงความรู้สึกใน กระตุ่นทนาเรื่อง “ความเท่าเทียมกันในสังคม” ในห้องราชดำเนิน กระดานข่าวพันทิพ, ที่มา <https://pantip.com/topic/36556795>

ในด้านปฏิกิริยาตอบสนอง มีผู้ใช้สองรายดังในภาพที่ 3.12 แสดงความรู้สึกตอบรับต่อความคิดเห็นในแนวทางเสรีนิยมบนฐานปัจเจกบุคคล (Libertarian) เช่นนี้ ซึ่งการแสดงความรู้สึก “ทิ้ง” ในที่นี้ไม่ได้เป็นความ “ถูกใจ” ดังที่ Hiidol ได้รับจาก “peejim” คนเดียวกัน อันสื่อความไม่เห็นด้วยมากนัก แต่ก็อยู่ในวิสัยของการสนทนาวิวาทะของกระดานข่าวพันทิพซึ่งมักอยู่ในกลุ่มผู้ใช้ที่มีความรู้ความสนใจที่จะถกเถียงอย่างรับผิดชอบ จากสมาชิกภาพที่ยึดโยงอยู่กับตัวตนในโลกจริง ห้องราชดำเนินบนกระดานข่าวพันทิพจึงเป็นพื้นที่ชุมชนการเมืองออนไลน์ของไทยที่น่าติดตามสำหรับการคอการเมืองที่มีส่วนร่วมและพร้อมจะมีส่วนร่วมอย่างยาวนาน จนพัฒนารูปแบบการเข้าสู่สังคมออนไลน์ได้อย่างมีวัฒนธรรมภายใต้กลไกการดูแลกันเองในชุมชนอย่างรัดกุมมีประสิทธิภาพ

3.3.2 เฟซบุ๊ก (Facebook)

เฟซบุ๊กเป็นสื่อสังคมออนไลน์ที่ก่อตั้งในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547 (ค.ศ. 2004) โดยผู้ริเริ่มก่อตั้งใช้งานคือนายมาร์ค ซัคเคอร์เบิร์ก (Mark Zuckerberg) และกลุ่มเพื่อนสนิทผู้ร่วมก่อตั้ง⁶⁵ เพื่อใช้เป็นสื่อในการติดต่อสื่อสารในหมู่เพื่อนนักศึกษาในมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา แล้วจึงขยายวงผู้ใช้อย่าง

⁶⁵ Facebook, Company Info, retrieved from <https://newsroom.fb.com/company-info/>, Accessed on 1 February 2018

หมุ่่นักศึกษาของมหาวิทยาลัยอื่นในสหรัฐอเมริกาจนถึงผู้ใช้งานทั่วไปในเวลาต่อมา จนในปัจจุบันเฟซบุ๊กก็ยังคงเป็นสื่อสังคมออนไลน์อันดับหนึ่งของโลกต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน โดยมีผู้ใช้งานทุกวัน (daily users) กว่า 1.45 พันล้านบัญชีผู้ใช้⁶⁶ และรวมจำนวนกว่า 2.2 พันล้านบัญชีผู้ใช้ทุกเดือนจากทั่วโลก สร้างรายได้จากการโฆษณาว่าสี่หมื่นล้านเหรียญสหรัฐในปีพ.ศ. 2560 หรือกว่า 1.2 ล้านล้านบาท (ที่อัตราแลกเปลี่ยน 31บาทต่อ1เหรียญสหรัฐ) ความสำเร็จทางธุรกิจดิจิทัลที่สะท้อนออกมาเป็นยอดรายได้สูงขนาดนี้ อธิบายได้จากการแนวคิดของสังคมเครือข่าย โดยเฟซบุ๊กคือจุดเชื่อมต่อของโครงข่ายทางสังคมขนาดมหึมา ทรัพย์สินสำคัญของบริษัทมีอยู่คือผู้ใช้งาน เนื้อหาและธุรกรรมจำนวนมากที่เกิดขึ้นตามมา จึงกล่าวได้ว่ารูปแบบกิจการของเฟซบุ๊กที่อาศัยประโยชน์จากสังคมเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุดรูปแบบหนึ่ง

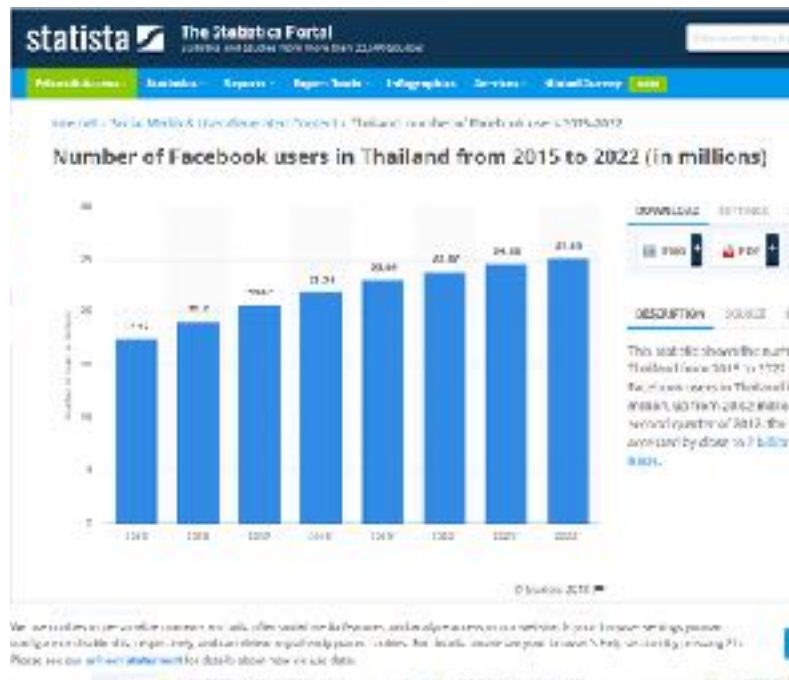
เฟซบุ๊กไม่ได้เป็นกระดานข่าวโดยตัวเอง แต่เป็นเพจของผู้ใช้งาน ที่จะทำการสร้างเนื้อหาด้วยข้อมูลส่วนตัวของตนขึ้น โดย “อัลกอริทึม” (Algorithm) หรือชุดคำสั่งของระบบจะป้อนเนื้อหาที่เราสนใจมาสนใจเข้าสู่หน้าเพจหลักของผู้ใช้งานแต่ละคน การใส่ข้อมูลส่วนตัวและเพิ่มเพื่อนเพียงไม่กี่คนแรกจะทำให้ระบบเรียนรู้พื้นฐานและรสนิยมบางประการของผู้ใช้ได้จากข้อมูลผู้ใช้อื่นๆที่ระบบมีอยู่ ซึ่งเชื่อมโยงได้ตั้งแต่ข้อมูลภูมิลาเนาหรือสถาบันการศึกษาที่ป้อนเข้าไป การกดคลิกชื่นชอบหรือปิดการแสดงเนื้อหาบางประเภทจะถูกบันทึกและจัดลำดับเนื้อหาในแนวเดียวกันให้ตกไป หลังจากทีระบบเรียนรู้สิ่งที่ผู้ใช้สนใจและชื่นชอบในการเข้าชมเนื้อหา ที่ถูกสร้างออกจากผู้ใช้งานรายอื่นในเครือข่าย ความสามารถในการแนะนำเนื้อหาหรือเพื่อนที่เราอาจจะอยากเพิ่มเข้ามาล้วนมาจากข้อมูลพื้นฐานที่มีอยู่และชุดคำสั่งที่ประมวลผลเพื่อคาดเดาผู้ใช้งานอย่างเป็นระบบและชาญฉลาด อันเป็นวิวัฒนาการของระบบสถาปัตยกรรมเว็บไซต์ตั้งแต่ในเวอร์ชัน 3.0 เนื้อหาที่ถูกป้อน (feed) ผ่านหน้า Home ของเฟซบุ๊กแต่ละคนจึงเป็นเนื้อหาที่ถูกกลั่นกรองจากเครือข่ายและรสนิยมส่วนตัวของผู้ใช้และระบบของเฟซบุ๊กที่จะแนะนำเนื้อหา รวมถึงส่งข้อความโฆษณาเข้ามาให้เห็น

เฟซบุ๊กได้รับคำชื่นชมเป็นอย่างมากในเหตุการณ์อาหรับสปริงในการมีส่วนร่วมหนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญของประเทศตูนิเซีย อียิปต์ และลิเบียในปีค.ศ. 2011 (พ.ศ. 2554) และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองสู่การเมืองของมวลชนอีกหลายครั้ง โดยผู้ใช้จำนวนมากสามารถจัดตั้งและบริหารการสื่อสารเพื่อเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพหากการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตจะไม่ถูกปิดกั้น แต่ภายหลังชัยชนะของประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา นายโดนัลด์ ทรัมป์ ฉายภาพชัยชนะส่วนหนึ่งว่าเป็นผลจากการศึกษาข้อมูลผู้มีสิทธิเลือกตั้งของสหรัฐอเมริกาโดยบริษัทวิเคราะห์ข้อมูล Cambridge Analytica ซึ่งชุดข้อมูล (Data mining) จากฐานข้อมูลผู้ใช้เฟซบุ๊ก เป็นเหตุให้เกิดความไม่มั่นใจในมาตรการรักษาความปลอดภัยของข้อมูลและความเป็นส่วนตัวของผู้ใช้ อีกทั้งยังพังทลายภาพของแพลตฟอร์มเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเฟซบุ๊กลงไปเมื่อสังคมเริ่มตระหนักถึงข้อมูลเท็จจำนวนมากที่ถูกส่งผ่านเครือข่ายสื่อสังคมออนไลน์ในการหาเสียงเลือกตั้งและรณรงค์ต่าง ๆ ในระยะหลัง ซึ่งสะท้อนภาพการเข้าใช้ประโยชน์จากแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์จากฝั่งของทุนและอำนาจซึ่งย่อมกระทำการทางสังคมบางอย่างได้อย่างมีประสิทธิภาพกว่าปัจเจกผู้ใช้งานที่กระจัดกระจายกว่า

ในสังคมไทยเฟซบุ๊กได้ถูกนำมาใช้งานจนเป็นสื่อสังคมออนไลน์หลัก โดยโปรแกรมพูดคุยที่มีมาก่อนอย่างกรณี MSN ของบริษัท MicroSoft รวมถึง ICQ Hi5 ที่ปิดตัวร้างลงเพราะกระแสเฟซบุ๊ก และยังแซงหน้าจำนวนผู้ใช้กระดานข่าวอย่างพันทิปไปหลายช่วงตัว โดยส่วนหนึ่งคือกลุ่มผู้ใช้ชนชั้นกลางที่มีการศึกษาในเขตเมืองที่การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเป็นไปอย่างง่ายดาย และยังจะขยายตัวไปตามปริมาณผู้เข้าถึงโครงข่ายอินเทอร์เน็ตไปด้วย ดังในภาพที่ 3.13 ด้วยศักยภาพในการสื่อสารนอกกรอบแบบตัวหนังสือ (Non-text) ซึ่งเอื้อ

⁶⁶ ข้อมูลจาก Facebook, Company Info, อ้างแล้ว; หน่วยนับจำนวนผู้ใช้คิดตาม “บัญชีผู้ใช้” ซึ่งอาจมีผู้ใช้ที่มีมากกว่า 1 บัญชี จึงไม่ได้นับหน่วยเป็นราย “คน” ซึ่งอาจทำให้สับสนกับจำนวนผู้ใช้ที่มีอยู่จริง

ให้มีการสื่อสารด้วยภาพเป็นจำนวนมากอย่างในปัจจุบัน ถึงแม้การใช้งานส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการเมือง แต่สายเครือข่ายที่ผูกพันผ่านการเพชบุรีทำให้เครือข่ายเพชบุรีเป็นเป้าหมายในการทำตลาดช่วงชิงผู้บริโภคในทางธุรกิจ และช่วงชิงมวลชนกลุ่มหนึ่งในทางสังคมและการเมือง ผู้นำความคิด เน็ตไอดอลจำนวนมากแจ้งเกิดจากการโพสต์บนเพชบุรีและมีการแชร์ (Share) ส่งต่อเป็นจำนวนมากนับอย่างเช่น “เจ๊ียบเลียบด่วน” “พีคนดี” และเพจที่ไม่ใช่บุคคลอีกจำนวนหนึ่ง รวมถึงนักการเมืองและผู้นำทางสังคมหลายคนเองก็ใช้เพชบุรีเป็นหลักในการสื่อสารทางการเมืองอย่างเป็นผลดี ด้วยว่ามีต้นทุนที่ถูกกว่าการทำสื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบเดิม และการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่กว้างขวางกว่า

ภาพที่ 3.13 จำนวนผู้ใช้เพชบุรีในไทยและแนวโน้ม 2558-2565 (ล้านคน). ที่มา: Statista. 2018. สืบค้นจาก <https://www.statista.com/statistics/490467/number-of-thailand-facebook-users/>. สืบค้นเมื่อ 21 มิถุนายน 2561

ในช่วงเริ่มกรอบเวลาของงานวิจัยชิ้นนี้ เพชบุรีถูกใช้เป็นสื่อสังคมหลักของการเดินขบวนเคลื่อนไหวกดดันรัฐบาลของนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตรอย่างเข้มข้นก่อนการเมืองจะเดินไปสู่ห้วงของการร้องหาทางออกและตามมาด้วยการปฏิวัติ กระแสสังคมที่โหมกระพือบนเพชบุรีเป็นผลให้ชนชั้นกลางจำนวนมากในเขตเมืองหลวงออกมาเดินขบวนประท้วงเป็นจำนวนมากหลายแสนหรืออาจจะถึงกว่าล้านคน สิ่งที่น่าสนใจในพลังของสื่อสังคมออนไลน์ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองเช่นนี้คืออัตราความเร็วในการส่งสารวนเวียนถึงผู้ใช้ธรรมดาที่อาจไม่ได้มีความสนใจและเข้าใจทางการเมืองอยู่เป็นหลัก แต่การรับรู้ข่าวสารที่ถูกเชื่อมโยงมาจากเครือข่ายสังคมโดยรอบทำให้ภาพความเข้าใจในปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นได้รับการยืนยันอย่างเป็นกลุ่มก้อนจากผู้มีจุดยืนทางการเมืองในแนวเดียวกัน ในเครือข่ายสังคมเดียวกัน และที่สำคัญคือกระบวนการจัดตั้งของการเมืองออฟไลน์ในสังคมจริง ที่จะนำกระแสออนไลน์ไปสู่การกดดันทางการเมืองที่มีผลกระทบสั่นคลอนอำนาจได้⁶⁷

⁶⁷ Robert Zepic et al. 2016. *Ibid.*

แน่นอนว่าผู้ที่ไม่ชื่นชอบแนวทางของสื่อที่ทีมแท่งรัฐบาลของนางสาวยิ่งลักษณ์จะไม่พอใจในทิศทางการเมืองเช่นนั้น แต่สิ่งที่จะกระทำได้ของทั้งสองฝ่ายคือสื่อคือการเลือกที่จะชื่นชอบ หรือปฏิเสธการนำเสนอเนื้อหาในแนวที่ตนไม่ชอบออกไป ภาพสังคมผ่านหน้าเฟซบุ๊กของแต่ละฝ่ายจึงถูกแบ่งแยกจากการคัดเลือกเพจที่ผู้ใช้สนใจให้ขึ้นมาแสดง หากผู้ใช้เลือกปิดสิ่งที่ไม่ชอบ ระบบก็จะเรียนรู้ความไม่ชอบนั้นไว้ด้วย การเลือกรับสื่อไร้การกลั่นกรองด้านเดียวจากผู้ใช้ด้วยกันย่อมส่งผลถึงการแบ่งแยกในทางสังคม (Social segregation) ขึ้นมาได้อีกด้วย เพราะอัลกอริทึมของเฟซบุ๊กไม่ได้ถูกออกแบบให้รับความเห็นต่าง หรือจัดพื้นที่สนทนาวิวาทะ แต่จัดการแบ่งแยกให้ตรงตามรสนิยมของผู้ใช้ (Customized segregation) และแวดล้อมด้วยเนื้อหาที่ชื่นชอบโดยผู้ชมในรสนิยมเดียวกัน เพื่อดึงให้ใช้เวลาชมเนื้อหาในเฟซบุ๊กได้นานที่สุด เพื่อจะได้ข้อมูลด้านบวกและส่งสื่อโฆษณาออกสู่ผู้ชมเพื่อสร้างรายได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด การเพิ่มเติมความสามารถในการรองรับเนื้อหาภาพวิดีโออาจทำให้ผู้ใช้มีทางเลือกในการส่งเนื้อหาได้ง่ายขึ้น และสำหรับการแข่งขันทางธุรกิจแล้วก็เป็นเพียงความพยายามในการแย่งตลาดส่วนหนึ่งของยูทูปออกมาเท่านั้น การจะนำไปใช้ประโยชน์ของเนื้อหาไม่ว่าทางธุรกิจ บันเทิง หรือการเมือง ล้วนเป็นสิ่งที่อยู่ในความต้องการของเจ้าของเครือข่ายผู้ใช้ทั้งสิ้น

เพจดังทางการเมืองของเฟซบุ๊กอาจจัดจำแนกได้ยากกว่าห้องสนทนาในกรณีของพันทิปที่มีความเป็นสัดส่วนชัดเจนกว่า ข้อความทางการเมืองที่โพสต์ผ่านบนหน้าเฟซบุ๊กที่ได้รับความนิยมสูงมักเป็นเพจของบุคคลทางการเมือง อย่างเช่นเพจของนายสุเทพ เทือกสุบรรณ ดังในภาพที่ 3.14 นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ และทักษิณ ชินวัตร ซึ่งมีผู้ติดตามกว่าสองล้านคน เพจของนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตรกว่าหกล้านคน ดังในภาพที่ 3.15 ซึ่งถือว่ามากเมื่อเทียบกับนักการเมืองของประเทศใหญ่ อย่างเช่น อดีตประธานาธิบดีจอร์จ บุช (George W. Bush) ที่มีผู้ติดตามอยู่กว่าสี่ล้านคน แต่ยังมีน้อยกว่านายบารัค โอบามา (Barack Obama) ที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างเข้มข้นตั้งแต่เริ่มประกาศตัวรับสมัครเลือกตั้งหาเสียงผ่านสื่อสังคมออนไลน์ โดยมีผู้ติดตามกว่า 55 ล้านคน ถึงแม้ได้มีมากมายไปกว่าจำนวนผู้ติดตามในเฟซบุ๊กของคนดังในสาขาอื่นอย่างเช่นดารา นักร้องหรือนักกีฬา ซึ่งเมื่อเทียบสัดส่วนประชากรจึงอาจกล่าวได้ว่านักการเมืองไทยหลายคนมีการใช้สื่อสังคมออนไลน์สื่อสารโดยตรงกับกลุ่มผู้สนับสนุนอย่างเป็นผล

ภาพที่ 3.14 เฟซบุ๊กนายสุเทพ เทือกสุบรรณ, Suthep Thaugsuban, ที่มา <https://www.facebook.com/suthep.fb/>, เข้าถึงเมื่อ 3 พค. 2561

ภาพที่ 3.15 เฟซบุ๊กนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร, Yingluck Shinawatra, ที่มา <https://www.facebook.com/Y.Shinawatra/>, เข้าถึงเมื่อ 3 พค. 2561

แต่พลา้นที่เกิดการยึดอำนาจโดยกลุ่มทหารและติดตามด้วยการควบคุมทั้งออนไลน์และออฟไลน์อย่างเข้มข้น เฟซบุคคททางการเมืองเหล่านี้ก็เงียบเสียงลงไปหลังการยึดอำนาจโดยคณะรัฐประหารในเวลาต่อ

มาแทบทั้งสิ้น อย่างเช่นเพจ “ทักษิณ ชินวัตร” ที่ไม่ค่อยมีการเคลื่อนไหวมากนักตั้งแต่ออกจากประเทศ และเพจของ “ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร” ที่ไม่มีความเคลื่อนไหวใดเลย หลังจากหนีออกนอกประเทศก่อนวันอ่านคำพิพากษาคดีเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2560 การเคลื่อนไหวน้อยครั้งมักมีความหวังในผลทางการเมืองต่อมวลชนและสื่อมวลชนที่เฝ้าข่าวผ่านทางเฟซบุ๊ก⁶⁸ คงเหลือเพียงการเมืองที่ไม่เปิดเผยอัตลักษณ์ตัวตนของผู้โพสต์ที่ยังจะเดินหน้าในทิศทางสนับสนุนตัวแทนของฝ่ายตนและเผยแพร่ความเลวร้ายของฝ่ายอื่น พร้อมไปกับความสนใจที่จางลง จากยอดผู้กดชื่นชอบและแชร์เกินหลักพันในหลายเพจก็เหลืออยู่ไม่หลักพันหลังจากรัฐประหาร ยกเว้นในบางช่วงที่ประเด็นในกระแสสังคมหนุนนำจึงจะได้รับความสนใจกลับมาอีกเป็นครั้งคราว

นอกจากเฟซบุ๊กของบุคคลทางการเมืองจริง เพจทางการเมืองจำนวนมากก็เกิดขึ้นมาท่ามกลางกระแสการเมืองและการเปลี่ยนผ่านในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาอย่างต่อเนื่อง ในภาพรวมข้างฝ่ายสนับสนุนประชาธิปไตยก็มีเนื้อหาครอบคลุมคุณค่าทั้ง “เสรีภาพ” และ “ความเท่าเทียม” ในขณะที่ฝ่ายต่อต้านการทุจริตก็จะเน้นประเด็นทางศีลธรรม “คุณธรรม” “ความจงรักภักดี” และ “ความสงบเรียบร้อย” ของบ้านเมือง เป็นประเด็นนำการสนทนาและการจัดกิจกรรมให้เห็นได้บ่อย เพจที่ได้รับความนิยมจากฝ่ายสนับสนุนทั้งสองชั่วคราวคิดขัดแย้งและมวลชนสี่เส้ามักมีการแบ่งข้างกันอย่างชัดเจน โดยในฝ่ายสนับสนุนรัฐบาลพลเอก ประยุทธ์มีเพจ “นายกเป็นคนตลก” ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ผลงานและภาพลักษณ์ในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการหรือเคร่งเครียดมากนักในช่วงแรก สลับกันเนื้อหาสาระหลากหลาย จึงเป็นเพจที่มีผู้สนับสนุนนายกรัฐมนตรี พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ติดตามอยู่มากที่สุดถึง 1.2 ล้านคน⁶⁹ แม้เนื้อหาส่วนใหญ่ก็ไม่ได้เน้นในคุณค่าของเสรีภาพ แต่ก็มีที่ตั้งคำถามและข้อวิพากษ์กับความรับผิดชอบในการใช้เสรีภาพ และนำเสนอเรื่องราวของฝ่ายตรงข้ามทางการเมืองสลับไปด้วย

ในอีกข้างของแนวคิด เพจจำนวนหนึ่งก็เติบโตคู่ขนานกันไปด้วยกันได้แม้จะมีภาวะขึ้นลงไม่ต่อเนื่องบ้าง แต่อย่างเช่นเพจยาวนานอย่าง “วิวาทะ” ความต่อเนื่องของเพจ เนื้อหาและผู้ติดตามเป็นความเติบโตที่น่าสนใจเพราะประกอบไปด้วยประชากรเน็ตคนรุ่นใหม่ ทั้งในวัยเรียนและวัยทำงานที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างเชี่ยวชาญกว่าคนรุ่นเก่า ประเด็นการนำเสนออย่างแหลมคมและทีมทางการเมืองโพสต์ข้อความผ่านรูปภาพของเพจ “วิวาทะ V2” อันเป็นเพจที่มาทดแทนเพจดั้งเดิม ดังในภาพที่ 3.16 ที่เน้นการ “ขี้” หรือตีแผ่ความย้อนแย้งในจุดยืนทางการเมืองของบุคคลทางการเมือง โดยเฉพาะในฝ่ายรัฐบาลทหารที่อยู่ในอำนาจ จึงสร้างความวิตกกังวลให้ผู้ถูกวิจารณ์ได้ การระดมรายงานการใช้งานผิดประเภทอาจเป็นมาตรการที่พอใช้จัดการกันเองได้ในหมู่ผู้ใช้ แต่ก็ไม่สามารถปิดกั้นการใช้งานทั่วไปอย่างเสรีได้มากในพื้นที่ของเฟซบุ๊ก

ความน่าวิตกของสังคมโดยรวมต่อพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์มักอยู่ที่การลุกลามขยายผลต่อเนื่องไปในสังคมจริง หรือในกรณียกระดับการเคลื่อนไหว เฟซบุ๊กถูกใช้เป็นปฏิทินกิจกรรมระดมทรัพยากรและผู้คนได้อย่างเข้าถึง ในทางการเมืองก็อาจก้าวข้ามไปใช้ประโยชน์การนัดหมายของกลุ่มเพื่อร่วมทำกิจกรรมได้ อย่างที่เพจ “องค์กรเก็บขยะแผ่นดิน”⁷⁰ เคยใช้ดังในภาพที่ 3.17

⁶⁸ “ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร” [เพจเฟซบุ๊ก] ได้เริ่มกลับมาเผยแพร่เนื้อหาอีกครั้งในวันที่ 21 มิถุนายน 2561 <https://www.facebook.com/Y.Shinawatra/posts/2013545828689862>. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2561.

⁶⁹ “นายกเป็นคนตลก,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/nayoktalok/>. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2561.

⁷⁰ “องค์กรเก็บขยะแผ่นดิน,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/thaigoldmeda/>. สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2561.

ภาพที่ 3.16 เพจ “วิวาทะ V2,” ที่มา <https://www.facebook.com/quoteV2/>, สืบค้นเมื่อ 12 ธันวาคม 2560.

ภาพที่ 3.17 เพจ “องค์กรเก็บขยะแผ่นดิน,” ที่มา www.facebook.com/thaigoldmedal/, สืบค้นเมื่อ 12 ธันวาคม 2560.

ในภาพรวมของชุมชนออนไลน์ เพจเฟซบุ๊กที่น่าสนใจเนื้อหาตลกขบขันแตกตั้น แต่กับเรื่องตามกระแสสังคมทั่วไป อย่างเช่น “อึเจียบ เลียบด่วน” ซึ่งมีผู้ติดตามเกือบสามล้านคน⁷¹ หรือเพจการเมืองแฝง

⁷¹ “อึเจียบ เลียบด่วน,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/ejeab/>. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2561.

อารมณ์ขันเสียดสีอย่าง “วิวาทะ V2”⁷² ดังแสดงในภาพที่ 3.16 หรือเพจการ์ตูน “ไข่แมว” หรือ “ไข่แมวX”⁷³ ที่มีผู้ติดตามเกือบสามแสนคนในปัจจุบันและกว่าสี่แสนคนจากเพจเก่าที่ปิดตัวหายไปในเดือนมกราคม 2561 กลับจะมีเนื้อหาตลกดูตลกประชานิยมตลกชาวไทยได้มากกว่าเพจที่มีเนื้อหาทางการเมืองแบ่งสีเสื้อและบ่มเพาะความเกลียดชังด้วยภาษารุนแรงเพียงอย่างเดียว ซึ่งสอดคล้องกับจริตของสังคมที่ให้คุณค่ากับเรื่องการเมืองไม่มากไปกว่าเรื่องไถ่ตัวและเรื่องเบาะแสมอง

การพูดคุยในพื้นที่สังคมออนไลน์มักไม่ตรงไปตรงมาและอยู่ในความสนใจนักในประเด็นการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นการถกเถียงหรือสื่อถึงคุณค่าเชิงนามธรรม อย่างเช่น การค้นหาด้วยคำค้น “เสรีภาพ” ในเฟซบุ๊กจะแสดงผลเพจสนทนาเผยแพร่เคลื่อนไหวเรื่องการเมืองโดยตรงไม่กี่เพจ อย่างเช่น เพจ “กุ๊กกึ่งร้องหาเสรีภาพ Sound of Silence Thailand”⁷⁴ ซึ่งเริ่มก่อตั้งและเคลื่อนไหวตั้งแต่ 28 พฤษภาคม 2557 ในประเด็นเสรีภาพการแสดงออกทางการเมืองที่กำลังถูกควบคุมในช่วงนั้นมาโดยเฉพาะ โดยมีการรณรงค์ให้ผู้ชมถ่ายรูปตบหน้าพร้อมถือกระดาษเปล่าปิดหน้าบางส่วนแต่ก็ได้รับการตอบกลับเกือบสองร้อยรูปจากผู้ติดตามกว่าพันคนและเงียบหายไป ไม่มีความเคลื่อนไหวต่อเนื่องในเวลาไม่นานจากนั้น เพจการเมืองที่อยู่มายาวนานและมีผู้ติดตามมีปฏิสัมพันธ์มากกว่าอย่าง เพจ “เสรีภาพ – Freedom”⁷⁵ ที่มีผู้ติดตามกว่าสี่หมื่นคน เป็นอีกเพจการเมืองที่เชิดชูประเด็นเรื่อง “เสรีภาพ” แต่ก็ยังอยู่ในกรอบของการเลือกและไม่รับ หรืออยู่ในเขตต่อต้านรัฐบาลและการกระทำของกลุ่มกบปส. และเปิดตัวสนับสนุนเชิดชูอดีตผู้นำที่ถูกปฏิวัติออกไปอย่างชัดเจนในการแสดงความเห็นของเพจ ในความหมายของเสรีภาพของการแสดงออกเปิดให้เห็นเพจที่ถูกจุดกระแสก่อตั้งมาตั้งแต่การเริ่มควบคุมทางอินเทอร์เน็ตอย่าง “พลเมืองต่อต้าน Single Gateway เพื่อเสรีภาพและความยุติธรรม”⁷⁶ และผันตัวมาเป็นเพจการเมืองระดับเล็ก แต่ก็มีผู้ติดตามกว่าสองแสนคน ซึ่งเข้าใจได้ว่ามาจากผู้ติดตามตั้งแต่มีกระแสการต่อต้านระบบชิงกิลเกตเวย์ที่ได้รับความนิยมในช่วงหนึ่งของสังคมไทย จึงกล่าวได้ว่ากระแสสังคมเป็นปัจจัยหนุนให้เกิดเพจเหล่านี้ และพัฒนาจนได้รับความนิยมจากความสนใจของสาธารณะอย่างต่อเนื่องเอง เมื่อกระแสสังคมไหลบ่าไปสู่ประเด็นอื่น ๆ เรื่องการเมืองก็อาจตกไปเป็นประเด็นรองในความสนใจของผู้คนได้ไม่ยาก ด้วยความสะดวกในการข้ามจากเนื้อหาหนึ่งไปสู่อีกเนื้อหาหนึ่งในโลกของอินเทอร์เน็ต

เมื่อพิจารณาเพจการเมืองที่มีผู้ติดตามจำนวนมากที่ไม่ได้นำเสนอประเด็นทางเสรีภาพหรือความเสมอภาคโดยตรง ส่วนหนึ่งก็เป็นเพจของรัฐบาลหรือสนับสนุนรัฐบาลของพล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ทั้งที่เป็นเพจ “พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา”⁷⁷ ซึ่งมีผู้ดูแลคอยนำเสนอผลงานสำคัญให้เป็นระยะก็ได้มีผู้ติดตามเกือบห้าแสนคน และมีผู้ร่วมมีปฏิสัมพันธ์แสดงความชอบและให้ความเห็นอยู่ในหลักพันคนก็เป็นพื้นที่การเมือง

⁷² “วิวาทะ V2,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/quoteV2/>. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2561.

⁷³ “ไข่แมวX,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/cartooneggcatx/>. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2561.

⁷⁴ “กุ๊กกึ่งร้องหาเสรีภาพ Sound of Silence Thailand,” [เพจเฟซบุ๊ก]. www.facebook.com/SoundOfSilence/. เข้าถึงเมื่อ 7 มีนาคม 2561.

⁷⁵ “เสรีภาพ – Freedom,” [เพจเฟซบุ๊ก]. www.facebook.com/thailands.freedom/. สืบค้นเมื่อ 7 มีนาคม 2561.

⁷⁶ “พลเมืองต่อต้าน Single Gateway เพื่อเสรีภาพและความยุติธรรม,” [เพจเฟซบุ๊ก]. www.facebook.com/OpSingleGateway/. สืบค้นเมื่อ 7 มีนาคม 2561.

⁷⁷ “พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/พลเอกประยุทธ์-จันทร์โอชา-178832818824288/>. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2561.

ออนไลน์สำคัญของปากฝั่งสนับสนุนได้ แต่ด้วยความถนัดในการนำเสนอข้อมูลอัปเดต และเนื้อหาส่วนมากที่เป็นลักษณะทางการเมืองจึงไม่อาจจะดูคึกคักได้เหมือนเช่นเพจนาสาระและเสียดสีการเมือง เพจ “กองอำนวยการรักษาความสงบเรียบร้อย”⁷⁸ ของทางการที่ตั้งขึ้นมาหรือเพจ “ลุงตู่ FC”⁷⁹ ที่นำเสนอข่าวสารที่เป็นทางการมากก็มีลักษณะไม่ต่างกันมากนักกับเพจ “พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา” ด้วยเนื้อหาการนำเสนอผลงานที่เป็นทางการในลักษณะเดียวกันทำให้เห็นปฏิสัมพันธ์ได้เบาบาง แม้จะมีผู้ติดตามเกือบสี่แสนคนในเพจ “กองอำนวยการรักษาความสงบเรียบร้อย” และเกือบเจ็ดหมื่นรายในกรณีของเพจ “ลุงตู่ FC” แต่การกดชอบมักไม่เกินหลักพัน “ไลค์” และการให้ความเห็นสนทนาต่อท้ายไม่เกินสิบความคิดเห็น

อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มเพจเฟซบุ๊กของผู้สนับสนุนคสช. อย่างเพจ “ขอล้าน Like สนับสนุนให้ พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นนายก” ที่นำเสนอเนื้อหาในลักษณะไม่เป็นทางการมากนัก รวมถึงเนื้อหาต่อต้านเสียดสีขั้วการเมืองของฝั่งเสื้อแดงและบรรดาผู้นำก็เป็นพื้นที่ชุมชนการเมืองออนไลน์ของกลุ่มผู้สนับสนุนที่คึกคักได้ ด้วยจำนวนผู้ติดตามจำนวนราวสามแสนคน และมีปฏิสัมพันธ์สนทนาต่อท้ายเกินกว่าร้อยข้อความในเกือบทุกหัวข้อมาโพสต์ก็แสดงถึงความเป็นกลุ่มก้อนของกลุ่มผู้สนับสนุนแนวทางของรัฐบาลทหาร อย่างไรก็ตามเนื้อหาของการสนทนามักไม่ให้ความสำคัญต่อ “เสรีภาพ” และ “ความเสมอภาค” เป็นหลัก โดนมักเน้นต่อต้านการนิรโทษกรรมและประเด็นการทุจริตในสมัยรัฐบาลของนางสาวยิ่งลักษณ์ และการนำเสนอผลงานของรัฐบาลทหาร รวมถึงการตั้งข้อสงสัยรังเกียจต่อนักการเมืองและระบบเลือกตั้ง ซึ่งเนื้อหาในแนวเดียวกันนี้ในหลายเพจที่มีผู้ติดตามเรือนหมื่นก็ได้รับความสนใจอยู่ตลอดเวลาของการเมืองภายใต้ความสนใจของงานวิจัยชิ้นนี้ อย่างเช่นเพจ “ลุงประยุทธ์สุดหล่อ”⁸⁰ “ทีมลุงตู่”⁸¹ หรือเพจที่ประกาศตัวต่อต้านกลุ่มการเมืองเสื้อแดงอย่างชัดเจนอย่างเช่น “เดรัจฉานนิวส์”⁸² “เลือกตั้งไปก็ได้ "เหี้ย"”⁸³ “เปรี้ยว”⁸⁴ และกลุ่มสนทนา (Facebook group) อย่างกลุ่ม “มูมมองคนด่านระบอบทักษิณ”⁸⁵

จากการสำรวจภูมิประเทศบนเฟซบุ๊กของการเมืองไทย ทำให้เห็นร่องรอยของการเมืองแบ่งแยกสีเสื้อที่ดำเนินมาอย่างยาวนานในสังคมไทยร่วมสมัย แม้จะจืดจางลงไปกว่าช่วงการเคลื่อนไหวทางการเมืองของสองกลุ่มสีเสื้อที่ผ่านมาก่อนกรอบเวลาในงานวิจัยนี้จะสนใจ แต่ด้วยความความสะดวกในการเข้าถึงและใช้งาน

⁷⁸ “กองอำนวยการรักษาความสงบเรียบร้อย,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/NCPO2560/>. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2561.

⁷⁹ “ลุงตู่ FC,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/uncleneighborNEWS/>. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2561.

⁸⁰ “ลุงประยุทธ์สุดหล่อ,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/wesupportprayuth/>. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2561.

⁸¹ “ทีมลุงตู่,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/ทีมลุงตู่-517309701770358/>. สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561.

⁸² “เดรัจฉานนิวส์,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/เดรัจฉานนิวส์-159204968131869/>. สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2561.

⁸³ “เลือกตั้งไปก็ได้ "เหี้ย",” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/fockingdemocracy/>. สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2561.

⁸⁴ “เปรี้ยว,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/pg/priang123/photos/>. สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2561.

⁸⁵ “มูมมองคนด่านระบอบทักษิณ,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/groups/moommong.khontan.rabobthaksin/>. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2561.

ในชีวิตประจำวัน ทั้งเพื่อการสื่อสารกับเครือข่ายเพื่อนเฟซบุ๊กและการทำธุรกิจขายของต่าง ๆ บนแพลตฟอร์มของเฟซบุ๊ก เฟซบุ๊กจึงยังเป็นที่บ่มเพาะกลุ่มชุมชนทางการเมืองออนไลน์ที่มีศักยภาพสูงในการรองรับกระแสการสื่อสารทางสังคมและการเมืองในทุกจังหวัดการกระเพื่อมของสังคมไทย ดังที่เคยมีมาแล้วในหลายช่วงเหตุการณ์สำคัญ

3.2.3 ยูทูบ (YouTube)

ยูทูบเป็นเว็บไซต์รวบรวมวิดีโอที่แบ่งปันจากผู้ใช้งานที่เปิดตัวในปีค.ศ. 2005 ในช่วงไล่เลี่ยกันกับการเปิดตัวเฟซบุ๊ก และถูกบริษัท Google ซื้อไปเป็นส่วนหนึ่งตั้งแต่ปีค.ศ. 2006 โดยยูทูบยังคงคุณลักษณะดั้งเดิมในการใช้งานอยู่เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งบริการหลักคือการรองรับการแบ่งปันข้อมูลไฟล์วิดีโอ ซึ่งเป็นสื่อภาพและเสียงแทนที่จะเป็นเนื้อหาในรูปแบบตัวหนังสือดังเช่นในหลายสื่อสังคมออนไลน์อื่น ๆ นอกจากผู้ใช้งานที่เป็นบุคคลทั่วไป ยูทูบยังเป็นช่องทางประชาสัมพันธ์สินค้าอีกหลายประเภท รวมถึงส่งภาพสดสัญญาณสด (Live streaming) โดยในยุคกลางของโทรทัศน์ก็มีสำนักข่าวใหญ่และช่องโทรทัศน์เก่าแก่หลายสำนักต้องมาเปิดช่องทางการรับชมผ่านยูทูบ ศักยภาพของยูทูบเพิ่มทวีพลังมากขึ้นตามความเร็วในการส่งถ่ายข้อมูลจากผู้ใช้งานระบบจัดเก็บ ซึ่งในเขตพื้นที่ที่อินเทอร์เน็ตมีความเร็วต่ำอาจประสบปัญหาการรับชมจากข้อมูลที่ส่งถ่ายมาไม่ทัน แต่เมื่อพัฒนาการความเร็วในการเชื่อมต่อถึงระดับที่พอจะส่งข้อมูลภาพและเสียงที่มีขนาดมากกว่าตัวหนังสือผู้ใช้งานได้ ยูทูบก็ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในการรับชมเนื้อหาต่าง ๆ ไม่แพ้โทรทัศน์ในรูปแบบเก่า แล้วอีกด้วย ศักยภาพในฝั่งผู้ใช้งานที่เริ่มคุ้นกับการสื่อสารมีมิติเดียว การรับชมก็เพิ่มมากขึ้น จนมีหลายคลิปวิดีโอที่อาจถูกรับชมกว่าร้อยล้านครั้งในช่วงเวลาไม่กี่สัปดาห์

สำหรับผู้ใช้งาน การเข้าถึงยูทูบอาจสมัครผ่านบัญชีผู้ใช้ใหม่หรือผูกติดไว้กับบัญชีผู้ใช้ของกูเกิลเพื่อเปิดให้บริการ คลิปวิดีโอที่มีอยู่ในช่องเหล่านั้นก็จะถูกเรียงให้ผู้ใช้งานเลือกชมได้ตามความพอใจ ซึ่งในแต่ละหน้าของยูทูบก็จะมีภาพลิ้งค์เชื่อมต่อไปรับชมคลิปวิดีโออื่น ๆ ที่อยู่ในช่องเดียวกัน หรือมีเนื้อหาคล้ายกัน การสร้างลิ้งค์เชื่อมต่อในสื่อสังคมออนไลน์เช่นนี้เป็นกลวิธีพื้นฐานที่จะดึงดูดผู้ใช้งานให้วนเวียนอยู่ในเครือข่ายของตนและสร้างรายได้จากการใช้งานของผู้ใช้เมื่อรับชมโฆษณาที่ยูทูบป้อนแทรกไปให้ ความเป็นสื่อสังคมออนไลน์ของยูทูบไม่ได้มีอยู่แต่เพียงในการรับชมเนื้อหา หรือนำเสนอเนื้อหาในช่องของตน แต่ยังรองรับให้ผู้ใช้งานแสดงความคิดเห็นต่อเนื้อหา ทั้งการคลิกชื่นชอบหรือไม่ชื่นชอบ และการให้ความเห็นสนทนาได้รอบภาพ⁸⁶ ดังตัวอย่างบางส่วนของหน้าช่องยูทูบ ของช่องข่าว “Blue Sky” ในภาพที่ 3.18 ซึ่งเคยมีบทบาททางการเมืองร่วมกับกลุ่มกปปส. (คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข) มาก่อนหน้า ซึ่งในฐานะของผู้ผลิตเนื้อหา ยูทูบมีส่วนสำคัญในการลดต้นทุนให้ผู้ผลิตเนื้อหาทุกระดับในการเผยแพร่ ตั้งแต่สำนักข่าวระดับโลกจนถึงปัจเจกบุคคลธรรมดาที่มีเพียงโทรศัพท์มือถืออยู่ในมือ

⁸⁶ Jean Burgess, and Joshua Green. 2009. *YouTube: Online Video and Participatory Culture*. Cambridge, UK: Polity.

ภาพที่ 3.18 ช่องยูทูป “Blue Sky Media.” ที่มา <https://www.youtube.com/channel/UCwqKydbDMrq9fcStsJlstwQ>, สืบค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2560.

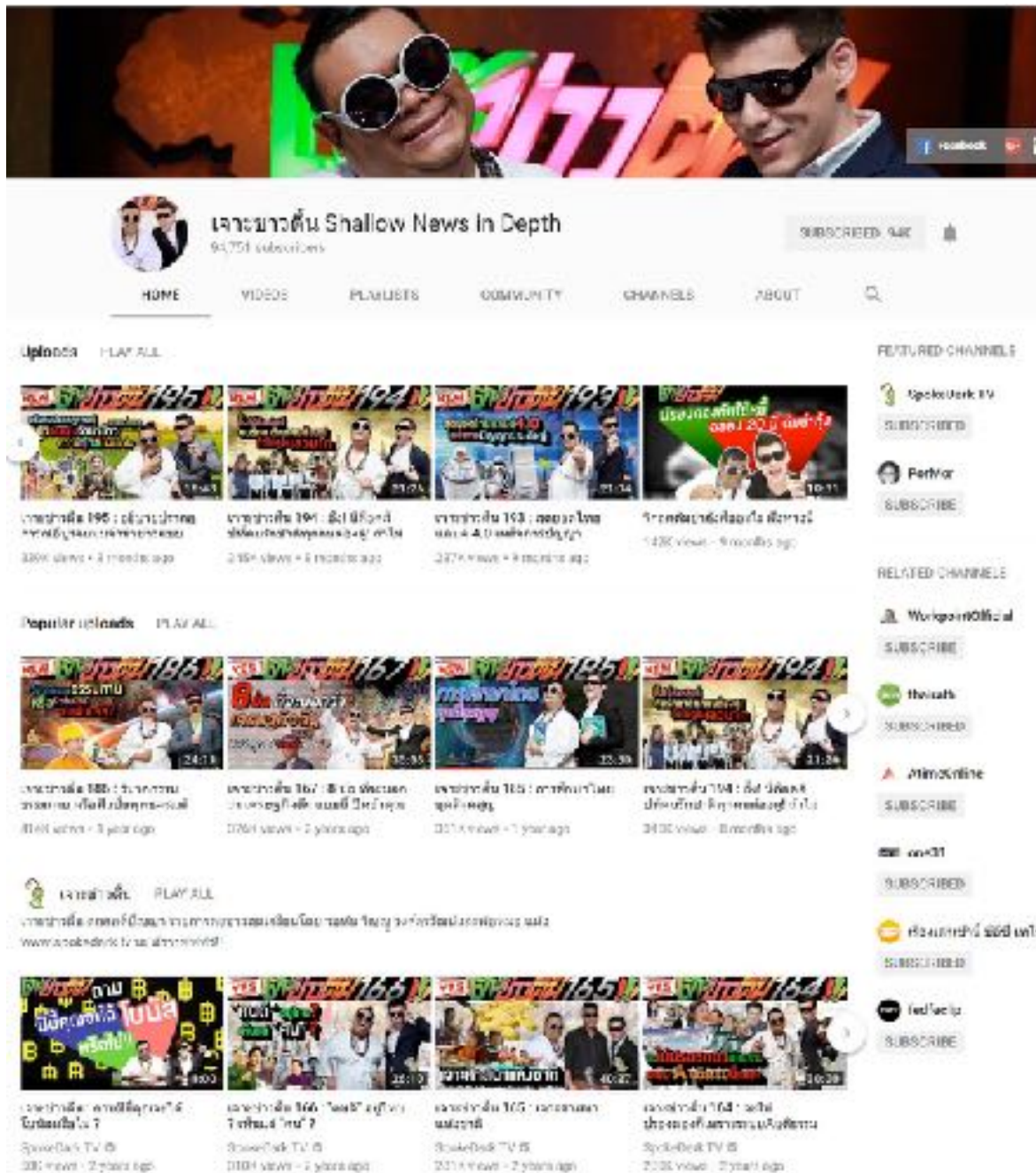
สำหรับการเมืองไทยร่วมสมัยในความสนใจของงานวิจัยชิ้นนี้ เว็บไซต์สื่อสังคมออนไลน์อันดับรองอย่างเว็บไซต์สื่อวิดีโออย่าง YouTube กลับมีความน่าสนใจสำหรับเนื้อหาทางการเมืองไทยไม่แพ้กับผู้นำตลาดสื่อสังคมออนไลน์อันดับหนึ่งอย่างเฟซบุ๊ก โดยนอกจากช่องที่นำเสนอเนื้อหาสนับสนุนรัฐบาล คอยช่วยกระจายข่าว แต่ก็มีหลายช่องยูทูปที่เผยแพร่เนื้อหาวิจารณ์อำนาจหลายส่วนในสังคมไทยอย่างรุนแรง และมีจำนวนผู้ชมสูงมาก อยู่ในระดับแตะหมื่นหรือแสนครั้งของผู้ชมได้ในเวลาเพียงไม่ถึงสองวัน จากหลายคลิปข่าวและอภิปรายประเด็นในกระแสสังคม ในความน่าสนใจคือการใช้ยูทูปเป็นช่องกระจายเสียงเสมือนเป็นสถานีวิทยุ โดยผู้จัดรายการเป็นบุคคลทางการเมืองไทยที่อยู่ต่างประเทศ อย่างเช่น “จอม เพชรประดับ” ที่มีผู้ฟังอยู่ในหลักหมื่นภายในเวลาการเผยแพร่เพียงไม่นานและต่อเนื่องได้ถึงหลายแสน ดังตัวอย่างในภาพที่ 3.19 ในขณะที่ช่องข่าวกระแสหลักของช่องโทรทัศน์ไทยมักอยู่ในระดับไม่กี่ร้อย หรือไม่กี่พันบนช่องยูทูปของทางสถานี นอกจากนี้คลิปเนื้อหาเดียวกันยังถูกผลิตซ้ำและกระจายออกไปได้บนหลายช่องยูทูปที่เป็นเครือข่ายเดียวกัน แม้จะมีการเปิดให้รายงานเนื้อหาที่ผิดกฎหมายของยูทูปจากผู้ใช้และหน่วยงานราชการของไทย หลังจากทางประเทศไทยดำเนินการแจ้งปิดการเข้าถึงช่องหลัก ผู้ถ่ายทอดยังอาจนำสำเนาคลิปวิดีโอไปเผยแพร่ในช่องที่สร้างใหม่ได้ไม่ยากนัก แม้การเผยแพร่เนื้อหาหมิ่นเหม่จะทำให้การรวมจำนวนผู้ชมทั้งหมดให้เที่ยงตรงทำได้ยากจากการกระจายของสื่อที่ถูกผลิตซ้ำ แม้หลายช่องยูทูปจะถูกไล่ปิดกั้นแต่ยืนยันจากสถิติผู้ชมได้ว่ามีมากกว่าข่าวกระแสหลักหลายสำนัก และในบางวิดีโอคลิปยังมีผู้ชมไม่น้อยข่าวดาราบันเทิงอันเป็นข่าวที่สังคมไทยมักให้ความสนใจเป็นหลัก ทำให้การสื่อสารผ่านยูทูปในทางการเมืองมีน้ำหนักเชิงปริมาณอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนั้น น้ำหนักความรุนแรงในความหมิ่นเหม่ของเนื้อหาที่ยังทำให้ช่องการเมืองไทยในยูทูปมีบทบาทเป็นช่องทางการแสดงออกของฝ่ายตรงข้ามรัฐบาลทหาร และรวมตัวเป็นชุมชนผู้ติดตามที่น่าสนใจ ด้วยความคึกคักท่ามกลางความเงียบสงบภายใต้การควบคุมการแสดงออกทางการเมืองในห้วงเวลาของการวิจัย

ภาพที่ 3.19 ช่องยูทูป “จอม เพชรประดับ” ที่มา <https://www.youtube.com/channel/UC9FLF71kCXVRFFUOYNnb98g/videos>, สืบค้นเมื่อ 3 พฤษภาคม 2561.

แม้จะมีการใช้งานยูทูปมานานในหมู่ผู้ใช้ชาวไทย แต่เนื้อหาทางการเมืองที่ถูกผลิตขึ้นผ่านช่องทางยูทูปโดยตรงก็ไม่ได้มีสัดส่วนมากกว่าเนื้อหาด้านสาระบันเทิง ในเนื้อหาเชิงการเมือง ถ้าไม่เป็นทางการจากฝั่งของรัฐ ก็มักเป็นข่าวในกระแสและเนื้อหาบันทึกจากปรากฏการณ์ในพื้นที่จริง อย่างเช่นการปราศรัยของฝ่ายนปช. (แนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ) ฝ่ายกปปส. (คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข) ตั้งแต่ในช่วงก่อนปีพ.ศ.2557 หรือกิจกรรมการเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านรัฐบาลทหาร และคลิปประวัติศาสตร์ในการปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่รัฐในเหตุการณ์ต่าง ๆ ในช่วงปีพ.ศ. 2557-2540 แล้วนำไปตัดต่อเผยแพร่ในแหล่งสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ ซึ่งมียูทูปเป็นแพลตฟอร์มหลักด้วยความพร้อมของระบบที่สามารถรองรับข้อมูลขนาดใหญ่ของเนื้อหาประเภทภาพและเสียง ความสามารถจากพลังการอธิบายด้วยภาพคลิปวิดีโอและเสียงที่ไม่ต้องผ่านการอ่านทำให้ยูทูปเข้าถึงผู้ใช้จำนวนมาก และผู้ใช้งานก็พร้อมจะวนเวียนรับชมเนื้อหาจากยูทูปได้อย่างยาวนานกว่าสื่อสังคมออนไลน์ที่ต้องการความสามารถในการอ่านเขียนอธิบายความ จนแม้กระทั่งเฟซบุ๊กต้องหันมาพัฒนาขีดความสามารถในการรองรับสื่อวิดีโอจนเริ่มให้บริการได้ในปีพ.ศ. 2560⁸⁷

⁸⁷ “Facebook launches new video platform as Zuckerberg aims to 'bring people together'.” In The Telegraph. August 10, 2017. Retrieved from <https://www.telegraph.co.uk/technology/2017/08/10/facebook-launches-new-video-platform-zuckerberg-aims-bring-people/>. Retrieved on October 15, 2017

ภาพที่ 3.20 ช่องยูทูบปรายการ “เจาะข่าวตื้น,” ที่มา www.youtube.com/channel/UC9IgvOLMECD1hMMuHw6gkA, สืบค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2560.

จากการเฝ้าสังเกตการณ์เปรียบเทียบจะเห็นได้ว่าจำนวนผู้ชมยูทูบมีจำนวนมากเมื่อเทียบกับกับกระดานข่าวอันเป็นรูปแบบการสื่อสารในยุคก่อนหน้า ด้วยความสะดวกในการรับสารในขณะทำกิจกรรมอื่นได้ ช่องยูทูบที่วิจิตรเป็นทางออกของการสื่อสารร่วมสมัยที่กำลังอยู่ในแนวโน้มของการเติบโต พร้อมกับผู้ผลิตเนื้อหา รุ่นใหม่ที่ชำนาญกับการถ่ายทำมากกว่าตัวหนังสือ ในช่องยูทูบที่เผยแพร่เนื้อหาทางการเมืองเป็นหลักมาอย่างยาวนานก่อนการรัฐประหาร ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2553 คือรายการ “เจาะข่าวตื้น” (เจาะข่าวตื้น ดูถูกสติปัญญา) ดังในภาพที่ 3.20 ที่มี วิญญู วงศ์สุรวัฒน์ หรือ จอห์น วิญญูเป็นพิธีกรและผู้ผลิตรายการ โดย วิญญูถูกยกย่องโดยนิตยสารระดับโลกอย่างไทม์ (Time) ให้เป็น “ผู้นำคนรุ่นต่อไป” (Next Generation Leaders) ของปีค.ศ.

2014 (พ.ศ. 2557)⁸⁸ อิทธิพลทางความคิดต่อผู้ชมที่สะท้อนผ่านคนดูระดับเกินแสนครั้งในหลายหัวข้อย่อมมีอยู่ไม่น้อย ด้วยลีลาตลกขบขันและการนำเสนอที่เข้าใจง่ายต่อผู้ฟังในช่วงวัยเดียวกัน ดังเช่นเดียวกันกับต้นแบบรายการจากสังคมอเมริกันที่ประสบความสำเร็จ อย่าง “The Daily Show with Jon Stewart” และ “The Colbert Report” ของ Jon Stewart และ Stephen Colbert ที่แพร่ภาพผ่านเคเบิลทีวีของ Comedy Central ซึ่งเป็นรายการล้อข่าวจริงในกระแสสังคม และนำเสนอแง่มุมวิพากษ์กระตุ้นความคิดของสังคมได้จนได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องจากกลุ่มปัญญาชนคนรุ่นใหม่⁸⁹

3.4 แพลตฟอร์มรอง ทวิตเตอร์ (Twitter) และอินสตาแกรม (Instagram)

นอกเหนือไปจากแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์หลัก หากจะค้นหาเนื้อหาทางการเมืองลงไปบนแพลตฟอร์มระดับโลกอื่น ๆ อย่างเช่น ทวิตเตอร์ (Twitter) ที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในแวดวงสังคมและการเมืองอเมริกัน การสื่อสารทางการเมืองยุคใหม่ของสองผู้นำจากทศวรรษปัจจุบัน ทั้งนายบารัค โอบามา (Barack Obama) และนายโดนัลด์ ทรัมป์ (Donald Trump) ผ่านโปรแกรมทวิตเตอร์อย่างได้ผลทำให้การดำเนินการหาเสียงเลือกตั้ง (Election campaign) ในการเมืองอเมริกันเปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อนหน้านี้เป็นอย่างมาก การใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างตรงจุดเป้าหมายกลายมาเป็นปัจจัยสำคัญในการชนะการเลือกตั้งของทั้งคู่ แต่ในสังคมออนไลน์ไทย พบว่าผู้ใช้เพียง 38 ให้ความสนใจใช้ทวิตเตอร์ และแม้จะมีผู้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตกว่าร้อยละ 50 มีบัญชีผู้ใช้อินสตาแกรม (Instagram)⁹⁰ ดังที่ได้แสดงมาในแผนภาพที่ 3.2

ความจำกัดของรูปแบบการสื่อสารและเครือข่ายผู้ใช้ที่โดยรอบจำกัดโดยสื่อสังคมออนไลน์อื่นก่อนทำให้การเติบโตของผู้ใช้แพลตฟอร์มรองนี้เป็นไปอย่างช้า ๆ อยู่ในกลุ่มผู้ใช้วงแคบ และมักจะเป็นกลุ่มวัยรุ่นเยาวชนเสียเป็นส่วนใหญ่ ด้วยรูปแบบของการสื่อสารผ่านทวิตเตอร์ที่เป็นตัวอักษรและตัวย่อที่พัฒนามาจากบริการส่งข้อมูลบนตัวอักษรอย่างสั้นผ่านระบบโทรศัพท์มือถือ (SMS) และเคยจำกัดจำนวนสูงสุดไม่เกิน 140 ตัวอักษร และเพิ่มเป็น 280 ตัวอักษรในปี 2560 ซึ่งก็ยังยากลำบากในการใช้ตัวอักษรภาษาอื่นที่ไม่ใช่ตัวอักษรโรมัน โดยเฉพาะในภาษาจีน ญี่ปุ่น เกาหลี และไทยในการพิมพ์ผ่านแป้นพิมพ์จำลองบนหน้าจอโทรศัพท์ในปัจจุบัน การก่อตัวของชุมชนการเมืองออนไลน์หรือแม้กระทั่งการสื่อสารทางการเมืองผ่านทวิตเตอร์ของไทยจึงยังอยู่ห่างจากแพลตฟอร์มหลักมากในเชิงปริมาณ และผลกระทบสืบเนื่อง

แต่ถึงอย่างนั้น ทวิตเตอร์ก็มีความสำคัญต่อการเมืองไทยในฐานะที่เป็นแพลตฟอร์มหนึ่งที่นักการเมืองไทยรุ่นใหม่เคยใช้ ทั้งอดีตนายกทักษิณ ชินวัตร (@Thaksinlive) และอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ (@PM_Abhisit) หรือ อดีตผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร อภิรักษ์ โกษะโยธิน (@apirak_bangkok) ซึ่ง @Thaksinlive เป็นทวิตเตอร์ที่มีผู้ติดตามมากเป็นอันดับหนึ่งของไทยกว่าสองหมื่นห้าพันคนในปีพ.ศ. 2552 มากกว่าเหล่าดาราและ

⁸⁸ Charlie Campbell. Nov. 13, 2014. ‘Laughing at the Establishment in Thailand.’ In Time. Retrieved from <http://time.com/collection-post/3583214/laughing-at-the-establishment-in-thailand/>; สำหรับทำเนียบ “Next Generation Leaders” เข้าถึงได้จาก <http://time.com/collection/next-generation-leaders/ngl-2014/>

⁸⁹ Maureen Dowd. 16 November 2006. ‘Jon Stewart and Stephen Colbert: America’s Anchors.’ In Rolling Stone. Retrieved from <https://www.rollingstone.com/tv/tv-news/jon-stewart-and-stephen-colbert-americas-anchors-247689/>. Retrieved on 3 November 2017.

⁹⁰ ‘การใช้สื่อสังคมออนไลน์ของไทย’ ข้อมูล ณ ไตรมาสที่ 3 ปีพ.ศ. 2560. Statista. สืบค้นจาก <http://www.statista.com/statistics/284483/thailand-social-network-penetration/>, สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561.

นักข่าวกว่าสองถึงสามเท่า⁹¹ ซึ่งในขณะนั้นก็อยู่ในกระแสเดียวกันกับการใช้สื่อทวิตเตอร์ของนายบารัค โอบามา ในการเมืองอเมริกัน ที่ใช้เทคโนโลยีการสื่อสารสังคมสมัยใหม่เพื่อแสดงตัวตนเข้าถึงผู้เลือกตั้งโดยตรง จากที่เดิมเคยต้องพึ่งพากองทัพนักข่าวหลายสำนักช่วยกระจายผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ วิทยุและโทรทัศน์ สื่อสังคมออนไลน์ไม่ว่าจะเป็นแพลตฟอร์มใดจึงมีทิศทางบ่อนเซาะอำนาจรวมศูนย์ได้ การติดตามข่าวสารผ่านทวิตเตอร์เพียงแพลตฟอร์มเดียวยังอาจเปิดกว้างไปสู่สำนักข่าวจากทั่วโลกได้มากกว่าการติดตามจากสื่อมวลชนยุคก่อนอินเทอร์เน็ต แต่ถึงอย่างนั้นการเสาะหาความส่อในสื่อสังคมออนไลน์ก็ไม่ได้เปิดหลายคนให้มองกว้างไปกว่าเครือข่ายที่วนเวียนอยู่รอบตัวเรา งานวิจัยของฟิจิตรา สือคาโมโต และคณะเรื่องการแพร่กระจายข่าวลือในเครือข่ายทวิตเตอร์⁹² ก็ชี้ให้เห็นศักยภาพของแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ระดับรองที่อาจเป็นพื้นที่ของข่าวลือจากความคับแคบของข้อมูลและเครือข่ายสังคมกลุ่มเล็กที่สื่อความต่อกันอย่างเฝ้าระวังจากหน้ากระแสหลัก

นอกจากทวิตเตอร์แล้ว การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์อย่างอินสตาแกรมก็เติบโตอย่างต่อเนื่องดังจำนวนผู้ใช้ชาวไทยกว่าครึ่งของประชากรเน็ตไทยที่ส่งผ่านรูปภาพและคลิปวิดีโอสั้นผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ในอินสตาแกรม ซึ่งผู้ชื่นชอบการถ่ายรูปมักให้ความสนใจมากกว่า เพราะความสามารถในการป้องกันการคัดลอกรูปถ่ายไปใช้โดยไม่ระบุเครดิตที่มาของเจ้าของภาพ อีกทั้งรูปการสื่อสารผ่านภาพและวิดีโอ ความเป็นส่วนตัวจึงมีน้อย ภาพที่ถูกนำเสนอจึงมักอาจเปิดเผยตัวตนในโลกจริง เชื่อมต่อกับตัวตนในชุมชนผู้ใช้อินสตาแกรมอย่างตรงไปตรงมา การสื่อสารผ่านอินสตาแกรมจึงเป็นคล้ายการแสดงสมุดเก็บรูปถ่ายและวิดีโอของผู้ใช้ ถึงอย่างนั้นการโพสต์เนื้อหาที่เป็นไปได้ภายในกรอบภาพกราฟิกเหมือนเป็นรูปถ่ายรูปหนึ่ง ความเป็นสังคมออนไลน์และชุมชนในพื้นที่อินสตาแกรมอาจจะเกิดขึ้นได้ในช่องให้ความเห็นต่อท้ายแต่ละภาพที่ถูกโพสต์และการติด “แฮชแท็ก” (Hashtag) หรือคำสำคัญ (Keyword) เพื่อแสดงความเป็นกลุ่มก้อนและเสียงสนับสนุนเจตนาธรรมที่สื่อผ่านคำสำคัญ ถึงภาพจะมีพลังในการอธิบายและสื่อความจริง แต่การสร้างผลการเปลี่ยนแปลงจากการเคลื่อนไหวในแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ระดับรองของสังคมอาจไม่ใช่หนทางที่ปฏิบัติการทางการเมืองจะสนใจให้ความสำคัญ แพลตฟอร์มหลักที่มีผู้ใช้เป็นจำนวนมากต่างหากที่มักจะเป็นเป้าหมายในการช่วงชิงมวลชนและความสนใจ เพื่อสนับสนุนความสำเร็จในปฏิบัติการต่อพื้นที่สังคมจริง

ถึงพลังทางการเมืองและการถกเถียงวิวาทะในประเด็นความสนใจบนแพลตฟอร์มของทวิตเตอร์และอินสตาแกรมในสังคมไทยยังอาจห่างไกลกว่าแพลตฟอร์มหลักในเชิงเปรียบเทียบ เพราะความสำเร็จในการใช้ประโยชน์ของอินสตาแกรมในทางการตลาดผ่านภาพและแฮชแท็กนับว่ามีพลังอยู่น้อย หน้าอินสตาแกรมของดารานักร้องชื่อดังทั้งหลายถูกประเมินคุณค่าจากยอดจำนวนผู้ติดตาม และขายพื้นที่เพื่อโฆษณาสินค้า ซึ่งการทำให้ความนิยมเป็นสินค้านี้ก็คล้ายในเพจเฟซบุ๊กยอดนิยมหลายเพจที่ได้เปิดช่องทางให้ธุรกิจเข้ามาทั้งการโฆษณาโดยตรงและโฆษณาแฝง ผ่านการรีวิวสินค้าอุปโภค-บริโภคหลากหลายชนิด โดยเฉพาะในผลิตภัณฑ์เสริมความงามที่กลายมาเป็นธุรกิจใหญ่ของสังคมไทยร่วมสมัย กระแสการบริโภคและพฤติกรรมเลียนแบบดาราคนดังยังเป็นกระแสความนิยมของในหมู่วัยรุ่นและคนรุ่นใหม่ที่ยังสะท้อนต่อเนื่องมาสู่เฟซบุ๊กและอินสตาแกรมทำให้พื้นที่ของบรรดา “เซเลบ” (Celebrity) หรือ “เน็ตไอดอล” คนดังบนอินสตาแกรมนี้นับเป็นพื้นที่ส่วนขยาย

⁹¹ Tukko Nathida. 18 กันยายน 2552. ‘Top 10 Twitter ไทยที่มี Followers สูงสุด.’ MarketingOpps. สืบค้นจาก <https://www.marketingoops.com/media-ads/social-media/twitter-social-media/top-10-twitter-th/>. สืบค้นเมื่อ 4 ตุลาคม 2560

⁹² งานวิจัยโดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย นำเสนอเมื่อ 13 ธันวาคม 2559; “คุณหรือใครแพร่กระจาย ‘ข่าวลือ’ ในทวิตเตอร์ ?” ใน สำนักข่าวอิสร. 20 ธันวาคม 2559. สืบค้นจาก <https://www.isranews.org/thaireform-other-news/52666-tweeterrumour.html>. สืบค้นเมื่อ 15 เมษายน 2560.

ของสังคมผู้คนรุ่นใหม่⁹³ ซึ่งสังคมไทยอาจต้องได้เรียนรู้และเตรียมพร้อมไปกับแนวทางสังคมการเมืองของคนรุ่นใหม่ที่ยังอยู่ใน “วัยไม่เคยเลือกตั้ง” กลุ่มนี้ ความเป็นตัวของตัวเองอาจถูกสร้างผ่านสื่ออินเทอร์เน็ตรอบตัวได้เหมือนกับคนเสฟสื่อทุกรุ่นทุวัย

3.5 แพลตฟอร์มสื่อสารจากผู้สู่ผู้ใช้ (Messenger) : ไลน์ (Line)

นอกเหนือไปจากสื่อสังคมออนไลน์ที่แพร่หลายในระดับโลกอย่าง เฟซบุ๊ก หรือ ยูทูบ ที่เป็นแหล่งรวมผู้ใช้ชาวไทย สังคมออนไลน์ที่สร้างจากแพลตฟอร์มโปรแกรมสนทนาและพัฒนาตัวให้ถูกกับจริตผู้ใช้ชาวเอเชียอย่างโปรแกรม ไลน์ (Line) ของบริษัท Naver ผู้พัฒนาเครื่องมือค้นหาบนอินเทอร์เน็ตของเกาหลีใต้เข้ามามีบทบาทในการสื่อสารเป็นอย่างมากในห้วงเวลาแห่งการวิจัยนี้ ด้วยผู้ใช้งานกว่าร้อยละ 68 จากประชากรเน็ตไทยทั้งหมด⁹⁴ และยังมีแนวโน้มจะสูงขึ้น ด้วยคุณสมบัติที่แทนกันได้กับโปรแกรมการสนทนาหรือการ “แชท” (Chat) บนของเฟซบุ๊ก (Facebook Messenger) และความสะดวกที่ไม่แพ้กัน รวมไปถึงความปลอดภัยที่จัดการได้ในพื้นที่สนทนาที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เช่นการซ่อนเข้ารหัสข้อมูลการสนทนาและลบตัวเองโดยอัตโนมัติ อีกทั้งยังมีลูกเล่นสีสันอย่าง “ธีม” (Theme) และ “สติ๊กเกอร์ไลน์” ที่ใช้ส่งแทนการพิมพ์สนทนาอย่างแพร่หลาย นอกจากนี้เทคโนโลยีการพิมพ์ผ่านเสียงพูดสั่งการ (Dictation) และรูปแบบการสื่อสารพ้นข้อจำกัดจากการพิมพ์ถ้อยคำมาสู่การสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตา ผ่าน “วิดีโอคอล” (Video call) ทำให้การสื่อสารไม่ได้ถูกจำกัดด้วยความรู้ทางอักษรและความชำนาญทางเทคนิคอีกต่อไปบนแพลตฟอร์มการสื่อสารออนไลน์เช่นนี้

ความเป็นสื่อสังคมออนไลน์ของ “ไลน์” เติบโตไปพร้อมกับการความสำคัญในการเป็นพื้นที่ธุรกิจ ความแพร่หลายของโปรแกรมไลน์สู่ผู้ใช้งานจำนวนมาก การนิยมทำการตลาดเข้าหาลูกค้าผู้ใช้บริการกลุ่มเป้าหมายผ่านโปรแกรมไลน์ของหลายบริษัท และความต้องการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ทำให้หน่วยงานของรัฐจำนวนมากหันมาสร้างบัญชีไลน์เหมือนดังที่องค์กรเอกชนนำทางไปก่อน จนกลายเป็นเรื่องปกติของหลายหน่วยงานบริการที่ใช้เทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย นอกจากนี้ไลน์ยังเป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ที่หลายธุรกิจได้เริ่มจัดทำชุดสติ๊กเกอร์ไลน์ ให้ผู้ใช้งานดาวน์โหลดมาใช้สื่อสารได้ โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายในเวลาจำกัด ในปีพ.ศ. 2557 อันเป็นปีแรก ๆ ของรัฐบาลคสช. ก็มีการริเริ่มปลูกฝัง “ค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ” โดยทีมงานของรองนายกรัฐมนตรีฝ่ายสังคมอธิบายว่า “เป็นค่านิยมที่นายกรัฐมนตรี พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้มอบให้กับคนไทย โดยเป็นการนำค่านิยมที่ดีที่คนไทยล้วนชื่นชมมาชานาน รวมทั้งพระราชดำริสอนใจที่สำคัญ มารวบรวมและเรียบเรียงให้จำง่าย เพื่อนำไปปฏิบัติเป็นกิจวัตร เป็นการสร้างมาตรฐานที่ดีในสังคมไทย” และก็ได้ลงทุนทำการจ้างบริษัทเอกชนให้ออกแบบและเผยแพร่สติ๊กเกอร์ไลน์ ดังในภาพที่ 3.18 ซึ่งกระแสการปลูกฝังค่านิยมดังกล่าวก็ได้จางหายไป หลังจากกระแสนโยบายเศรษฐกิจ ไทยแลนด์ 4.0 เริ่มถูกขยายความในช่วงต่อมาในปีพ.ศ. 2559

⁹³ Zoë Lawrence. ‘LINE app dominates in Thailand.’ *Kantar*. 2 March 2017. Retrieved from <https://sea.kantar.com/tech/social/2017/line-app-dominates-in-thailand/>. Retrieved on 22 December 2017.

⁹⁴ *Statista. Ibid.*

ภาพที่ 3.21 สติ๊กเกอร์ไลน์เพื่อเผยแพร่ค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ (2557-2558). ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการนโยบายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมแห่งชาติ. สืบค้นจาก <http://www.sti.or.th/12cvlinesticker/>. สืบค้นเมื่อ 13 เมษายน 2561

ปฏิบัติการปลูกฝังค่านิยมดังกล่าวนี้ว่าเป็นความพยายามที่อยู่บนความตั้งใจดี แต่มีปัญหาในการนำเสนอ โดยเฉพาะในส่วนของสติ๊กเกอร์ไลน์ที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ตั้งแต่งบประมาณการจัดจ้างบริษัทเอกชน ตลอดจนรูปแบบของสติ๊กเกอร์ไลน์ที่ออกมาอย่างไม่น่าดึงดูด ซึ่งถ้าพิจารณาลักษณะรูปแบบและเนื้อหา ก็จะพบลักษณะร่วมที่ยังมีลักษณะเป็นทางการและนามธรรมอยู่มาก เมื่อเทียบกับเนื้อหาและรูปแบบของสติ๊กเกอร์ไลน์จากธุรกิจเอกชนจึงไม่อาจแข่งขันแย่งชิงความสนใจได้สำเร็จเท่าที่หวังไว้ได้ ความพยายามใช้ประโยชน์จากสื่อสังคมออนไลน์ในการกล่อมเกลாதองศาทางศีลธรรมหรือกระตุ้นความรู้จึงยังเป็นการลองผิดลองถูก และสะท้อนให้ตระหนักในความเปลี่ยนแปลงหลายประการในพื้นที่การสื่อสารสาธารณะ ที่พ้นไปจากยุควิทยุโทรทัศน์ อันง่ายต่อการควบคุมจากศูนย์กลาง

พื้นที่การสื่อสารของไลน์ยังเป็นพื้นที่ปัญหาของอำนาจรัฐบาลด้วยรูปแบบการสื่อสารแบบกลุ่มปิดหรือการสื่อสารทางตรง อันห่างไกลจากความสามารถในการเข้าถึงและสอดส่องของหน่วยงานราชการ อีกทั้งลักษณะการส่งสัญญาณทั้งตัวอักษร ภาพและเสียง ผ่านการบีบอัดและเข้ารหัส ก่อนส่งผ่านโครงข่ายอินเทอร์เน็ต ซึ่งยากต่อการเจาะช่องทางการเข้าถึงและสอดส่องได้ง่ายเหมือนในแพลตฟอร์มอื่นที่วางอยู่บนเว็บไซต์ อย่างเช่นเฟซบุ๊กหรือกระดานข่าว พื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ที่พร้อมจะพัฒนาตัวไปกับเทคโนโลยี

และยุคสมัยนี้จึงเป็นคู่แข่งและผู้กำหนดความเป็นไปอีกด้านของโลกไซเบอร์ที่ทำให้ชีวิตในไซเบอร์ของคนไทย
ยังต้องอยู่ภายใต้อำนาจและอิทธิพลรอบด้านโดยไม่รู้ตัว

บทที่ 4 การเมืองไทยออนไลน์หลังการรัฐประหาร 2557

เนื้อหาในบทนี้เป็นการอภิปรายผลการวิจัยจากข้อค้นพบดังที่ได้กล่าวมาในบทที่ 3 เพื่อขยายความนำไปสู่การตอบคำถามในการวิจัยทั้งสามข้อจากการนำเสนอในบทที่ 1 โดยคำถามได้ถูกตั้งจากประเด็นเล็กในพัฒนาการของของวิาทะทางการเมืองที่สะท้อนคุณค่าเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาค ภายในบริบทชุมชนออนไลน์ ช่วงปีพ.ศ. 2557-2560 เพื่อนำไปสู่ภาพความเข้าใจที่กว้างขวางขึ้นออกไปใน “ความเปลี่ยนแปลงบนชุมชนออนไลน์” และ “วัฒนธรรมการเมืองร่วมสมัย” อันเป็นฐานสังคมส่วนที่เชื่อมโยงโดยตรงไปกับยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนประเทศไทยเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจดิจิทัล และแนวทางการพัฒนาประเทศไทย 4.0 (Thailand 4.0)

ความพยายามเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของคุณค่าทางสังคมจากปฏิสัมพันธ์และกิจกรรมออนไลน์ในแต่ละแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์เป็นเรื่องท้าทายในขั้นแรกของงานวิจัยชิ้นนี้ แต่ถึงอย่างนั้นสภาวะการณ์ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนผ่านและการควบคุมความสงบเรียบร้อยของสังคมไทย ในช่วงที่ทั้งสังคมกำลังปรับตัวไปกับการเปลี่ยนผ่านครั้งสำคัญของคนทั้งประเทศจากเหตุการณ์ความไม่สงบภายใน ความสูญเสียอันใหญ่หลวงของสังคมจากการสวรรคต ทำให้บรรยากาศโดยรวมสงบเงียบ อยู่ในความสำรวมเป็นเวลานานจากความเศร้าโศกของสังคม

ถึงอย่างนั้นความจำเป็นยังต้องเดินหน้าต่อไปกับปัจจัยภายนอกของเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ร่วมสมัยและกระแสโลกาภิวัตน์ การเลือกตั้งแม้จะยังไม่มาถึงแต่ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ พลังของมวลชนและอำนาจรัฐเริ่มเท่าทันกันมากขึ้นในพื้นที่ของโลกไซเบอร์ ซึ่งมวลชนอาจไม่ได้มีข้อได้เปรียบมากนักดังในช่วงต้นทศวรรษ ที่อำนาจยุคเก่ายังไม่ทันเฉลียวใจ เรียนรู้ประสบการณ์ ระแวงระวังความเป็นไปต่าง ๆ บนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์อย่างจริงจัง ความสามารถในการกระซิบอำนาจกำหนดเงื่อนไขในการเมืองจริงและการใช้พื้นที่สื่ออินเทอร์เน็ต ลึกลงไปถึงเนื้อหา ทำให้เห็นการพัฒนาของเนื้อหา ผ่านช่องทางใหม่ ๆ ในบรรยากาศการควบคุมกิจกรรมทางการเมืองที่ค่อย ๆ คลายตัวลงในช่วงท้ายในความสนใจของงานวิจัย และช่วงเวลาที่ต้องเฝ้าระวังภายหลังมา ให้เห็นภาพการเมืองของคนรุ่นหนุ่มสาวที่สะท้อนผ่านพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ได้อย่างมีทิศทางและสีสันมากขึ้นไปตามสถานการณ์การเมืองไทยในโลกจริง ดังจะได้วิเคราะห์และอภิปรายต่อไปในเนื้อหาของบทนี้

4.1 ชุมชนออนไลน์ไทยร่วมสมัย: อีสระภาพและความเสมอภาคที่กระจัดกระจาย

ในระบบโลกของศตวรรษที่ 21 การสื่อสารและวิาทะของท้องถิ่นเคลื่อนไหวอยู่บนระบบการเชื่อมต่อบนฐานคิดของอุดมการณ์เสรีนิยมและการรักษาความเป็นส่วนตัว อันเป็นรากฐานความคิดในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจออนไลน์ แต่ในกรณีของบางประเทศอาจมีลักษณะการควบคุมที่เข้มข้น คล้ายดังเช่นกรณีของจีน ซึ่งไม่อนุญาตให้หลายแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ระดับโลกต่อเชื่อมเข้าไป วัฒนธรรมการเมืองบนโลกออนไลน์ที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้เด่นชัดเท่าพัฒนาการของธุรกิจออนไลน์และรูปแบบการบริโภค การที่สังคมออนไลน์ไทยยังหลอเลี้ยวชุมชนกระดานข่าวเก่าแก่ และยังคงับการเข้ามาของแพลตฟอร์มรองอย่างไลน์ อินสตาแกรม และทวิตเตอร์ได้ วัฒนธรรมออนไลน์ไทยจึงพัฒนาตัวไปกับกระแสวัฒนธรรมออนไลน์โลกในหลายพื้นที่ ในท่วงทำนองที่สอดคล้องไปกับบริบทของสังคมไทย และความขวางกั้นของพรมแดนทางภาษาดังนั้น ทำให้ต้องทำความเข้าใจสังคมไทยในภาพรวมที่ปรับตัวรับกับ “สื่อใหม่” (New media) เหล่านี้อย่างเข้าใจ ในสภาพแวดล้อมที่ต่างไปจากหลายงานศึกษาวิจัยบนบริบทของสื่อเสรีของสังคมตะวันตก

ภายใต้ช่วงเวลาของความสนใจในงานวิจัยชิ้นนี้ บริบททางสังคมที่พัฒนาอย่างไม่อาจย้อนกลับคือการเติบโตของคนรุ่นใหม่สู่สังคมที่ประชากรส่วนใหญ่เข้าใกล้วัยชรา บรรยากาศของสังคมชราภาพคืบคลานเข้ามาอย่างช้า ๆ ในทิศทางของแนวคิดชาตินิยมและระบบศีลธรรม พร้อมกับความไม่แน่นอนในสังคมสมัยใหม่และระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ อีสรภาพและความเสมอภาคทางสังคมและการเมืองยังเชื่อมโยงไปสู่วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของปัจเจก การสนทนาเรื่อง “อีสรภาพ” ในบริบทสังคมไทยก็เช่นกัน ที่มีกวนเวียนอยู่ในเรื่องชีวิตทางเศรษฐกิจในความหมายของ “อีสรภาพทางการเงิน” อันเป็นภาพสะท้อนที่ตรงมาจากอัลกอริทึมของเว็บไซต์กูเกิลที่ช่วยผู้ใช้คาดการณ์ค่า⁹⁵ นัยความหมายทางคุณค่าเชิงศีลธรรมของ “อีสรภาพ” ก็ไม่ได้ยึดโยงอยู่กับสังคม มากไปกว่าความเป็นปัจเจก ดังที่มักกล่าวกันว่า “ทำอะไรก็ได้ ที่มีความสุข ไม่เดือดร้อนใคร” ดังในแฮชแท็ก หรือสโลแกนนิยม ในบริบทของแพลตฟอร์มสื่อสังคมก็จะพบการใช้คำว่า “#มีความสุขก็ทำไป” “#ไม่เดือดร้อนใคร” “#โตแล้วไปไหนก็ได้” ได้ในเนื้อหา

นัยความหมายของอีสรภาพเช่นนี้แม้จะเป็นหนทางที่เหมือนทำให้ “อยู่ได้” ในสังคมไทยร่วมสมัย และอาจจะดีกว่าถ้า “อยู่เป็น” แต่แฝงความเป็นปัจเจกในการใช้ชีวิตค้นหา “ความสุข” ความหมายของอีสรภาพและเสรีภาพที่ยึดโยงกับชุมชนและสังคมจึงจางไป ในขณะที่ความพยายามทางศีลธรรมและควบคุมก็ทำงานผ่านการปลูกฝังคุณค่าทางสังคมในแนวจารีตประเพณีร่วมสมัยและ “ความปรองดองในสังคม” ดังที่เห็นผ่านนโยบายค่านิยม 12 ประการและปฏิบัติการทางแพลตฟอร์มไลน์ในความพยายามส่วนหนึ่ง

ฐานศีลธรรมของปัจเจกที่รัฐต้องการเห็นสอดคล้องไปด้วยกันกับความพยายามสร้างความปรองดองในสังคมที่ดูจะไปได้ดีในหลักการ แต่นโยบายการปราบปรามและปรับทัศนคติฝ่ายตรงข้ามรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง รวมถึงทิศทางการใช้อำนาจทางการเมืองในลักษณะพิเศษ ทำให้บรรยากาศในสังคมยังดำเนินไปบนความแตกแยกยากจะปรองดองของหลายฝ่าย บนเสียงบ่นถึงความเสมอภาค ผ่านปรากฏการณ์ความไม่เป็นธรรมในสังคม ดังที่เห็นในชุมชนการเมืองออนไลน์ประสานเสียงเรียกร้องความเป็นธรรมทางสังคม (Social justice) ในหลายกรณี อย่างเช่นกรณีเล็ก ๆ ในท้องถิ่น อย่างเช่นการปิดช่องทางการจราจรบนถนนมิตรภาพในจังหวัดขอนแก่นเพื่อกันที่สำหรับจัดงานแต่งงานของนายทหารยศพันโทคนหนึ่งจนทำให้เกิดการจราจรติดขัดจนถูกประจานออกผ่านสื่อสังคมเฟซบุ๊กของแพทย์หญิงที่ผ่านไปประสบเหตุ ขยายความสนใจของสังคมทำให้กลายมาเป็นดราม่าทั้งในสังคมจริงและออนไลน์ พลัของโซเชียลมีเดียดึงความสนใจของสังคมเข้าไปอยู่ร่วมในเหตุการณ์พร้อมการกดขี่ข่มขืนสนับสนุนเจ้าของบัญชีเฟซบุ๊กผู้เผยแพร่ที่ไล่เรียงเหตุการณ์พร้อมภาพถ่ายอย่างละเอียด⁹⁶ และยังถูกถ่ายทอดขยายความต่อจากการแชร์ต่อไปกว่าหนึ่งหมื่นสามพันครั้งจากเฟซบุ๊กต้นเรื่อง สู่มวลชนและสื่อสังคมออนไลน์อื่นรวมถึงช่องยูทูบของหลายสำนักข่าวรวมจำนวนผู้ชมกว่าหลายแสนคน และยังน่าจะเกินหลักล้านผ่านการออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์คู่ขนาน⁹⁷ ความสามารถข้ามแพลตฟอร์มของเนื้อหา

⁹⁵ คำค้นแนะนำอันดับแรกจากการใส่คำค้น “อีสรภาพ” ในช่องค้นหาของกูเกิล. สืบค้นจาก www.google.com. สืบค้นเมื่อ 19 เมษายน 2561

⁹⁶ ปัจจุบันโพสต์นี้ก็ยังคงเปิดเป็นสาธารณะอยู่บนเพจ Warisa Sathirathanakorn [เฟซบุ๊ก]. 8 มิถุนายน 2560. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/warisa.sathirathanakorn/posts/1372461452830647>. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม 2561.

⁹⁷ ‘เจ้าป่วยศพนไทยมือขอโทษ ยอมรับผิดชอบ หลังโดนจวกแห่ชนหมางานแต่ง ทำ ถ.มิตรภาพ รถติดยาว.’ เรื่องเล่าเช้านี้ บีบีซี-เทโร. 8 มิถุนายน 2560. สืบค้นจาก <https://youtu.be/eAC2jTPwyDg>. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม 2561.; ‘สวดยับยั้งถนนจัดงานแต่งทำรถติดยาว10กม.’ one31. 8 มิถุนายน 2560. สืบค้นจาก <https://youtu.be/HzoQ5gWqL0M>. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม 2561.; ‘เสธ.ขอนแก่น แต่งงานปิดถนน มิตรภาพ ติดขัด.’ เที่ยงทันข่าว, PPTV HD 36. 8 มิถุนายน 2560. สืบค้นจาก <https://youtu.be/ROXBAZfqnhM>. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม 2561.

ในเหตุการณ์เดียวกันจึงขยายพื้นที่ถกสนทนาของผู้ชมหลายพันความเห็นที่กระจายอยู่บนหลายสื่อสังคมออนไลน์ ถึงแม้ผู้จัดงานจะกล่าวอ้างการขออนุญาตที่ได้รับก่อนหน้านี้มา แต่ประเด็นทางการเมืองและสังคมที่ลูกลามออกไปก็สร้างผลกระทบในกระแสสังคมต่อองค์กรที่สังกัดให้ต้องอธิบายการนำรถราชการไปใช้งาน และยังเป็นแรงกดดันให้หลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องออกมาแสดงออกขอโทษต่อสังคมในเวลาต่อมา⁹⁸ ความสามารถในการขยายผลของกรณีนี้ไม่อาจเป็นไปได้หากปราศจากไปจากช่องทางสื่อสังคมออนไลน์หลายแพลตฟอร์มและกระแสสังคมในวงกว้างที่เฝ้ามองตัวตนของเจ้าบ่าวที่มีบทบาทในการปราบปรามฝ่ายเรียกร้องประชาธิปไตยและการวางตัวของกองทัพต่อประเด็นสาธารณะเช่นนี้

ถึงแม้กระแสสังคมที่ส่อตบประสานผ่านสื่อสังคมออนไลน์จะเริ่มมีปริมาณและพลังเพิ่มขึ้นไปตามจำนวนผู้ใช้งาน แต่ความกระจัดกระจายของพลังทางสังคมที่เป็นกลุ่มก้อนในการเคลื่อนไหวบนจุดหมายร่วมอย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นปัญหาต่อไปบนสภาวะหลากหลายแพลตฟอร์มเช่นนี้ สำหรับทางออกของการตลาดธุรกิจ ความพยายามในการยึดกุมกลุ่มลูกค้าเป้าหมายทำให้ภาคธุรกิจต้องทำการตลาดเชื่อมโยงครอบคลุมสื่อสังคมออนไลน์ไปด้วย⁹⁹ แต่ในทางสังคมและการเมืองไทยแล้วอาจยังต้องเฝ้าดูความพยายามของระบบราชการในการเข้าถึงประชาชนเนชั่นใหม่ต่อไปในกระแสการพัฒนาตัวอย่างรวดเร็วของแพลตฟอร์มและรูปแบบการสื่อสารสังคมอีกด้วย

4.2 เส้นทางของปรากฏการณ์และปฏิบัติการข้ามแพลตฟอร์ม

จากเหตุการณ์ในจังหวัดขอนแก่นดังที่ได้ยกมาในส่วนก่อนนี้ กระแสสังคมและความสนใจของสื่อที่ถาโถมลงสู่เหตุการณ์รถติดในเช้าวันทำงานวันหนึ่งไม่ได้เป็นไปอย่างปราศจากอคติทางการเมืองเสียทั้งหมดด้วยตัวตนของผู้ก่อเหตุเองซึ่งมีหน้าที่ในการควบคุมความสงบเรียบร้อยของพลเรือนในพื้นที่ของทางกองทัพ การขยายความต่อเนื่องในช่องทางการเมืองฝ่ายที่ไม่ชอบก็ทำงานไปด้วยกัน ดังตัวอย่างจากช่องยูทูบ “Freedom Thailand” ที่มีผู้ติดตามกว่าสามแสนคน ไม่น้อยกว่าเพจการเมืองที่มีอิทธิพลชั้นนำความคิดอยู่บนเฟซบุ๊ก ก็ช่วยกระจายข่าวสู่ผู้ติดตามเหล่านั้นพร้อมพื้นที่สนทนา¹⁰⁰ ซึ่งแน่นอนว่าจากปริมาณการรับชมกว่าหกหมื่นครั้งและ 123 ความคิดเห็นต่อท้าย อีกทั้งมีเนื้อหารุนแรงไปกว่าที่ปรากฏในความเห็นต่อท้ายช่องยูทูบอื่นอย่างเช่นในช่องยูทูบ One31 ที่เชื่อมขนานกับช่องโทรทัศน์ด้วยมีผู้ชมเพียงกว่าสี่พันครั้งและให้ 31 ความคิดเห็น ช่อง PPTV HD 36 มีผู้ชมกว่าสามพันครั้งและให้ 23 ความคิดเห็น ช่องสำนักข่าวไทยมีการรับชมเพียงกว่าพันครั้งและให้ 3 ความคิดเห็น¹⁰¹ ในกระแสหลัก ช่องโทรทัศน์ก็ยังได้เปรียบด้านความสามารถในการผลิตรายการนำเสนอพร้อมฐานผู้ติดตามจำนวนมาก อย่างช่องคู่ขนานของรายการเล่าข่าวตอนเช้าอย่าง “เรื่อง

⁹⁸ เรื่องเล่าเช้านี้ ปีอีซี-เทโร. 8 มิถุนายน 2560. อ้างแล้ว.

⁹⁹ ดู ‘Why a multi-platform customer service strategy is essential in 2018.’ Smart Insights. 16 May 2018. Retrieved from <https://www.smartinsights.com/customer-relationship-management/customer-service-and-support/multi-platform-customer-service-strategy-essential/>. Retrieved on 28 July 2018.

¹⁰⁰ ‘งานแต่งงานทหารคนดังขอนแก่น พ.ท.พิทักษ์พล ทำรถติด เจ้าบ่าวขอรับผิดคนเดียว.’ Freedom Thailand. สืบค้นจาก <https://youtu.be/1rOa5H0AOY8>. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม 2561.

¹⁰¹ One31, PPTV HD36, 2560, อ้างแล้ว; ‘เสธ.ทหาร ขอโทษปิดถนนแห่ขันหมาก ทำรถติดเป็นอัมพาตยาวหลายกิโลเมตร.’ สำนักข่าวไทย TNAMCOT. สืบค้นจาก <https://youtu.be/pwETJjv6kpQ>. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม 2561.

เล่าเช้านี้” ที่มีผู้ติดตามกว่า 3 ล้านคนโดยตรง และอีกกว่า 12 ล้านจากเฟซบุ๊ก ก็ปรากฏจำนวนผู้ชมข่าวเดียวกันนี้กว่าสองแสนครั้งพร้อมความคิดเห็นถึง 711 ครั้ง¹⁰²

จากจำนวนที่ปรากฏอาจไม่มากนักเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรผู้ชม และจำนวนผู้ชมเนื้อหาแนวนั้นทั้งอย่างเช่นละคร เพลงหรือศิลปินในกระแส ผู้ชมจากระบบสื่อมวลชนยุคโทรทัศน์รวมศูนย์ก็ยังคงจะมีจำนวนมากกว่านี้ แต่ความสำคัญของปริมาณเหล่านี้คือแนวโน้มการเติบโตสวนทางกับขาลงของสื่อแบบเดิม ระบบแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ที่ยังผูกโยงผู้ชมจำนวนมากและเครือข่ายสังคมรอบตัวให้กดเลือกเข้ารับชม สะท้อนความคิดเห็นสนทนาต่อเนื่องไปในเนื้อหา สร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้สนใจในแนวทางเดียวกัน หรือยอมรับอยู่ร่วมกันได้จนมีลักษณะความเป็นกลุ่มก้อนชุมชน ซึ่งอาจจะไม่จำเป็นต้องมีความเห็นไปในทางเดียวกันหมด อย่างเช่นในชุมชนออนไลน์ราชดำเนินของพันทิพย์ก็เป็นพื้นที่วิวาทะทางการเมืองมาอย่างยาวนาน สมาชิกประจำต่างก็รับรู้แนวคิดหลายอย่างของกันและกัน แต่ก็ยังวนเวียนกันมาสนทนาวิวาทะบนบริบททางสังคมที่เคลื่อนตัวไป ลักษณะชุมชนที่บ่มเพาะความคิดและประสบการณ์ทางสังคมร่วมกันเช่นนี้ก็เป็นฐานมวลชนในการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นมาแล้วในการชุมนุมทางการเมืองทุกครั้งที่ผ่านมา การใช้สื่อสังคมออนไลน์ทุกช่องทางประสานงานการเคลื่อนไหวและกระจายข่าวระดมผ่านเครือข่ายคนรอบข้างได้ถูกใช้มาเป็นเวลานานพอที่สังคมจะคุ้นเคย ในสถานะที่มีการควบคุมสั่งห้ามการชุมนุม พื้นที่ในโลกไซเบอร์จึงเป็นทางออกของผู้ใช้ จากที่เคยต้องเข้าใช้กระดานข่าวที่มีกระตุ้จัดหมวดเรียงรายต่อเนื่องอยู่ข้างหน้า วิวัฒนาการของสื่อสังคมออนไลน์ข้ามโลกได้จัดเรียงข้อมูลอยู่รายรอบตัวผู้ใช้งานที่ไม่ได้ใช้ชีวิตและมีความคิดอยู่ด้านเดียวในมิติการเมือง การผลิตและบริโภคเนื้อหาจึงไม่ได้กระจุกตัวอยู่แต่ในพื้นที่ชัดเจนดังเช่นเคยมา การหาข้อมูลที่จะอยู่เป็นกลุ่มก้อนได้ก็ต้องค้นหาผ่านเครื่องมือค้นหารวบรวมเข้ามาให้ ความเป็นจริงและความต่อเนื่องในพื้นที่อินเทอร์เน็ตจึงไม่อยู่หนึ่งให้ยึดถือให้ยาวนานมากนัก แต่ถึงอย่างนั้นความกระจัดกระจาย รวมถึงการข้ามไปมาของเนื้อหาและผู้ชมบนโลกออนไลน์จึงไม่ใช่เพียงภาพความจริงหนึ่งเดียวของพื้นที่อินเทอร์เน็ตที่กำลังเข้ามาแทนที่ ความสามารถในการบริหารจัดการข้อมูลผู้ใช้และเครือข่ายสังคมของระบบที่ยังทำงานเชื่อมโยงผู้ใช้ไว้ด้วยกัน ความเป็นกลุ่มก้อนเครือข่ายจึงมีให้เห็นอยู่บนพื้นที่เข้าสังคม สนทนาและวิวาทะในแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ ดังจะอธิบายต่อไปถึงความเปลี่ยนแปลงภายใต้ห้วงเวลาแห่งความสนใจ

ในมิติของเวลา ความสามารถในการแพร่กระจายจากการทำซ้ำข้อมูลข้ามแพลตฟอร์มเช่นนี้ส่งผลอย่างไรต่อทางสังคมยังเป็นอีกคำถามต่อมาที่ชวนให้สนใจ ด้วยกระแสสังคมจริงและสังคมออนไลน์ถูกเชื่อมต่อกันดูจะเป็นเนื้อเดียวกันมาก ช่องทางที่เพิ่มขึ้นมาแต่ก็เป็นผู้ชมคนเดิม แต่ข่าวก็ยังดำเนินต่อไป ข่าวใหม่ก็ทับข่าวเก่าจนไม่อาจจับความสนใจให้อยู่หนึ่งได้ ลักษณะของชุมชนออนไลน์ที่รวมตัวมีปฏิสัมพันธ์บนกระแสสังคมที่เปลี่ยนไปจึงมีบทบาทสำคัญในการเลือกรับ เชื่อถือรวมถึงศรัทธาของเครือข่ายผู้ติดตาม ซึ่งไม่ได้ถูกผูกขาดอยู่เพียงจุดเดียว เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมจึงยังไม่อาจเทียบเท่าได้กับการเชื่อมต่อขยายเครือข่ายในสังคมออนไลน์

ด้วยความสามารถในการผลิตซ้ำและเร่งความเร็ว ประเด็นทางสังคมและเรื่องชวนสนใจจากวิถีชีวิตประจำวันในโลกจริงอาจถูกขยายความต่อได้อย่างเกินคาดเดาในโลกออนไลน์ให้แพร่กระจายได้อย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะจริงเท็จเพียงใด ในหลายกรณีทั่วโลกก็ทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้เป็นข่าวโดยไม่มีการกลั่นกรองความถูกต้องและความเหมาะสม ในบางกรณีเหยื่อของการแพร่ข่าวเกิดความอับอายถึงขั้นฆ่าตัวตายหนีการตัดสินจากสังคมโดยปราศจากความผิดหรือไม่สมแก่โทษานุโทษ

ในอีกทางหนึ่งความสามารถในการเก็บรักษาข้อมูลก็ยังสามารถทำให้เนื้อหาในความสนใจของสังคมถูกลากต่อเนื่องให้เป็นประเด็น “ดราม่าทางสังคม” พร้อมหลักฐานเก่าก่อน ที่พร้อมจะถูกฝ่ายใดก็ได้ขุด

¹⁰² เรื่องเล่าเช้านี้ ปีอีซี-เทโร. อ้างแล้ว.

คืบจากกองข้อมูลมหาศาล มาเรียงเป็นเรื่องราวพ้องให้ผู้ชมได้เห็นความต่อเนื่องของความผิดปกติไม่ถูกต้องที่กำลังถูกปิดกั้น เนื้อหาจำนวนมากของโครงการทุจริตทั้งหลาย ตั้งแต่โครงการจัดซื้อเครื่องตรวจจับวัตถุระเบิด GT200 โครงการจำหน่ายข้าวของรัฐบาลพลเรือนก่อนหน้า จนถึงกรณีทุจริตต่าง ๆ ในทุกสมัยรัฐบาลจนถึงปัจจุบันถูกนำเสนอ ผลิตซ้ำ ปรับปรุงอย่างต่อเนื่องจนเหนือไปกว่าข้อมูลตัวอักษร ทั้งทำให้เป็นแผนภาพช่วยความเข้าใจหรือ “อินโฟกราฟฟิค” (Infographic) และคลิปสั้น นำเสนอผ่านแพลตฟอร์มของเฟซบุ๊ก และโดยเฉพาะยูทูบ สอดคล้องไปกับจังหวะกระแสสังคม จากการสำรวจยังพบว่าจำนวนผู้ชมยังเพิ่มจำนวนมากขึ้นกับเนื้อหาอื้อฉาวใหม่ที่ถูกนำเข้าระบบสื่อสังคมออนไลน์ตามจำนวนผู้ที่ยังเติบโตขึ้นด้วย¹⁰³ ตัวอย่างเช่นการเปิดเผยการทุจริตโครงการจำข้าว โครงการก่อสร้างสถานีตำรวจ หรือแม้แต่การตามชุดค้ายาเสพติดบนข้อมือผู้มีอำนาจของเพจ “CSI LA” ที่มีการนำเสนอต่อเนื่องอ้างอิงไปมาบนสื่อกระแสหลัก¹⁰⁴ ความพยายามทำให้ลึ้มและจำบนพื้นที่อินเทอร์เน็ตนี้จึงไม่ง่ายเหมือนการจัดการผ่านสถาบันหรือระบบการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นเพราะวัฒนธรรมส่วนหนึ่งที่กำลังเคลื่อนสู่ความเป็นสมัยใหม่ของระบบตรรกะ เหตุผล และหลักฐาน แพลตฟอร์มหรือกระแสโลกาวัตน์จากภายนอก สื่อสังคมออนไลน์ข้ามชาติหลากหลายแพลตฟอร์มผู้ส่งสารรายใหญ่และผู้ผู้ใช้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตก็จะตามหากันจนเจอ ตามความต้องการและวงสังคมรอบตัว ดังพัฒนาการที่จะอธิบายในต่อไป

4.3 จาก Facebook สู่ Line: ภูมิทัศน์ของสังคมออนไลน์ที่เปลี่ยนไป

ถึงแม้การเติบโตของผู้ใช้เฟซบุ๊กในประเทศไทยและแนวโน้มจะยังคงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่มาตรการควบคุมเนื้อหาและกิจกรรมทางการเมืองของรัฐ และการแบ่งข้างในสังคมจริง ก็ทำให้ผู้ใช้จำนวนหนึ่งวิตกกังวลต่อความเป็นส่วนตัวและเข้าสู่สังคมออนไลน์แบบปิดมากขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยงการควบคุมวิจารณ์ทั้งจากสังคมหรือเครือข่ายสังคมรอบตัว การเพิ่มจำนวนผู้ใช้ไลน์และเฟซบุ๊กแมสเซนเจอร์ยังเป็นแนวโน้มเดียวกันกับกระแสโลก เมื่อการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตต้องคำนึงถึงความปลอดภัยจากหลายทิศทาง ผู้ใช้จึงเริ่มเรียนรู้ความเปิดกว้างของพื้นที่ออนไลน์สาธารณะ และใช้ชีวิตที่มีความเป็นส่วนตัวในพื้นที่ของโปรแกรมสนทนา (Instant messenger) กลุ่มปิด (Private group) การตั้งค่าความเป็นส่วนตัวให้ซ่อนจากสาธารณะ (Privacy setting) และเร็นอต์ลักษณะทิ้งไว้เพียงนามแฝงให้ยากลำบากต่อการสอดส่องตรวจตราจากหลายทาง

ในช่วงความหวาดระแวงการสอดส่องการใช้งานในเฟซบุ๊ก การเคลื่อนไหวหรือทำงานผ่านการประสานงานสื่อสารผ่านกลุ่มเฉพาะสมาชิกก็เป็นวิถีปฏิบัติที่ใกล้ชิดตัว อีกทั้งยังหลายองค์กรที่เพิ่งเล็งการใช้เฟซบุ๊กในแง่ลบ โปรแกรมไลน์จึงได้เข้ามามีบทบาทนำในการสื่อสารกับวงสังคมใกล้ชิดไม่น้อยไปกว่าเฟซบุ๊ก โดยเฉพาะเรื่องที่ต้องการความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัย และยังคงด้วยคุณลักษณะการใช้งานที่พัฒนามาจน

¹⁰³ จากคำค้น “ทุจริต” “โกง” “โกงชาติ” บนแพลตฟอร์มเฟซบุ๊กและยูทูบ เรียงตามจำนวนผู้ชม การส่งต่อ (แชร์) และให้ความเห็น ทั้งปัจจุบันและย้อนหลังในช่วงเวลาของการวิจัย

¹⁰⁴ ตัวอย่างช่องยูทูบ เช่น “Anti-Corruption Thailand.” สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/channel/UCesVcKCTjcqMdFSuUHSg/video>. สืบค้นเมื่อ 14 กรกฎาคม 2561; ดูกรณีศึกษาได้จากเพจ “CSI LA.” สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/CSILA90210/>. สืบค้นเมื่อ 14 กรกฎาคม 2561

ครอบคลุมทั้งการสนทนาด้วยตัวอักษร ภาพและเสียง พิกัด รวมถึงเชื่อมต่อเนื้อหาข่าว เกมออนไลน์ และการบริโภคเนื้อหาสินค้าผ่านโปรแกรมไลน์¹⁰⁵

ด้วยจำนวนผู้ใช้และความหลากหลายของเนื้อหาที่ครอบคลุมในหลายประเด็นนานาสาระ เพชบุรีก็จึงเต็มไปด้วยเนื้อหาที่อาจจะคาดเดา เรื่องสั้นสะท้อนศีลธรรมอ่อนไหวต่ออารมณ์หรือ “ดราม่า” บนพื้นที่แพลตฟอร์มเพชบุรียังอาจนำหน้าเนื้อหาของโลกจริง อย่างเช่นที่เห็นสำนักข่าวหลักมักยกประเด็นบนเพชบุรีมานำเสนออยู่บ่อยครั้ง จึงกล่าวได้ว่าเพชบุรีเป็นโลกคู่ขนานที่สำคัญของโลกและสังคมจริง การแข่งขันในการครอบงำควบคุมของอำนาจจึงพุ่งเป้าไปที่เพชบุรีเป็นหลัก รวมถึงการใช้กฎหมายควบคุมเนื้อหาที่พื้นที่เพชบุรีในหลายรูปแบบของการแสดงออก ทั้งการแบ่งปันให้แพร่หลายล้วนเป็นความผิดในการดำเนินคดีความได้ทั้งสิ้น การแสดงความเห็นและเนื้อหาทางการเมืองอย่างตรงไปตรงมาบนพื้นที่เพชบุรีของเจ้าของพื้นที่ในประเทศไทยจึงเป็นไปได้น้อยลง และเป็นคำอธิบายถึงการเติบโตของโปรแกรมไลน์ YouTube และโปรแกรมสนทนาแพลตฟอร์มอื่น เหมือนดังเช่นการขึ้นสู่ความนิยมและร้างลาไปของกลุ่มวัยรุ่นและเนื้อหา “ใต้ดิน” ที่ต้องคอยหนีอำนาจมาตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของกระดานข่าว อย่างเช่นกรณีของ “บอร์ดหลุดโลก”¹⁰⁶

จึงจะมีการควบคุมภายในประเทศเช่นไร ผู้เคลื่อนไหวทางการเมืองตรงข้ามรัฐบาลที่พำนักถาวรในต่างประเทศอย่าง “สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล” (Somsak Jeamteerasakul) ก็เปิดพื้นที่ให้มีการนำเสนอข้อมูลตลอดจนสนทนาวิวาทะในทิศทางตรงข้ามกับอำนาจและรัฐบาลทหาร ทำหายากการกดดันในหลายรูปแบบมายาวนาน ฐานะผู้ลี้ภัยนอกประเทศทำให้เนื้อหาของเพชบุรี Somsak Jeamteerasakul เต็มไปด้วยเนื้อหาในประเด็นอ่อนไหวและมีผู้ติดตามจำนวนมาก ทั้งฝ่ายสนับสนุน และฝ่ายต่อต้าน ดังปรากฏในข้อความสนทนาท้ายการโพสต์ของสมศักดิ์จำนวนหลายร้อยก่อนจะยกไปสู่ประเด็นใหม่ที่น่าสนใจอย่างต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

กรณีของเพจ “Somsak Jeamteerasakul” เป็นตัวอย่างด้านหนึ่งของเนื้อหาที่ปราศจากอำนาจการควบคุมของประเทศไทย การขับไล่ผู้นำฝ่ายตรงข้ามออกไปนอกประเทศในยุคสารสนเทศทำให้ผลที่ต่างไปจากในยุคก่อน ที่เป็นการตัดขาดจากเรื่องราวภายในสังคมไทย แต่ในปัจจุบันจะเห็นการเชื่อมต่อกลับมาดำเนินบทบาททางสังคมได้อย่างต่อเนื่องในหลายวาระ คล้ายดังเช่นการ “วิดิโอคอล” ของอดีตนายกรัฐมนตรีมาสู่เวทีปราศรัย การดำรงอยู่ของ Somsak Jeamteerasakul จึงเป็นปัญหาให้กับอำนาจและการควบคุมได้มากกว่าเนื้อหาจากผู้ภายในประเทศภายใต้อำนาจรัฐและการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มข้น เพราะแพลตฟอร์มอย่างเพชบุรีและยูทูบต่างเป็นแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ข้ามชาติ พ้นไปจากอำนาจควบคุมในเขตแดนของรัฐบาลท้องถิ่นจะต่อรองได้มากนัก และด้วยจำนวนบัญชีผู้ใช้กว่าสองพันล้านคน เพชบุรีจึงไม่อาจทำให้ผู้ใช้รู้สึกถึงความไม่ปลอดภัย หรือจุดยืนทางการเมือง เพราะอาจส่งแรงสะท้อนไปถึงภาพลักษณ์ในระดับโลกและสมาชิกในพื้นที่อื่น การปฏิเสธการให้ความร่วมมือกับหลายรัฐบาลท้องถิ่นเป็นภาพสะท้อนอำนาจในสังคมสมัยใหม่ของตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (Non-state actor) อย่างเช่นบริษัทสื่อสังคมออนไลน์ทั้งหลายที่เหนือกว่ารัฐบาลท้องถิ่นได้ในเขตอิทธิพลของตน (domain) เพชบุรีจึงยังคงเป็นแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ที่มีความสำคัญในกระแสหลักที่สังคมออนไลน์ยังขาดไม่ได้

¹⁰⁵ ดังตัวเลขในภาพที่ 3.2 และ ‘Thailand takes No.2 Line Today spot with 32m users.’ Bangkok Post. 22 May 2018. Retrieved from <https://www.bangkokpost.com/business/news/1470917/thailand-takes-no-2-line-today-spot-with-32m-users>. Retrieved on 18 June 2018.; Zoë Lawrence. ‘LINE app dominates in Thailand.’ Kantar. 2 March 2017. Retrieved from <https://sea.kantar.com/tech/social/2017/line-app-dominates-in-thailand/>. Retrieved on 22 December 2017.

¹⁰⁶ ‘หลุดโลกบอร์ด.’ ไร้สาระนุกรม. 2561. สืบค้นจาก <http://th.uncyclopedia.info/wiki/หลุดโลกบอร์ด>. สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2561.

นอกจากเฟซบุ๊กบุคคลที่เปิดหน้าวิวาทะตรงแล้ว เพจนานาสาระหรือวไรต์ก็เป็นที่สะท้อนความคิดทางการเมืองในหลายครั้ง แต่ลักษณะประการสำคัญอยู่ที่ลีลาการอำพรางความคิดอย่างแยบยลปนอารมณ์ขัน อย่างเช่นเพจ “อีเจียบ เลียบด่วน” “Drama-Addict” “ไข่แมวX” “Double Standard”¹⁰⁷ ซึ่งอาจส่งอิทธิพลได้ทั้งการกระตุ้นความสงสัยให้ไปสู่ความเปลี่ยนแปลง หรืออีกทางก็อาจคลายความตึงเครียดจากแรงกดดันทางสังคมให้โครงสร้างอำนาจอยู่ต่อไป “อีเจียบ เลียบด่วน” และ “Drama Addict” เป็นตัวอย่างของเพจนานาสาระที่ใกล้ชิดการเมืองเป็นพิเศษ แม้จะไม่มีจุดยืนที่เด่นชัด แต่ก็รองรับการสนทนาทางการเมืองที่ดุเดือดหลายครั้ง ด้วยจำนวนผู้ติดตามจำนวนมากจากเนื้อหาที่หลากหลายไปในประเด็นอื่นของความสนใจในกระแส ในขณะที่ “ไข่แมว” และ “Double Standard” ประกาศตัวชัดในความเป็นเพจต่อต้านเผด็จการ ด้วยภาพการ์ตูน (ไข่แมว) และบทความยั่วล้อสังคมและข่าวที่เกิดขึ้นในกระแสหลัก แนวทางการนำเสนอผ่านอารมณ์ขันสู่สังคมไทยของทั้งสองเพจนี้ชวนให้ผู้คนติดตามอยู่เป็นจำนวนมาก แม้ไม่มีจำนวนมากเท่ากับเพจนานาสาระ ที่อาจมีเนื้อหาทางการเมืองเกิดขึ้นแล้ววบหายไป แต่เพจเหล่านี้มีความต่อเนื่อง และเป็นชุมชนที่น่าจับตามองดูความเปลี่ยนแปลงของค่านิยมที่เปลี่ยนผันไปตามบริบทของสังคมและการเมืองได้

4.4 “ไข่แมว” พลั้งของอารมณ์ขันเสรี

เพจตลกไม่ได้เป็นเรื่องแปลกใหม่ของเฟซบุ๊กไทย อารมณ์ขันเป็นเรื่องที่ต้องกับจริตของผู้เสพสื่อในหลายวัฒนธรรมรวมถึงในสังคมไทย การล้อเลียนการเมืองผ่านภาพการ์ตูนเป็นเรื่องปกติในสังคมการเมืองไทยมาทุกยุคสมัย แต่พื้นที่การแสดงก่อนยุคอินเทอร์เน็ตย่อมถูกจำกัดได้ง่ายกว่าการปะทุของเนื้อหาบนพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์อย่างเฟซบุ๊ก เมื่อความกว้างของช่องสัญญาณถูกขยายจนการส่งผ่านและดาร์วินโหลดรูปภาพกราฟฟิกและการ์ตูนไม่เป็นอุปสรรค เนื้อหาที่ผู้คนสนใจก็เริ่มย้ายข้ามพ้นตัวหนังสือสู่ข้อมูลมัลติมีเดีย เนื้อหาจึงถูกอัดแน่นผ่านภาพประกอบ รวมถึงภาพที่ถูกตัดต่อ และการ์ตูนล้อเลียน

การใช้อารมณ์ขันเสียดสีการเมืองในการเมืองไทยกล่าวได้ว่ามีต่อทุกเจตสีและแนวทางการเมือง ซึ่งแน่นอนว่ากระทำบนฐานคิดที่แตกต่างและคุณค่าที่ยึดโยงไว้ แต่หากจะตัดเพจซึ่งเนื้อหาโจมตีหรือเชิดชูบุคคลทางการเมืองโดยเฉพาะและประเด็นวิวาทะการสนทนาหยาบคาย ไม่เกี่ยวข้องใด ๆ กับอิสรภาพหรือความเสมอภาคออก เพจเสียดสีจิกกัดสังคมและการ์ตูนล้อเลียนการเมืองนับว่ามีสีสันและผู้ติดตามเป็นคนรุ่นใหม่จำนวนมาก โดยเฉพาะเพจ “ไข่แมว” หรือชื่อปัจจุบันว่า “ไข่แมวX” หลังจากปิดตัวและเปิดใหม่ในช่วงต้นปี 2561

เพจ “ไข่แมว” เป็นเพจการ์ตูนล้อที่เกิดขึ้นในช่วงการควบคุมสื่อออนไลน์และการรุกเข้าสู่พื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ของรัฐบาลในการเมืองไทยในความสนใจของงานวิจัยนี้ ด้วยภาพล้อไร้คำบรรยายหรือบทพูดด้วยตัวหนังสือ ผู้ชมต้องเพียรพยายามคิดถอดรหัสพร้อมกับติดตามข่าวสารการเมืองในกระแสเพื่อทำความเข้าใจในมุขตลกที่สอดแทรกอย่างแยบยล โดย “เพจไข่แมว” เคยมีผู้ติดตามกว่าสี่แสนคนและในเพจใหม่ยังมีเกือบสามแสนคนหลังจากเปิดตัวมาได้เพียงครึ่งปีแรกของปีพ.ศ. 2561 ความนิยมและชื่อเสียงของเพจและ

¹⁰⁷ ดูเพจ “อีเจียบ เลียบด่วน.” สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/ejeab/>; “Drama-Addict.” สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/DramaAdd/>; “ไข่แมวX.” สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/cartooneggcatx/>; “Double Standard.” สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/DOUBLESTANDARD.in.TH/>. สืบค้นเมื่อ 3 เมษายน 2561.

การ์ตูนไข่แมวขึ้นสูงในปีพ.ศ. 2560 โดยได้รับเสียงโหวตให้เป็นเพลงการเมืองอันดับ1 ที่คนติดตามมากที่สุดในการจัดอันดับโดย “ประชาไท”¹⁰⁸ และการจัดอันดับของสื่อเครือ “ผู้จัดการ”¹⁰⁹

ภายหลังจากความโด่งดังและการจัดอันดับ เพลง “ไข่แมว” ได้หายไปจากระบบไม่อาจเข้าถึงได้ ซึ่งทำให้เกิดความวิตกกังวลของผู้ติดตาม ด้วยกรณีตัวอย่างจาก การจับกุมและปิดเพจ ‘เรารัก พล.อ.ประยุทธ์’ เพจล้อเลียนการเมืองที่วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล คสช. โดยผู้ดูแลเพจดังกล่าวถูกเจ้าหน้าที่ทหารบุกควบคุมตัวในที่พักอาศัยแบบไม่มีหมายค้นและหมายจับ บางรายถูกปิดตาระหว่างที่ถูกควบคุมตัวไปและถูกสอบสวนในค่ายทหาร ก่อนจะถูกแจ้งข้อหาว่านำเข้าสู่ข้อมูลอันเป็นเท็จตาม พ.ร.บ.การกระทำความผิดทางคอมพิวเตอร์ ท่ามกลางการจัดอันดับประเทศไทยโดยฟรีด้อมเฮาส์ (Freedom House) ซึ่งเป็นองค์กรนานาชาติที่ทำข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์สิทธิเสรีภาพและประชาธิปไตยจากทั่วโลก ให้เป็นประเทศที่ ‘ยังคงไร้เสรีภาพทางอินเทอร์เน็ต’ ซึ่งไทยตกอยู่ในสถานะนี้ต่อเนื่องมาแล้วสามปีนับแต่ปีพ.ศ. 2557¹¹⁰ อย่างไรก็ตาม เพลง “ไข่แมว” ก็กลับมาเปิดตัวใหม่ในชื่อใหม่จนถึงในปัจจุบัน

กระแสการเมืองของคนรุ่นใหม่ในโลกโซเชียลสะท้อนให้เห็นพลังทางสังคมของเพลง “ไข่แมว” และเนื้อหาที่ทิ่มแทงและบ่อนเซาะในหลายประเด็นที่อาจแสดงออกได้อย่างเจ็บแสบและคลุมเครือได้อย่างที่ภาพการ์ตูนล้อของ “ไข่แมว” ได้ทำงาน ดังตัวอย่างภาพจากโพสต์ที่ถูกส่งต่อออกไปมากที่สุดของเพลง “ไข่แมว” ในภาพที่ 4.1 และจากการให้สัมภาษณ์ออนไลน์ (โดยไม่เปิดเผยตัวตน)¹¹¹ สิ่งที่ถูกผลิตออกมาสู่ผู้ชมหลายแสนคนและส่งต่อเนืองออกไป มาจากเพียงความคิดและฝีมือของคนวัยสามสิบเพียงคนเดียวที่ใช้ชีวิตส่วนหนึ่งในโลกออนไลน์ สร้างเพลงขึ้นมาหลายเพลงและยังรักษาความเป็นส่วนตัวไว้เบื้องหลัง

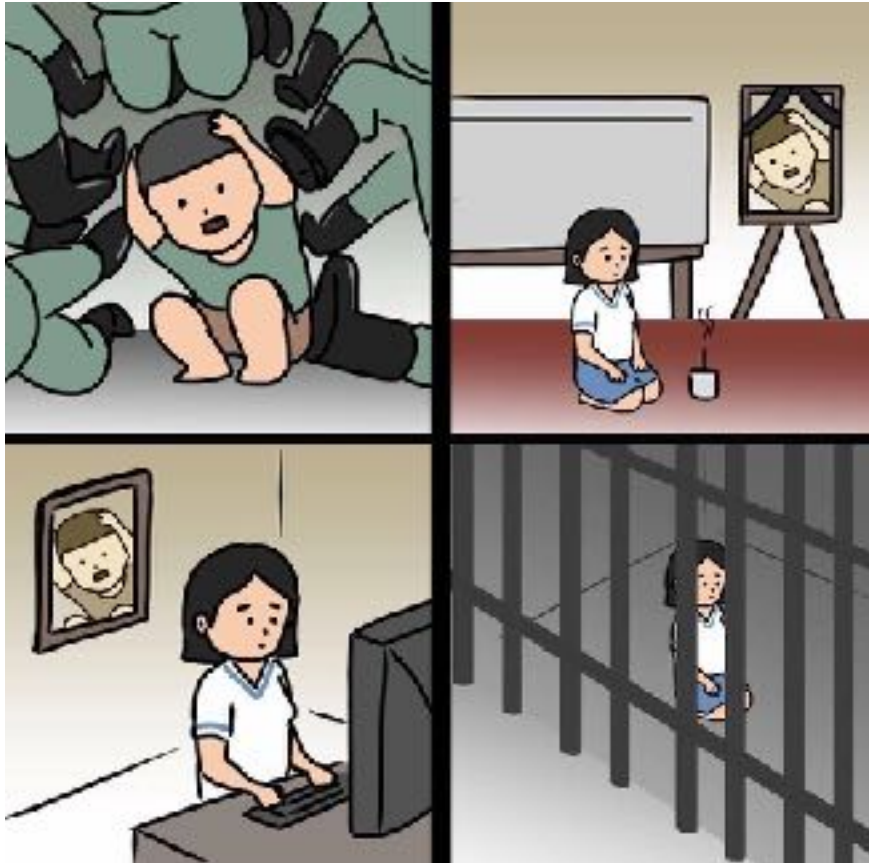
¹⁰⁸ “ผลโหวตเฟซบุ๊ก 2017 ‘ไข่แมว’ แชมป์ ตามด้วย คาราโอเกะขึ้นใต้ดิน, สมศักดิ์ เจียมฯ.”

ประชาไท/ข่าว. 23 ธันวาคม 2560. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2017/12/74695>

¹⁰⁹ ‘การเมืองถึงจุดเดือด! ตั้ง “ไซเบอร์ เรนเจอร์” ปลุกกระแส “หนู-ต้าน” บิ๊กตุ๋.’ MGR Online. 18 มกราคม 2561. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/specialscoop/detail/961000005477>. สืบค้นเมื่อ 19 มีนาคม 2561.

¹¹⁰ ธนกร วงษ์ปัญญา. 19 มกราคม 2561. ‘ไข่แมวหายไป... ผู้มีอำนาจกลัวอะไร.’ The Standard. สืบค้นจาก <https://thestandard.co/political-jokes/>. สืบค้นเมื่อ 14 เมษายน 2561.

¹¹¹ ‘คุยกับ ‘ไข่แมว’ ผู้สร้าง ‘แจ๊คแมว’ การ์ตูนการเมืองหวังกระตุกให้ฉุกละหุก.’ Voice TV. 14 เมษายน 2560. สืบค้นจาก <https://www.voicetv.co.th/read/480564>. สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2561.

ภาพที่ 4.1 ภาพการ์ตูนจากเพจ “ไข่แมว” ที่เคยได้รับการส่งต่อ (แชร์) มากที่สุด. ที่มา ‘คุยกับ ‘ไข่แมว’ ผู้สร้าง ‘แจ๊คแม้ว’ การ์ตูนการเมืองหวังกระตุกให้ฉุกคิด.’ Voice TV. 14 เมษายน 2560. สืบค้นจาก <https://www.voicetv.co.th/read/480564>. สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2561.

แม้เพจ “ไข่แมว” จะไม่มุ่งหารายได้ พร้อมปฏิเสธรับการสนับสนุนและโฆษณา แต่มูลค่าของพลังสื่อสังคมออนไลน์และสถานการณ์ทางการเมืองยังทำให้การประมวลภาพวาด “สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล” พร้อมลายเซ็นของ “สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล” ดังในภาพที่ 4.2 ถูกประมูลไป 221,120 บาทในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2561 โดยเงินรายได้ทั้งหมดถูกส่งเข้าบัญชี “เพื่อช่วยเหลือผู้ต้องหาทางการเมืองและความคิด”¹¹² หากพิจารณาความเกี่ยวพันที่โยงข้ามกันผ่านสื่อสังคมออนไลน์และกระบวนการเคลื่อนไหวในสังคมจริง พื้นที่ออนไลน์จึงเป็นจุดต่อเชื่อมที่สำคัญของวงเครือข่ายสังคมที่อาจโยงกันได้ในหลายมิติของผลประโยชน์และความสนใจร่วมกันเช่นนี้ได้

¹¹² ‘คสช. จับตา ‘เพจไข่แมว’ ท่อน้ำเลียง.’ กรุงเทพธุรกิจ. 20 กุมภาพันธ์ 2561. สืบค้นจาก <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/793132>. สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2561.

ไซแมกซ์ ได้แบร์โพสต์ของ ขาหมดทุกสิ่งอย่างบนโลกและ
จักรวาลอันกว้างใหญ่ไพศาล

17 กุมภาพันธ์ เวลา 13:14 น. - ๑

ประกาศ

ขอเรียนเชิญท่านที่สนใจ

ร่วมประมูล

ภาพวาด

อาจารย์ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล

(วาดโดยไซแมกซ์)

ได้กรอบพร้อมลายเซ็นของแท้

เซ็นโดยอาจารย์

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ณ ปารีส

ขนาด 6 X 8 นิ้ว

เริ่มประมูลพฤษภาคมนี้ วันอาทิตย์ที่

18 กุมภาพันธ์ 2561

เวลา 14.00 - 22.00 น.

วันเดียวจบ ที่เพจ

ชาชนกทุกสิ่งอย่างบนโลก
และจักรวาลอันกว้างใหญ่ไพศาล

* รายได้ทั้งหมดไปให้มูลนิธิฯ ช่วยปณิธิ

“เพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสทางสังคมและความเสีย
โดย อาเนต นันทา , โอลา อรุณาศรี ณ อยุธยา ,
วิรัตน์ สากศรี

ภาพที่ 4.2 การเปิดประมูลภาพวาดสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. ที่มา กรุงเทพธุรกิจ. 20 กุมภาพันธ์ 2561. ‘คสช. จับตา ‘เพจไซแมกซ์’ ท่อน้ำเลี้ยง.’ กรุงเทพธุรกิจ. 20 กุมภาพันธ์ 2561. สืบค้นจาก <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/793132>. สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2561.

แม้จำนวนเงินเล็กน้อยในการเป็นทุนต่อสู้คดีทางการเมืองของบุคคลธรรมดาไม่อาจจัดเป็นท่อน้ำเลี้ยงในการเคลื่อนไหวทางการเมืองได้ แต่การทำลายอำนาจด้วยอารมณ์ขันและการสนับสนุนจำนวนน้อยนิดของจุดเชื่อมต่อของเครือข่ายและข้อมูลเป็นสิ่งที่อำนาจรัฐได้ให้ความสนใจและปราบปรามอย่างจริงจังตลอดมา ตั้งแต่การบุกเข้าจับกุม 8 ผู้ดำเนินการหรือแอดมิน (Administrator) เพจ “เรารักพล.อ. ประยุทธ์” ในเช้าวันที่ 27 เมษายน 2557 ในข้อหาจากพรบ. การกระทำความผิดทางคอมพิวเตอร์ และข้อหาทางอาญาฐาน “ยุยงปลุกปั่นให้เกิดความวุ่นวายในบ้านเมือง”¹¹³ พร้อมการโยกแผนผังเครือข่ายเข้ากับเครือข่ายการเมืองระดับชาติออกสื่อ¹¹⁴ รวมถึงการดำเนินคดีตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 112 ก็ทำให้หลายคนต้องขยาดและไตร่ตรอง รวมถึงระมัดระวังความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวจนต้องจัดพื้นที่การสนทนาให้เหมาะสมกับเนื้อหาตาม

¹¹³ ฐานข้อมูลคดี “แอดมินเพจ ‘เรารักพล.อ. ประยุทธ์’.” ศูนย์ข้อมูลกฎหมายและคดีเสรีภาพ โดยไอลอว์. 2561. สืบค้นจาก <https://freedom.ilaw.or.th/case/716>. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2561.

¹¹⁴ “ชี้ทหารทำผังเครือข่าย”เพจเรารัก พล.อ.ประยุทธ์” ด้าน”จตุพร-บก.ลายจุด”รอดข้อหา.’ มติชนออนไลน์. 29 เมษายน 2559. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/politics/news_121287. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2561.

แรงกดดันเช่นนี้ไปด้วย อำนาจในบริบทการเมืองไทยจึงยังเป็นอำนาจรุ่นเก่าที่ไม่เป็นมิตรกับอารมณ์ขันของยุคสมัยได้มากนัก พื้นที่สื่อสังคมออนไลน์และเนื้อหาจึงต้องดำเนินไปอย่างระมัดระวัง

4.5 การเมืองแบ่งสีสื่อผ่านยูทูบ (YouTube) และเฟซบุ๊กไลฟ์ (Facebook Live)

ปรากฏการณ์สำคัญเชิงการเมืองที่สะท้อนมาในการเติบโตของผู้ใช้ยูทูบในช่วงเวลาที่งานวิจัยนี้สนใจคือการระเบิดของเนื้อหาจำนวนมากผ่านช่องทางของเว็บไซต์ยูทูบ จนมีจำนวนครั้งของการรับชมและผู้แสดงความความคิดเห็นต่อท้ายมากขึ้นในภาพรวมของทุกเนื้อหา รายการบันเทิงและเรื่องของคนดังยังเป็นหัวข้อในความสนใจปกติของสังคม¹¹⁵ ข่าวและช่องโทรทัศน์ยังเป็นพื้นที่สื่อหลักคงความได้เปรียบและมีผู้ติดตามจำนวนมากหลายล้านคน แต่สื่อเนื้อหาการเมืองและช่องการเมืองที่มีคนติดตามจำนวนไม่มากมายเท่า อาจมีผู้เข้าชมเนื้อหาจำนวนมากครั้งไม่น้อยไปกว่าสื่อหลักเหล่านั้น หลายเนื้อหาที่มีจำนวนการรับชมระดับหลายแสนครั้งภายในเวลาไม่นาน

ในช่องยูทูบที่เน้นเนื้อหาทางการเมืองและมีผู้ติดตามจำนวนหลักหมื่นขึ้นไป มักมีเนื้อหาข่าวตามกระแสทั่วไปเข้าไปผสมปนเปด้วย เพื่อกระตุ้นความสนใจรั้งกระแสผู้ติดตามไว้ การให้ความเห็นท้ายข่าวก็ปรากฏทั้งการให้เหตุผล ระบายอารมณ์ และโต้เถียงวิวาทะกันได้หลายฐานคิด แต่ก็อยู่อย่างแบ่งแยกไปตามรสนิยมทางการเมืองของแต่ละกลุ่มผู้ติดตาม อันเป็นชุมชนการเมืองออนไลน์ที่งานวิจัยนี้สนใจ

ในทางการเมือง พรรคเพื่อไทยดูเหมือนจะเป็นพรรคการเมืองเดียวที่ได้ใช้ช่องยูทูบอย่างเป็นทางการของพรรคในการแพร่เนื้อหาประชาสัมพันธ์มาอย่างยาวนาน¹¹⁶ แต่ก็ไม่ได้เข้าถึงผู้ชมได้มากมายนัก หลายเนื้อหาที่มีผู้สนใจเข้าชมอยู่ในหลักร้อยจากผู้ติดตามราวห้าพันคน ช่องยูทูบของพรรคเพื่อไทยได้เงียบไปตลอดช่วงเวลาหลังการปฏิวัติและห้ามจัดกิจกรรมทางการเมือง แตกต่างจากช่องทางการเมืองในนามแฝงอื่นที่เริ่มเติบโตขึ้นมา ทั้งจากช่องส่วนบุคคลที่เปิดเป็นสาธารณะและเผยแพร่ความคิดเห็น ในบางครั้งก็ขยายต่อชนานมาจากกระแสการเผยแพร่สดผ่านเฟซบุ๊ก หรือ “Facebook Live” ที่เป็นช่องทางการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ของเนื้อหาใหม่จากหน้าเฟซบุ๊กที่เริ่มให้บริการตั้งแต่ช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. 2559 การแพร่ภาพวิดีโอจึงได้กลายมาเป็นรูปแบบของการสื่อสารและเนื้อหาของยุคสมัยหลังตัวอักษร

เนื้อหาในทางการเมืองของช่องยูทูบมีทิศทางที่เห็นได้ชัดบนฐานจุดยืนทางการเมืองแบบแบ่งขั้วในสังคม โดยเนื้อหาในเรื่องการทุจริตถูกผลิตออกสู่ผู้ชมเป็นจำนวนมาก ในช่วงต้นสองปีแรกของรัฐบาลทหารจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะการอธิบายและติดตามคดีทุจริตการจำนำข้าวในรัฐบาลยิ่งลักษณ์ และการรณรงค์ต่อต้านการทุจริต¹¹⁷ แต่เมื่อกระแสได้เริ่มจางหายไปหลังการตัดสินใจตัดสินยึดทรัพย์ จักรกุ่มคุมซึ่งผู้เกี่ยวข้องและการหนีออกนอกประเทศของอดีตนายกรัฐมนตรี เนื้อหาของเกี่ยวกับการทุจริตก็จะไปตามกระแสข่าวที่ปรากฏขึ้นในสังคม ทั้งกรณีทุจริตการสร้างโรงพักของรัฐบาลอภิสิทธิ์จนถึงกรณีทุจริตในรัฐบาลปัจจุบันก็ปรากฏขึ้นมาแทนที่¹¹⁸ แต่

¹¹⁵ ‘10 คำค้นหายอดนิยมบนยูทูปในไทยปี 2560.’ BBC. 15 ธันวาคม 2017. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-42362910>.; ‘Google Trend 2014 คำค้นหาที่คนไทยค้นหาใน google มากที่สุด.’ 19 มกราคม 2557

¹¹⁶ “พรรคเพื่อไทย” [ช่องยูทูบ]. <https://www.youtube.com/user/PhueuthaiParty/>. สืบค้นเมื่อ 8 มีนาคม 2561.

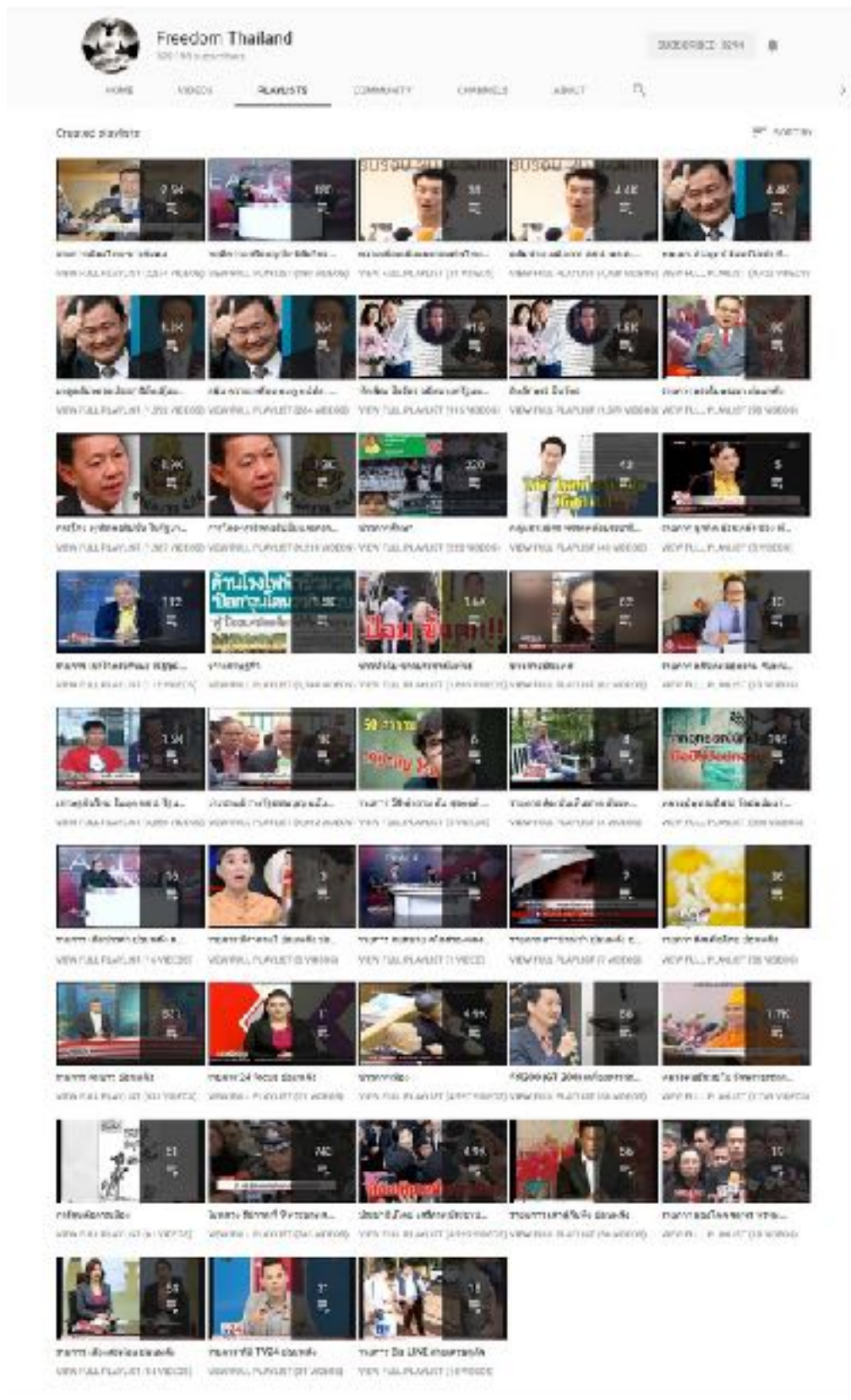
¹¹⁷ ตัวอย่างช่องยูทูบที่ผลิตเนื้อหาในด้านนี้เช่น Anti-Corruption Thailand. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/channel/UCe8sVcK0CTjcq1MdFSuUHSg/videos>. สืบค้นเมื่อ 4 มกราคม 2561.

¹¹⁸ จากคำค้น “ทุจริต” “โกง” “โกงชาติ” บนแพลตฟอร์มยูทูบ (www.youtube.com) เรียงตามจำนวนผู้ชม การส่งต่อ (แชร์) และให้ความเห็น ทั้งปัจจุบันและย้อนหลังในช่วงเวลาของการวิจัย พ.ศ. 2556-2560. สืบค้นเมื่อ 3 มกราคม 2561.

กรณีการทุจริตของแต่ละฝ่ายการเมืองก็ไม่ได้ออกมาจากช่องทางเดียวกันมากนัก แต่แยกออกไปตามฐานจุดยืนทางการเมืองของแต่ละช่องที่ไม่ได้ปิดบังอำพรางอคติใด ๆ

ในทิศทางการสนทนาเรื่องสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคในเชิงหลักการยังไม่มีให้เห็นได้ในช่องยูทูบ เว้นเสียแต่เป็นการให้สัมภาษณ์หรือการบรรยายของนักวิชาการ แต่ถ้าหากจะมองนัยความหมายที่กว้างออกไปในความเป็นธรรมทางสังคมก็จะพบเนื้อหาและการสนทนาวิวาทะผ่านช่องยูทูบ อย่างเช่นช่องยูทูบ “Freedom Thailand”¹¹⁹ ที่เริ่มออกเปิดตัวในวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 เพียงสองวันหลังการยึดอำนาจโดยคสช. มียอดผู้ติดตามกว่าสามแสนคนและยอดการรับชมรวมทั้งหมดกว่า 170 ล้านครั้ง จากเนื้อหาเกือบทั้งหมดคัดลอกมาจากข่าวการเมืองในช่องสื่อมวลชนของ Peace TV และช่องอื่น ๆ ดังจะเห็นได้จากหมวดหมู่ที่จัดวางไว้ดังในภาพที่ 4.3 ซึ่งหากจะตัดประเด็นแฝงอคติ เกลียดชังและโจมตีฝ่ายตรงข้ามทางการเมือง ซึ่งเป็นภาพที่เห็นได้ในเกือบทุกเพจที่เติบโตมาจากเหตุวิกฤติการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองไทยในช่วงก่อนหน้านี้ ดังที่เห็นว่าไม่มีการนำเสนอข่าวในทิศทางลบต่อฝั่งทางการเมืองพรรคเพื่อไทย อย่างกรณี “จำนำข้าว” หรืออื่น ๆ แม้ว่าจะละเว้นและเลือกเพื่อนำเสนอในบางประเด็นในความชอบของเจ้าของบัญชีผู้ใช้ แต่หากพิจารณาว่าการมุ่งหาความเป็นธรรมทางการเมืองและสังคมก็เป็นการสะท้อนคุณค่าทางศีลธรรมที่ยึดโยงกับสังคมวงกว้าง ประเด็นความเป็นธรรมทางการเมืองและสังคมจึงอาจถูกแพร่ผ่านเสรีภาพในพื้นที่โลกไซเบอร์ดังเนื้อหาที่เห็นในช่องยูทูบของฝ่ายเรียกร้องประชาธิปไตยในลักษณะเช่นนี้

¹¹⁹ https://www.youtube.com/channel/UCGhpzd7mPfSbXKxy7UN_vQ/. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2561.

ภาพที่ 4.3 หมวดหมู่คลิปวิดีโอของช่อง “Freedom Thailand.” สืบค้นจาก https://www.youtube.com/channel/UCGhpzd7mPfSbXKxy7UN_vQ/playlists. สืบค้นเมื่อ 18 สิงหาคม 2561.

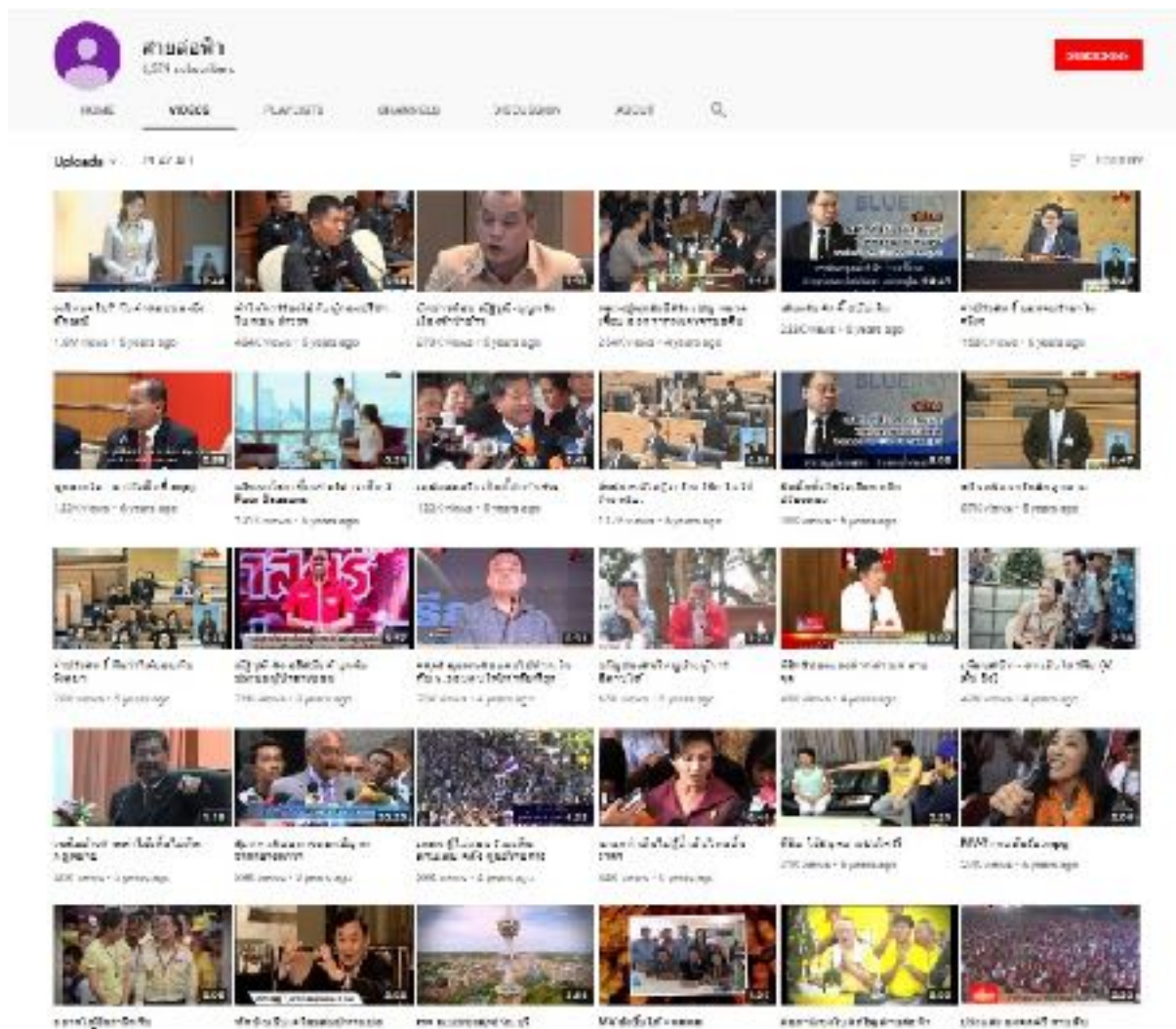
ในอีกฝั่งเศสการเมืองก็เช่นกันที่เนื้อหาการเมืองจะเริ่มเจียบลงไปตั้งแต่การปฏิวัติ ซึ่งอาจจะยกเว้นช่องทางสื่อสารสังคมของสำนักข่าวใหญ่อย่างกลุ่ม “ผู้จัดการ” หรือ “MGR Online VDO” ที่มีเนื้อหาผลิตป้อนอย่างต่อเนื่องทำให้มีจำนวนผู้ชมผู้ติดตามอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ช่องสื่อการเมืองโดยเฉพาะอย่างเช่นช่อง “Blue Sky Channel” ซึ่งเคยมีบทบาทในการเคลื่อนไหวของมวลชนหาประชาชนในช่วงก่อนการเข้าสู่อำนาจของคณะรัฐบาลทหาร โดยการเริ่มแพร่สื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของกลุ่มกปปส. ทางยูทูปตั้งแต่ราวเดือนมีนาคม พ.ศ. 2557 ดังแสดงในภาพที่ 4.4 แม้ว่าจะมีผู้ติดตามในปัจจุบันเพียงเกือบสองหมื่นราย แต่บรรยากาศทางการเมืองก็ทำให้ช่องทางเหล่านี้เจียบลงไปตามบรรยากาศ และเป็นที่น่าสังเกตถึงจำนวนผู้ชมและผู้ติดตามที่น้อยลงไปจนหลายคลิปที่แพร่ภาพมีผู้ชมเพียงหลักร้อยหรือหลักสิบ ถึงอย่างนั้นก็ไม่อาจสรุปได้ถึงความนิยมต่อจุดยืนทางการเมืองของเนื้อหาและผู้เผยแพร่ เพราะเพจการเมืองก็ต้องแข่งขันกับสื่อเนื้อหาแนวสาระบันเทิงเชิงพาณิชย์ในกระแสหลัก แต่ักพอจะสะท้อนความสนใจทางการเมืองของผู้ชมที่น้อยลงไปในช่วงเวลาที่ผ่านมา ไม่เหมือนดังเช่นในปีพ.ศ. 2557 ซึ่งการค้นหาทางกูเกิลที่ชื่อ “พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา” และ “ซัชชาติ สิทธิพันธุ์” เคยขึ้นติดอันดับชื่อบุคคลที่ถูกค้นหามากที่สุด พร้อมบุคคลการเมืองและนักข่าวอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งนอกจากปีนี้แล้ว ชื่อที่ขึ้นสู่ความสนใจในการค้นหาแล้วแต่เป็นดารานักร้อง ศิลปินในกระแส รวมถึงเนื้อหาทางบันเทิงแทบทั้งสิ้น¹²⁰

ภาพที่ 4.4 ช่องยูทูป “Blue Sky Media” และคลิปวิดีโอเรียงตามลำดับเวลาในการเผยแพร่. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/channel/UCwqKydbDMrqfcStsJlstwQ/videos?flow=grid&sort=da&view=0>. สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2561

¹²⁰ ดูได้จากอันดับคำค้นปี2557-2560ในเว็บไซต์กูเกิลที่ ‘Google Trends, Top Charts,’ Google. 2018. สืบค้นจาก <https://trends.google.co.th/trends/?geo=TH>. สืบค้นเมื่อ 18 กรกฎาคม 2561.

บนจุดยืนทางการเมืองของช่อง “Blue Sky Media” ที่แม้เคยนำเสนอเนื้อหาที่ตรงใจมวลชนมาก่อนหน้า แต่ก็ล้วนมีเนื้อหาที่เป็นทางการเมืองอยู่เป็นหลัก ความน่าสนใจจึงไปปรากฏอยู่ในช่องในเครือข่ายเดียวกันที่มีเนื้อหาสาระบันเทิงมากกว่า อย่างเช่นช่อง “สายล่อฟ้า” ที่เคยมีบทบาทเผยแพร่คลิปในทางลบต่อคณะรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตรในโอกาสต่าง ๆ รวมถึงความไม่ประสีประสาทางการเมืองและการถูกนักข่าวต้อนถาม จนมีผู้ชมกว่าล้านและหลายแสนคนในช่วงปีพ.ศ. 2556-2557 ในแต่ละคลิป ดังแสดงให้เห็นในภาพที่ 4.4 แม้จะมีจำนวนผู้กดไลค์ติดตามเป็นประจำเพียงไม่ถึงหมื่น แต่จำนวนผู้ชมคลิปหลักล้านก็สะท้อนสายเครือข่ายที่ร่วมส่งต่อเนื้อหาออกไปสู่พื้นที่สื่อสังคมรอบตัว แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์จึงไม่ได้มีเส้นขอบเขตให้ยึดจับ แต่เป็นเครือข่ายผู้ชมผู้ใช้ที่พร้อมให้จุดเป็นกระแสได้หากว่าสถานการณ์ทางการเมืองจะส่งอิทธิพลให้บ่มเพาะความสนใจของสาธารณะ

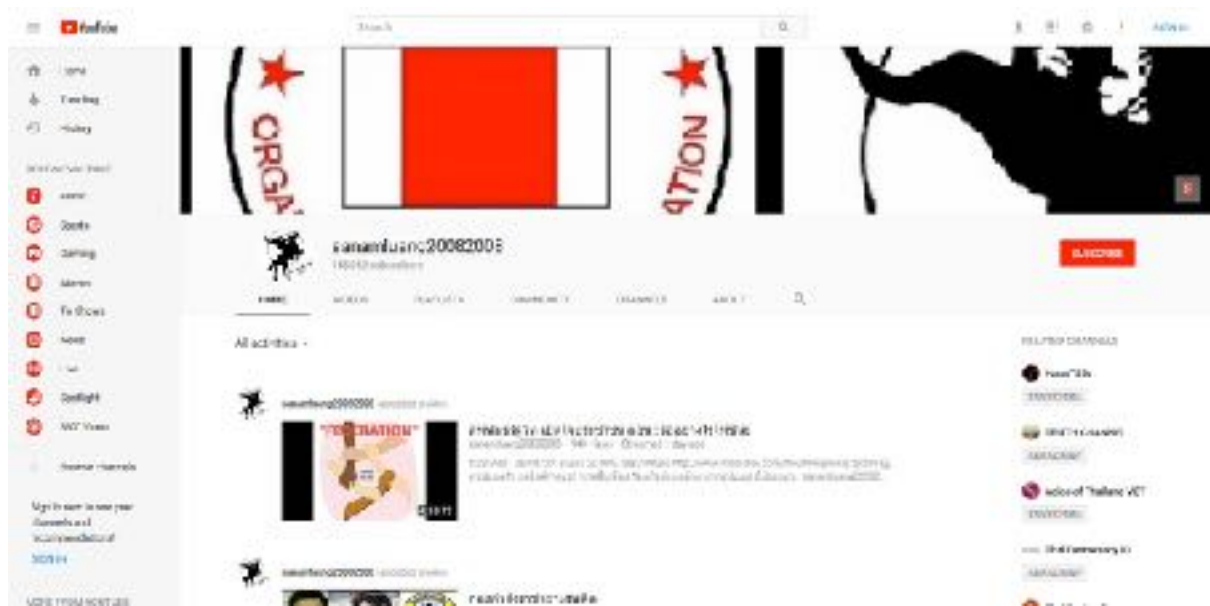
ภาพที่ 4.5 ช่องยูทูป “สายล่อฟ้า.” สืบค้นได้จาก <https://www.youtube.com/user/1788pumin/videos?sort=p&view=0&flow=grid>. สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2561

“มาร์ค พิตบูลโซน” ที่เจ้าของช่องได้เข้ามามีบทบาทในทางสังคมและการเมืองในหลายประเด็นจากการเผยแพร่ความคิดเห็นในช่องยูทูบของตนและการเดินสายออกรายการข่าวตามกระแส¹²¹ หรืออีกตัวอย่างจากช่องยูทูบ “วิหคนิวส์” ที่ดำเนินรายการโดยนาย เทอดศักดิ์ เจียมกิจวัฒนา หรือ “ดีเจโต้้ง” ในภาพที่ 4.6 ซึ่งมีผู้ติดตามกว่าสามแสนคนในยูทูบและอีกกว่าสองแสนคนในเฟซบุ๊กส่วนตัว¹²² ในหลายคลิปและเนื้อหาสะท้อนให้เห็นความง่ายดายเป็นการเปิดเผยแพร่วิดีโอที่สามารถเปิดให้ผู้รับชมร่วมสนทนาโดยการแชทผ่านรายการในเวลาจัดรายการจริงได้จากทุกมุมโลก ซึ่งเนื้อหาจากการนั่งจัดรายการลักษณะนี้อาจไม่จำเป็นต้องคอยตั้งใจดูเนื้อหาภาพเพียงอย่างเดียว แต่อาจรับฟังเสียงขณะประกอบกิจกรรมอื่น ๆ ในชีวิตประจำวันได้ การออกอากาศวิจารณ์การเมืองหรือพูดคุยเรื่องเนื้อหาสาระบันเทิงอื่น ๆ ทำให้ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ในปัจจุบันอาจใช้ศักยภาพของเทคโนโลยีสร้างตัวตนเป็นคนดังของโลกโซเชียลมีเดียเข้าถึงผู้คนจำนวนมากได้อย่างไม่ยากเย็น และการเผยแพร่ทั้งสดและการบันทึกส่งผ่านยูทูบและเฟซบุ๊กก็ได้มาเป็นเครื่องมือการเผยแพร่สำคัญของขบวนการเมืองอีกฟากฝั่งหนึ่งด้วยเช่นกัน

ตลอดช่วงการเติบโตของประชากรเน็ตชาวไทย คนธรรมดาและกลุ่มพลังเคลื่อนไหวในต่างแดน ตั้งแต่ “ผู้รักประชาธิปไตย” หรือกลุ่มที่มีแนวโน้มรุนแรงอย่าง “สหพันธรัฐไท” ยังมักอาศัยสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกและหลักประกันความปลอดภัยบนแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ ผลิตและเผยแพร่เนื้อหาวิจารณ์และต่อต้านรัฐบาลทหารและสถาบัน ส่งต่อมาถึงผู้ชมที่อาจเข้าถึงคลิปวิดีโอได้ แม้จะมีการห้ามการเข้าถึงตัวช่องต้นทางจากทางยูทูบในประเทศไทย แต่ก็ไม่ยากเกินความพยายามในการต่อเข้าถึง และยังด้วยความหลากหลายของแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ที่แข่งขันกันในระดับโลก เนื้อหาเดียวกันในปัจจุบันยังจะถูกส่งต่อไปยังเครือข่ายการสื่อสารในทุกช่องทาง ทุกแพลตฟอร์มใหม่ที่เกิดขึ้นอาจถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการสื่อสารสังคมออกไปได้ทั้งสิ้น ถึงแม้ว่ารัฐพยายามจะปิดกั้นและปราบปราม แต่ความพยายามในการเคลื่อนไหวบนโลกไซเบอร์ย่อมไม่อาจถูกรีดรอยได้ง่ายดายเพียงนั้นในการเมืองไทยร่วมสมัย ความสามารถทางเทคโนโลยีของรัฐในการเชื่อมโยงสายใยบนโลกไซเบอร์จะมีผลก็ต่อเมื่อมีการ “เชือดไก่ให้ลิงดู” หรือปราบปรามอย่างถึงตัวในโลกจริงออฟไลน์ แต่ก็ไม่ว่าจะกวาดล้างกลุ่มเคลื่อนไหวในต่างแดนจำนวนมากได้

¹²¹ “มาร์ค พิตบูลโซน,” [ยูทูบ]. สืบค้นจาก https://www.youtube.com/channel/UCe_rlbV-l2RqmWtoNO3qieQ/. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2561

¹²² “เทอดศักดิ์ เจียมกิจวัฒนา,” [เพจเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/vihoktherdsak/>. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2561.; “วิหคนิวส์,” [ช่องยูทูบ]. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/channel/UCbokCiyLtui80jgbbu7AJkg/>. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2561.

ภาพที่ 4.7 ช่องยูทูป “sanamluang20082008.” สืบค้นจาก<https://www.youtube.com/user/sanamluang2008>.

ในระดับผู้ชมผู้รับฟัง หากสามารถข้ามการปิดกั้นช่องสถานีไปรับชมได้จากลิงค์ต่อเนื่องหรือเนื้อหาที่ถูกตัดคัดลอกไปสู่ช่องทางรองอื่น ๆ รูปแบบของเนื้อหาจากกลุ่ม “สหพันธ์รัฐไท” ดังในภาพที่ 4.7 ก็น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง จากจำนวนผู้ชมหลักหลายหมื่นถึงกว่าหลายแสน และออกอากาศไม่เว้นแม้ในช่วงวันสำคัญต่อสังคมไทยและวันพระราชพิธี ด้วยความยาวของคลิปวิดีโอที่มักไม่มีภาพเคลื่อนไหวเป็นเวลานานกว่าชั่วโมงหรือมากกว่านั้น และอาจถึงกว่าสี่ชั่วโมง เพลงเปิดรายการสำเนียงคล้ายเพลงปลุกใจนักปฏิวัติรุ่นเก่าจะถูกเล่นอย่างยาวนาน ก่อนเข้าบทสนทนาของผู้ดำเนินรายการที่มีกองอยู่ประเด็นของกองทัพและสถาบันที่ยาวนานยิ่งกว่า รูปแบบของรายการและเนื้อหาเหล่านี้ต่างไปอย่างสิ้นเชิงกับรูปแบบของรายการยูทูปทั่วไปที่จะคอยเน้นภาพเคลื่อนไหวประกอบการเล่า แต่ถ้าหากจะย้อนคิดถึงรายการวิทยุหรือปฏิบัติการทางวิทยุชุมชนในช่วงก่อนความสนใจในงานวิจัยนี้ก็จะพบความคล้ายคลึงได้มากกว่า จนอาจพอเข้าใจได้ว่าช่องยูทูปถูกทำให้กลายเป็นช่องรายการวิทยุมวลชนโดยอาศัยการเข้าถึงและทะลุทะลวงสู่ผู้ฟังจำนวนมากได้ โดยเฉพาะผู้มีเวลาว่างและคุ้นเคยกับการฟังวิทยุอยู่แล้ว แต่ทั้งนี้ก็ต้องอยู่ในบริบทกระแสสังคมที่ทำให้คนยอมเลือกฟังรายการและเนื้อหาเช่นว่า โดยไม่เบื่อและเลิกล้มความสนใจไปก่อน จากเวลากว่าชั่วโมงของประเด็นการเมืองที่วนเวียนซ้ำกันไปมา

4.6 การเมืองของคนรุ่นใหม่แห่งยุคสมัย

ช่วงเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปีพ.ศ. 2554 ทำให้เกิดการตื่นตัวของชุมชนออนไลน์ครั้งยิ่งใหญ่ครั้งหนึ่งของไทย การบริโภคข้อมูลข่าวสารและเชื่อมต่อเครือข่ายข้อมูลท่ามกลางวิกฤติเป็นสิ่งจำเป็น เครือข่ายของผู้สร้างเนื้อหาจำนวนมากที่เผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์น้ำท่วมที่ดำเนินไปมีการเพิ่มจำนวนยอดผู้แสดงความชื่นชอบและติดตามจำนวนมาก ไม่เพียงแต่สำนักข่าวและหน่วยงานสำคัญ แต่ยังรวมถึงหน้าเพจเฟซบุ๊กของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะกิจ ภายหลังเหตุการณ์น้ำท่วม เหล่าผู้ติดตามก็ยังเชื่อมต่ออยู่กับเพจเหล่านั้น บรรยากาศทางการเมืองช่วงการเข้ารับตำแหน่งของนายกรัฐมนตรี ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร สำหรับชุมชนออนไลน์จึงมาพร้อมกระแสลบตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

การเมืองยังเป็นที่สนใจของคนทั่วไป ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตทางสังคม ซึ่งอาจทวีความสำคัญขึ้นตามผลกระทบและความรับรู้ และยังอาจจะลดความสำคัญลงจากการควบคุมการรับรู้สื่อข่าวสารและผลกระทบ เรื่องเล่าหลากหลายแนวทางในสังคมไทยร่วมสมัยอาจเป็นยาชูกำลัง หรือเป็นยาแก้ลมประสาทสำหรับผู้คนได้ การช่วงชิงความหมายยังคงดำเนินไปบนพื้นที่สาธารณะที่เปลี่ยนแปลงและกระจัดกระจายออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในระดับสังคม บริบทภาพกว้างที่งานวิจัยชิ้นนี้สนใจคือสังคมไทยยุคเรื่องการเมืองกันอย่างไรในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านที่สำคัญหลายประเด็น บนห้วงเวลาของการขาดประชาธิปไตย และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีที่กำลังดำเนินไป และภาพที่ฉายให้เห็นจากแพลตฟอร์มสื่อสารที่พัฒนาตัวตลอดเวลา เป็นเหมือนช่องทางที่เพิ่มศักยภาพให้กับปัจเจกในการต่อรองขัดแย้งกับอำนาจได้มากกว่า ที่อำนาจแบบเก่าอาจจะเท่าทันและควบคุมได้จากฐานคิดของปฏิบัติการจิตวิทยาและสืบราชการลับจากยุคสงครามเย็น

คนรุ่นใหม่ที่กำลังมีสิทธิ์มีเสียงเลือกตั้งยังคงมีความหมายต่อการเมืองในอนาคต ซึ่งอยู่ในความห่วงใยของคนรุ่นก่อนที่ยังไม่เคยคุ้นกับแนวทางการเมืองของกลุ่มคนรุ่นใหม่จำนวนมากที่ว่างเว้นจากกิจกรรมการเมืองและการเลือกตั้งมาเกือบตลอดชีวิตวัยรุ่นในรอบกว่าห้าปีมานี้ แม้ว่าในงานวิจัยชิ้นนี้จะมุ่งศึกษาประเด็นทางการเมืองและเน้นในคุณค่าเชิงประชาธิปไตย ความหมายและความสนใจที่ผ่านมาจากกระแสความนิยมและเนื้อหาของคนรุ่นใหม่ก็ไม่ได้มีการแสดงออกมากนักในเชิงสังคมและการเมืองไปตามบรรยากาศทางการเมืองแบ่งแยกสีเสื้อและการควบคุมที่เป็นมาโดยตลอด แต่อย่างไรก็ตามพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ยังนับเป็นสนามพลังของคนรุ่นใหม่มากกว่าจะเป็นพื้นที่ของคนรุ่นเก๋าก่อนยุคคอมพิวเตอร์ และคอมพิวเตอร์มือถือในรูปโทรศัพท์ในปัจจุบัน ปฏิสัมพันธ์บนเนื้อหาเชิงสังคมและการเมืองแผ่กระจายอย่างกว้างขวาง เช่นรายการ “เจาะข่าวต้นกับจอห์น วิญญู” หรือเพจ “ไข่แมว” หรือในอีกข้างอย่างเพจ “นายกเป็นคนตลก” ก็ดึงดูดและสะกิดความคิดผู้ชมในวัยรุ่นและวัยทำงานมาได้ไม่น้อย

กระแสความนิยมของรายการเจาะข่าวต้นในการเข้าถึงผู้ชมรุ่นใหม่มีมากเพียงใดยังเป็นประเด็นให้ค้นหาต่อไปในการวิจัยผลเชื่อมโยงสู่โลกออฟไลน์ อันพันไปจากความครอบคลุมในงานวิจัยชิ้นนี้ กรณีเปรียบเทียบที่น่าสนใจอาจพิจารณาในเบื้องต้นได้จากบริบทแวดวงการเมืองอเมริกัน รายการทอล์คโชว์เสียดสีการเมืองปนอารมณ์ขันของเกือบทุกช่องสถานีเป็นรูปแบบรายการที่ได้รับความนิยมจากผู้ชมในเมืองใหญ่เป็นอันมาก พิธีกรรายการคนสำคัญอย่าง Jon Stewart และ Stephen Colbert เป็นบุคคลที่เคยได้รับการยกย่องจากหลายฝ่ายถึงความสามารถในการเข้าถึงและมีอิทธิพลต่อสังคมอเมริกันร่วมสมัยมากกว่าสองทศวรรษรวมถึงน่าจะเป็นแม่แบบของรายการ “เจาะข่าวต้น” ในไทยที่มีบรรยากาศคล้ายคลึงกัน ในการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในปีค.ศ. 2016 สื่อเหล่านี้ได้ล้อเลียนและโจมตีนายโดนัลด์ ทรัมป์ อย่างต่อเนื่องแต่ในท้ายที่สุดก็ไม่อาจเอาชนะการวางแผนหาเสียงเลือกตั้งของนายทรัมป์ รวมถึงพลังปัจจัยภายนอกจากการแทรกแซงพัวพันของรัสเซียจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์และข้อมูลในทางการเมืองอย่างได้ผล การเมืองไทยก็จึงยังอาจมีความไม่แน่นอนเช่นเดียวกันกับศักยภาพของสื่อสังคมออนไลน์ในสังคมเครือข่ายสมัยใหม่ที่ขยายฐานรองรับเครือข่ายพลังของมวลชนผู้ใช้ทั้งสังคม

ภาพที่ 4.8 เฟซเพชบุ๊ก “ดร.ทักษิณ ชินวัตร Thaksin Shinawatra FC.” สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/thaksinnews/>. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2561.

ถึงแม้ผลจากการเลือกตั้งของสหรัฐอเมริกาและการลงมติออกจากสหภาพยุโรปของอังกฤษจะดำเนินผ่านแรงขับเคลื่อนของอำนาจทุนและรัฐอย่างนั้น ก็ไม่ใช่ว่าอำนาจแบบแข็งจะทำงานเชิงรุกบนพื้นที่โครงข่ายที่ไหลลื่นในโลกไซเบอร์ได้ง่าย จากกรณีเฟสบุ๊กแฟนเพจ “ขอล้าน Like สนับสนุนให้ พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นนายก” ที่มีคนกดถูกใจกว่าสามแสนคน 3 แสน ซึ่งเป็นเพจสนับสนุนรัฐบาลคสช. และโจมตีกลุ่มที่ต่อต้าน คสช. ตั้งหาเสียงโหวต ภายใต้โจทย์ว่า “คุณยังสนับสนุน พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ให้บริหารบ้านเมืองต่อหรือไม่” โดยเริ่มโหวตเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2561 จนถึงในวันที่ 25 มีจำนวนโหวตราว 5.3 แสนเสียง โดย 90% หรือประมาณ 477,000 โหวตตอบไม่เห็นด้วยที่ พล.อ.ประยุทธ์ บริหารบ้านเมืองต่อ โดยมีเพียง 10% เท่านั้นที่โหวตสนับสนุน¹²³ อีกทั้งกระแสสนับสนุนชั่วคราวแก่ดั่งที่เราจะเห็นได้จากเครือข่ายกลุ่มเฟซบุ๊กจำนวนหนึ่งอย่างเช่น “ดร.ทักษิณ ชินวัตร Thaksin Shinawatra FC”¹²⁴ ที่ยังมีมวลชนกว่าสองแสนรายเข้าติดตามตามเกาะสารทุกข์สุกดิบ ร่วมกิจกรรมที่จัดข้ามไปมาระหว่างเพจและแพลตฟอร์ม อีกทั้งอวยพรอวอร์ดอยู่อย่างต่อเนื่อง ดังในภาพที่ 4.8 การจะเข้าไปกุมอำนาจหรือนั่งในหัวใจของประชากรรุ่นใหม่ของประเทศไทยวัยชราในอนาคตจึงยังคงต้องมีปฏิบัติการรุกคืบต่อไปอีกมากในวันข้างหน้า ดังปรากฏจากหลายภาพการเคลื่อนไหวหลังกรอบเวลาของงานวิจัยที่สิ้นสุดในปี 2560 แนวคิดจะเปิดพื้นที่ทางการเมืองให้

¹²³ ‘ประยุทธ์’ ไม่หวั่นไหว แม้เกือบครึ่งล้านโหวต ‘ไม่หนุนบริหารบ้านเมืองต่อ.’ ประชาไท. 25 พฤษภาคม 2561. <https://prachatai.com/journal/2018/05/77126>. สืบค้นเมื่อ 23 กรกฎาคม 2561.; เพจทูน ‘บิ๊กตู’ ปลิว ย่องเปิดใหม่กลางดึก คน 2 แสนยังคงโหวต ‘ไม่เห็นด้วย’ นั่งนายกต่อ.’ มติชนออนไลน์ 26 พฤษภาคม 2561 https://www.matichon.co.th/social/news_972135. สืบค้นเมื่อ 23 กรกฎาคม 2561.

¹²⁴ ดู “ดร.ทักษิณ ชินวัตร Thaksin Shinawatra FC,” [เฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/thaksinnews/>. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2561.; “ชินวัตร แฟนคลับ Shinawatar.Fc,” [เฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/Shinawatar.Fc/>. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2561.

พรรคการเมืองดำเนินกิจกรรมทางการเมือง และกระแสเรียกร้องการเลือกตั้งที่ว่างเว้นมากกว่าสี่ปีก็เริ่มให้เราในบรรยากาศจากทั้งสังคมจริงและโลกออนไลน์ในปีพ.ศ. 2561 เกิดสั่นขึ้นอย่างคึกคักกว่าที่เคยเป็นมาในช่วงก่อน สังคมไทยจึงจะต้องเตรียมพร้อมเดินทางไปบนแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ซึ่งไม่อาจปฏิเสธและปิดกั้นในการควบคุมของใครได้อย่างสมบูรณ์แบบ นอกจากผู้ใช้งานที่กระจายอยู่ในหลายเครือข่ายความสัมพันธ์บนโลกจริงและโลกไซเบอร์ทั้งหมด

บทที่ 5 แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์และสังคมเครือข่าย 4.0

งานวิจัยชิ้นนี้เริ่มด้วยการคิดถึงการวิวาทะในเชิงทฤษฎีบนความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ทั้งในแง่การต่อสู้เพื่ออิสรภาพและความเสมอภาค จากมุมมองอย่างเปี่ยมความหวังในแนวทางของ Castells และระแวงถึงสถานะที่เปลี่ยนไปของอำนาจในแนวโน้มสู่การควบคุมพื้นที่อินเทอร์เน็ตแบบ Kurlantzick ซึ่งถึงแม้ Kurlantzick จะมองเห็นแนวโน้มที่พื้นที่อินเทอร์เน็ตจะเพิ่มทวีความสำคัญในการเป็นพื้นที่สื่อสารที่ยังไม่อาจหนีพ้นความควบคุม แต่ก็เห็นหนทางปลดปล่อยได้ในเวลาเดียวกัน หลังเหตุการณ์อาหรับสปริง อำนาจทางการเมืองภายในของหลายประเทศอาจหมุนวนไปฝ่ายอนุรักษนิยม ชาตินิยม ดังเช่นในกรณี BREXIT ออสเตรีย¹²⁵ ตุรกี¹²⁶ การเลือกตั้งประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาและกระบวนการไต่สวนที่กำลังดำเนินไป ทำให้เห็นความไม่แน่นอนของเครื่องมือในการสื่อสารสังคม ซึ่งอาจถูกใช้อย่างไม่สร้างสรรค์และทำให้เกิดความแตกแยกในสังคม หรือการกดขี่เสียงของประชาชนในหลายช่องทาง ซึ่งช่องทางของสื่ออินเทอร์เน็ตก็ยังคงจะรักษาความสำคัญต่อไปได้ตามความพยายามของทุนเอกชนที่มุ่งสร้างแพลตฟอร์มเครือข่ายเพื่อสร้างผลกำไรต่อยอด ในบริบทสังคมที่กำลังเลื่อนไหลไปกับแรงขับเคลื่อนของระเบียบเศรษฐกิจการเมืองแบบเสรีนิยมใหม่บนกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงและไม่แน่นอนกลายกลายเป็นสัจธรรมที่มาพร้อมความเร็วของเทคโนโลยีและการบริโภค

หากจะพิจารณาสังคมไทยในลักษณะของสังคมสมัยใหม่ที่มีความผสมผสาน บนฐานของสังคมแบบจารีตประเพณี ซึ่งไม่ได้คุ้นชินกับการเปิดเผยและเชื่อมต่ออย่างไม่มีระดับชั้น ที่เริ่มผสมผสานเข้ามาผ่านพื้นที่อินเทอร์เน็ต ในปรากฏการณ์ทางการเมืองในสื่อสังคมออนไลน์ในรูปแบบต่าง ๆ เชื่อมโยงต่อไปให้เห็นถึงพัฒนาการต่อสู้ทางความคิดในวัฒนธรรมการเมืองไทยร่วมสมัย บนพื้นที่ที่เปิดกว้างกว่าในสังคมจริง ผู้ที่หาทางออกหลายฝ่ายและผู้ควบคุมเริ่มมีความเข้าใจกับสื่อสังคมออนไลน์สมัยใหม่อยู่ในระดับหนึ่งตั้งแต่ในช่วงก่อนหน้าการปฏิวัติ สื่อสังคมออนไลน์จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือในทางการเมืองกับกลุ่มผู้ที่เข้าถึงสื่อเหล่านั้นได้ดี ซึ่งสะท้อนความเป็นแพลตฟอร์มของสื่อสังคมออนไลน์ อันเปรียบเสมือนนั่งร้านว่างเปล่า ที่ต้องอาศัยเนื้อหาและปฏิบัติการบนโครงสร้างของสังคมและปัญหาจริง ถึงจะทำให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสถานะของสังคมจริงที่เผชิญอยู่ได้

ในช่วงพัฒนาของสื่อสังคมออนไลน์บนเครื่องโทรศัพท์ความสามารถสูง พื้นที่ทางการเมืองของสังคมไทยออนไลน์จึงเป็นช่องทางปะทุของพลังเหล่านั้น การเพิ่มการเชื่อมต่อสัญญาณอินเทอร์เน็ตในทุกพื้นที่ก็หนุนให้ประชากรเน็ตมีความเป็นพลชนขึ้นกว่าในยุคเริ่มต้นของปัญญาชนและนักเทคนิค การเข้ามาของสื่อสังคมออนไลน์ระดับโลกในสังคมไทยไม่ได้ถูกใช้เพียงเพื่อเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ แต่ยังใช้เชื่อมโยงสายสัมพันธ์ในสังคมจริงเข้ามาด้วยกัน แม้จะไม่มีกรรวบรวมพลชนให้เคลื่อนไหวอย่างไรได้ภายใต้ประกาศการห้ามรวมตัวจัดกิจกรรมทางการเมืองของรัฐบาล การเชื่อมโยงด้วยกลุ่มสนทนาทั้งอย่างเป็นระบบในเฟซบุ๊กหรือติดตามในฐานะผู้ชมในเพจเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ หรือช่องรายการยูทูบก็เป็นพื้นที่ทางสังคมที่พอจะแสวงหาได้ ผู้จัดการรายการหรือเจ้าของเพจ ซึ่งก็เป็นผู้ใช้ปัจเจกคนหนึ่ง ก็เป็นสถานะทางสังคมที่อาจจะใช้ประโยชน์จากเครือข่าย

¹²⁵ Paul Hockenros. 18 December 2017. 'Austria's right-wing coalition could be a tipping point for Europe,' CNN. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2017/12/18/opinions/austria-government-could-hurt-europe-hockenros-opinion/index.html>

¹²⁶ Kemal Kirişci and Kutay Onayli. 23 April 2018. 'Order from Chaos: Turkey's snap elections and the future of Turkish democracy.' Brookings. Retrieved from <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/04/23/turkeys-snap-elections-and-the-future-of-turkish-democracy/>

ช่วยให้ผู้ติดตามที่ตนสร้างเนื้อหาคุยตอบโต้กันได้เช่นกัน ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ก็ไม่ได้ห่างไปจากความสนใจของกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองและนักการเมืองไทยหลายคนที่มีการใช้สื่อสังคมออนไลน์สื่อสารโดยตรงกับกลุ่มผู้สนับสนุนอย่างเป็นผล แม้ว่ากระแสการเมืองจะไหลเรื่อยเอื่อยอยู่ในช่วงเวลาสี่ปีแรกแห่งการปฏิบัติและเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย

งานวิจัยนี้พยายามชี้ให้เห็นความสำคัญของแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ที่เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยร่วมสมัย เหตุหนึ่งเพราะฐานความเชื่อศรัทธา ทั้งในตัวบุคคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือเหตุผลยังมีอิทธิพลในวัฒนธรรมไทยพร้อมไปกับการแข่งขันของระบบการค้นหาคำความจริง ซึ่งยืนยันด้วยเหตุผลและหลักฐาน ข้อมูล อันเป็นพื้นที่ได้เปรียบของเทคโนโลยีสารสนเทศ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะเป็นตัวนำพาสังคมไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย พร้อมหลักประกันในสิทธิและเสรีภาพ รวมถึงความเป็นธรรมในสังคมได้ การตีแผ่ประเด็นทุจริตของผู้มีอำนาจทุกฝ่ายยังไม่อาจส่งผลพวงทะลายให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างใดในสังคมบนฐานการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายที่ยังดำเนินต่อไป

จากการสำรวจพื้นที่ทางการเมืองอินเทอร์เน็ตของประเทศไทยนี้ อาจทำให้พอสรุปภาพพื้นที่ชุมชนการเมืองร่วมสมัยได้ โดยพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์ข้ามชาติอย่าง YouTube และ FaceBook ที่ให้บริการผู้ใช้ทั่วโลกมีหลักการในการรักษาความเป็นส่วนตัวและนิรนาม จึงอาจเปิดช่องให้ฝ่ายหลักหลบลมการควบคุมกดดันของรัฐบาลใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งไม่ใช่ปรากฏการณ์แปลกใหม่หลัง “อาหรับสปริงส์” แต่ในขณะเดียวกัน พื้นที่เหล่านี้ก็ยังจำเป็นในการเสริมสร้างเศรษฐกิจดิจิทัล ในทางการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ เช่นการโฆษณาขายสินค้าติดต่อทำการขาย และแผ่ขยายเครือข่ายทางธุรกิจของผู้คนและธุรกิจขนาดเล็กละเอียดอีกจำนวนมาก การควบคุมและปิดกั้นจึงจำต้องกระทำอย่างเข้าใจธรรมชาติของพื้นที่อินเทอร์เน็ตในทางสังคม และรวมถึงการรังเกียจและพัฒนาประชากรอินเทอร์เน็ตรุ่นใหม่ให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลง บทบาททางสังคมของสังคมไทย และมิตรภาพที่ต้องสร้างกับประชาคมอาเซียนรายรอบไปด้วยกัน เพื่อเตรียมรับการประสานเข้าด้วยกันของประชากรรุ่นใหม่ ซึ่งพร้อมร่ออยู่ในฐานเทคโนโลยี มีแต่เพียงความรู้ความเข้าใจและแนวทางในการสร้างสังคมและเนื้อหาที่มีคุณภาพสมกับพลวัตการเติบโตของภูมิภาค เพื่อเป็นฐานการเติบโตที่ยั่งยืนต่อไปในระบบเศรษฐกิจฐานความรู้

ความหวังต่อชุมชนออนไลน์ไทยร่วมสมัยและนโยบาย “ไทยแลนด์ 4.0”

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทยตั้งแต่ยุคทศวรรษที่ 1960 ทำให้สภาพความเป็นอยู่ของผู้คนได้เปลี่ยนไปอย่างมากมาย การพัฒนาทำให้โครงสร้างพื้นฐานและมาตรฐานการครองชีพโดยรวมพรั่งพร้อมสะดวกสบาย อันมีรากฐานมาจากการทำสังคมไทยให้เป็นสมัยใหม่ ในความสำเร็จของการพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจจากเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่เศรษฐกิจอุตสาหกรรมแลงมาด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ความยากลำบากของแรงงาน และการปรับฐานศีลธรรมทางเศรษฐกิจของสังคมให้เข้ากับระบบทุนนิยมโลกของยุคสมัย ซึ่งคือการมุ่งหน้าผลิตวัตถุดิบและสินค้าอุตสาหกรรมภายใต้การควบคุมจัดการของบริษัทใหญ่ ทั้งไทยและบริษัทต่างชาติ ด้วยแรงหนุนทางการพัฒนาการศึกษาและเศรษฐกิจทำให้เกิดชนชั้นกลางเพิ่มขึ้นพร้อมกับสังคมเมืองที่ใกล้ชิดกับกระแสโลกาภิวัตน์และวัฒนธรรมโลกไม่น้อยกว่าชุมชนทางกายภาพที่อยู่รอบตัว ความโหยหาวันขึ้นคืนสุขของบรรยากาศท้องทุ่งและชุมชนชนบทไทยเป็นภาพสะท้อนชุมชนที่หายไปพร้อมกับชนชั้นกลางใหม่ในเมืองที่ต้องหาที่ยึดโยง ภาพของชุมชนดั้งเดิมแม้จะเลือนหายแต่ในบริบทของเทคโนโลยีสังคมร่วมสมัย การรวมกลุ่มบนพื้นที่ออนไลน์จึงเป็นทางออกของผู้คนเหล่านี้ ในการหาที่เกาะเกี่ยวสร้างปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ไปตามกระแสความสนใจและรสนิยมส่วนตัว

การพัฒนาบนฐานการเอื้อประโยชน์ต่อทุนบรรษัทขนาดใหญ่ที่มีศักยภาพในการนำนวัตกรรมไปปรับปรุงใช้ในทางพาณิชย์จะทำให้ความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีความสามารถในการเข้าใจและเข้าถึงวงจรเศรษฐกิจฐานนวัตกรรม และกลุ่มคนจำนวนมากที่จะยังอยู่กับวงจรเศรษฐกิจยุคเก่า ทั้งภาคการเกษตรและภาคอุตสาหกรรม ภาคเศรษฐกิจสร้างสรรค์หรือ Creative Economy จึงยังต้องพึ่งพาสังคมให้ไปด้วยกันได้ เพื่อรองรับกับความแปลกแยกระหว่างชนชั้นกลางบนฐานเสรีนิยมใหม่และชนชั้นล่างในฐานเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและการเกษตรที่ยังเป็นชนหมู่มากของสังคม

เสียงวิจารณ์ 4.0

สภาพของพื้นที่อินเทอร์เน็ตร่วมสมัยที่กำลังเปลี่ยนไปตามพัฒนาการของเทคโนโลยีกำลังสร้างระบบความจริงทางสังคมและการเมืองร่วมสมัยมาด้วยกันอย่างเลี่ยงไม่พ้น ท่ามกลางเสียงประสานจากหลายหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง หลายแผนการปฏิบัติราชการ ถูกจัดวางยึดโยงกับแผนยุทธศาสตร์นี้และผลิตเผยแพร่อย่างมากมายในทิศทางเดียวกัน รวมถึงความพยายามของหน่วยงานวิจัยและจัดการความรู้อย่างสภาวิจัยแห่งชาติ (วช.) หรือ สำนักงานกองทุนส่งเสริมการวิจัย (สกว.) ที่เห็นทิศทางของการสนับสนุนขับเคลื่อนการผลิตความรู้ของชาติให้สอดคล้องกันไป

คำค้นติดอันดับและเนื้อหาจำนวนมากที่วนเวียนอยู่ในเรื่อง หวย ดารา ฟุตบอล ดูดวง ฯลฯ ทำให้เรื่องทางการเมืองดูจะจืดชืดลงมาจากหน้าเว็บไซต์ ซึ่งก็สะท้อนบริบทการควบคุม และระเบียบ กฎหมายใหม่ที่ออกมาและบังคับใช้อย่างต่อเนื่อง การเขียนเรื่องการเมืองยาว ๆ บนหนังสือพิมพ์ หรือบล็อก อาจทำให้ตรวจจับได้ง่ายดายจากการค้นคำจากตัวอักษร การเผยแพร่เนื้อหาของผู้นำความคิดคนสำคัญของมวลชนหลักแสนก็เริ่มไหลไปบน “แพลตฟอร์ม” ใหม่ที่ตามหลังอย่างเช่น “ยูทูบ” (Youtube) ความเร็วและค่าใช้จ่ายในการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ต และการขยายตัวของผู้ใช้ เป็นพัฒนาการทางเศรษฐศาสตร์การเมืองและปัจจัยสำคัญที่ทำให้เนื้อหาในภาษาไทยส่วนหนึ่งได้หลุดข้ามจาก “อักษร” (text) ไปสู่ภาพนิ่งและภาพวิดีโอความละเอียดสูง (High definition) ในปัจจุบัน สิ่งนี้ทำให้มีความจำกัดในการวิเคราะห์เนื้อหาทางสังคมการเมืองร่วมสมัยแบบอิงตัวอักษร (Text-based) แนวโน้มที่จะเกิดขึ้นต่อไปคือเนื้อหาที่เป็นวิดีโอจะท่วมท้น เกินความสามารถของมนุษย์จะคัดกรองได้ การควบคุมก็ต้องอาศัยเทคโนโลยีสูงขึ้นจนอาจจะไม่คุ้มค่าต่อการลงทุน

ความต้องการจะแสวงหาชุมชน เพื่อดำรงอยู่กับความเป็นหมู่เหล่า และจุดร่วมทางอัตลักษณ์บางอย่าง และลึกไปถึงอุดมการณ์เป็นภาพฝันอันสำคัญของสังคมที่ “ชุมชน” กำลังเลือนหายไป ชุมชนดั้งเดิมไม่เพียงแต่เป็นพื้นที่รองรับโครงสร้างความเป็นเครือญาติ (Kinship) สายสัมพันธ์ที่ร้อยโยงชีวิตในทุกวันของชุมชน อีกทั้งให้ความมั่นคง คลายความวิตกกังวลต่อปัญหาและความแร้นแค้นบางประการให้กับสมาชิก Zygmunt Bauman (2000) เมื่อชุมชนและความเป็นชุมชนถูกทดแทนด้วยสังคมเมืองและกระแสโลกาภิวัตน์ วิถีชีวิตในสังคมสมัยใหม่จึงมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น (Individualized) ความเป็นตัวตนก็เริ่มมีความสำคัญมากขึ้น โจทย์ของสังคมร่วมสมัยจึงเกี่ยวเนื่องไปถึงเรื่อง “อัตลักษณ์” (Identity) (Castells, 2000) ซึ่งหากผู้คนจะยึดถือร่วมกัน เป็นจินตภาพของความเป็นหมู่เหล่าได้อย่างแนวคิดชาตินิยมในกาลก่อนก็คงจะไม่เป็นปัญหาในทางการปกครอง แต่พลวัตรของสังคมร่วมสมัยทำให้ความเป็นตัวตนและอัตลักษณ์ของผู้คนก็กระจัดกระจายไปบนเครือข่าย รวมไปถึงบนแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ร่วมสมัยนี้ด้วย

คนไทย 4.0 : คนรุ่นใหม่กับสื่อสังคมใหม่

สถาปัตยกรรมทางสังคมในศตวรรษก่อนอาศัยแรงหนุนช่วยจากการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ในการเชิดชูแนวคิดอุดมการณ์ที่สอดคล้องกัน แต่ภายใต้สถาปัตยกรรมทางสังคมของสังคมข้อมูลข่าวสารและสังคม

เครือข่ายนี้เป็นสภาวะใหม่ที่อัตลักษณ์-ความเป็นนิรนามเลื่อนไหลได้มากกว่าในสังคมจริง ซึ่งการควบคุมทางราชการเข้าถึง กลไกหลายชั้นจากมาตรการความมั่นคงและปราบปรามการกระทำความผิดทางคอมพิวเตอร์ เป็นการแสดงเจตจำนงในการควบคุม แต่การปิดกั้นอย่างเด็ดขาดก็เป็นเรื่องยากภายใต้สถาปัตยกรรมเครือข่ายระดับโลกที่รอฟพร้อมอยู่ที่หน้าจอโทรศัพท์เคลื่อนที่

ความพยายามของรัฐบาลทหาร โดยการผลักดันของรัฐมนตรีฝ่ายเศรษฐกิจสายการตลาดได้นำแนวความคิดของ Klaus Schwab (2016) ผู้ก่อตั้งและประธานของ World Economic Forum ที่เขียนหนังสือชื่อ The Fourth Industrial Revolution (การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4) มาขยายความต่อในแนวนโยบาย “ไทยแลนด์ 4.0” ที่มุ่งจะยกฐานความรู้ สร้างนวัตกรรม ยกระดับสินค้าและบริการ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มในส่วนแบ่งของห่วงโซ่มูลค่าของภาคเศรษฐกิจยุทธศาสตร์ ซึ่งต่อเชื่อมจากหน่วยงานทางความรู้และการวิจัยของรัฐสู่ภาคเอกชนและตลาดโลก

ความเป็นห่วงในจุดอ่อนของนโยบายถูกสะท้อนผ่านเสียงวิจารณ์ของหลายฝ่าย รวมถึงสำนักข่าว BBC ¹²⁷ รวมไปถึงนักวิชาการถึงความไม่ชัดเจนของนโยบาย ในขณะที่หน่วยราชการกำลังเริ่มสร้างแผนงานและนโยบายย่อยเข้ามาเพื่อเติมเต็มวิสัยทัศน์ แต่ถึงอย่างนั้น ปัญหาพื้นฐานของการพัฒนาในเรื่องการกระจายและความเหลื่อมล้ำก็ยังมีแนวโน้มจะได้รับความสนใจน้อยกว่าความชัดเจนในการสร้างระเบียบเศรษฐกิจภาคตะวันออก ตามแนวทางการพัฒนาแบบกระจุกตัวบนคลัสเตอร์ ดังเช่นที่เคยปฏิบัติมาก่อนหน้าในหลายรัฐบาล ความพยายามในการพัฒนาอาจนำไปสู่ความขัดแย้งได้ในหลายรูปแบบ ช่องทางสื่อสารออนไลน์เป็นช่องทางใหม่ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในอดีตของปฏิสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งสามารถมีบทบาทสำคัญได้ในหลายแบบ ตั้งแต่การเป็นพื้นที่เรียนรู้หาความเข้าใจ ประนีประนอมรวมขอม จนถึงแม้แต่เป็นพื้นที่และเครื่องมือในการต่อต้าน

ความสั่นสะเทือนของเนื้อหารุนแรงทางการเมืองอาจเข้มข้นดุเดือดได้ในหลายช่วงเวลาและปัจจัยรายรอบ โดยเฉพาะการขับเคลื่อนระดมมวลชนเข้าสู่สนามความขัดแย้ง แต่ในภาพรวมของชุมชนออนไลน์ไทยยังห่างจากความเป็นชุมชนการเมืองแบบเข้มข้นและทู่แท้ เมื่อเปรียบเทียบกับความสนใจที่ให้กับเนื้อหาในแนวนับเชิงและเรื่องปากท้องธุรกิจ คำค้นยอดนิยมวนเวียนอยู่ในเรื่อง “ห่วย” และ “ดารา” ในวงกว้าง เนื้อหาการเมืองโดยตรงไม่ได้รับความสนใจมากไปกว่าเรื่องราวขวคราวของดาราคन्दัง หากจะมีประเด็นการเมืองที่ได้รับความสนใจอย่างรวดเร็วเป็นจำนวนมาก ก็มักจะมาจากการมีคู่กรณีหรือผู้จุดประกายเป็นคนดัง มีชื่อเสียงของสังคมในทางใดทางหนึ่ง โดยเฉพาะ ผู้ที่มีตัวตนอยู่ในโลกออนไลน์

ความหวังในการปรองดอง สร้างสังคมไทยและสร้างเศรษฐกิจบนฐานนวัตกรรมของนโยบายไทยแลนด์ 4.0 นอกจากจะมีจุดเน้นในการสร้างเทคโนโลยีเพื่อยกระดับมูลค่าเพิ่มในสินค้าและบริการแล้ว ยังมีนโยบายเร่งด่วนในการสร้างฐานทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพในการสร้างสรรค์มูลค่าเพิ่มให้ผลผลิตภายใต้นโยบาย “คนไทย 4.0” ซึ่งจะช่วยให้โครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีสารสนเทศเข้าถึงประชาชนอย่างถ้วนทั่ว ลดข้อจำกัดในการค้นหาความคิดสร้างสรรค์ต่อยอดนวัตกรรม

การปรับเปลี่ยนสังคมไทยไปสู่ความเป็นสังคมข้อมูลข่าวสารอันเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจยุคใหม่นี้ นำไปสู่ความห่วงใยต่อการใช้ช่องทางสื่อสารและเทคโนโลยี ว่าจะจะเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จึงมาพร้อมบริบทการควบคุมที่เข้มงวดขึ้นเป็นลำดับภายใต้สถานการณ์การเมืองร่วมสมัย บทความนี้ชี้ให้เห็นความจำเป็นที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในการปรับฐานโครงสร้างเศรษฐกิจที่จะมีผลต่อ

¹²⁷ พงศ์พิพัฒน์ บัญชานนท์. 6 มกราคม 2017. ‘วิเคราะห์ ไทยแลนด์ 4.0: วิสัยทัศน์ชาติ ที่ยังขาดรายละเอียด.’ BBC. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-38527250> สืบค้นเมื่อ 16 กันยายน 2560

เศรษฐกิจและสังคมไทยร่วมสมัย การเตรียมความพร้อมต่อการเปิดเสรีนอกจากคนไทย 4.0 อาจต้องพร้อมไปด้วย “วัฒนธรรมไทย 4.0” และ “สังคมไทย 4.0” ที่ต้องพัฒนาไปด้วยกัน

กระแสสังคมและการจัดตั้งรวมตัวเคลื่อนไหวในโลกจริงจึงยังเป็นส่วนฐานรากความเป็นจริงของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ต้องยึดจับได้อยู่ หากจำเป็นจะต้องตอบคำถามถึงอนาคตในเปลี่ยนแปลงใด จึงต้องพิจารณาบริบทแวดล้อมในสังคม อย่างเช่น ความวิตกกังวลต่อชีวิตประจำวันและอนาคต การบีบคั้นควบคุมจนขาดเสรีภาพ และความไม่เป็นธรรมทางสังคม ที่จะส่งแรงกระตุ้นต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องออกมา ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้อาจพอสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการแพร่ขยายของข้อมูลและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมออนไลน์ข้ามแพลตฟอร์มดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

คนรุ่นใหม่กับสื่อสังคมออนไลน์ อย่างเช่นในกรณีของ เนติวิทย์ เพนกวิ้น รวมไปถึง “จ่านิว” และ “ไผ่ ดาวดิน” ที่ถูกมองว่าเป็น “เด็กดี” ของยุคสมัยนี้ แต่ในอีกไม่กี่สัปดาห์ เด็กรุ่นนี้จะกลายเป็นกำลังหลักในการเปลี่ยนแปลงสังคม ประสบการณ์จากการต่อสู้จะหล่อหลอมให้เป็นฝ่ายได้เปรียบเมื่อภูมิทัศน์ของสื่อสังคมออนไลน์เปลี่ยนไป ซึ่งอยู่ในแนวโน้มจะต้องเปิดเผยโปร่งใสมากขึ้น การสร้างความเจริญแก่สังคมไทยยังคงต้องการทางปรองดองและระคับระคองให้การเมืองจริงนำการเมืองในสื่อสังคมอย่างมีพลังในทิศทางเดียวกัน ความขัดแย้งแข่งขันจึงไม่เป็นผลดีต่อสังคมโดยรวมไม่ว่าจะคิดอยู่ในฐานใด การเปิดโอกาสในการเติบโตให้กับทุกภาคส่วนของสังคมก็เป็นการปรับตัวให้เข้ากับสถานะขอสังคมสมัยใหม่ในอนาคตที่จะรักษาดำรงและสถาบันดั้งเดิมต่าง ๆ ให้เปลี่ยนผ่านไปกับยุคสมัยได้ด้วยดีโดยลดความเสียหายและบาดแผลกับทุกส่วนของสังคมได้เป็นอย่างดีที่สุด

บรรณานุกรม

- Anduiza, Eva, Cristancho, Camilo, and Sabucedo, José M.. 2014. 'Mobilization Through Online Social Networks: The Political Protest of the Indignados in Spain,' Information, Communication & Society, 17:6, pp. 750-764, DOI: 10.1080/1369118X.2013.808360.
- Beck, Ulrich. 2006. Cosmopolitan Vision. Cambridge: Polity Press.
- Beevolve. 2012. An Exhaustive Study of Twitter Users Across the World. Retrieved from <http://www.beevolve.com/twitter-statistics/>. Retrieved on 22 June 2017.
- Birnbaum, Matthew G. 2008. Taking Goffman on a Tour of Facebook: College Students and the Presentation of Self in a Mediated Digital Environment. Tucson, AZ: The University of Arizona
- Burgess, Jean, and Green, Joshua. 2009. YouTube: Online Video and Participatory Culture. Cambridge, UK: Polity.
- Cadwalladr, Carole. May 7, 2017. 'The Great British Brexit Robbery: How Our Democracy was Hijacked,' in The Guardian. Retrieved from www.theguardian.com/technology/2017/may/07/the-great-british-brexite-robbery-hijacked-democracy.
- Calabresi, Massimo. May 18, 2017. 'Inside Russia's Social Media War on America,' in Time. Retrieved from <http://time.com/4783932/inside-russia-social-media-war-america/>. Retrieved on 16 July 2018.
- Campbell, Charlie. Nov. 13, 2014. 'Laughing at the Establishment in Thailand.' In Time. Retrieved from <http://time.com/collection-post/3583214/laughing-at-the-establishment-in-thailand/>
- Castells, Manuel. (2000). The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. I, 2nd ed. Oxford, UK: Blackwell.
- Castells, Manuel. (2000). The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. I., 2nd ed, Oxford, UK: Blackwell.
- Castells, Manuel. 2012. Networks of Outrage and Hope: Social Movements in The Internet Age. Cambridge, UK: Polity
- Charvet, John. 1981. A Critique of Freedom and Equality. Cambridge UK: Cambridge University.
- Daniel, Ben Kei (Ed.). 2011. Handbook of Research on Methods and Techniques for Studying Virtual Communities: Paradigms and Phenomena. Hershey, PA: Information Science Reference.
- Dowd, Maureen. 16 November 2006. 'Jon Stewart and Stephen Colbert: America's Anchors.' In Rolling Stone. Retrieved from <https://www.rollingstone.com/tv/tv-news/jon-stewart-and-stephen-colbert-americas-anchors-247689/>. Retrieved on 3 November 2017.

- Eisenstadt, Shmuel. 2003. Comparative Civilizations and Multiple Modernities. Leiden, the Netherlands: Koninklijke Brill NV.
- Facebook, Company Info, retrieved from <https://newsroom.fb.com/company-info/>, Accessed on 1 February 2018
- Fenton, Natalie. 'The Internet and Radical Politics,' in James Curran, Natalie Fenton, and Des Freedman. 2012. Misunderstanding the Internet. New York, NY: Routledge.
- Freedman, Des. 2014. The Contradictions of Media Power. London, UK: Bloomsbury.
- Fuchs, Christian. 2014. Digital Labor and Karl Marx. New York: Routledge.
- Hardt, Michael, and Negri, Antonio. 2000. Empire. Cambridge MA: Harvard University.
- Hine, Christine. 2000. Virtual Ethnography. London, UK: Sage.
- Hockenos, Paul. 18 December 2017. 'Austria's right-wing coalition could be a tipping point for Europe,' CNN. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2017/12/18/opinions/austria-government-could-hurt-europe-hockenos-opinion/index.html>
- Howe, Jeff. 2008. Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business. New York: Three Rivers.
- Ivana, Greti-Iulia. 2018. Social Ties in Online Networking. London, UK: Palgrave Macmillan.
- Kemp, Simon. 25 January 25 2017. 'Digital in 2017: Global Overview.' Retrieved from www.wearesocial.com/sg/blog/2017/01/digital-in-2017-global-overview [blog]. Retrieved on October 1, 2018.
- Kirişci, Kemal, and Onayli, Kutay. 23 April 2018. 'Order from Chaos: Turkey's snap elections and the future of Turkish democracy.' Brookings. Retrieved from <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/04/23/turkeys-snap-elections-and-the-future-of-turkish-democracy/>
- Kozinets, Robert V. 1997. "I Want to Believe: a Netnography of the X-Philes' Subculture of Consumption." Advances in Consumer Research, Vol. 24, pp. 470-475.
- Kuehnelt-Leddihn, Erik von. 1952. Liberty or Equality: The Challenge of Our Time, edited by John P. Hughes. Caldwell, Idaho: Caxton Printers.
- Kurlantzick, Joshua. (2013). Democracy in Retreat: The Revolt of the Middle Class and the Worldwide Decline of Representative Government. London UK: Yale.
- Lawrence, Zoë. 'LINE app dominates in Thailand.' Kantar. 2 March 2017. Retrieved from <https://sea.kantar.com/tech/social/2017/line-app-dominates-in-thailand/>. Retrieved on 22 December 2017.
- Lewis, Glen. 2006. Virtual Thailand: the Media and Cultural Politics in Thailand, Malaysia and Singapore. New York, NY: Routledge.
- Macfarlane, Alan. 2000. The Riddle of the Modern World: Of Liberty, Wealth and Equality. New York, NY: St. Martin.
- McCargo, Duncan. 2003. Media and Politics in Pacific Asia. New York, NY: Routledge

- Micalizzi, Alessandra. 2014. 'In Search of a Lost Identity.' In Identity Technologies: Constructing the Self Online, ed. A. Poletti and J. Rak. Madison, WI: University of Wisconsin.
- Miller, Daniel and Slater, Don. 2000. The Internet: An Ethnographic approach. Berg: Oxford, UK.
- Naím, Moisés. 2013. The End of Power: From Boardrooms to Battlefields and Churches to States, Why Being In Charge Isn't What It Used to Be. New York, NY: Basic Books.
- Narveson, Jan, and Sterba, James P. 2010. Are Liberty and Equality Compatible? Cambridge, UK: Cambridge.
- Nye Jr., Joseph S. 2011. The Future of Power. New York, NY: Public Affairs.
- Pongsawat, Pitch. 2001. 'Virtual Democracy in Thailand: Information Technology, Internet Political Message Board, and the Politics of Representation in Thailand after 1992.' A paper presented at the 2nd National Thai Studies Conference, 12-13 July 2001, Royal Melbourne Institute of Technology.
- Preece, Jenny and Maloney—Krichmar, Diane. 2006. 'Online Communities: Design, Theory, and Practice,' in the Journal of Computer-Mediated Communication, Vol. 10, 4.
- Rheingold, Howard. 1993. The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier. Cambridge, MA: MIT Press.
- Sukphisit Suthon. 1997. Folk Arts and Folk Culture: The Vanishing Face of Thailand. Bangkok: Post Books.
- Tofler, Alvin. 1980. The Third Wave. New York, NY: Bantam Books.
- Tönnies, Ferdinand. 1887. Gemeinschaft und Gesellschaft: An Essay on Communism and Socialism as Historical Social Systems. Jose Harris (Ed.). Cambridge, UK: Cambridge University.
- Trottier, Daniel and Fuchs, Christian (Eds.). 2015. Social Media, Politics and the State: Protests, Revolutions, Riots, Crime and Policing in the Age of Facebook, Twitter, and YouTube. New York, NY: Routledge.
- Tukko Nathida. 18 กันยายน 2552. 'Top 10 Twitter ไทยที่มี Followers สูงสุด.' MarketingOpps. สืบค้นจาก <https://www.marketingoops.com/media-ads/social-media/twitter-social-media/top-10-twitter-th/>. สืบค้นเมื่อ 4 ตุลาคม 2560
- Weber, Max. 1921–22. Economy and Society, 2 volumes. G. Roth and C. Wittich (Eds.), 1978. Berkeley, CA: University of California.
- Webster, Frank. 2002. Theories of the Information Society, 2nd ed. London, UK: Routledge.
- Weinreich, Frank. 1997. 'Establishing a point of view towards virtual communities.' In Computer-Mediated Communication, Vol. 3, 2.
- Wu, Shaomei, et al. 2011. 'Who Says What to Whom on Twitter.' Paper presented at the Proceedings of the 20th International Conference on World Wide Web. Hyderabad, India

- Zepic, Robert et al. 2016. 'Social Media in Political Transition: A Literature Review.' A conference paper from the 16th European Conference on e-Government, At Ljubljana, Slovenia. Retrieved from www.researchgate.net/publication/305045644_Social_Media_in_Political_Transition_A_Literature_Review. Retrieved on 21 November 2017.
- เพจหนู 'บิกตู' ปลิว ย่องเปิดใหม่กลางดึก คน 2 แสนยังคงโหวต 'ไม่เห็นด้วย' นั่งนายกฯต่อ.' มติชนออนไลน์ 26 พฤษภาคม 2561 https://www.matichon.co.th/social/news_972135.; สืบค้นเมื่อ 23 กรกฎาคม 2561.
- ฐานข้อมูลคดี “แปดแอดมินเพจ 'เรารักพล.อ. ประยุทธ์'.” ศูนย์ข้อมูลกฎหมายและคดีเสรีภาพ โดยไอลอร์. 2561. สืบค้นจาก <https://freedom.ilaw.or.th/case/716>. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2561.
- ธนกร วงษ์ปัญญา. 19 มกราคม 2561. 'ไขแฉหายไ้... ผู้มีอำนาจกลัวอะไร.' The Standard. สืบค้นจาก <https://thestandard.co/political-jokes/>. สืบค้นเมื่อ 14 เมษายน 2561.
- พงศ์พิพัฒน์ บัญชานนท์. 'รายงาน: คุณสื่อยุค คสช. เป้าจริงคือ “สื่อออนไลน์”?' BBC. 10 พฤษภาคม 2560. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-39858097>. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม 2560.
- พงศ์พิพัฒน์ บัญชานนท์. 6 มกราคม 2017. 'วิเคราะห์ ไทยแลนด์ 4.0: วิสัยทัศน์ชาติ ที่ยังขาดรายละเอียด.' BBC. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-38527250> สืบค้นเมื่อ 16 กันยายน 2560
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. สืบค้นได้จาก <http://www.royin.go.th/dictionary/> พลเมืองต่อต้าน Single Gateway เพื่อเสรีภาพและความยุติธรรม,” [เพจเฟซบุ๊ก]. www.facebook.com/OpSingleGateway/. สืบค้นเมื่อ 7 มีนาคม 2561.
- วสิทธิ์ สติวรพงศ์. 12 เมษายน 2560. “Google เผยสถิติ-ข้อมูลน่าสนใจว่าด้วย ‘คนไทยกับการใช้อินเตอร์เน็ต’,” มติชนสุดสัปดาห์. สืบค้นจาก https://www.matichonweekly.com/column/article_31336, เข้าถึงเมื่อ 15 พฤษภาคม 2560.
- สุรชาติ บำรุงสุข, บทสัมภาษณ์โดย ทวีศักดิ์ เกิดโศกา. 11 พฤศจิกายน 2559. ‘ปฏิบัติการข่าวสาร (IO) ในไทย ไม่มีอะไรเกินกว่าปฏิบัติการจิตวิทยาในอดีต,’ ประชาไท สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2016/11/69069>. เข้าถึงเมื่อ 22 เมษายน 2561.
- สุรชาติ บำรุงสุข, บทสัมภาษณ์โดย สมคิด พุทธศรี และ จารุกิตติ์ ธีรดาพงศ์. 26 กันยายน 2560. ‘รู้เขารู้เรา เข้าใจวิธีคิดกองทัพไทย ผ่าน สุรชาติ บำรุงสุข’ 101 One-on-One. สืบค้นจาก www.the101.world/thoughts/surachart_interview_on_military/
- ‘Google Trends, Top Charts,’ Google. 2018. สืบค้นจาก <https://trends.google.co.th/trends/?geo=TH>. สืบค้นเมื่อ 18 กรกฎาคม 2561.
- ‘Thailand takes No.2 Line Today spot with 32m users.’ Bangkok Post. 22 May 2018. Retrieved from <https://www.bangkokpost.com/business/news/1470917/thailand-takes-no-2-line-today-spot-with-32m-users>. Retrieved on 18 June 2018
- ‘The next Japan is not China but Thailand,’ The Economists. 5 April 2018. retrieved from <https://www.economist.com/news/finance-and-economics/21739976-once-wildest-emerging-markets-thailand-ageing-fast-its-economic>. Retrieved on 22 April 2018.

- ‘Why a multi-platform customer service strategy is essential in 2018.’ Smart Insights. 16 May 2018. Retrieved from [https:// www.smartinsights.com/customer-relationship-management/customer-service-and-support/multi-platform-customer-service-strategy-essential/](https://www.smartinsights.com/customer-relationship-management/customer-service-and-support/multi-platform-customer-service-strategy-essential/). Retrieved on 28 July 2018.
- ‘10 คำค้นหายอดนิยมบนกูเกิลในไทยปี 2560.’ BBC. 15 ธันวาคม 2017. สืบค้นจาก [https:// www.bbc.com/ thai/thailand-42362910](https://www.bbc.com/thai/thailand-42362910).; ‘Google Trend 2014 คำค้นหาที่คนไทยค้นหาใน google มากที่สุด.’ 19 มกราคม 2557
- ‘เจ้าปาวยศพนธ์ไทยยกมือขอโทษ ยอมรับผิด หลังโดนจากแห่ชนหมางานแต่ง ทำ ถ.มิตรภาพ รถติดยาว.’ เรื่องเล่าเช้านี้ บีบีซี-เทโร. 8 มิถุนายน 2560. สืบค้นจาก <https://youtu.be/eAC2jTPwyDg>. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม 2561.
- ‘เสธ.ขอนแก่น แต่งงานปิดถนน มิตรภาพ ติดขัด.’ เที่ยงทันข่าว, PPTV HD 36. 8 มิถุนายน 2560. สืบค้นจาก <https://youtu.be/ROXBAzfqnHM>. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม 2561.
- ‘เสธ.ทหาร ขอโทษปิดถนนแห่ชนหมา ทำรถติดเป็นอัมพาตยาวหลายกิโลเมตร.’ สำนักข่าวไทย TNAMCOT. สืบค้นจาก <https://youtu.be/pwETJjv6kpQ>. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม 2561.
- ‘การเมืองถึงจุดเดือด! ตั้ง “ไซเบอร์ เรนเจอร์” ปลุกกระแส “หนู-ต้าน” บิ๊กตุ๋.’ MGR Online. 18 มกราคม 2561. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/specialcoop/detail/9610000005477>. สืบค้นเมื่อ 19 มีนาคม 2561.
- ‘การใช้สื่อสังคมออนไลน์ของไทย’ ข้อมูล ณ ไตรมาสที่ 3 ปีพ.ศ. 2560. Statista. สืบค้นจาก [http:// www.statista.com/statistics/284483/thailand-social-network-penetration/](http://www.statista.com/statistics/284483/thailand-social-network-penetration/), สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561.
- ‘คสช. จับตา ‘เพจไข่แมว’ ท่อน้ำเลี้ยง.’ กรุงเทพธุรกิจ. 20 กุมภาพันธ์ 2561. สืบค้นจาก [http:// www.bangkokbiznews.com/news/detail/793132](http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/793132). สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2561.
- ‘คุยกับ ‘ไข่แมว’ ผู้สร้าง ‘แจ๊คแม้ว’ การ์ตูนการเมืองหวังกระตุ้นให้คิด.’ Voice TV. 14 เมษายน 2560. สืบค้นจาก <https://www.voicetv.co.th/read/480564>. สืบค้นเมื่อ 2 กรกฎาคม 2561.
- ‘งานแต่งงานนายทหารคนดังขอนแก่น พ.ท.พิทักษ์พล ทำรถติด เจ้าบ่าวขอรับผิดคนเดียว.’ Freedom Thailand. สืบค้นจาก <https://youtu.be/1rOa5H0AOY8>. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม 2561.
- ‘ชี้ทหารทำฝั่งเครือข่าย”เพจเรารัก พล.อ.ประยุทธ์” ด้าน”จตุพร-บก.ลายจุด”รอดข้อหา.’ มติชนออนไลน์. 29 เมษายน 2559. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/politics/news_121287. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2561.
- ‘ประยุทธ์’ ไม่หวั่นไหว แม้เกือบครึ่งล้านโหวต ไม่หนุนบริหารบ้านเมืองต่อ.’ ประชาไท. 25 พฤษภาคม 2561. [https://prachatai.com/journal/ 2018/05/77126](https://prachatai.com/journal/2018/05/77126). สืบค้นเมื่อ 23 กรกฎาคม 2561.
- ‘ผลโหวตเพชบุรี 2017 ‘ไข่แมว’ แซมป์ ตามด้วย คาราโอเกะขึ้นใต้ดิน, สมศักดิ์ เจียมฯ.’ ประชาไท/ข่าว. 23 ธันวาคม 2560. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2017/12/74695>
- ‘พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฉบับใหม่ เริ่มใช้กลางปี 2560 กก.ขอบล็อกเว็บยังอยู่,’ BBC. 5 มกราคม 2560. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-38741038>. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม 2560.
- ‘พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560.’ ราชกิจจานุเบกษา (25 มกราคม 2560) เล่ม 134 ตอนที่ 10, หน้า 24-35.

- ‘สวดยับยั้งปิดถนนจัดงานแต่งทำรถติดยาว10กม.’ one31. 8 มิถุนายน 2560. สืบค้นจาก <https://youtu.be/HzoQ5gWqL0M>. สืบค้นเมื่อ 13 มกราคม 2561.
- ‘หลุดโลกบอर्ड.’ ไร้สาระนุกรม. 2561. สืบค้นจาก <http://th.uncyclopedia.info/wiki/หลุดโลกบอर्ड>. สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2561.
- “Anti-Corruption Thailand,” [เพจเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/channel/UCesVcKCTjcqMdFSuUHSg/video>. สืบค้นเมื่อ 14 กรกฎาคม 2561
- “CSI LA,” [เพจเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/CSILA90210/>. สืบค้นเมื่อ 14 กรกฎาคม 2561
- “Double Standard,” [เพจเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/DOUBLESTANDARD.in.TH/>. สืบค้นเมื่อ 3 เมษายน 2561.
- “Drama-Addict,” [เพจเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/DramaAdd/>. สืบค้นเมื่อ 3 เมษายน 2561.
- “Facebook launches new video platform as Zuckerberg aims to 'bring people together'.” In The Telegraph. August 10, 2017. Retrieved from <https://www.telegraph.co.uk/technology/2017/08/10/facebook-launches-new-video-platform-zuckerberg-aims-bring-people/>. Retrieved on October 15, 2017
- “Next Generation Leaders.” Time. 2018. Retrieved from <http://time.com/collection/next-generation-leaders/>
- “เจริญฉายนิวส์,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/เจริญฉายนิวส์-159204968131869/>. สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2561.
- “เทอดศักดิ์ เจียมกิจวัฒนา” [เพจเฟซบุ๊ก]. สืบค้นได้จาก <https://www.facebook.com/vihoktherdsak/>
- “เปรี๊ยะ,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/pg/priang123/photos/>. สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2561.
- “เลือกตั้งไปก็ได้ "เหี้ย",” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/fockingdemocracy/>. สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2561.
- “เสรีภาพ – Freedom,” [เพจเฟซบุ๊ก]. www.facebook.com/thailands.freedom/. สืบค้นเมื่อ 7 มีนาคม 2561.
- “ไข่แมวX,” [เพจเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/cartooneggcatx/>. สืบค้นเมื่อ 3 เมษายน 2561.
- “ไข่แมวX” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/cartooneggcatx/>. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2561.
- “กองอำนวยการรักษาความสงบเรียบร้อย,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/NCPO2560/>. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2561.
- “กู้อ้องร้องหาเสรีภาพ Sound of Silence Thailand,” [เพจเฟซบุ๊ก]. www.facebook.com/SoundOfSilence/. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2561.
- “ความเท่าเทียมกันในสังคม” [กระทู้สนทนา] ห้องราชดำเนิน กระดานข่าวพันทิพ. สืบค้นจาก <https://pantip.com/topic/36556795>. สืบค้นเมื่อ 18 ตุลาคม 2560.

“คุณหรือใครแพร่กระจาย "ข่าวลือ" ในทวิตเตอร์ ?” ใน สำนักข่าวอิสรา. 20 ธันวาคม 2559. สืบค้นจาก [https:// www.isranews.org/thaireform-other-news/52666-tweeterrumour.html](https://www.isranews.org/thaireform-other-news/52666-tweeterrumour.html). สืบค้นเมื่อ 15 เมษายน 2560.

“คุณหรือใครแพร่กระจาย "ข่าวลือ" ในทวิตเตอร์ ?” สำนักข่าวอิสรา. 20 ธันวาคม 2559. สืบค้นจาก [https:// www.isranews.org/thaireform-other-news/52666-tweeterrumour.html](https://www.isranews.org/thaireform-other-news/52666-tweeterrumour.html). สืบค้นเมื่อ 15 เมษายน 2560.

“ชินวัตร แพนคลับ Shinawatar.Fc,” [เฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/Shinawatar.Fc/>. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2561.

“ดร.ทักษิณ ชินวัตร Thaksin Shinawatra FC,” [เฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/thaksinnews/>. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2561.

“ทีมลุงตู่,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/ทีมลุงตู่-517309701770358/>. สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561.

“นายกเป็นคนตลก,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/nayoktalok/>. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2561.

“พรรคเพื่อไทย” [ช่องยูทูบ]. <https://www.youtube.com/user/PheuthaiParty/>. สืบค้นเมื่อ 8 มีนาคม 2561.

“พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/พลเอกประยุทธ์-จันทร์โอชา-178832818824288/>. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2561.

“มาร์ค พิฒบูลโชน,” [ช่องยูทูบ]. สืบค้นจาก https://www.youtube.com/channel/UCe_rlbV-l2RqmWtoNO3qieQ/. สืบค้นเมื่อ 22 สิงหาคม 2561

“มุมมองคนด่านระบอบทักษิณ,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/groups/moommong.khontan.rabobthaksin/>. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2561.

“ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/Y.Shinawatra/posts/2013545828689862>. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2561.

“ลุงตู่ FC,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/uncleneighborNEWS/>. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2561.

“ลุงประยุทธ์สุดหล่อ,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/wesupportprayuth/>. สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2561.

“วิวาทะ V2,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/quoteV2/>. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2561.

“วิหคนิวส์,” [ช่องยูทูบ]. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/channel/UCbokCiyLtui80jgbbu7AJkg/>. สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2561.

“องค์กรเก็บขยะแผ่นดิน,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/thaigoldmedal/>. สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2561.

“อีเจียบ เลียบด่วน,” [เพจเฟซบุ๊ก]. <https://www.facebook.com/ejeab/>. สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2561.

“อีเจียบ เลียบด่วน,” [เพจเฟซบุ๊ก]. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/ejeab/>. สืบค้นเมื่อ 3 เมษายน 2561.